ABHIDHAMMATTHASANGAHA

PARICCHEDA
NO. 1

COMPENDIUM
Buddhist Abbhidhamma

A Concise Treatise on Mind or Consciousness

COMPILED
by
Dhammacariya Ros Sophat

Edited and Published
by
Dr. Thel Thong

'for free distribution'

Melbourne, December 2007

សេចក្ដីឧទ្ទិស

*សូមឧទ្ទិសកុសលផលបុណ្យ ដែលកើតពីការខិតខំបកប្រែប្រមូលចងក្រង
ព្រមទាំងរៀបចំបោះពុម្ពផ្សាយសៀវភៅព្រះអភិធម្មបរិច្ឆេទទី១នេះ
ប្រគេនចំពោះគ្រូ និងជូនបុព្វបុរសទាំងអស់របស់យើងខ្ញុំ ដែលបានបាក់បែកចែកឋាន
ទៅហើយនោះ សូមឲ្យព្រះអង្គព្រមទាំងញាតិទាំងនោះ បានទទួលនូវឥដ្ឋមនុញ្ញផល
កុសលានិសង្សគ្រប់បែបយ៉ាង ទោះបីស្ថិតនៅក្នុងស្ថានភាពបែបណាក៏ដោយ។*

Copyright
By Ros Sophat and Thel Thong ©2007

សេចក្ដីប្រារព្ធ

តទៅនេះ ជាប្រវត្តិនៃបុព្វហេតុ ដែលនាំឆ្ពោះទៅរកការរៀបចំបោះពុម្ពសៀវភៅ អភិធម្មត្ថសង្គហៈ បរិច្ឆេទទី១នេះ។

ក្នុងឆ្នាំ២០០២ ក្រុមយើងខ្ញុំបានប្រមូលគ្នារៀនព្រះអភិធម្មនៅវត្តពុទ្ធវង្ស នាទីក្រុងម៉ែលបួន តាមរយៈខ្សែអាត់លោកគ្រូធម្មាចារ្យ ប៊ុត សាវង្ស។ លុះដល់ចុងឆ្នាំ យើងខ្ញុំបានទទួលខ្សែអាត់បង្រៀនព្រះអភិធម្ម មួយចំនួនទៀតពីលោកគ្រូ រស់ សុផាត។ ជាមួយគ្នានេះ យើងខ្ញុំបានដឹងថាលោកគ្រូ រស់ សុផាត បានផ្ដិតចម្លងសៀវភៅអភិធម្មត្ថសង្គហៈនេះ ដែលជាសំណៅសរសេរដៃ ចែកចាយជាធម្មទាន ដល់ពុទ្ធបរិស័ទនៅបាត់ដំបង សំរាប់រៀនសូត្រ តែយើងខ្ញុំពុំបានដឹងថាធ្វើដូចម្ដេចនឹងបានទទួលឯកសារនោះទេ។

លុះដល់ដើមឆ្នាំ២០០៤ ខ្ញុំបានឆ្លៀតឱកាស ធ្វើដំណើរទៅទីក្រុងបាត់ដំបង ដើម្បីជួបលោកគ្រូ រស់ សុផាត។ ខ្ញុំបានជួបលោកគ្រូ នៅគេហដ្ឋានរបស់គាត់ នាវេលារសៀល ជាមួយលោកគ្រូ និត និងមិត្តភក្តិខ្ញុំម្នាក់ទៀត។ ក្នុងពេលនោះហើយ ដែលខ្ញុំបានទទួលសំណៅសរសេរដៃ សៀវភៅអភិធម្មត្ថសង្គហៈចំនួន៥ភាគ ពីលោកគ្រូ រស់ សុផាត។ ខ្ញុំបានសន្យានឹងលោកគ្រូ រស់ សុផាត ថា ខ្ញុំនឹងជួលគេវាយអត្ថបទព្រះអភិធម្មនេះ ដោយប្រើកុំព្យូទ័រ នៅទីក្រុងភ្នំពេញ។ កិច្ចការនេះស៊ីពេលអស់រយៈចំនួនមួយឆ្នាំ គឺក្នុងឆ្នាំ២០០៥។ ខ្ញុំចំណាយពេលមួយឆ្នាំ គឺឆ្នាំ២០០៦នេះ ក្នុងការពិនិត្យ កែតម្រូវ និង ផ្ទៀងផ្ទាត់ឲ្យបានសមស្របទៅនឹងច្បាប់ដើម ព្រមទាំងរៀបចំធ្វើបទានុក្រម និង ទំព័រអ៊ិនដិចវាក្យសព្ទសំខាន់ៗ របស់សៀវភៅនេះផង។

ក្នុងពេលនេះគឺឆ្នាំ២០០៦ សៀវភៅព្រះអភិធម្មត្ថសង្គហៈ បរិច្ឆេទទី១ កំពុងតែត្រូវទទួលការត្រួតពិនិត្យ ផ្ទៀងផ្ទាត់ ពីលោកគ្រូ រស់ សុផាត។ ការបោះពុម្ពផ្សាយចែកជាធម្មទាន នឹងប្រព្រឹត្តទៅចុងឆ្នាំ២០០៧។ ចំណែកឯការផ្សព្វផ្សាយ តាមគេហទំព័រនៅសហរដ្ឋអាមេរិក នឹងចាប់ផ្ដើមក្នុងឱកាសបុណ្យចូលឆ្នាំខ្មែរ ខែមេសាឆ្នាំ២០០៧ ខាងមុខនេះ។

ម៉ែលបួន ថ្ងៃអាទិត្យ ទី១៩ វិច្ឆិកា ២០០៦

ធែល ថោង

Note from the Editor

This note has been the result of my experiences in response to the traditional belief of Cambodians 'why Abbhidhamma is so difficult for Cambodians in general'. I try to answer it briefly after spending two years from 2005 to 2006 just to edit a booklet of two hundred pages of the Khmer version of part one of this compendium of Buddhist Abhidhamma by Lok Kru Dhammacarya Ros Sophat.

As an introduction, let's consider the three main concepts of Buddhist study which is commonly known as 'Tri Sekha (Tri = three and Sekha = study). What are these three objects of study in Buddhism? They are Sila, codes of ethics, Samadhi, meditation for insights and Paññа, wisdom generated from insights. A simple simile is helpful to illustrate it. Nobody can see the bottom of a container which contains unclear and polluted water, unless the dust is settled. Western scholars used to describe Buddhism as a 'religion of reason'. It may happen after they came across a Sutta entitled Kalama Sutta. An extract of the Sutta describing the answer of the Buddha to Kalama princes and princesses is commonly known as the Charter of Free Inquiry. The Buddha submitted himself to this charter too. The main aim of this note is not to explain the content of 'Tri Sekha'. There is plenty of English literature on this topic. Followings are some of my experiences in relation to 'why Abbhidhamma is so difficult for Cambodians in general'.

Firstly, what is Abhidhamma. Abhidhamma is composed of two terms which are Abhi = higher, deep or excellent and Dhamma = teaching. It contains three main objects of study, which are Citta, mind or consciousness, Cetasika, mind quality or its inseparable components and Rupa, physical body or aggregates. Abhidhamma is the highest teaching of the Buddha; and when he was alive this topic was taught to his mother and other Devas, the inhabitants of Dusita, one of the thirty-one realms of existence in Buddhist cosmology. On earth, it was taught to the inhabitants of the locality of Kuru, the present Delhi, New Delhi and its surrounding territory. According to the Theravada tradition, the Buddha found it difficult to preach and expound this topic; and there were only these two suitable places of his choice.

Secondly, it is not so difficult for western scholars because they have had higher degrees before engaging to learn Buddhism, but for the general public it can be out of touch because it has been rooted in two different opposite poles of faith. The English word 'religion' plays an important part in the explanation of this concept.

Thirdly, the majority of Cambodians are not academically equipped to face this tremendous, voluminous, scientific-oriented, multi-facetted, metaphysical, analytic and so interrelated disciplines of study. Cambodians approach the study of Abhidhamma in its traditional ways through their teachers; and they rely mainly on them. There are no requisite as it should be. The Pali text of the Abhidhamma has been translated into Khmer language, but there is no vulgarized or simplified version of it. The Khmer text is full of borrowed Pali terms, and so far there is no comprehensive and exhaustive glossary or dictionary of Abhidhamma in Khmer. There is no self-taught book of Abhidhamma.

Tripitaka, the Buddhist canon, has a collection of one hundred and ten volumes of books; and thirty-three of them are books dealing with Abhidhamma.

Fourthly, there are two aspects of teaching and learning in Buddhism. They are known as Pariyatti, theoretical learning, and Patipatti, the practical aspect. It is not useful to undertake only the Pariyatti aspect. To engage only in the Patipatti aspect and disregard the Pariyatti part is also not useful. They are the two faces of the same coin; and we have to have both. Buddhism is not a blind faith. In one of his speech, Venerable K. S. Dhammananda stated that "Buddhism is a self-taught religion".

Fifthly, we are accustomed to study the objects outside of the body. In school, everything to be learned and taught is around us but not within oneself. The Buddhist teaching stresses in the reverse 'you are your own salvation'. Knowing yourself is the only way out of the misery in life. In Buddhism, knowing oneself is the only way to salvage oneself spiritually. To be a teacher of Abhidhamma, one has to be well-versed in it as well as a practitioner of Buddhism. These two attributes are required in Buddhism for teachers and students alike. Western modern teaching pedagogy on top of the Buddha's teaching techniques is required as a tool to present the Buddhist lessons to people in general. Remember that teaching is not only from the book, but it includes also what one has had from the actual practices and real experiences in the Dhamma. A Buddhist teacher is a role model in life; and there is no separate distinction between theoretical knowledge from the practical one in Khmer tradition. A Guru is not a teacher in the western concept of teaching. This is the hardest part of the teaching of Abhidhamma; and it explains also partly what the Cambodian Buddhists means 'why Abhidhamma study is so difficult for them'. Now I am in my last leg of my life; and I am struggling with it too as any of my fellow Cambodian Buddhists everywhere in the world.

Sixthly, the compendium booklet of Abhidhamma you have had in hand is worth for you to try to understand and experiment yourself what I mean to learn Abhidhamma through the existing Khmer texts. I wish to warn you that as a bilingual speaker you have to be well-equipped with both resources bilingually to overcome the hurdles you expect to face. Twenty tapes on Abhidhamma by Lok Kru Ros Sophat and two hundred tapes on Abhidhamma by Lok Kru Dhammacarya Buth Savong are required to get through prior to any engagement; otherwise you will repeat the same question as I did in the past two years.

Seventhly, what I have to share with Khmer readers, at the moment, is limited to this single copy of the book on Abhidhamma, the Paricheda number one of the Abhidhammatha Sangaha. My intention is to edit some more similar books by Lok Kru Ros Sophat. There will be some more hurdles to overcome along the way. This book must be regarded as a reference only. It is not a cooked product. I consider it as a raw ingredient or a raw data which needs to be properly processed. Separate lessons plans have to be drawn from it as well as from other similar resources in this topic of Abhidhamma. What creates most of difficulties to un-experienced readers are:

1. the unsparingly use of the terms e. g. the words Citta, some of the names of specific Cittas and Nibbana have multiple equivalent terms. Citta has ten

equivalent terms in Pali and in Khmer language (see page 60 of this compendium). Eight Mahakiriya Cittas have four equivalent terms (see page 120).

2. The most intriguing, complex and sometimes beyond any comprehension of Buddhist and non-Buddhist alike, is the Buddhist term Dhamma. Everything is Dhamma. Next comes the term Anatta or the non-self. And last the term Sankhara, and then everything is Sankhara again…
3. In this compendium, the text mentions Sampaticchana Citta instead of *Opekha Sahagata Manodhatu Kusala Vipaka Citta* and two Santirana Cittas in place of *Somanassa Sahagata Manoviñañanadhatu Ahetuka Kusala Vipaka Citta* and *Opekha Sahagata Manoviñañanadhatu Ahetuka Kusala Vipaka Citta* (see page 68). There are similar mention of these two cases found in other two works in Khmer language. The first one is entitled 'Abhidhamma Prampi Kumpi', (the seven books of Abhidhamma compendium by Ven. Thoan Vann, 1954, page 8); and the second one is Abhidhammatthasangaha (Abhidhamma Compendium by Ven. Um Sou, Buddhist Era 2494. pages 77-93). Lok Kru Dhammacarya Buth Savong mentioned in his sermon on Abhidhamma, tape 81, that "it is appropriate to use the terms Manodhatu instead of Sampaticchana Citta and Manoviññanadhatu instead of Santirana Cittas because Sampaticchana and Santirana denote Kicca (work or performance) instead of the mind itself". We have to distinguish between the farmer and the actual act of ploughing.
4. During the time of the Buddha and after he entered Nibbana, Buddhist teaching was based on oral tradition; and the transcription of the text has been based on that tradition too. Repetition was used to enhance the memorization.
5. The term Nibbana is the most abstract term in Buddhism. There are three categories or classification of the term Nibbana; and out of these three categories Nibbana is also known under three other qualifications which are eight Kittiguna or eight virtues (eight different terminologies), thirty-two Kittiguna or thirty-two virtues (thirty-two different terminologies, and the last one is forty-six Kittinama or forty-six honourary names (forty-six different terminologies).
6. I and my group have had hard time while learning about the Mahakusala Cittas and the combination of Citta with Cetasika (Sampayutta or Sampayoga):
    a. Mohakusala, Mohavipaka and Mohakirya Cittas which form part of the names of the group of fifty-four Cittas are similar to Lobhamula Cittas. The only clue present in the enumeration is the term Ñana. Students may overlook it; and they fall into the trap. This presents the first confusion for beginners including myself. This is the way that I got loss because their names, at a glance, are the same as those of Lobhamula Citta (see page 86).
    b. The combination of Cittas (Sampayutta or Sampayoga) with Cetasika has been taught by Buddhist teachers in Cambodia. They have followed the books and started from the twelve Lobhamula Cittas. These twelve Cittas have more Sampayutta-Cetasikas for each of them compared to Cittas belonging to the five-sense consciousness or Cittas e.g. eye-consciousness, ear consciousness etc... Each of them requires only the basic seven Cetasikas known as Sabba Citta Sadharana Cetasika. Few months passed by, I discovered that it was the way that has been taught in Cambodia. For

example, it was mentioned in the book by Ven. Thoan Vann, page 36 cited above. The second book by Lok Kru Ros Sophat, Abhidhamma Paricheda no. 2, which will be published in 2009 has similar presentation on the subject of Sampayutta or Sampayoga between Citta and Cetasika. It can be found also in the book by Venerable Um Sou, page 39-59 cited above. The approach established in these two resources was to cite each name of Cittasika and the way it is combined with the eighty-nine Cittas. Cambodian Buddhists who wish to use these two books need to have a tutor otherwise they will be lost in the wilderness.

c. My experience in learning the process of Sampayoga of Cittas and Cetasika is to approach from the names of the ten Cittas or Dvi Pañca Viññana Cittas, the five sense-organ consciousness because they are the least combination of number of Cetasikas and move gradually to the more complex ones which are the Mahagata Cittas and those of Lokutara Cittas. This approach is based on the least to the many, the easier to the more difficult and from the commonly known to the hardly known. The main focus is how we can help ourselves or self-salvation.

I wish to conclude by stating firstly, that there is nothing wrong about the books of Abhidhamma or resources used as there is nothing wrong with the impenetrable jungle, but the way we exploit it; that is the matter of concern. Secondly, I can sum up my experiences in ending this note by recalling the story of the four blind men. Remember that we are still in the same stage and learning conditions as it has been experienced by the four blind men who try to describe the full picture of an elephant to each other. The long term aim is to earn the first ‘stream winner’.

សេចក្តីផ្តើម

សៀវភៅព្រះអភិធម្មត្ថសង្គហៈ បរិច្ឆេទទី១នេះ ជាផ្នែកដំបូងនៃព្រះអភិធម្មត្ថសង្គហៈ ដែល លោកគ្រូ រស់ សុផាត បានរៀបចំ បកប្រែនិងចងក្រងចេញពីឯកសារដើមៗ ក្នុងច្បាប់ដើម សំណៅសរសេរដៃ លោកគ្រូ រស់ សុផាត ចែកបរិច្ឆេទទី១នេះ ទៅជាសៀវភៅ២ក្បាល គឺៈ បរិច្ឆេទទី១ ភាគ១ អធិប្បាយអំពី កាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួង ពីទំព័រ២៦ ដល់ ១៨៤ (សំណៅដៃ) ហើយបញ្ចប់ត្រង់ផ្នែកអធិប្បាយអំពី “ផលក្នុងបដិសន្ធិកាល និងក្នុងបវត្តិកាលនៃមហាកុសលចេតនា”។ បរិច្ឆេទទី១ ភាគ២ ចាប់ផ្តើមអធិប្បាយអំពី នាមនៃកុសលចិត្ត ៨ដួង ពីទំព័រ១៨៥ ដល់ ៣៤២ (សំណៅដៃ) ហើយបញ្ចប់ដោយ “អវសានគាថា”។

ខ្ញុំរៀបចំចាត់ចែងដើម្បីបោះពុម្ពក្នុងគ្រានេះ ដោយបញ្ចូលសំណៅដៃភាគ១និងភាគ២ ទាំងពីរផ្នែកនេះ ឲ្យចូលទៅជាសៀវភៅ១ក្បាលវិញ។ ព្រះសទ្ធម្មក្នុងសៀវភៅនេះ ចែកចេញជាផ្នែកធំៗចំនួនបួន គឺៈ

ក)- អធិប្បាយអំពី កាមាវចរចិត្ត៥៤ដួង ពីទំព័រ១៦ ដល់ ១២៩

ខ)- អធិប្បាយអំពី រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥ដួង (រូបាវចរចិត្ត) ពីទំព័រ១៣០ ដល់ ១៥២

គ)- អធិប្បាយអំពី អរូបាវចរសោភណចិត្ត១២ដួង (អរូបាវចរចិត្ត) ពីទំព័រ១៥៣ ដល់ ១៦៥

ឃ)- អធិប្បាយអំពី លោកុត្តរសោភណចិត្ត៨ដួង (លោកុត្តរចិត្ត) ពីទំព័រ១៦៦ ដល់ចប់

នៅផ្នែកខាងចុង ខ្ញុំរៀបចំបន្ថែមជាបីផ្នែកទៀត។ ទី១គឺឧបសម្ពន្ធស្តីពីចិត្ត ចេតសិក។ ទី២ជាបទានុក្រម ដោយស្រង់ពាក្យសំខាន់ៗចេញពីសៀវភៅនេះ ធ្វើជាមេពាក្យ ឬជាវាក្យសព្ទចម្បង ហើយតម្រៀបតាមអក្ខរក្រម។ ទី៣គឺជាទំព័រវាក្យសព្ទខ្មែរនិងបាលី រៀបរៀងតាមលំដាប់ អក្ខរក្រមដែរ តាមបែបផែនអ៊ិនដិច។ ផ្នែកទាំងបីនេះ ជាទម្រង់និយាមរបស់សៀវភៅ បោះពុម្ពនៅបរទេស។ វាអាចបានជាជំនួយ ដល់ការសិក្សាព្រះអភិធម្ម ក្នុងខណៈណាដែល អ្នកសិក្សា ត្រូវការស្វែងរក ពាក្យខ្មែរ ពាក្យបាលីណាមួយ ក៏អាចរកឃើញបានភ្លាមៗ។

មាតិការឿង

ចំណងជើងអត្ថបទ	ទំព័រ
សេចក្តីនៃពាក្យអភិធម្មត្ថសង្គហៈ	១
ពាក្យថា បរមត្ថ	២
ព្រះអង្គទ្រង់ត្រាស់នូវសម្មតិសច្ចៈ ៨ប្រការ	២
លក្ខណៈបរមត្ថធម៌	៣
ខន្ធ ៥	៣
សំនួរ	៤
ចិត្តបរមត្ថ	៥
លក្ខណៈរបស់ចិត្ត	៦
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់ចិត្ត	៦
អំណាចរបស់ចិត្ត	៦
ចំណែកចិត្ត ៨៩ដួង	៨
ចិត្តបរមត្ថ ៨៩ បរិច្ឆេទទី ១	១៥
ចិត្ត ៤យ៉ាង	១៦
កាមាវចរចិត្ត ៥៤	១៦
អកុសលចិត្ត ១២ ដួង	១៧
លោភមូលចិត្ត ៨ ដួង	១៧
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់លោភៈ	១៩
ហេតុឲ្យកើតលោភមូលចិត្ត មាន៤ប្រការ	២០
ហេតុឲ្យកើតលោភសោមនស្ស មាន៤ប្រការ	២១
ព្យសនៈ (សេចក្តីវិនាស) ៥	២១
ហេតុឲ្យកើតឧបេក្ខា មាន៤ប្រការ	២២
ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត មាន៥ប្រការ	២២
ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត មាន៥ប្រការ	២៥
ហេតុឲ្យកើតអសំខារិកៈ មាន៦ប្រការ	២៥

ហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិកៈ មាន៦ប្រការ	២៧
ចំណែកលោភមូលចិត្ត៨ ដោយន័យផ្សេងៗ	២៧
ផលរបស់លោភមូលចិត្ត	២៨
ទោសមូលចិត្ត ២ដួង	២៨
លក្ខណាទិចតុក្កៈនៃទោសៈ	២៩
អាឃាតវត្ថុ ១០ប្រការ	២៩
ហេតុឲ្យកើតទោសមូលចិត្ត ៤ប្រការ	៣០
ធម៌ដែលជាហេតុលះទោសៈ ៦គឺ	៣០
ចំណែកទោសមូលចិត្ត ២ ដោយន័យផ្សេងៗ	៣១
ផលរបស់ទោសមូលចិត្ត	៣២
មោហមូលចិត្ត ២ដួង	៣២
ហេតុឲ្យកើតមោហមូលចិត្ត ២ប្រការ	៣៣
លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់មោហៈ	៣៣
លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់វិចិកិច្ឆា	៣៤
ចិត្តសម្បយុត្តដោយវិចិកិច្ឆា ៨	៣៤
អធិប្បាយវិចិកិច្ឆា ៨	៣៥
សេចក្តីសង្ស័យក្នុងព្រះសូត្រ ១៦យ៉ាង	៣៦
ធម៌ជាហេតុលះវិចិកិច្ឆា ៦	៣៧
លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឧទ្ធច្ចៈ	៣៧
ធម៌ជាហេតុលះ ឧទ្ធច្ចៈ ៦	៣៧
ចំណែកមោហមូលចិត្ត ២ ដោយន័យផ្សេងៗ	៣៨
ផល(វិបាក)ដែលកើតពីមោហមូលចិត្ត	៣៨
ហេតុឲ្យកើតអកុសលចិត្ត ១២ មាន ៥	៣៩
សង្គ្រោះអកុសលចិត្ត ១២ដួង ចូលក្នុងកម្មបថ	៣៩
អធិប្បាយអកុសលកម្មបថ ដោយអាការៈ ៥	៤០
បាណាតិបាត	៤០
អទិន្នាទាន	៤២
កាមេសុមិច្ឆាចារ	៤៣

អគមនិយដ្ឋាន ២០	៤៤
មុសាវាទ	៤៥
បិសុណាវាចា	៤៧
ផរុសវាចា	៤៨
សម្ផប្បលាប	៤៨
អភិជ្ឈា	៤៩
ព្យាបាទ	៥១
មិច្ឆាទិដ្ឋិ	៥២
អកុសលកម្មបថ ៥ប្រភេទ	៥៣
អធិដ្ឋាទាន ប្រកបដោយវេទនា៣	៥៥
អកុសលមូល៣ ជាហេតុឲ្យកើត អកុសលកម្មបថ១០	៥៥
ចំណែកអកុសលចិត្ត១២ ដោយន័យផ្សេងៗ	៥៨
តារាងអកុសលចិត្ត ១២ដួង	៥៩
សំនួរ ចម្លើយសាឡើងវិញ	៥៩
អហេតុកចិត្ត ១៨ដួង	៦៤
អកុសលវិបាកចិត្ត ៧ដួង	៦៤
តារាងអកុសលវិបាក ៧ដួង	៦៧
អហេតុកកុសលវិបាក ៨ដួង	៦៨
តារាងអហេតុកកុសលវិបាក ៨ដួង	៦៩
អហេតុកកិរិយាចិត្ត ៣ដួង	៦៩
លក្ខណាទិចតុក:របស់បញ្ចទ្វារាវជ្ជន:	៧០
លក្ខណាទិចតុក:របស់មនោទ្វារាវជ្ជន:	៧១
លក្ខណាទិចតុក:របស់ហសិតុប្បាទ	៧២
ឧបត្តិហេតុនៃអហេតុកចិត្ត	៧៣
អហេតុកចិត្ត១៨ ធ្វើកិច្ច១៤យ៉ាង	៧៦
ទ្វាររបស់អហេតុកចិត្ត ១៨	៧៨
វត្ថុរបស់អហេតុកចិត្ត ១៨	៧៨
អហេតុកចិត្ត ១៨ ជាវិញ្ញាណធាតុ៧	៧៩

ចំណែកអហេតុកចិត្ត ១៨ ដោយន័យផ្សេងៗ	៧៩
បញ្ហាក្នុងអហេតុកចិត្ត ១៨	៨០
សោភណចិត្ត៥៩ឬ៩១ដួង	៨៦
កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤	៨៦
កាមាវចរកុសលចិត្ត ៨	៨៦
តារាងកាមាវចរកុសលចិត្ត ៨	៨៧
អធិប្បាយកាមាវចរកុសលចិត្ត ៨ដួង	៨៨
វិធីរាប់កុសលចិត្ត ដោយពិស្តារ	៨៩
អធិប្បាយពាក្យថាកុសល	៨៩
កុសលមានអត្ថ ៥	៩០
ពាក្យថាបុណ្យ	៩១
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់កុសលចិត្ត	៩១
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់កុសលចិត្ត(ន័យម្យ៉ាងទៀត)	៩២
ចក្កៈ ៤	៩៣
ហេតុឲ្យកើតកុសលសោមនស្ស ៦	៩៤
ហេតុឲ្យកើតកុសលឧបេក្ខា ៦	៩៤
ហេតុឲ្យកើតកុសលញាណសម្បយុត្ត ៤ (ន័យទី១)	៩៥
ហេតុឲ្យកើតកុសលញាណសម្បយុត្ត ៧ (ន័យទី២)	៩៥
ហេតុឲ្យកើតញាណវិប្បយុត្ត ៤ (ន័យទី១)	៩៦
ហេតុឲ្យកើតញាណវិប្បយុត្ត ៧ (ន័យទី២)	៩៦
ហេតុឲ្យកើតអសង្ខារិក ៦	៩៦
មហាកុសល ២ប្រភេទ	៩៧
ហេតុឲ្យកើតបញ្ញា ៣យ៉ាង	៩៨
សម្មាទិដ្ឋិ ១០	៩៩
ចេតនាក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ដួង	១០០
មហាកុសលដោយកម្មទ្វារ ៣	១០០
មហាកុសលដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០	១០១
ចំណែកមហាកុសល ៨ ប្រកបដោយចេតនា ៤	១០២

ចំណែកកុសលដោយ ឧក្កដ្ឋៈ និងឱមកៈ ៤ ១០២
ចំណែកកុសលដោយ ឧក្កដ្ឋៈ និងឱមកៈ ៨ ១០៣
ញាណសម្បយុត្ត ៤ន័យ ១០៣
ញាណវិប្បយុត្ត ៤ន័យ ១០៤
ចំណែកអានិសង្សតាមន័យ នៃតិហេតុកៈ ១០៥
ចំណែកអានិសង្សតាមន័យ នៃទុហេតុកៈ ១០៦
ផលក្នុងបដិសន្ធិកាល និងក្នុងបវត្តិកាល នៃមហាកុសលចេតនា ១០៦
នាមនៃកុសលចិត្ត ១០៧
ចំណែកមហាកុសលចិត្ត៨ដោយន័យផ្សេងៗ ១០៨
កាមាវចរវិបាកចិត្ត៨ ១០៩
មហាវិបាកផ្សេងពីមហាកុសល ១១០
ស្ថានដែលឲ្យផលនៃមហាវិបាក៨ មាន៤ស្ថាន ១១១
មហាវិបាកចែកសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា ១១១
កុសលកម្មឲ្យផលផ្សេងគ្នា៧យ៉ាងទៀត ១១២
បុព្វហេតុឲ្យសត្វផ្សេងគ្នា ៨យ៉ាង ១១៣
អចិន្តេយ្យ មាន៤ ១១៤
ចំណែកមហាវិបាក ៨ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ ១១៥
តារាងសហេតុកកាមាវចរវិបាកចិត្ត៨ដួង ១១៦
កាមាវចរវិបាក មាន២៣ដួង ១១៦
មហាកិរិយាចិត្ត ៨ដួង ១១៧
តារាងមហាកិរិយាចិត្ត ៨ ១១៩
ចំណែកមហាកិរិយា ៨ដួងដោយន័យផ្សេងៗ ១២១
ចំណែកកាមាវចរសោភណចិត្ត២៤ ដោយន័យផ្សេងៗ ១២២
សំនួរចម្លើយសាឡើងវិញ ១២៤
រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥ ១៣០
ពាក្យថាឈាន ១៣០
បាលីរូបាវចរកុសលចិត្ត៥ដួង ១៣១
អធិប្បាយរូបាវចរកុសលចិត្ត ១៣១

អង្គ៥នៃបឋមជ្ឈាន	១៣២
វិតក្កោ វិតក្កៈ	១៣២
វិចារោ វិចារៈ	១៣៣
បីតិ	១៣៣
សុខ (សោមនស្សវេទនា)	១៣៤
ឯកគ្គតា	១៣៥
សមាធិមាន៣យ៉ាង	១៣៥
ប្រភេទនៃឈានចិត្ត	១៣៦
បឋមជ្ឈាន	១៣៦
បឋមជ្ឈានកុសលចិត្ត	១៣៦
និយាយអំពីសន្ធារភេទនៃអប្បនាឈាន	១៣៧
ឈាន ២យ៉ាង	១៣៨
សមថកម្មដ្ឋាន ៤០យ៉ាង	១៣៨
ទុតិយជ្ឈាន	១៤៣
តតិយជ្ឈាន	១៤៤
ចតុត្ថជ្ឈាន	១៤៤
បញ្ចមជ្ឈាន	១៤៥
ចំណែករូបាវចរកុសលចិត្ត៥ ដោយន័យផ្សេងៗ	១៤៥
រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ដួង	១៤៦
អធិប្បាយរូបាវចរវិបាក	១៤៦
អធិប្បាយព្រហ្មក្នុងព្រហ្មភូមិ	១៤៨
ចំណែករូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ ដោយន័យផ្សេងៗ	១៤៩
រូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥ដួង	១៥០
ចំណែករូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥ដោយន័យផ្សេងៗ	១៥១
អរូបាវចរសោភណចិត១២ដួង	១៥៣
អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ដួង	១៥៣
បាលីអរូបាវចរកុសលចិត៤ដួង	១៥៣
អធិប្បាយអាកាសានញ្ចាយតនចិត្ត	១៥៤

វិធីចំរើនអាកាសានញ្ចាយតនឈានទី១	១៥៤
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថីរបស់មន្ទបុគ្គល	១៥៦
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថីរបស់តិក្ខបុគ្គល	១៥៦
អធិប្បាយអប្បនាវិថី	១៥៧
វិញ្ញាណញ្ចាយតនចិត្ត	១៥៧
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈានទី២	១៥៧
អប្បនាវិថីនៃទុតិយអរូបជ្ឈាន	១៥៨
អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន ទី៣	១៥៨
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈានទី៤	១៥៩
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួង	១៦០
បាលីអរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួង	១៦០
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ដួង	១៦១
បាលីអរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ដួង	១៦១
ចំណែកអរូបាវចរចិត្ត១២ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ	១៦២
សង្គហគាថា	១៦៣
តារាងអរូបាវចរចិត្ត១២ដួង	១៦៤
តារាងមហគ្គតចិត្ត២៧ដួង	១៦៥
លោកុត្តរសោភណចិត្ត៨ដួង	១៦៦
លោកុត្តរកុសលចិត្ត៤ដួង	១៦៦
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត	១៦៧
សកទាគាមិមគ្គចិត្ត	១៦៧
អនាគាមិមគ្គចិត្ត	១៦៧
អរហត្តមគ្គចិត្ត	១៦៨
អកុសលធម៌៩កង	១៧០
មគ្គចិត្តលះបង់អកុសលធម៌៩កង	១៧១
មគ្គចិត្តលះអកុសលចិត្ត១២ដួង	១៧២
មគ្គចិត្តលះអកុសលកម្មបថ១០	១៧២
មគ្គលះសំយោជនៈ១០	១៧២

លោកុត្តរវិបាកចិត្ត៤ដួង	១៧៣
លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារ	១៧៤
ចំណែកលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ	១៧៤
តារាងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង	១៧៥
តារាងលោកុត្តរចិត្ត៤០ដួង	១៧៦
ព្រះសោតាបន្ន៣ប្រភេទ	១៧៦
ព្រះសកទាគាមី៥ប្រភេទ	១៧៧
ព្រះអនាគាមី៥ប្រភេទ	១៧៨
ព្រះអរហន្ត២ប្រភេទ	១៧៨
សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន	១៧៩
ឈានចិត្ត៦៧ដួង	១៧៩
ចំណែកចិត្តដោយពិស្តារ	១៨០
កុសលចិត្តពិស្តារ ៣៧ដួង	១៨១
វិបាកចិត្ត ដោយពិស្តារ ៥២ដួង	១៨១
ចំណែកចិត្តដោយពិស្តារ១២១ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ	១៨១
វិនិច្ឆ័យអសង្ខារិក និងសសង្ខារិក	១៨៣
ន័យរបស់ភូមិ ២ន័យ	១៨៤
វដ្តានភូមិ	១៨៥
អវដ្តានភូមិ	១៨៦
វដ្តានាវដ្តានភូមិ	១៨៦
អវសានគាថា	១៨៧

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ

សេចក្តីនៃពាក្យ អភិធម្មត្ថសង្គហៈ ចែកចេញជា ៥ ស័ព្ទគឺ អភិ+ធម្ម+អត្ថ+សំ+គហ រួមជា អភិធម្មសង្គហៈ។

១-អភិ ប្រែថា ដ៏ប្រសើរ

២-ធម្ម ប្រែថា សភាវៈដែលទ្រទ្រង់

៣-អត្ថ ប្រែថា អត្ថឬសេចក្តី

៤-សំ ប្រែថា ដោយសង្ខេប

៥-គហ ប្រែថា ការរួបរួមទុក

ដូច្នេះពាក្យថា អភិធម្មត្ថសង្គហៈនេះ ប្រែថា ការរួបរួមសេចក្តីនៃព្រះអភិធម្ម (៧គម្ពីរ) ទុកដោយសង្ខេប។

ព្រះអភិធម្ម ៧គម្ពីរ គឺ

១-ធម្មសង្គណីបករណៈ អដ្ឋកថាគឺ អដ្ឋសាលិនី

២-វិភង្គបករណៈ អដ្ឋកថាគឺ សមោហវិនោទនី

៣-ធាតុកថាបករណៈ

៤-បុគ្គលបញ្ញត្តិបករណៈ

៥-កថាវត្ថុបករណៈ

៦-យមកបករណៈ

៧-បដ្ឋានបករណៈ

(៤-៧) អដ្ឋកថា គឺ បរមត្ថទីបនី បញ្ចបករណដ្ឋកថា

អដ្ឋកថាព្រះត្រៃបិដកនោះ ចំណែកធំព្រះពុទ្ធឃោសាចារ្យ លោកប្រែនិងរៀបរៀង ពីអដ្ឋកថាដើម ក្នុងភាសាសីហឡគឺ មហាអដ្ឋកថា មហាបច្ចរី និងកុរុន្ទី ដែលបន្តគ្នាមកតាំងតែ អំពីសម័យព្រះមហិន្ទត្ថេរ ព្រះឱរសរបស់ ព្រះចៅអសោកមហារាជ បានទៅផ្សព្វផ្សាយព្រះពុទ្ធ សាសនានៅក្នុងប្រទេស សិរីលង្កាម៉្លេះ។

តត្ថ វុត្តាភិធម្មត្ថា ចតុធាបរមត្ថតោ

ចិត្តំ ចេតសិកំ រូបំ និព្វានមីតិ សព្វថា

វិអត្ថនៃព្រះអភិធម្មទាំង ៧គម្ពីរ ដែលព្រះដ៏មានព្រះភាគជាម្ចាស់ទ្រង់ត្រាស់ទុកដោយសេចក្ដីសុខុមល្អិតក្រៃពេកនោះ ដោយបរមត្ថមាន ៤ប្រការ គឺចិត្ត ចេតសិក រូបនិព្វាន ។

សភាវៈទាំង៤នេះ ជាបរមត្ថដែលហៅថាព្រះបរមត្ថបិដក ហើយព្រះបរមត្ថបិដកទាំង ៧គម្ពីរនេះ ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យ បានរួបរួមសេចក្ដីទុកដោយសង្ខេប ហៅថា ព្រះអភិធម្មត្ថសង្គហៈចាត់ជាបរិច្ឆេទ មាន៩បរិច្ឆេទ។

ព្រះបរមត្ថធម៌ទាំង៤ប្រការនេះ តាមន័យនៃព្រះអភិធម្មត្ថសង្គហៈ លោកពោលពីរឿងចិត្ត ជាបរិច្ឆេទទី១។

ពាក្យថា បរមត្ថ

ពាក្យថា បរមត្ថ បែកជា ២បទ គឺ បរមៈ+អត្ថ ប្រែថា អត្ថសេចក្ដីដ៏ប្រសើរខ្ពង់ខ្ពស់មិនវិបរិត។

បរមត្ថធម៌មាន២ គឺ ៖

-សង្ខតធម៌ ធម៌ដែលមានបច្ច័យតាក់តែង គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប។

-អសង្ខតធម៌ ធម៌ដែលមិនមានបច្ច័យតាក់តែង គឺព្រះនិព្វាន។

សច្ចៈ សេចក្ដីពិត។ ព្រះដ៏មានព្រះភាគជាម្ចាស់ជាអ្នកឈ្លាតឈ្លាសក្នុងទេសនា បានត្រាស់ នូវសច្ចៈ២ គឺ បរមត្ថសច្ចៈ ពិតដោយបរមត្ថ១ និងសម្មតិសច្ចៈ ពិតដោយសម្មតិ១ តែប៉ុណ្ណោះ មិនមានសច្ចៈទី៣ឡើយ។

ហេតុដែលព្រះអង្គទ្រង់ត្រាស់នូវសម្មតិសច្ចៈដោយហេតុ៨ប្រការគឺ ៖

១-ដើម្បីទ្រង់សំដែង ហិរិនិង ឱត្តប្បៈ

២-ដើម្បីទ្រង់សំដែង កម្មស្សកតា

៣-ដើម្បីទ្រង់សំដែង ដល់បុគ្គលដែលធ្វើប្រព្រឹត្តចំពោះខ្លួន

៤-ដើម្បីទ្រទ្រង់សំដែង ដល់អនន្តរិយកម្ម
៥-ដើម្បីទ្រទ្រង់សំដែង ដល់ព្រហ្មវិហារធម៌
៦-ដើម្បីទ្រទ្រង់សំដែង បុព្វេនិវាសញ្ញាណ
៧-ដើម្បីទ្រទ្រង់សំដែង ដល់ទក្ខិណាវិសុទ្ធិ
៨-ដើម្បីទ្រទ្រង់មិនលុះបញ្ញត្តិនៃលោក

លក្ខណៈបរមត្ថធម៌

ធម៌ទាំងពួង បានដល់បរមត្ថធម៌ទាំង ៤គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន ជាអនត្តា គឺមិនមែនតួខ្លួន មិននៅក្នុងអំណាចបង្គាប់បញ្ជារបស់បុគ្គលណាឡើយ។

ក្នុងបរមត្ថធម៌ទាំង៤នេះ ៖

-ចិត្តបរមត្ថ បានដល់ចិត្ត៨៩ ឬ ១២១ដួង រូបបរមត្ថ បានដល់រូប២៨ និងចេតសិកបរមត្ថ បានដល់ចេតសិក៥២ដួង ជាលោកិយដល់ការបែកធ្លាយ និងរលត់វិនាសទៅវិញ ជាសង្ខារធម៌ គឺកើតឡើងមានបច្ច័យតាក់តែង ជាសង្ខតធម៌ គឺជាធម៌ ដែលកើតរលត់។

-និព្វានបរមត្ថ បានដល់ព្រះនិព្វាន ជាលោកុត្តរ គឺដល់ការឆ្លងផុតលោក ជាវិសង្ខារធម៌ គឺមិនមានបច្ច័យតាក់តែង. ជាអសង្ខតធម៌ គឺមិនកើតរលត់។

-ចិត្តបរមត្ថ ចេតសិកបរមត្ថ និព្វានបរមត្ថ ទាំង៣នេះ ជានាមធម៌ ប៉ុន្តែចិត្តនិងចេតសិក ជានាមធម៌ដឹងអារម្មណ៍ ចំណែកឯនិព្វានជានាមធម៌មិនដឹងអារម្មណ៍។

ចិត ៨៩ ឬ ១២១ និងចេតសិក៥២ ជានាមធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌

រូប ២៨ ជារូបធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌

និព្វាន ជានាមធម៌ ជាវិសង្ខារធម៌ ជាអសង្ខតធម៌

ខន្ធ ៥

ខន្ធ៥ គឺ រូបក្ខន្ធ១ វេទនាខន្ធ១ សញ្ញាខន្ធ១ សង្ខារក្ខន្ធ១ វិញ្ញាណក្ខន្ធ១។

ពាក្យថា ខន្ធសំដៅដល់សភាវធម៌ដែលចំណែកជាអតីត អនាគត បច្ចុប្បន្ន ខាងក្នុង ខាងក្រៅ គ្រោតគ្រាត ល្អិត ថោកទាប ប្រណីត ឆ្ងាយ ជិត។

ខន្ធជារូបធម៌នាមធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌ គឺជាធម៌ដែលបច្ច័យតាក់តែង និងកើតរលត់។

ពាក្យថា ឧបាទានក្ខន្ធសំដៅយកខន្ធណាដែលប្រព្រឹត្តប្រកបនឹងអាសវៈជាបច្ច័យដល់ឧបាទាន នេះហៅថាឧបាទានក្ខន្ធ។ លោកុត្តរចិត្តនិងចេតសិក មិនមែនជា ឧបាទានក្ខន្ធ។

អត្ថក្នុងព្រះអភិធម្មទាំងឡាយដែលព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធជាម្ចាស់ទ្រង់ត្រាស់ទុកនោះ គឺដោយអំណាច នៃធម៌មានខន្ធដោយបរមត្ថ វៀរនូវសម្មតិសច្ចចេញ គឺមាន៤ប្រការ ៖

រូប ២៨ ជា រូបក្ខន្ធ

ចេតសិក៥២ គឺ វេទនាចេតសិក១ ជាវេទនាខន្ធ។ សញ្ញាចេតសិក១ ជាសញ្ញាខន្ធ។ នៅសល់ចេតសិក៥០ទៀត ជាសង្ខារក្ខន្ធ រួមជាខន្ធ៣។

ចិត្ត៨៩ ជាវិញ្ញាណក្ខន្ធ

និព្វាន ជាខន្ធវិមុត្តផុតចាកពីខន្ធទាំង៥ ដូច្នោះបរមត្ថធម៌៣ ជាខន្ធ៥ ហើយខន្ធ៥ ជាបរមត្ថធម៌៣ ៖

រូបក្ខន្ធ បានដល់រូបបរមត្ថ ២៨
វេទនាខន្ធ បានដល់វេទនាចេតសិក ១
សញ្ញាខន្ធ បានដល់សញ្ញាចេតសិក ១
សង្ខារក្ខន្ធ បានដល់សង្ខារចេតសិក ៥០
វិញ្ញាណក្ខន្ធ បានដល់ចិត្តបរមត្ថ ៨៩-១២១

សំនួរ

១-បរមត្ថធម៌អ្វីខ្លះ ជាសង្ខារធម៌?
២-សង្ខារធម៌ ជាសង្ខារក្ខន្ធ ឬទេ?
៣-វិសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌ ឬទេ?
៤-អសង្ខតធម៌ ជាខន្ធអ្វី?

៥-អសង្ខតធម៌	ជាលោកិយ ឬជាលោកុត្តរៈ?
៦-ចិត្ត	ជាសង្ខារក្ខន្ធ ឬទេ?
៧-ចេតសិក	ជាសង្ខារក្ខន្ធ ឬទេ?
៨-វេទនាខន្ធ	ជាបរមត្ថធម៌អ្វី?
៩-ខន្ធអ្វី	មិនមែនជាបរមត្ថធម៌?
១០-បរមត្ថធម៌អ្វី	មិនមែនជាខន្ធ?

ចិត្តបរមត្ថ

ពាក្យថាចិត្ត មានសេចក្ដីថា ៖

-ធម្មជាតិណា រមែងគិតគឺដឹងអារម្មណ៍ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ចិត្ត។

-ធម្មជាតិដែលឈ្មោះថា ចិត្ត ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុឲ្យសម្បយុត្តធម៌ដឹងអារម្មណ៍។

-ធម្មជាតិដែលគ្រាន់តែគិតគឺដឹង ក៏ឈ្មោះថា ចិត្ត។

ក្នុងអដ្ឋសាលិនី ពោលទុកថា ៖

យំ ចិត្តំ មនោ ហទយំ មានសំ បណ្ឌរំ មនាយតនំ មនិន្ទ្រិយំ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ តជ្ជា មនោវិញ្ញាណធាតុ ឥទំ ចិត្តំ

ប្រែថា :

១-ធម្មជាតិណារមែងគិត ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថាចិត្ត។

២-ធម្មជាតិណាតែងបង្អោនទៅ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា មនោ។

៣-ធម្មជាតិដែលដឹងអារម្មណ៍ទុកខាងក្នុង ឈ្មោះថា ហទយៈ។

៤-ចិត្តនោះឯងមានឆន្ទៈគឺសេចក្ដីពេញចិត្ត ឈ្មោះថា មានសៈ។

៥-ចិត្តនោះ ជាធម្មជាតិបរិសុទ្ធ ឈ្មោះថា បណ្ឌរៈ។

៦-មនៈដែលជាអាយតនៈខាងក្នុង ឈ្មោះថា មនាយតនៈ។

៧-មនៈដែលជាឥន្ទ្រីយ៍ ឈ្មោះថា មនិន្ទ្រីយ៍។

៨-ធម្មជាតិដែលដឹងច្បាស់នូវអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា វិញ្ញាណ។

៩-ខន្ធគឺកងនៃវិញ្ញាណ ឈ្មោះថា វិញ្ញាណក្ខន្ធ។

១០-មនៈដែលជាធាតុដឹងច្បាស់នូវអារម្មណ៍ ឈ្មោះថា មនោវិញ្ញាណធាតុ។

លក្ខណៈរបស់ចិត្ត

ចិត្តជាសង្ខតធម៌ គឺធម៌ គឺធម៌ដែលមានបច្ច័យតាក់តែង ដោយការតាក់តែងរបស់បច្ច័យ ទាំងឡាយដូច្នោះឯង ទើបចិត្តធ្លាក់ចុះក្នុងអំណាច នៃសាមញ្ញលក្ខណៈ (ត្រៃលក្ខណ៍) គឺអនិច្ចលក្ខណៈ ទុក្ខលក្ខណៈ និងអនត្តលក្ខណៈ ព្រោះតែចិត្តមានសភាពជាត្រៃលក្ខណៈយ៉ាងនេះឯង ទើបចិត្តមានអាការកើត រលត់បន្តជាប់គ្នាមិនដាច់ខ្សែហើយ ប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាងរហ័សបំផុត លំបាកនឹងប្រមាណបានណាស់។

លក្ខណាទិចតុក: របស់ចិត្ត

១-វិជាននលក្ខណំ មានការដឹងអារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ។

២-បុព្វង្គមរសំ មានការជាប្រធានជាកិច្ច។

៣-សន្ធានបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការកើតបន្តជាប់គ្នា ជាអាការប្រាកដ។

៤-នាមរូបបទដ្ឋានំ មាននាមក្ខន្ធ៣ និងរូបជាបទដ្ឋាន។

អំណាចរបស់ចិត្ត

ក្នុងចិត្តសូត្រនេះ មានសេចក្តីសង្ខេបថា ៖

១-វិចិត្តករុណា ចិត្តំ *ឈ្មោះថាចិត្ត ព្រោះធ្វើឲ្យវិចិត្តផ្សេងៗ និងធ្វើវត្ថុផ្សេងៗឲ្យវិចិត្រ គឺថាវត្ថុផ្សេងៗដែលកើតពីសិល្បវិទ្យាផ្សេងៗ ក៏ព្រោះចិត្តដូចជាគំនូរ ចម្លាក់ជាដើម និងធ្វើកិរិយាមាយាទ ឲ្យវិចិត្រសមរម្យសុភាព ក៏ព្រោះចិត្ត និងម្យ៉ាងទៀតសំដៅដល់ការធ្វើទីកើតដែលកើតពីចិត្ត ជាកុសលនិងជាអកុសល ឲ្យមានវិចិត្រគឺសន្ទឹកសន្ទាប់ មាននរក តិរច្ឆាន មនុស្ស ទេវតាជាដើម។*

២-អត្តនោ ចិត្តតាយ វា *ឈ្មោះថាចិត្ត ព្រោះសភាវៈខ្លួនឯងវិចិត្រ គឺវិចិត្រដោយខ្លួនឯង បានសេចក្តីថា ចិត្តនោះឯងជាកុសលក៏មាន ជាអកុសលក៏មាន ជាវិបាកក៏មាន ជាកិរិយាក៏មាន គឺថា ចិត្តនោះឯង ខណៈខ្លះក៏ជាកុសល ខណៈខ្លះក៏ជាអកុសល ខណៈខ្លះក៏ជាវិបាក ខណៈខ្លះក៏ជាកិរិយា។*

៣-ចិត្តំកម្មកិលេសេហិ *ឈ្មោះថាចិត្ត ព្រោះសន្សំកម្ម និងកិលេស។ គឺចិត្តនោះឯង ជាតួសន្សំកម្ម ដែលជាកុសល ជាអកុសល និងសន្សំកិលេស មានរាគៈ ទោសៈ និងមោហៈជាដើម និងសន្សំក្នុងទីដទៃមិនបាន ដូច មានរាគៈហើយចិត្តនោះក៏សន្សំរាគៈនោះឲ្យច្រើនឡើងៗជាដើម។*

៤-ចិត្តំ តាយតិ វា តថា *ឈ្មោះថាចិត្តព្រោះរក្សាទុកវិបាករបស់ខ្លួន។ គឺកម្មនិងកិលេស ដែលសន្សំហើយនោះ រក្សាទុកវិបាករបស់ខ្លួនមិនឲ្យបាត់បង់សូន្យទៅទេ កាលណាមានឱកាសបានបច្ច័យហើយ វិបាកនោះៗតែងនឹងកើតឡើង ដូចកើតឡើងតាមទ្វារភ្នែកជាដើម។*

៥-ចិនោតិ អត្តសន្តានំ *ឈ្មោះថាចិត្ត ព្រោះសន្សំសន្តាននៃខ្លួន។ គឺថាចិត្តនោះឯងតែងសន្សំសេចក្តីល្អខ្លះ សេចក្តីអាក្រក់ខ្លះ ទុកក្នុងខន្ធសន្តានមិនឲ្យសាបសូន្យ ធ្វើឲ្យកើតជាទំលាប់ដ៏ថ្នឹកក្នុងការប្រព្រឹត្តរហូតទៅជានិស័យ ឬជាចរិតជាប់ក្នុងសន្តាន។*

៦-វិចិត្តារម្មណន្តិ វា *ឈ្មោះថា ចិត្ត ព្រោះអារម្មណ៍វិចិត្រដោយប្រការផ្សេងៗ គឺថាចិត្តនេះជាធម្មជាតិដឹងអារម្មណ៍បានទាំងអស់ទាំង៦ទ្វារ តែដឹងបានអារម្មណ៍មួយៗ មានរូបារម្មណ៍ជាដើម។*

ក្នុងអដ្ឋកថាបរមត្ថទីបនីដីកា ពោលថា ៖

ចិត្តវិចិត្តតាយ សញ្ញាវិចិត្តា
សញ្ញាវិចិត្តតាយ តណ្ហាវិចិត្តា
តណ្ហាវិចិត្តតាយ កម្មានិវិចិត្តា
កម្មវិចិត្តតាយ យោនិយោវិចិត្តា
យោនិវិចិត្តតាយ តេសំ តិរច្ឆានគតានំ
វិចិត្តតា វេទិតព្វា។

ប្រែថា : សភាពដែលសត្វទាំងនោះវិចិត្រ ព្រោះកំណើតវិចិត្រ កំណើតវិចិត្រព្រោះកម្មវិចិត្រ កម្មវិចិត្រ ព្រោះតណ្ហាវិចិត្រ តណ្ហាវិចិត្រ ព្រោះសញ្ញាវិចិត្រ សញ្ញាវិចិត្រព្រោះចិត្តវិចិត្រ។

ពាក្យថាសត្វទាំងនោះវិចិត្រ ព្រោះកំណើតវិចិត្រនោះ គឺសត្វទាំងឡាយដែលកើតឡើងក្នុងលោក មានច្រើនប្រភេទ ហើយប្រភេទនីមួយៗ ក៏ច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ទាំងអស់នេះរស់ព្រោះកំណើតវិចិត្រ គឺសន្ធឹកសន្ធាប់ប្រមាណមិនបាន។

ពាក្យថាកំណើតវិចិត្រ ព្រោះកម្មវិចិត្រនោះ គឺជាធម្មតាសត្វដែលកើតមក សុទ្ធតែធ្វើកម្មទុកផ្សេងៗគ្នា ខ្លះក៏ធ្វើកុសល ខ្លះក៏ធ្វើអកុសល។

ពាក្យថាកម្មវិចិត្រ ព្រោះតណ្ហាវិចិត្រ នោះសេចក្តីថា តណ្ហាគឺចំណង់ក្នុងវត្ថុផ្សេងៗក្នុងសត្វ ក្នុងបុគ្គល មិនចង់ឲ្យព្រាត់ប្រាស ឬក៏ចង់ដោយប្រការណាៗក្តី ទើបខ្លួនឯងក៏ត្រូវធ្វើកម្មដោយអំណាចនៃតណ្ហា ដែលមានប្រភេទផ្សេងៗនោះ។

ពាក្យថាតណ្ហាវិចិត្រ ព្រោះសញ្ញាវិចិត្រ នោះសេចក្តីថា សញ្ញាគឺការចាំ ការសំគាល់បាន មានច្រើនយ៉ាង។ ឃើញម្តងការចាំក៏កើតឡើងម្តង ឮម្តង ការចាំក៏ កើតឡើងម្តងយ៉ាងនេះជាដើម។ កាលណាចំណាំបានក្នុងវត្ថុដែលល្អ តណ្ហាក៏កើត សេចក្តីពេញចិត្តក្នុងវត្ថុនោះៗ។

ពាក្យថាសញ្ញាវិចិត្រ ព្រោះចិត្តវិចិត្រនោះ សេចក្តីថា កាលណាចិត្តដួងមួយកើតឡើង សញ្ញាមួយដួងក៏កើតឡើង។ ចិត្តកើតមួយរយដង មួយពាន់ដង សញ្ញាក៏កើតមួយរយដង មួយពាន់ដង ស្មើនឹងចិត្តនោះដែរ។

ចំណែកចិត្ត ៨៩ដួង

ចិត្តទាំងអស់មាន៨៩ដួង (ប្រភេទ) ដោយពិស្តារមាន ១២១ដួង។ កាលណាពោលដោយលក្ខណៈ (គឺ **អារម្មណវិជាននលក្ខណំ**) មានត្រឹមតែ១ប៉ុណ្ណោះ កាលបើចែកដោយប្រភេទផ្សេងៗ ក៏ចែកបានដោយន័យដទៃៗដូចនេះគឺ ៖

ដោយជាតិ ដោយភូមិ ដោយវេទនា ដោយហេតុ ដោយសង្ខារ ដោយសម្បយោគៈ ដោយសោភណៈ ដោយឈាន ដោយលោកៈ ដោយកិច្ច ដោយអារម្មណ៍ ដោយទ្វារ ដោយវត្ថុ និងដោយវិញ្ញាណធាតុ៧។

១-ន័យដោយជាតិ

ជាតិមាន៤គឺ កុសលជាតិ១ អកុសលជាតិ១ វិបាកជាតិ១ និងកិរិយាជាតិ១។

-កុសលជាតិ មានចិត្ត២១ ឬ ៣៧ដួង

-អកុសលជាតិមានចិត្ត ១២ដួង

-វិបាកជាតិ មានចិត្ត ៣៦ដួង ឬ ៥២ដួង

-កិរិយាជាតិ មានចិត្ត ២០ដួង

រួមទាំងអស់ ចិត្តមាន ៨៩-១២១ដួង។

២-ន័យដោយភូមិ

ភូមិ មាន៤ គឺ កាមភូមិ១ រូបភូមិ១ អរូបភូមិ១ និងលោកុត្តរភូមិ១។

-កាមភូមិ មានចិត្ត ៥៤ដួង

-រូបភូមិ មានចិត្ត ១៥ដួង

-អរូបភូមិ មានចិត្ត ១២ដួង

-លោកុត្តរភូមិ មានចិត្ត ៨ ឬ ៤០ដួង

រួមទាំងអស់ មាន៨៩ ឬ ១២១ដួង

៣-ន័យដោយវេទនា

វេទនាមាន៥គឺ សុខវេទនា១ ទុក្ខវេទនា១ សោមនស្សវេទនា១ ទោមនស្សវេទនា១ ឧបេក្ខាវេទនា១។

-សុខវេទនា មានចិត្ត ១ដួង

-ទុក្ខវេទនា មានចិត្ត ១ដួង

-សោមនស្សវេទនា មានចិត្ត ៣០ ឬ ៦២ដួង

-ទោមនស្សវេទនា មានចិត្ត ២ដួង

-ឧបេក្ខាវេទនា មានចិត្ត ៥៥ដួង

រួមទាំងអស់មាន ៨៩ ឬ ១២១ដួង។

៤-ន័យដោយហេតុ

ចិត្ត បែកចេញជា២ប្រភេទ ៖ ជាសហេតុកៈ១ និងអហេតុកៈ១។

ចិត្តដែលប្រកបដោយហេតុ៦ ហៅថាសហេតុកចិត្ត មាន៧១ ឬ ១០៣ដួង។

ចិត្តដែលមិនប្រកបដោយហេតុ៦ទេ ហៅថា អហេតុកចិត្ត មាន១៨ដួង។

រួមទាំងអស់មាន ៨៩ ឬ ១២១ដួង។

៥-ន័យដោយសំខារ

ចិត្តគិតដោយប្រភេទនៃសំខារ មាន២ គឺ អសំខារិក១. និងសសំខារិក១។

ចិត្តដែលកើតឡើងដោយមិនមានសភាវវត្ថុដឹកនាំ មានកម្លាំងខ្លាំង ហៅថា អសំខារិកចិត្ត មាន៣៧ដួង។

ចិត្តដែលកើតឡើងដោយអាស្រ័យមានសភាវវត្ថុដឹកនាំ ហៅថា សសំខារិកចិត្ត មាន ៥២ ឬ ៨៤ដួង។

រួមទាំងអស់មាន ៨៩ ឬ ១២១ ដួង។

៦-ន័យដោយសម្បយោគ

ចិត្តគិតដោយប្រភេទនៃសម្បយោគ មាន២ គឺ សម្បយុត្ត១ និងវិប្បយុត្ត១។

ចិត្តដែលប្រកបជាមួយនឹងទិដ្ឋិ ទោសៈ ឧទ្ធច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងបញ្ញា ហៅថា សម្បយុត្តចិត្តមាន ៥៥ ឬ ៨៧ដួង។

ចិត្តដែលមិនប្រកបជាមួយនឹងទិដ្ឋិ ទោសៈ ឧទ្ធច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងបញ្ញា ហៅថា វិប្បយុត្តចិត្ត មាន៣៤ដួង។

រួមទាំងអស់ មាន ៨៩ឬ ១២១ដួង។

៧-ន័យដោយសោភណៈ

ចិត្តដែលប្រកបជាមួយនឹងសោភណៈចេតសិក ២៥ ហៅថា សោភណចិត្ត មាន ៥៩ ឬ ៩១ដួង។

ចិត្តដែលមិនប្រកបជាមួយនឹងសោភណចេតសិក២៥ ហៅថា អសោភណចិត្តមាន ៣០ដួង។

រួមទាំងអស់ មាន ៨៩ ឬ ១២១ដួង។

៨-ន័យដោយឈាន

ឈានមាន ២យ៉ាង គឺ អារម្មណូបនិជ្ឈាន១ បានដល់ សមាបត្តិ៨ និងលក្ខណូបនិជ្ឈាន១ បានដល់វិបស្សនា មគ្គនិងផល។

ដោយន័យនៃអារម្មណូបនិជ្ឈាន ៖ រូបាវចរចិត្ត ១៥ដួង អរូបាវចរចិត្ត ១២ដួង រួមជា ២៧ដួង ហៅថា ឈានចិត្ត។ អកុសលចិត្ត១២ អហេតុកចិត្ត១៨ កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤ និងលោកុត្តរចិត្ត៨ រួមជា ៦២ដួង ហៅថា អឈានចិត្ត។

ក្នុងវិភាវិនីដីកា លោកពោលថា ចិត្ត៨៩ ជាចិត្តពិស្តារ ១២១ដួង យ៉ាងណានោះគឺ ៖

បឋមជ្ឈាន សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

ទុតិយជ្ឈាន សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

តតិយជ្ឈាន សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

ចតុត្ថជ្ឈាន សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

បញ្ចមជ្ឈាន សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

សកទាគាមិមគ្គចិត្ត អនាគាមិមគ្គចិត្ត អរហត្តមគ្គចិត្ត មគ្គនីមួយៗក៏មាន ៥ដួងដូចគ្នា រួមជាមគ្គចិត្តទាំងអស់២០ដួង។ ផលចិត្តក៏មានន័យដូចគ្នា មាន២០ដួង រួមទាំងអស់ជា លោកុត្តរចិត្ត ៤០ដួង។

រូបាវចរចិត្ត ក្នុងប្រភេទនៃឈាន មានបឋមជ្ឈានជាដើមយ៉ាងណា លោកុត្តរចិត្តក្នុង ប្រភេទនៃឈាន មានបឋមជ្ឈានជាដើមក៏យ៉ាងនោះដែរ ព្រមទាំងការប្រកប ដោយអង្គ ឈានក៏ដូចគ្នា។ សូម្បីអរូបឈាន ក៏សង្គ្រោះចូលនៅក្នុងបញ្ចមជ្ឈាន ព្រោះហេតុដូច្នោះ ហើយ ឈានចិត្តក្នុងឈាននីមួយៗ ទើបមានចំនួនចិត្ត ៖

បឋមជ្ឈានចិត្ត ១១ដួង (គឺរូបាវចរ៣ លោកុត្តរចិត្ត៨)

ទុតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ដួង (គឺរូបាវចរចិត្ត៣ លោកុត្តរចិត្ត៨)

តតិយជ្ឈានចិត្ត ១១ដួង (គឺរូបាវចរចិត្ត៣ លោកុត្តរចិត្ត៨)

ចតុត្ថជ្ឈានចិត្ត ១១ដួង (គឺរូបាវចរចិត្ត៣ លោកុត្តរចិត្ត៨)

បញ្ចមជ្ឈានចិត្ត២៣ដួង (គឺរូបាវចរចិត្ត៣ អរូបាវចរចិត្ត១២ លោកុត្តរចិត្ត៨)

ដូច្នេះចិត្តដែលជាឈានចិត្ត មាន៦៧ដួង

ដោយន័យនៃចិត្តពិស្តារ : រូបាវចរចិត្ត១៥ អរូបាវចរចិត្ត១២ លោកុត្តរចិត្ត៤០ រួមទាំងអស់ជាចិត្ត៦៧ដួង ហៅថា **ឈានចិត្ត**។ អកុសលចិត្ត១២ អហេតុកចិត្ត១៨ កាមាវចរ សោភណចិត្ត២៤ រួមជា៥៤ចិត្ត ហៅថា **អឈានចិត្ត**។ រួមទាំងអស់មាន ១២១ដួង។

៩-ន័យដោយលោក:

ចិត្តគិតដោយប្រភេទនៃលោក: មាន២ គឺ លោកិយចិត្ត១ និងលោកុត្តរចិត្ត១។

ចិត្តដែលមិនមានអារម្មណ៍ជាព្រះនិព្វានហៅថា លោកិយចិត្ត មាន៨១ដួង។

ចិត្តណាដែលមានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ ហៅថា លោកុត្តរចិត្ត មាន ៨ ឬ ៤០ដួង។ រួមទាំងអស់មាន៨៩ ឬ ១២១ដួង។

១០-ន័យដោយកិច្ច

កិច្ចរបស់ចិត្តមាន១៤កិច្ច គឺ ៖

១-បដិសន្ធិកិច្ចមាន១៩ចិត្ត ២-ភវង្គកិច្ចមាន១៩ចិត្ត ៣-អាវជ្ជនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៤-ទស្សនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៥-សវនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៦-ឃាយនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៧-សាយនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៨-ផុស្សនកិច្ចមាន២ចិត្ត ៩-សម្បដិច្ឆន្នកិច្ចមាន២ចិត្ត ១០-សន្តីរណកិច្ច មាន៣ចិត្ត ១១-វោដ្ឋវនកិច្ចមាន១ចិត្ត ១២-ជវនកិច្ចមាន៥៥ចិត្ត ១៣-តទាលម្ពណកិច្ច មាន១១ចិត្ត ១៤-ចុតិកិច្ចមាន១៩ចិត្ត។

រួមទាំងអស់មាន ៨៩ដួង។

១១-ន័យដោយអារម្មណ៍

អារម្មណ៍របស់ចិត្តមាន៦ គឺ រូបារម្មណ៍១ សទ្ទារម្មណ៍១ គន្ធារម្មណ៍១ រសារម្មណ៍១ ផោដ្ឋព្វារម្មណ៍១ និងធម្មារម្មណ៍១។

រូបារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត២ដួង

សទ្ទារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត២ដួង

គន្ធារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត២ដួង

រសារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត២ដួង

ផោដ្ឋព្វារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត២ដួង

អារម្មណ៍ទាំង៥ខាងលើនេះ ដឹងដោយចិត្ត ៣ដួង។

អារម្មណ៍ទាំង៦ខាងលើនេះ ដឹងដោយចិត្ត ៤១ដួង។

ធម្មារម្មណ៍ ដឹងដោយចិត្ត ៣៥ ឬ ៦៧ រួមទាំងអស់ មាន៨៩ ឬ១២១ដួង។

១២-ន័យដោយទ្វារ (ផ្លូវអារម្មណ៍)

ទ្វាររបស់ចិត្តមាន៦ គឺ ចក្ខុទ្វារ១ សោតទ្វារ១ ឃានទ្វារ១ ជិវ្ហាទ្វារ១ កាយទ្វារ១ មនោទ្វារ១

ចិត្ត២ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ ចក្ខុទ្វារ

ចិត្ត២ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ សោតទ្វារ

ចិត្ត២ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ ឃានទ្វារ

ចិត្ត២ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ ជិវ្ហាទ្វារ

ចិត្ត២ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ កាយទ្វារ

ចិត្ត២៦ ឬ៥៨ដួង អាស្រ័យកើតតាមតែ មនោទ្វារ

ចិត្ត៣ដួង អាស្រ័យកើតតាម បញ្ចទ្វារ

ចិត្ត៤១ដួង អាស្រ័យកើតតាម ទាំងទ្វារ៦

ចិត្ត១០ដួង អាស្រ័យកើតតាមទាំង៦ទ្វារខ្លះ មិនអាស្រ័យខ្លះ

ចិត្ត៩ដួង មិនអាស្រ័យទ្វារទាំង៦

រួមទាំងអស់ មាន៨៩ ឬ១២១ដួង។

១៣-ន័យដោយវត្ថុ

វត្ថុ ទីអាស្រ័យកើតរបស់ចិត្ត មាន៦ គឺ

ចក្ខុវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត២ដួង

សោតវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត២ដួង

ឃានវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត២ដួង

ជិវ្ហាវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត២ដួង

កាយវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត២ដួង

ហទយវត្ថុ ជាទីអាស្រ័យកើតនៃ ចិត្ត៧៥ដួង

ចិត្តមិនអាស្រ័យលើវត្ថុសោះមាន ៤ដួង រួមទាំងអស់មាន ៨៩ ឬ ១២១ដួង។

១៤-ន័យដោយវិញ្ញាណធាតុ៧ វិញ្ញាណធាតុ៧ គឺ: ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ១ សោតវិញ្ញាណធាតុ១ ឃានវិញ្ញាណធាតុ១ ជីវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ១ កាយវិញ្ញាណធាតុ១ មនោធាតុ១ និងមនោវិញ្ញាណធាតុ១។

ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ ចិត្ត២ដួង
សោតវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ ចិត្ត២ដួង
ឃានវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ ចិត្ត២ដួង
ជីវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ ចិត្ត២ដួង
កាយវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ ចិត្ត២ដួង
មនោធាតុ	បានដល់ ចិត្ត៣ដួង
មនោវិញ្ញាណធាតុ	បានដល់ចិត្ត ៧៦ដួង ឬ ១០៨ដួង។

រួមទាំងអស់មាន ៨៩ ឬ ១២១ដួង។

(ចប់វិធីចែកចិត្ត១៤)

ចិត្តបរមត្ថ៨៩

បរិច្ឆេទទី១

ចិត្ត ៨៩	គាមវចរចិត្ត៥៤	អកុសលចិត្ត១២	លោភមូល ៨
			ទោសមូល ២
			មោហមូល ២
		អហេតុកចិត្ត១៨	អកុសលវិបាក ៧
			កុសលវិបាក ៨
			កិរិយា ៣
		កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤	កាមាវចរកុសល ៨
			កាមាវចរវិបាក ៨
			កាមាវចរកិរិយា ៨
	មហគ្គតចិត្ត២៧	រូបាវចរចិត្ត១៥	រូបាវចរកុសល ៥
			រូបាវចរវិបាក ៥
			រូបាវចរកិរិយា ៥
		អរូបាវចរចិត្ត១២	អរូបាវចរកុសល ៤
			អរូបាវចរវិបាក ៤
			អរូបាវចរកិរិយា ៤
	លោកុត្តរចិត្ត៨		លោតុត្តរកុសល ៤[១]
			លោកុត្តរវិបាក ៤

[១] លោកុត្តរកុសល៤ គឺ មគ្គចិត្ត៤ ចំណែកឯលោកុត្តរវិបាក៤ គឺ ផលចិត្ត៤

ចិត្ត៤យ៉ាង

តត្ថ ចិត្តំ តាវ ចតុព្វិធំ ហោតិ កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ លោកុត្តរញ្ចាតិ ។

ប្រែថា ក្នុងបណ្ដាអត្ថនៃព្រះអភិធម្ម ៤ទាំងនោះ លំដាប់ជាដំបូង ចិត្តមាន៤យ៉ាងគឺ ៖

ក-កាមាវចរចិត្ត៥៤

ខ-រូបាវចរចិត្ត (រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥)

គ-អរូបាវចរចិត្ត (អរូបាវចរសោភណចិត្ត១២)

ឃ-លោកុត្តរចិត្ត (លោកុត្តរសោភណចិត្ត៨)

បណ្ដាចិត្ត៤យ៉ាងនោះ កាមាវចរចិត្តជាយ៉ាងណា?

ក- កាមាវចរចិត្ត ៥៤

កាមាវចរចិត្ត (កាម + អវចរ + ចិត្ត)

ពាក្យថា កាម បានដល់កិលេសកាម និងវត្ថុកាម។

ពាក្យថា អវចរៈ បានដល់ការត្រាច់ទៅ។

ពាក្យថា ចិត្ត បានដល់ធម្មជាតិដែលដឹងអារម្មណ៍។

សភាវៈ ណាតែងញុំាងចិត្តឲ្យស្រឡាញ់ សភាវៈនោះឈ្មោះថាកាមគឺៈ កិលេសកាម បាន ដល់កាមតណ្ហា។ កាមតណ្ហានោះតែងត្រាច់ទៅក្នុងចិត្តនេះដោយអំណាច ធ្វើឲ្យជាការជាប់ជំពាក់ ព្រោះហេតុដូច្នោះ ចិត្តនោះទើបឈ្មោះថា កាមាវចរៈ។

-សភាវៈណា ដែលចិត្តតែងស្រឡាញ់ សភាវៈនោះ ឈ្មោះថាកាម គឺវត្ថុកាម បានដល់ កាមភព១១ ដែលប្រព្រឹត្តទៅនឹងរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ជាអារម្មណ៍។ ចិត្តដែលឈ្មោះថា កាមាវចរៈ ព្រោះអត្ថថា រមែងត្រាច់ទៅក្នុងកាមភព១១ នោះ។

ពាក្យថា កាមាវចរចិត្ត ឬ កាមចិត្តនោះ មានសេចក្ដីច្រើនន័យ គឺ ៖

១-សំដៅដល់ ចិត្តដែលកើតក្នុងកាមភូមិ១១ ជាចំណែកច្រើន ព្រោះភូមិនេះបរិបូណ៌ ដោយរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ជាភូមិរបស់កាមបុគ្គល។

២-សំដៅដល់ ចិត្តអ្នកដែលជាប់ជំពាក់ក្នុងកាមារម្មណ៍ គឺជាប់ជំពាក់ក្នុងកិលេសកាមគឺ កាមតណ្ហាខ្លះ និងក្នុងវត្ថុកាម គឺរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈខ្លះ ឬក៏សំដៅដល់ចិត្តប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកាមារម្មណ៍នោះៗ។

៣-សំដៅដល់ ចិត្តដែលទទួលអារម្មណ៍ គឺ រូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ (គឺ រឹង ទន់ ក្តៅ ត្រជាក់ តឹង ញ័រ)។ ទោះជាកើតនៅក្នុងភូមិណាៗក្តី កាលណាមានរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ជាអារម្មណ៍ ខណៈនោះក៏ហៅថាកាមចិត្ត សូម្បីព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធជាម្ចាស់ ក៏មានចិត្តដែរ។

ក្នុងកាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួងនោះ ចែកចេញជា ៣ប្រភេទគឺ ៖

១-អកុសលចិត្ត	១២ដួង
២-អហេតុកចិត្ត	១៨ដួង
៣-កាមាវចរសោភណចិត្ត	២៤ដួង
រួមៈ	៥៤ដួង

អកុសលចិត្ត ១២ដួង

អកុសលចិត្ត ជាចិត្តដែលបដិបក្ខ នឹងកុសល ជាចិត្តមិនល្អស្អាត អាក្រក់គ្រោតគ្រាត ជាចិត្តដែលប្រកបដោយអកុសលចេតសិក ជាបាបមានទោស ឲ្យផលជាទុក្ខ មាន១២ដួងគឺ៖

លោភមូលចិត្ត	៨ដួង
ទោសមូលចិត្ត	២ដួង
មោហមូលចិត្ត	២ដួង

លោភមូលចិត្ត ៨

១-សោមនស្សសហគត	ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត	អសំខារិក
២-សោមនស្សសហគត	ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត	សសំខារិក
៣-សោមនស្សសហគត	ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត	អសំខារិក
៤-សោមនស្សសហគត	ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត	សសំខារិក
៥-ឧបេក្ខាសហគត	ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត	អសំខារិក

៦-ឧបេក្ខាសហគត ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត សសំខារិក

៧-ឧបេក្ខាសហគត ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត អសំខារិក

៨-ឧបេក្ខាសហគត ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត សសំខារិក

លោភសហគតចិត្ត ប្រែថា ចិត្តកើតព្រមជាមួយសេចក្តីលោភនេះហៅថា លោភមូលចិត្តខ្លះ លោភចិត្តខ្លះ មានសេចក្តីដូចតែគ្នា គឺជាចិត្តដែលកើតឡើង ព្រោះលោភៈជាហេតុ។ គឺជាចិត្តដែលពេញចិត្ត ត្រូវការ ចង់បាន ទោះមានត្រឹមតែបន្តិចបន្តួចក៏ដោយ ក៏ហៅថា លោភមូលចិត្ត ជាហេតុឲ្យកើតសេចក្តីក្តៅក្រហាយ ជាគ្រឿងឃុំឃាំងដ៏មាំ និងជាភ័យខាងក្នុង ធ្វើចិត្តឲ្យងងឹតឈឹង។ សមដូចព្រះអង្គត្រាស់ថា (ក្នុងខុទ្ទកនិកាយ មហានិទ្ទេស) :

"លោភៈតែងញ៉ាំងវត្ថុដែលមិនជាប្រយោជន៍ ឲ្យកើតឡើង លោភៈតែងញ៉ាំងចិត្តឲ្យកំរើក លោភៈជាភ័យកើតឡើងខាងក្នុង ជនពាលតែងមិនដឹង មិនស្គាល់នូវភ័យនោះ។ បុគ្គលល្មោភដែលមិនស្គាល់នូវប្រយោជន៍ ដែលមិនបានឃើញនូវធម៌ កាលណាលោភៈគ្របសង្កត់ កាលណោះគេក៏រមែងងងឹតឈឹង"។

ពាក្យថា ***សោមនស្សសហគត*** ប្រែថា កើតព្រមដោយសោមនស្សវេទនា គឺសភាពពេញចិត្តរីករាយ។

ពាក្យថា ***ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត*** ប្រែថា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ គឺសស្សតទិដ្ឋិ១ និងឧច្ឆេទទិដ្ឋិ១។

សស្សតទិដ្ឋិ សេចក្តីយល់ខុសថា សត្វស្លាប់ហើយកើតទៀត។

ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ សេចក្តីយល់ខុសថា សត្វស្លាប់ហើយសូន្យមិនកើតទៀត។

ពាក្យថា ***អសំខារិក*** ប្រែថា មិនមានការដឹកនាំឲ្យកើតឡើង ដោយកាយ ឬដោយវាចា គឺ មានកម្លាំងក្លៀវក្លាដោយខ្លួនឯង។

ពាក្យថា ***សសំខារិក*** ប្រែថា មានការដឹកនាំឲ្យកើតមានឡើងដោយកាយ ឬដោយវាចា គឺមានកម្លាំងខ្សោយ។

ពាក្យថា ***ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត*** ប្រែថា មិនប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ គឺប្រាសចាកទិដ្ឋិទាំង២ ។

ពាក្យថា ឧបេក្ខាសហគត ប្រែថា កើតព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា គឺសភាពជាកណ្តាលព្រងើយៗ។

-សោមនស្សសហគតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត អសំខារិក ប្រែថា ចិត្តកើតព្រមដោយសោមនុស្ស ប្រកបដោយទិដ្ឋិ មិនមានការដឹកនាំ។

-ឧបេក្ខាសហគតទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត សសំខារិក ប្រែថា ចិត្តកើតព្រមដោយឧបេក្ខា មិនប្រកបដោយទិដ្ឋិ មានការដឹកនាំ។

-ក្នុងវិភាវិនី បានអធិប្បាយនូវលោភមូលចិត្តនេះទុកថា ៖

-ពេលណា បុគ្គលធ្វើមិច្ឆាទិដ្ឋិជាខាងដើមថា ទោសក្នុងកាមទាំងឡាយមិនមាន ហើយសប្បាយត្រេកអររីករាយ បរិភោគកាមក្តី មានជំនឿក្នុងទិដ្ឋិមង្គលជាដើម ថាជាសារៈក្តី ដោយចិត្តខ្លួនឯងដ៏មានកម្លាំង មិនមានអ្នកណាបន្ទំឬជំរុញ ពេលនោះ លោភមូលចិត្តទី១ តែងកើតឡើង។ ប៉ុន្តែបើដោយចិត្តកំលាំងខ្សោយ ដោយមានអ្នកជួយបន្ទំឬជំរុញ ពេលនោះ លោភមូលចិត្តទី២ តែងកើតឡើង។

-ពេលណា បុគ្គលមិនធ្វើនូវមច្ឆាទិដ្ឋិជាខាងដើមទេ សប្បាយរីករាយត្រេកអរតែម្តង បានសេពមេថុនខ្លះ ឬគិតចង់បានសម្បត្តិអ្នកដទៃខ្លះ ឬលួចខ្លះ ដោយចិត្តកំលាំងខ្លាំងខ្លួនឯងតាមសភាវៈតែម្យ៉ាង មិនមានអ្នកណាបន្ទំឬជំរុញ ពេលនោះ លោភមូលចិត្តទី៣ តែងកើតឡើង។ ប៉ុន្តែបើដោយចិត្តកំលាំងខ្សោយ មិនមានកំលាំងខ្លាំងមានអ្នកជួយបន្ទំឬជំរុញ ពេលនោះ លោភមូលចិត្តដួងទី៤ តែងកើតឡើង។

-លោភមូលចិត្តដួងទី៥ ដូចដួងទី១។ ដួងទី៦ ដូចដួង២។ ដួងទី៧ ដូចដួងទី៣។ ដួងទី៨ ដូចដួងទី៤ ខុសគ្នាត្រឹមតែបទមួយគឺ ដួងទី៥-៦-៧-៨ ជាចិត្តព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា ប៉ុណ្ណោះ។

-ពេលណា បុគ្គលប្រាសចាកសោមនស្សវេទនា ដោយអាស្រ័យមិនសំបូរនូវកាមទាំងឡាយ ក្តី ឬដោយមិនមានហេតុឲ្យកើតសោមនស្សក្តី ពេលនោះ លោភមូលចិត្ត ៤ដួងដែលសហគត ដោយឧបេក្ខាតែងកើតឡើង

លុព្ភតីតិ លោភោ *ឈ្មោះថា លោភៈ ព្រោះអត្ថថា ចង់បាន។*

លក្ខណាទិចតុក:របស់លោភ:

១-អារម្មណគហណលក្ខណោ *លោភ:មានការប្រកាន់នូវអារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ*

២-អភិសង្គរសោ *មានការជាប់ល្អិតនូវអារម្មណ៍ជាកិច្ច*

៣-អបរិចាគបច្ចុប្បដ្ឋានោ *មានការមិនលះបង់ទៅជាអាការប្រាកដ*

៤-សំយោជនីយធម្មេសុ អស្សាទទស្សនបទដ្ឋានោ *មានការឃើញដោយការពេញចិត្តនូវធម៌ទាំងឡាយ ដែលជាទីតាំងរបស់សំយោជនៈ ជាបទដ្ឋាន។*

**លោភមូលចិត្តនេះ ជាបរមត្ថធម៌ មិននៅក្នុងការបង្គាប់បញ្ជានៃនរណាឡើយ កាលបើមានហេតុបច្ច័យក៏កើតឡើង កើតហើយកើតទៀត ហេតុដែលធ្វើឲ្យកើតឡើងមាន៤ប្រការ។*

ហេតុឲ្យកើតលោភមូលចិត្ត មាន៤ប្រការ

១-លោភបរិវារកម្មបដិសន្ធិកតា *បដិសន្ធិដោយកម្ម ដែលមានលោភៈជាបរិវារ។*

-បុគ្គលខ្លះបដិសន្ធិក្នុងសុគតិភូមិ ដោយការធ្វើកុសលណាមួយ មានការឲ្យទាន រក្សាសីលជាដើមដោយអំណាចនៃលោភៈ ចង់បានរូបស្អាត ចង់បានទ្រព្យច្រើន ចង់មានអាយុវែងជាដើម មិនមែនធ្វើដើម្បីដុសខាត់កិលេស គិតតែពីស្វែងរកចង់បាន វត្ថុដែលពេញចិត្តឲ្យបានច្រើនៗ យ៉ាងនេះហៅថា មានលោភៈជាបរិវារ មានទាំងខាងមុខ មានទាំងខាងក្រោយ ក៏ជាបច្ច័យឲ្យកើតលោភៈក្នុងភពថ្មីទៀត។

២-លោភឧស្សន្នភវតោចវនតា *ចុតិចាកពីភពដែលច្រើន ឬក្រាស់ទៅដោយលោភៈ។*

-មានសួគ៌ជាដើម កាលមកកើតក្នុងជាតិថ្មីនេះ លោភៈក៏ជាប់តាមមកជានិស្ស័យសន្ដានជារាគចរិត ធ្វើឲ្យស្រឡាញ់តែស្អាត តែល្អក្នុងរូប សំឡេងជាដើម ក៏ជាហេតុឲ្យកើតលោភៈជាអង្វែងតទៅ។

៣-ឥដ្ឋារម្មណសមាយោគោ *ប្រកបឬប្រសព្វនិងអារម្មណ៍ គឺវត្ថុដែលគួរជាប់ចិត្ត គួរប្រាថ្នាក្នុងជាតិដែលខ្ញុំនកើតនេះ បើជួបប្រសព្វនឹងអារម្មណ៍មិនល្អ មិនពេញចិត្ត ទោសៈក៏កើតឡើង តែបើជួបប្រសព្វនឹងអារម្មណ៍គឺ រូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ដែលល្អជាទីប្រាថ្នាហើយ លោភៈក៏បានឱកាសកើតឡើង ចង់បានអារម្មណ៏នោះឲ្យប្រណីតថែមទៀត មិនចេះឆ្អែត មិនចេះពេញដោយកាម។*

៤-អស្សាទទស្សនំ *ឃើញវត្ថុដែលពេញចិត្ត ឬសប្បាយចិត្ត។*

-ពេលឃើញវត្ថុដែលពេញចិត្ត ឬឮសំលេងដែលសប្បាយចិត្ត ដូចអ្នកដែលទិញរបស់ជាដើម ក៏មានចិត្តចង់បានទៅ លោភៈក៏កើតឡើង។

-ម្យ៉ាងទៀត សូម្បីលោកសោមនស្ស ក៏មានហេតុឲ្យកើតឡើងដែរ ព្រោះបរមត្ថធម៌ទាំងពួងមានហេតុជាដែនកើត។

ហេតុឲ្យកើតលោកសោមនស្សមាន ៤ប្រការ

១-សោមនស្សបដិសន្ធិកតា ភាពជាអ្នកបដិសន្ធិ ដោយសោមនស្ស។

-ធម្មតាបុគ្គលដែលបដិសន្ធិចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា កាលបើប្រសព្វនឹងអារម្មណ៍មិនល្អ ក៏មិនសូវជាទុក្ខក្តៅក្រហាយពេលពាលដែរ តែបើបានទទួលអារម្មណ៍ដែលល្អពេញចិត្ត សោមនស្ស សប្បាយចិត្តរីករាយ ត្រេកត្រអាលក៏រមែងកើតឡើងដោយហេតុនេះហើយ បដិសន្ធិដោយសោមនស្ស ទើបជាហេតុឲ្យកើតសោមនស្ស។

២-អគម្ភីរបកតិតា ភាពជាអ្នកមានប្រក្រតីមិនស៊ុខុម។

-គឺជាបុគ្គលដែលមិនមានសេចក្តីសុខជាប្រក្រតី ពេលលោភមូលចិត្តកើតព្រមនិងសោមនស្ស ក៏រមែងៗកើតសេចក្តីសប្បាយត្រេកត្រអាល រីករាយឡើងទៅនឹងរឿងនោះៗ។ យ៉ាងនេះឯង ភាពជាបុគ្គលមិនស៊ុខុមជាប្រក្រី ទើបជាហេតុ
ឲ្យសោមនស្សកើត។

៣-ឥដ្ឋារម្មណសមាយោគោ ប្រកបនឹងឥដ្ឋារម្មណ៍។

-គឺប្រសព្វតែនឹងរបស់ហែរហមទៅដោយសេចក្តីពេញចិត្ត ត្រេកត្រអាលជានិច្ចទើបជា ហេតុឲ្យសោមនស្សកើត។

៤-ព្យសនវិមុត្តិ ផុតចាកសេចក្តីវិនាស៥ គឺថា: កាលបើផុតចាកពីសេចក្តីវិនាសណាមួយហើយ ក៏ជាហេតុឲ្យកើតសោមនស្សវេទនា។

ព្យសនៈ (សេចក្តីវិនាស) ៥

១- ញាតិព្យសនៈ សេចក្តីវិនាសព្រោះញាតិ

២- ភោគព្យសនៈ សេចក្តីវិនាសព្រោះភោគ

៣- រោគព្យសនៈ សេចក្តីវិនាសព្រោះរោគ

៤- សីលព្យសនៈ សេចក្តីវិនាសព្រោះសីល

៥- ទិដ្ឋិព្យសនៈ សេចក្តីវិនាសព្រោះទិដ្ឋិ

កាលបើសេចក្តីវិនាសក្តី សេចក្តីហិនហោចក្តី កើតពីព្យសនៈទាំងនេះហើយ សោមនស្សវេទនានោះ តែងកើតដោយលំបាកណាស់ ។

ហេតុឲ្យកើតឧបេក្ខាមាន ៤ប្រការ

១-ឧបេក្ខាបដិសន្ធិកតា បដិសន្ធិដោយឧបេក្ខា ។

-ធម្មតាអ្នកដែលបដិសន្ធិដោយឧបេក្ខាវេទនានោះ តែងជាបុគ្គលប្រងើយៗ សូម្បីដល់បានទទួលអារម្មណ៍ល្អ ពេញចិត្តក្តី ក៏គេតែងតែពេញចិត្តជាកណ្តាលៗ មិនដល់ថ្នាក់ត្រេកត្រអាល សប្បាយរីករាយខ្លាំង ។

២-គម្ភីរបកតិតា ជាអ្នកមានប្រក្រតីសុខុម ។

-គឺថា មានសេចក្តីសុខុមជ្រាលជ្រៅ មិនប្រថុយប្រថាន មិនងាយសប្បាយចិត្ត មិនងាយអន់ចិត្តចេះរំងាប់អារម្មណ៍បាន អាចធ្វើចិត្តឲ្យជាកណ្តាលព្រងើយ ព្រោះជាអ្នកសន្សំអារម្មណ៍យ៉ាងនោះមកពិចារណាអារម្មណ៍បានយ៉ាងត្រឹមត្រូវក្នុងហេតុផលដោយសុខុម ។ ដូច្នោះហើយបុគ្គល ជាអ្នកមានចិត្តសុខុម មានអារម្មណ៍ជាកណ្តាល ទើបជាហេតុឲ្យឧបេក្ខាកើត ។

៣-មជ្ឈត្តតារម្មណសមាយោគោ ប្រកបអារម្មណ៍ដែលជាកណ្តាល ។

-គឺថា ធ្វើឲ្យចិត្តប្រសព្វអារម្មណ៍សមល្មមប្រមាណ មិនដល់សោមនស្ស ទើបជាហេតុឲ្យឧបេក្ខាកើត ។

៤-ព្យសនវិមុត្តិ ផុតចាកពីសេចក្តីវិនាស ។

-ព្រោះព្យសនធម៌ តែងធ្វើឲ្យចិត្តកើតនូវទោមនស្សវេទនា ។

ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តមាន ៥ប្រការ

១-ទិដ្ឋជ្ឈាសយតា មានការយល់ខុសជាអធ្យាស្រ័យ

២-ទិដ្ឋិវិប្បន្នបុគ្គលសេវនតា សេពគប់នឹងបុគ្គលដែលយល់ខុស

៣-សទ្ធម្មវិមុខតា បែរមុខចេញពីព្រះសទ្ធម្ម គឺ

៤-មិច្ឆាវិតក្កពហុលតា ជាអ្នកច្រើនទៅដោយមិច្ឆាវិតក្ក

៥-អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជនំ មិនពិចារណាដោយឧបាយដោយនៃប្រាជ្ញា

*ពាក្យថា ទិដ្ឋជ្ឈាសយតា គឺ ទិដ្ឋិ+អជ្ឈាសយ+តា បានសេចក្តីថា លោកមូលចិត្ត ដែលប្រកបនឹងការយល់ខុស ព្រោះមានអធ្យាស្រ័យចូលចិត្តតែគិតក្រៅ ពីហេតុពីផល ហើយសន្សំអប់រំតែក្នុងផ្លូវដែលខុស ទើបជាហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត។

*ពាក្យថា ទិដ្ឋិវិប្បន្នបុគ្គលសេវនតា គឺ ទិដ្ឋិ+វិប្បន្ន+បុគ្គល+សេវនតា បានសេចក្តីថា ការសេពគប់នឹងបុគ្គលដែលមានវិបត្តិព្រោះយល់ខុស ក៏ធ្វើឲ្យមានកាយល់ខុសទៅដែរ ព្រោះបុគ្គលប្រភេទនោះតែងដឹកនាំឲ្យទៅតាមការយល់ឃើញរបស់ខ្លួន។

ទិដ្ឋិដែលមានទោសច្រើន ទោសធ្ងន់មាន៣ (ក្នុងមជ្ឈិមនិកាយ មជ្ឈិមបណ្ណាសក) គឺ៖

១-អកិរិយទិដ្ឋិ ឃើញយល់ថាមិនជាការធ្វើ (របស់គ្រូបុរណកស្សបៈ) គឺបដិសេធ ការធ្វើល្អ ការធ្វើអាក្រក់ទាំងអស់។ គេថា សូម្បីវិញ្ញាណអ្នកនោះឯងក៏មិនទទួលដឹងពួការធ្វើនោះៗដែរ កាលបដិសេធការធ្វើហើយ ក៏រមែងជាការបដិសេធផលរបស់កម្មនោះ ថាមិនមានទៅ។

២-អហេតុកទិដ្ឋិ យល់ថាអ្វីៗទាំងអស់មិនមានហេតុ (របស់គ្រូមក្ខលិគោសាល) គឺបដិសេធផលដែលកើតពីការធ្វើ កម្មមិនមាន ផលនៃកម្មមិនមាន សេចក្តីព្យាយាម មិនមាន អ្វីៗទាំងអស់ដែលកើតឡើងក្នុងជីវិតរបស់មនុស្សនោះ មិនថាសេចក្តីសុខ សេចក្តីទុក្ខ សេចក្តីបរិសុទ្ធ គឺកើតមកដោយឯកឯង ដោយមិនមានហេតុបច្ច័យ មិនចាំបាច់អាស្រ័យហេតុជាបច្ច័យ គឺអ្វីៗទាំងអស់កើតដោយឯកឯងហើយរលត់ក៏ដោយឯកឯង។

៣-នត្ថិកទិដ្ឋិ យល់ថាបុណ្យមិនមាន បាបមិនមាន (របស់គ្រូអជិតកេសកម្ពលៈ) គឺបដិសេធទាំងហេតុទាំងផល គឺយល់ថា បាបបុណ្យ ការធ្វើផលនៃការធ្វើនិងលោក ខាងមុខមិនមាន។ សត្វទាំងឡាយអស់ ចប់ទីបំផុតត្រង់ត្រឹមការស្លាប់ ដូចគ្នានឹងឧច្ឆេទទិដ្ឋិ។

ការយល់ខុសទាំង៣នេះ ហៅថា និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ ជាការយល់សំយុងចុះលំបាកនឹងកែខៃបាន ជាការយល់ដែលមានទោសធ្ងន់បំផុតក្នុងទោសនៃចំណែកអកុសល។

*ពាក្យថា សទ្ធម្មវិមុខតា គឺសទ្ធម្ម+វិ+មុខតា។

វិមុខតា ប្រែថា បែរឬគេចមុខចេញ បានសេចក្តីថា មិនសិក្សាព្រះសទ្ធម្ម។ ពាក្យថាសទ្ធម្មនេះ ប្រែថា ធម៌របស់សប្បុរស ឬរបស់អ្នកស្ងប់។ សទ្ធម្មនេះ ទីខ្លះហៅថាពុទ្ធសាសនា ឬហៅថា ព្រះធម្មវិន័យ ក្រោយមកទៀតហៅថា ព្រះត្រៃបិដក។ ព្រះសទ្ធម្មនោះមាន៣ គឺ បរិយត្តិសទ្ធម្ម១ បដិបត្តិសទ្ធម្ម១ និងបដិវេធសទ្ធម្ម១។ ក្នុងអភិធម្មវិភង្គ ពោលនូវសទ្ធម្ម១០ គឺ មគ្គ៤ ផល៤ និព្វាន១ និងបរិយត្តិធម៌១។ កាលណាមិនសិក្សានូវព្រះសទ្ធម្មទេ ក៏មិនអាចលះការយល់ខុសបានឡើយ។

*ពាក្យថា មិច្ឆាវិតក្កពហុលតា គឺមិច្ឆា+វិតក្ក+ពហុលតា។

មិច្ឆា = ខុស វិតក្កៈ = ត្រិះរិះ នឹក គិត

ពហុលតា = ភាពជាអ្នកច្រើន បានសេចក្តីថា ជាអ្នកត្រិះរិះនឹកគិតតែក្នុងផ្លូវដែលខុសដោយសភាពជាអ្នកមិនឈ្លាស ហៅថាមិច្ឆាវិតក្កៈ ឬអកុសលវិតក្កៈ មាន៣ គឺ ៖

១-កាមវិតក្កៈ ត្រិះរិះនឹកគិតតែរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ណាដែលជាទីប្រាថ្នាជាទីស្រឡាញ់ ជាទីពេញចិត្ត។

២-ព្យាបាទវិកតក្កៈ ការត្រិះរិះនឹកគិតដោយអំណាចការព្យាបាទ ដូចអ្នកខ្លះខឹងហើយក៏ចងកំហឹងនោះទុក ដោយអំណាចការចងពៀរវេរា។

៣-វិហឹង្សាវិតក្កៈ ការត្រិះរិះនឹកគិតដោយអំណាចការមិនចូលចិត្ត ចង់ឲ្យអ្នកដទៃវិនាសដោយការក្តៅក្រហាយណាមួយ។

កាលបុគ្គលជាអ្នកច្រើនទៅដោយមិច្ឆាវិតក្កៈ យ៉ាងនេះហើយ ក៏ជាហេតុឲ្យទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តកើត។

*ពាក្យថា អយោនិសោឧម្មុជ្ជនំ គឺ អ+យោនិសោ+ឧម្មុជ្ជនំ។

អ = មិន យោនិសោ = ដោយឧបាយនៃប្រាជ្ញា ឧម្មុជ្ជនំ = ការលេចឡើងគឺការពិចារណា បានសេចក្តីថា ជាអ្នកមិនពិចារណាដោយត្រូវទំនង គឺ កាលណាប្រសប់នឹងអារម្មណ៍ណាហើយ ក៏មិនពិចារណាអារម្មណ៍នោះៗ ឲ្យត្រឹមត្រូវតាមសេចក្តីពិតយ៉ាងនេះក៏តែងធ្វើឲ្យ កើតការយល់ខុស។

ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តមាន ៥ប្រការ

១-អទិដ្ឋិជ្ឈាសយតា ជាអ្នកមិនមានការយល់ខុស ជាអជ្ឈាស្រ័យ

២-ទិដ្ឋិវិប្បន្នបុគ្គលអសេវនតា ជាអ្នកមិនសេពគប់ និងបុគ្គលដែលវិបត្តិព្រោះទិដ្ឋិ

៣-សទ្ធម្មសម្មុខាតា ជាអ្នកប៉ងសំដៅចំពោះព្រះសទ្ធម្ម

៤-មិច្ឆាវិតក្កពហុលតា ជាអ្នកមិនចំណូលដោយមិច្ឆាវិតក្កៈ

៥-យោនិសោឧម្មុជ្ជនំ ការពិចារណាដោយឧបាយនៃប្រាជ្ញា

ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត៥នេះ ជាធម៌ផ្ទុយនឹងហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត ដូច្នោះបណ្ឌិតគប្បីប្រៀបធៀប នឹងន័យដែលបានពោលហើយនោះចុះ។

ហេតុឲ្យកើតអសំខារិកៈ មាន៦ប្រការ

១-អសង្ខារិកកម្មជនិតបដិសន្ធិកតា ជាអ្នកមានបដិសន្ធិ ដោយកម្មដែលជាអសំខារិកៈ

២-កល្លកាយចិត្តតា ជាអ្នកដែលមានកាយនឹងចិត្តរឹងមាំ

៣-ខន្តិពហុលតា ជាអ្នកច្រើនទៅដោយការអត់ធន់

៤-កត្តព្វកម្មេសុទិដ្ឋានិសំសតា ជាអ្នកឃើញនូវប្រយោជន៍ ក្នុងការងារដែលគប្បីធ្វើ

៥-កម្មេសុចិណ្ណវសិតា ជាអ្នកជំនាញក្នុងការងារទាំងឡាយ

៦-ឧតុភោជនាទិសប្បាយលាភោ មានការសប្បាយចិត្តក្នុងឧតុនិងភោជនជាដើម

*ពាក្យថា អសង្ខារិកកម្មជនិតបដិសន្ធិកតា គឺអសង្ខារិក+កម្ម+ជនិត+បដិសន្ធិកតា

អសង្ខារិកៈ = មិនមានអ្នកណាដឹកនាំ

កម្ម = អំពើ ជនិត = បានកើតហើយ

បដិសន្ធិកតា = ភាពជាអ្នកមានបដិសន្ធិ

បានសេចក្តីថា បដិសន្ធិចិត្តជាផលរបស់កម្មដែលជាអសង្ខារិក កាលបើកម្មដែលជាអសង្ខារិក ជាជនកកម្ម ក៏ធ្វើឲ្យបដិសន្ធិចិត្ត ជាអសង្ខារិកៈ។ អ្នកដែលបដិសន្ធិដោយកម្មនោះ ក៏រមែងមិនខ្វាចធ្វើអ្វីតាមតែខ្លួនម្នាក់ឯង មិនត្រូវការជួយដឹកនាំពីអ្នកដទៃ។

*ពាក្យថាៈ កល្លកាយចិត្តតា គឺ កល្ល+កាយ+ចិត្ត+តា។

កល្ល = អាច រឹងមាំ ឈ្លាស

បានសេចក្តីថា សភាពចិត្តនិងកាយរបស់បុគ្គលនោះមានអំណាចក្នុងខ្លួន ហ៊ានសំរេច ហ៊ានធ្វើដោយខ្លួនឯង មិនត្រូវការអាស្រ័យតាត់តែង ដឹកនាំពីអ្នកដទៃ មិនងាយទៅតាមអ្នកណាបានស្រួលៗឡើយ។

*ពាក្យថា ខន្តិពហុលតា គឺ ខន្តិ+ពហុល+តា ខន្តិ=ការអត់ធន់ ពហុល=មានច្រើន បានសេចក្តីថា ជាអ្នកមានការអត់ធន់ ព្យាយាម ធន់ចំពោះភាពរងា ភាពក្តៅ ធន់ចំពោះវត្ថុដែលជាសឹកសត្រូវនឹងចិត្តខ្លួន រហូតកើតជាទំលាប់ធ្លាប់។ ព្រោះការទំលាប់ធ្លាប់អត់ធន់ចំពោះការលំបាកមកច្រើនៗ និងធ្លងឧបសគ្គមកច្រើនៗនេះ ដល់ជួបប្រទះនឹងការខុសឆ្គង ក៏ព្យាយាមកែខៃ មិនរាថយ មិនទំលាប់ត្រូវការដឹកនាំពីអ្នកដទៃ។

*ពាក្យថា កត្តព្វកម្មេសុ ទិដ្ឋានិសំសតា គឺ កត្តព្វ+កម្មេសុ+ទិដ្ឋិ+អានិសំស+តា កត្តព្វ= គប្បីធ្វើ កម្មេសុ=ក្នុងការងារទាំងឡាយ អានិសំស=អានិសង្ស ប្រយោជន៍ បានសេចក្តីថា ចិត្តរបស់គេបានឃើញផលពីការងារ គឺឃើញប្រយោជន៍ដែលសំរេចពីការប្រព្រឹត្តរួចហើយ កាលឃើញយ៉ាងនោះហើយ ក៏រមែងហ៊ានធ្វើដោយខ្លួនឯង ដោយមិនអាស្រ័យ ពីអ្នកដទៃដឹកនាំ។

*ពាក្យថា កម្មេសុ ចិណ្ណវសិតា គឺ កម្មេសុ + ចិណ្ណ + វសិ + តា

ចិណ្ណ = ដែលខ្លួនបានប្រព្រឹត្តហើយ វសិ = មានការជំនាញ

បានសេចក្តីថា ជាអ្នកធ្លាប់បានធ្វើការងារនោះៗមកហើយ រួចក៏មានជំនាញ។ អាស្រ័យការធ្លាប់ធ្វើនិងមានជំនាញនោះ ទើបជាហេតុឲ្យកើត អសង្ខារិកៈ។

*ពាក្យថា ឧតុភោជានាទិសប្បាយលាភោ គឺ ឧតុ+ភោជន+អាទិ+សប្បាយ+លាភោ។

ឧតុ = រដូវ អាកាស ភោជន = អាហារ អាទិ = ជាដើម លាភោ = ការបាន

បានសេចក្តីថា បានទទួលនូវរដូវគឺអាកាសល្អ អាហារសមរម្យ ក៏មានការស្រួលសុខសប្បាយ គឺមានអនាម័យល្អ ប្រាសចាករោគភ័យ។ កាលរាងកាយមិនមានរោគភ័យបៀតបៀន ចិតក៏សប្បាយរីករាយ រឹងប៉ឹង មិនទន់ទំរន់ អាចធ្វើកិច្ចការអ្វីៗបាន ដោយចិត្តដែលជាអសំខារិកៈ។

ហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិកៈ មាន៦ប្រការ

១- សសង្ខារិកកម្មជនិតបដិសន្ធិកតា បដិសន្ធិដោយកម្មដែលជាសសង្ខារិក។

២- អកល្លកាយចិត្តតា ជាអ្នកមិនមានកាយនិងចិត្តរឹងប៉ឹង

៣- អខន្តិពហុលតា ជាអ្នកច្រើនទៅដោយការមិនអត់ធន់

៤- អកត្តព្វកម្មេសុទិដ្ឋានិសំសតា មិនធ្លាប់ឃើញនូវប្រយោជន៍ ក្នុងការងារដែលធ្វើ

៥- កម្មេសុ អចិណ្ណវសិតា ជាអ្នកមិនជំនាញ មិនឈ្លាសការងារទាំងឡាយ

៦- ឧតុភោជនាទិ អសប្បាយលាភោ មិនមានសេចក្តីសុខសប្បាយក្នុងឧតុ និងភោជន ជាដើម

ហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិក៦នេះ មានសេចក្តីខ្ទឹមសារផ្ទុយនឹងហេតុឲ្យកើតអសង្ខារិក៦ ដូច្នេះបណ្ឌិតគប្បីប្រៀបធៀបផងចុះ។

ចំណែកលោភមូលចិត្ត៨ ដោយន័យផ្សេងៗ

១- ដោយជាតិ	មោហមូលចិត្ត៨	ជាជាតិអកុសល
២- ដោយភូមិ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាកាមាវចរភូមិ (កើតបាន៣០ភូមិ)
៣- ដោយវេទនា	លោភមូលចិត្ត៨	ជាសោមនស្ស៤ ជាឧបេក្ខា៤
៤- ដោយហេតុ	លោភមូលចិត្ត៨	ជានហេតុ និងជាទ្វិហេតុកចិត្ត
៥- ដោយសង្ខារ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាអសង្ខារិក៤ សសង្ខារិក៤
៦- ដោយសម្បយុត្ត	លោភមូលចិត្ត៨	ជាសម្បយុត្ត៤ វិប្បយុត្ត៤
៧- ដោយសោភណៈ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាអសោភណចិត្ត
៨- ដោយឈាន	លោភមូលចិត្ត៨	ជាអឈាន
៩-ដោយលោកិយៈ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាលោកិយចិត្ត
១០-ដោយកិច្ច	លោភមូលចិត្ត៨	ជាជវនកិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍	លោភមូលចិត្ត៨	ជាចិត្តមានអារម្មណ៍ ៦
១២-ដោយទ្វារ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាចិត្តកើតបាន៦ទ្វារ
១៣-ដោយវត្ថុ	លោភមូលចិត្ត៨	ជាចិត្តកើតត្រង់ហទយវត្ថុ (ក្នុងភូមិដែលមានខន្ធ៥)

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ លោភមូលចិត្ត៨ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

ផលរបស់លោភមូលចិត្ត

**ផលនៃលោភមូលចិត្ត ដែលប្រាកដក្នុងបច្ចុប្បន្ន ព្រះអង្គត្រាស់ថា: "រមែងកើតទុក្ខភ្ញអន្តរាយផ្សេងៗ ដល់មហាជនប្រមាណមិនបាន កាលណាសន្តានមនុស្សក្រាស់ទៅដោយលោភ:"។*

**ចំណែកផលរបស់លោភមូលចិត្ត ដែលនឹងប្រាកដក្នុងអនាគតកាលនោះ ត្រាស់ទុកថា: "សត្វទាំងឡាយដោយច្រើនតែងទៅកាន់បេត្តិវិស័យគឺកំណើតប្រេត ព្រោះតណ្ហា (លោភមូលចិត្ត) ជាហេតុ"។*

(ចប់លោភមូលចិត្ត៨ដួង)

ទោសមូលចិត្ត២ដួង

១-ទោមនស្សសហគត បដិឃសម្បយុត្ត អសង្ខារិក

២-ទោមនស្សសហគត បដិឃសម្បយុត្ត សសង្ខារិក

ទោសមូលចិត្ត ឬហៅថា បដិឃសម្បយុត្តចិត្ត ឬហៅថា បដិឃចិត្ត ជាចិត្តកើតឡើងព្រោះមានទោស:ជាហេតុ។ សេចក្តីមិនប្រាថ្នាក្នុងអារម្មណ៍ផ្សេងៗនោះ តែងកើតឡើងព្រោះទោស:ឬមានទោស:ជាដើមហេតុ។ ទោស:ជាអកុសលចេតសិកគាក់តែងចិត្ត ឲ្យកើតសេចក្តីក្រោធ សេចក្តីស្អប់ខ្ពើម សេចក្តីខឹង សេចក្តីអន់ចិត្ត សេចក្តីព្រួយបារម្ភរំខានចិត្តជាដើម ព្រោះទោស:ជាសភាវ:គ្រោតគ្រាត។

ពាក្យថា ទោមនស្សសហគត ប្រែថា ចិត្តកើតព្រមដោយទោមនស្សវេទនា គឺសភាពនៃ ចិត្តអាក្រក់ ឬ ភាពលំបាកចិត្ត។

ពាក្យថា បដិឃសម្បយុត្ត ប្រែថា ប្រកបដោយបដិឃ: គឺថ្នាំងថ្នាក់អារម្មណ៍។

-ទោមនស្សសហគត បដិឃសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ប្រែថា ចិត្តកើតព្រមដោយទោមនស្ស ប្រកបដោយបដិឃ: សេចក្តីថ្នាំងថ្នាក់ មិនមានការដឹកនាំ។

*ទោសមូលចិត្តនេះ មានលក្ខណៈផ្ទុយពីលោភមូលចិត្ត ព្រោះសភាពនៃទោសចេតសិកនោះគ្រោតគ្រាត មិនចូលចិត្ត មិនពេញចិត្ត មានលក្ខណៈប្រទូស្តរកាចស័ព្ទដែលជាឈ្មោះនៃទោសៈ មានច្រើន ដូចពាក្យថាៈ អាឃាតោ = អាឃាតគឺក្រោធ បដិឃាតោ = ទឹង បដិឃំ = ថ្នាំង ថ្នាក់ បដិវិរោធោ = គុំគួនជាដើម។

លក្ខណាទិចតុក:នៃទោសៈ

១-ចណ្ឌិកលក្ខណា	មានការកាចសាហាវជាលក្ខណៈ
២-និស្សយទហនរសោ	មានការដុតរោលនូវសម្បយុត្តធម៌ជាកិច្ច
៣-ទុស្សនបច្ចុបដ្ឋានោ	មានការប្រទូស្តរាយជាអាហារប្រាកដ
៤-អាឃាតវត្ថុបទដ្ឋានោ	មានអាឃាតវត្ថុ ជាបទដ្ឋាន

អាឃាតវត្ថុ១០ប្រការ

១-អាឃាតគេដោយគិតថា បានធ្លាប់ធ្វើសេចក្តីវិនាសដល់យើង
២-អាឃាតគេដោយគិតថា កំពុងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់យើង
៣-អាឃាតគេដោយគិតថា នឹងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់យើង
៤-អាឃាតគេដោយគិតថា ធ្លាប់បានធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នកដែលយើងស្រឡាញ់
៥-អាឃាតគេដោយគិតថា កំពុងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នកដែលយើងស្រឡាញ់
៦-អាឃាតគេដោយគិតថា នឹងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នកដែលយើងស្រឡាញ់
៧-អាឃាតគេដោយគិតថា ធ្លាប់បានធ្វើនូវប្រយោជន៍ឲ្យដល់អ្នកដែលយើងស្អប់
៨-អាឃាតគេដោយគិតថា កំពុងធ្វើនូវប្រយោជន៍ដល់អ្នកដែលយើងស្អប់
៩-អាឃាតគេដោយគិតថា នឹងធ្វើនូវប្រយោជន៍ដល់អ្នកដែលយើងស្អប់
១០-អាឃាតក្នុងឋានៈ ដែលមិនសមគួរ ដូចជាខណៈដែលដើរជំពប់ ឬជាន់ភ្លើង ជាដើម។

ហេតុឲ្យកើតទោសមូលចិត្ត មាន៤ប្រការ

១-ទោសជ្ឈាសយតា មានអធ្យាស្រ័យជាអ្នកចងនូវសេចក្តីក្រោធទុក

២-អគម្ភីរបកតិតា មានសេចក្តីមិនសុខុមជាប្រក្រតី

៣-អប្បស្សុតតា មានការស្តាប់នូវព្រះសទ្ធម្មតិចតួច

៤-អនិដ្ឋារម្មណសមាយោគោ ប្រកបនឹងអារម្មណ៍ដែលមិនល្អគាប់ចិត្ត

ពាក្យថា ទោសជ្ឈាសយតា គឺទោស+អជ្ឈាសយ+តា មានសេចក្តីថា ជាអ្នកមាននិស្ស័យខាងក្រោធ រហ័សក្រោធ ព្រោះមកពីសន្សំទុកច្រើនរហូតជាប់ក្នុងសន្តាន។ ខណៈទោសៈកើតឡើង ម្តងណាក៏ដោយ ទោមនស្សវេទនាក៏កើតឡើងដែរ។ ព្រោះដូច្នោះឯង ទើបលោកពោលថា ទោសៈ ជាភ័យដ៏ខ្លាំងក្លា មានទោសច្រើន តែរហ័សរំសាយជាងលោភៈ ពេលកើតឡើងធ្វើឲ្យចិត្តខឹង ព្យាបាទ មិនពេញចិត្ត ហួងហែង កន្ធល់ អផ្សុក បាក់ទឹកចិត្ត ខ្លាច មិនត្រូវការឲ្យអ្នក ដទៃមានសេចក្តីសុខចំរើនឡើយ។

ពាក្យថា អគម្ភីរបកតិតា គឺ អ+គម្ភីរ+បកតិ+តា

មានសេចក្តីថា ពេលទោសមូលចិត្តកើតឡើង ចិត្តដួងនេះមិនមានសេចក្តីសុខុមទេ ជាអ្នកឆេវឆាវ តែងញ៉ាំងសភាវៈដែលមិនជាប្រយោជន៍ ឲ្យកើតឡើងជានីវរណៈរាំងចិត្ត មិនឲ្យដឹងអត្ថនិងធម៌តាមសេចក្តីពិតទេ។

ពាក្យថា អប្បស្សុតតា គឺ អប្ប+សុត+តា អប្ប = តិច សុត = អ្នកស្តាប់ មានសេចក្តីថា អ្នកដែលសិក្សារៀនសូត្រព្រះសទ្ធម្មតិចតួច តែងមិនដឹងធម៌ណាជាគុណ ធម៌ណាជាទោស ធម៌ណាមានប្រយោជន៍ ធម៌ណាគួរចំរើន កាលមិនដឹងហើយក៏ជាហេតុឲ្យទោសៈកើតឡើង។

ពាក្យថា អនិដ្ឋារម្មណសមាយោគោ គឺ អនិដ្ឋ + អារម្មណ៍ + សមាយោគោ។ អនិដ្ឋ= មិននាំមកជាទីប្រាថ្នា មានសេចក្តីថា ពេលដែលជួបប្រទះនឹងរូបសំលេង ក្លិន រស នឹងផោដ្ឋព្វៈ ដែលមិននាំមកជាទីប្រាថ្នា ក៏កើតទោមនស្សទោសមូលចិត្ត។

ធម៌ដែលជាហេតុលះទោសៈ៦គឺ

១-មេត្តានិមិត្តស្ស ឧគ្គហោ ការរៀននូវមេត្តានិមិត្ត

២-មេត្តាភាវនានុយោគោ ការបំពេញព្យាយាមមេត្តាភាវនា

៣-កម្មស្សកតាបច្ចវេក្ខណា ការពិចារណាថាសត្វ មានកម្មជារបស់ខ្លួន

៤-បដិសង្ខានពហុលីកតា ភាពជាអ្នកច្រើនទៅដោយការពិចារណា

៥-កល្យាណមិត្តតា ភាពជាអ្នកមានកល្យាណមិត្ត

៦-សប្បាយកតា សន្ទនារឿងដែលជាសប្បាយ (បបញ្ចសូទនីអដ្ឋកថា មជ្ឈិមនិកាយ មូលបណ្ណាសក)។

ចំណែកទោសមូលចិត្ត២ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាអកុសលជាតិ
២-ដោយភូមិ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាកាមាវចរភូមិ (កើតបានក្នុងភូមិ១១)
៣-ដោយវេទនា	ទោសមូលចិត្ត២	ជាទោមនស្សវេទនា
៤-ដោយហេតុ	ទោសមូលចិត្ត២	ជានហេតុ និងជាទ្វិហេតុកចិត្ត
៥-ដោយសង្ខារ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាអសង្ខារិក១ សសង្ខារិក១
៦-ដោយសម្បយុត្ត	ទោសមូលចិត្ត២	ជាបដិឃសម្បយុត្ត
៧-ដោយសោភណៈ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាអសោភណៈ
៨-ដោយឈាន	ទោសមូលចិត្ត២	ជាអកុសលឈាន
៩-ដោយលោកិយ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាលោកិយចិត្ត
១០-ដោយកិច្ច	ទោសមូលចិត្ត២	ជាជវនកិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍	ទោសមូលចិត្ត២	មានអារម្មណ៍ទាំង៦
១២-ដោយទ្វារ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាចិត្តកើតក្នុងទ្វារបាន៦
១៣-ដោយវត្ថុ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាចិត្តកើតត្រង់ហទយវត្ថុ
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ	ទោសមូលចិត្ត២	ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

ផលរបស់ទោសមូលចិត្ត

សម័យណា មនុស្សមានចិត្តសន្តានអាក្រក់ច្រើន ទៅដោយទោសៈ សម័យនោះតែងកើត សត្ថន្តរាយ (អន្តរាយដែលកើតពីការបៀតបៀនគ្នា ដោយសាស្ត្រាវុធ) ផ្សេងៗ ជាហេតុឲ្យកើត ចម្បាំងរាំងជល់គ្នា។

ក្នុងអនាគតកាល ព្រោះទោសៈជាហេតុ សត្វទាំងឡាយទើបទៅកាន់នរក ដូចជាទោសៈ ព្រោះសភាពនៃទោសចិត្តនោះ ជាជាតិកាចសាហាវ។

(ចប់ទោសមូលចិត្ត ២ដួង)

មោហមូលចិត្ត ២ដួង

១-ឧបេក្ខាសហគត វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត

២-ឧបេក្ខាសហគត ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត

មោហមូលចិត្ត ជាចិត្តដែលមានមោហៈ ជាហេតុ ជាចិត្តមិនដឹង វង្វេង ល្ងង់ខ្លៅ មិនដឹងតាមសេចក្តីពិត។

វិចិកិច្ឆា ជាធម្មជាតិដែលជាហេតុឲ្យសំរេច សភាវៈលំបាក ជាធម៌រិតទាំងនូវបញ្ញា។ ចិត្ត ដែលប្រកបនឹងវិចិកិច្ឆា ឈ្មោះថា វិចិកិច្ឆា សម្បយុត្តចិត្ត។

ឧទ្ធច្ចៈ ជាភាវៈនៃចិត្តដែលរវើយរវាយ។ ចិត្តដែលប្រកបនឹងឧទ្ធច្ចៈ ឈ្មោះថា ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត។ ឧទ្ធច្ចៈជាអកុសលចេតសិកកើតទូទៅក្នុងអកុសលចិត្ត ប៉ុន្តែជាប្រធានក្នុងសម្បយុត្តធម៌ ក្នុងមោហមូលចិត្តដួងទី២ គឺជាឧទ្ធច្ចនីវរណៈ។

អកុសលមោហមូលចិត្តទាំង២នេះ វៀរចាកនូវការចំណង់ត្រេកត្រអាលនិងការទាំងក្រោធក្នុងអារម្មណ៍ទាំងពួង ព្រោះជាភាពនៃចិត្តវង្វេងល្ងង់ខ្លៅយ៉ាងក្រៃលែង និងញាប់ញ័រ ព្រោះប្រកបនឹងវិចិកិច្ឆានិងឧទ្ធច្ចៈដែលប្រព្រឹត្តជាមួយនឹងសេចក្តីសោប់សោល់ និងការរវើរវាយ ហើយតែងកើតព្រមនឹងឧបេក្ខាវេទនាប៉ុណ្ណោះ មានមោហចេតសិកជាមូល ហៅថា ឯកហេតុកចិត្ត (មិនមានលោភៈ និងទោសៈជាហេតុទេ)។

ហេតុឲ្យកើតមោហមូលចិត្តមាន ២ប្រការ

១-អយោនិសោ មនសិការោ ការធ្វើទុកក្នុងចិត្ត មិនដោយឧបាយនៃប្រាជ្ញា។

២-អាសវសមុប្បាទោ មានអាសវៈជាហេតុឲ្យកើតឡើង។

-ពាក្យថា អយោនិសោមនសិការោ នោះបានដល់ ការមិនពិចារណាអារម្មណ៍ ដែលមកខ្វាំងខ្ទប់តាមទ្វារនោះៗឲ្យឃើញដឹងតាមសេចក្តីពិត មិនពិចារណាហេតុ មិនពិចារណាផល មិនពិចារណាសភាវៈខាងដើមខាងចុងនៃធម៌នោះៗ ទើបជាហេតុឲ្យកើតមោហមូលចិត្ត ២ដួង។

ពាក្យថា អាសវៈ នោះបានដល់កិលេសដែលជាគ្រឿងដេកត្រាំនៅក្នុងចិត្តសន្តានមាន៤ ប្រភេទ គឺ :

១-កាមាសវៈ អាសវៈគឺកាម បានដល់សេចក្តីស្រឡាញ់ពេញចិត្ត ក្នុងរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ និងធម្មារម្មណ៍។

២-ភវាសវៈ អាសវៈគឺភពបានដល់ការត្រេកអរជាប់ជំពាក់ចិត្តក្នុងភព។

៣-ទិដ្ឋាសវៈ អាសវៈគឺទិដ្ឋិ បានដល់មិច្ឆាទិដ្ឋិទាំងអស់។

៤-អវិជ្ជាសវៈ អាសវៈ គឺអវិជ្ជា បានដល់សេចក្តីល្ងង់ខ្លៅ មិនដឹងពិតក្នុងសភាវៈទាំងពួង។

មោហចេតសិកនេះ ក្នុងធម្មសង្គណី ពោលទុកមានពាក្យជាដើមថា :

១-អញ្ញាណំ ការមិនដឹង

២-អទស្សនំ ការមិនឃើញ

៣-អនភិសមយោ ការមិនត្រាស់ដឹង

៤-អននុពោធោ ការមិនដឹងដោយសមគួរ

លក្ខណាទិចតុក: របស់មោហ:

១-ចិត្តស្ស អន្ធការលក្ខណោ មានការងងឹតស្ងប់នៃចិត្ត ជាលក្ខណៈ។ អញ្ញាណលក្ខណោ មានការមិនដឹង ជាលក្ខណៈ។

២-អារម្មណសភាវប្បាទន រសោ មានការបាំងបិទសភាវៈ នៃអារម្មណ៍ជាកិច្ច។ អសម្ប ដិវេធ រសោ មានការមិនចាក់ធ្លុះជាកិច្ច។

៣-អន្ធការបច្ចុបដ្ឋានោ មានការងងឹតស្លប់ជាផល។ អសម្មាបដិបត្តិបច្ចុប្បដ្ឋានោ មានការមិនបដិបត្តិ ដោយត្រឹមត្រូវ ជាអាការៈប្រាកដ។

៤-អយោនិសោមនសិការ បទដ្ឋានោ មានការធ្វើទុកក្នុងចិត្តមិនដោយឧបាយនៃប្រាជ្ញាជាបទដ្ឋាន។

លក្ខណាទិចតុក: របស់វិចិកិច្ឆា

១-សំសយលក្ខណា មានសេចក្តីសង្ស័យ ជាលក្ខណ:

២-កម្បនរសា មានការញាប់ញ័រ (ក្នុងអារម្មណ៍) ជាកិច្ច។

៣-អនិច្ឆយបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការសំរេចចិត្តមិនបាន ឬអនេកំសគាហបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការកាន់យកតែម្យ៉ាង មិនបានជាអាការប្រាកដ។

៤-អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានា មានការធ្វើទុកក្នុងចិត្តមិនដោយឧបាយនៃប្រាជ្ញា។

ចិត្តដែលសម្បយុត្តដោយវិចិកិច្ឆា ៨

១-ពុទ្ធេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងព្រះពុទ្ធ
២-ធម្មេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងព្រះធម៌
៣-សង្ឃេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងព្រះសង្ឃ
៤-សិក្ខាយ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងសិក្ខា
៥-បុព្វន្តេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើម ពីអតីត
៦-អបរន្តេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើម ទៅអនាគត
៧-បុព្វន្តាបរន្តេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើម ដែលជាអតីត និងអនាគត
៨-បដិច្ចសមុប្បាទេ កង្ខតិ	សង្ស័យក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទ។

អធិប្បាយវិចិកិច្ឆា ៨

*ពាក្យថា ពុទ្ធេ កង្ខតិ គឺ សង្ស័យក្នុងព្រះសរីរៈរបស់ព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់ ថាមានពិតមែនឬ? ប្រហែលជាសន្មតិឡើង ដើម្បីជាឧបាយឲ្យប្រជាជនសាមគ្គីសាមគ្គា ប៉ុណ្ណោះទេ។ សង្ស័យក្នុងព្រះគុណទាំង១០បទ មានពាក្យអរហំជាដើម តើព្រះនាមទាំងនេះ មានពិតមែនឬមិនមែន?

*ពាក្យថា ធម្មេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងព្រះធម៌ គឺ មគ្គ៤ ផល៤ និព្វាន១ ឬក្នុងព្រះធម្មគុណ៦បទ ថាតើព្រះធម៌ទាំងនេះនឹងនាំឲ្យផុតទុក្ខ ពិតឬមិនពិត?

*ពាក្យថា ធម្មេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងព្រះធម៌ គឺ មគ្គ៤ ផល៤ និព្វាន១ ឬក្នុងព្រះធម្មគុណ៦បទ ថាតើព្រះធម៌ទាំងនេះនឹងនាំឲ្យផុតទុក្ខ ពិតឬមិនពិត?

*ពាក្យថា សង្ឃេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងព្រះអរិយសង្ឃ ឬក្នុងព្រះសង្ឃគុណទាំង៩បទ ថាតើមានពិតឬទេ?

*ពាក្យថា សិក្ខាយ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងសិក្ខា៣ គឺ អធិសីលសិក្ខា អធិចិត្តសិក្ខា និងអធិបញ្ញាសិក្ខា ថាមានពិតឬទេ? សង្ស័យក្នុងផលានិសង្សក្នុងការបដិបត្តិសិក្ខាទាំង៣នោះ ថា តើនឹងជួយមិនឲ្យទៅកាន់អបាយពិតឬទេ?

អធិសីលសិក្ខា លោកិយៈ គឺ បាដិមោក្ខសំវរសីល។ បើលោកុត្តរៈ គឺសីលដែលសម្បយុត្តនឹងមគ្គនឹងផល។

អធិចិត្តសិក្ខា លោកិយៈ គឺ សមាបត្តិចិត្ត ដែលជាបាទនៃវិបស្សនា បើលោកុត្តរៈ គឺចិត្តដែលសម្បយុត្តនឹងមគ្គនឹងផល។

អធិបញ្ញាសិក្ខា លោកិយៈ គឺ វិបស្សនាញាណ បើលោកុត្តរៈ គឺ បញ្ញាដែលសម្បយុត្តនឹងមគ្គនិងផល។

*ពាក្យថា បុព្វន្តេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងខន្ធ អាយតនៈ ធាតុដែលជាអតីត ដែលសន្មតិថាជាតួខ្លួនជាបុគ្គល ជាសត្វ មានពិតឬទេ? ហើយជាតិមុនមានពិតឬទេ?

*ពាក្យថា អបរន្តេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងខន្ធអាយតនៈ ធាតុដែលជាអនាគត គឺ សភាវធម៌ដែលសន្មតិថា ជាសត្វបុគ្គល តួខ្លួន តើនឹងប្រាកដក្នុងអនាគតមានពិតឬទេ? ឬសង្ស័យ ថា សត្វស្លាប់ហើយ នឹងកើតក្នុងជាតិមុខ ក្នុងភពមុខ មានពិតឬទេ?

*ពាក្យថា បុព្វន្តាបរន្តេ កង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងខន្ធ អាយតនៈ ធាតុដែលជាអតីត និងដែលជាអនាគត ថាមានពិតឬទេ?

*ពាក្យថា បដិច្ចសមុប្បាទេកង្ខតិ តែងសង្ស័យក្នុងធម៌ដែលជាបដិច្ចសមុប្បាទ ក្នុងជាតិនេះថា អវិជ្ជាជាបច្ច័យឲ្យកើតបុណ្យ បាបជាដើម ឲ្យកើតផលបុណ្យ និងផលបាប បន្តទៅក្នុងភពថ្មីជាដើម មានពិតឬទេ។

សេចក្តីសង្ស័យក្នុងព្រះសូត្រ ១៦យ៉ាង

សង្ស័យក្នុងអតីត៥ គឺ

១-យើងធ្លាប់កើតមកហើយ ក្នុងអតីត ឬមិនធ្លាប់ទេហ្ន៎។

២-យើងមិនធ្លាប់កើតមកហើយក្នុងអតីត ឬក៏ធ្លាប់ដែរហ្ន៎

៣-យើងធ្លាប់កើតក្នុងអតីត ជាអ្វីហ្ន៎

៤-ក្នុងអតីត យើងមានរូបរាងសណ្ឋាន យ៉ាងណាដែរហ្ន៎

៥-យើងធ្លាប់កើតជាអ្វី ហើយកើតជា អ្វីដែរហ្ន៎

សង្ស័យក្នុងអនាគត៥ គឺ

១-យើងនឹងកើតក្នុងអនាគត ឬទេហ្ន៎

២-យើងនឹងមិនកើតក្នុងអនាគត ឬទេហ្ន៎

៣-យើងនឹងកើតក្នុងអនាគត ជាអ្វីដែរហ្ន៎

៤-ក្នុងអនាគត យើងនឹងមានរូបរាង យ៉ាងណាដែរហ្ន៎

៥-យើងនឹងកើតជាអ្វី ហើយនឹងកើត ជាអ្វីដែរហ្ន៎

សង្ស័យក្នុងបច្ចុប្បន្ន ៦ គឺ

១-យើងកំពុងមាន ឬទេហ្ន៎

២-យើងមិនមាន ឬទេហ្ន៎

៣-យើងជាអ្វីហ្ន៎

៤-យើងមានរូបសណ្ឋាន យ៉ាងណាហ្ន
៥-យើងជាសត្វ មកពីណាហ្ន
៦-សត្វគឺ យើងនឹងទៅកើតទីណាហ្ន

ធម៌ដែលជាហេតុលះវិចិកិច្ឆា ៦

១-ពហុស្សុតតា ភាពជាអ្នកស្តាប់ច្រើន
២-បរិបុច្ឆកតា ភាពជាអ្នកសាកសួរ
៣-វិនយេបកតញ្ញុតា សេចក្តីដឹងទូទៅក្នុងព្រះវិន័យ
៤-អធិមោក្ខពហុលតា ភាពជាអ្នកច្រើនដោយអធិមោក្ខ
៥-កល្យាណមិត្តា ភាពជាអ្នកមានមិត្តល្អ
៦-សប្បាយកថា មានកថាដែលជាសប្បាយៈ

លក្ខណាទិចតុកៈរបស់ឧទ្ធច្ចៈ

១-អវូបសមលក្ខណំ មានការមិនស្ងប់ជាលក្ខណៈ
២-អនវត្ថាន រសំ ការមិនតាំងនៅ (ក្នុងអារម្មណ៍តែមួយ) ជាកិច្ច
៣-ភន្តត្តបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការភ័ន្តភាំងញាប់ញ័រ ជាអាការប្រាកដ
៤-អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ មានការធ្វើទុកក្នុងចិត្តមិនដោយឧបាយល្អិតល្អន់ជាបទដ្ឋាន

ធម៌ដែលជាហេតុលះឧទ្ធច្ចៈ៦

១-ពហុស្សុតតា ជាអ្នកស្តាប់បានច្រើន
២-បរិបុច្ឆកតា ជាអ្នកសាកសួរ
៣-វិនយេបកតញ្ញុតា ជាអ្នកដឹងទូទៅក្នុងព្រះវិន័យ
៤-ពុទ្ធសេវិតា ជាអ្នកពេញចិត្តក្នុងធម៌របស់ព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់
៥-កល្យាណមិត្តតា ជាអ្នកមានមិត្តល្អ

៦-សប្បាយកថា	មានកថាដែលជាសប្បាយៈ

ចំណែកមោហមូលចិត្ត ២ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ	មោហមូលចិត្ត២	ជាអកុសលជាតិ
២-ដោយភូមិ	មោហមូលចិត្ត២	ជាកាមាវចរភូមិ
៣-ដោយវេទនា	មោហមូលចិត្ត២	ជាឧបេក្ខាវេទនា
៤-ដោយហេតុ	មោហមូលចិត្ត២	ជាទហេតុ និងជាឯកហេតុកចិត្ត
៥-ដោយសង្ខារ	មោហមូលចិត្ត២	ជាអសង្ខារិកៈ
៦-ដោយសម្បយុត្ត	មោហមូលចិត្ត២	ជាសម្បយុត្តចិត្ត
៧-ដោយសោភណ	មោហមូលចិត្ត២	ជាអសោភណចិត្ត
៨-ដោយឈាន	មោហមូលចិត្ត២	ជាអកុសលឈាន ឬជាអឈាន
៩-ដោយលោកិយៈ	មោហមូលចិត្ត២	ជាលោកិយចិត្ត
១០-ដោយកិច្ច	មោហមូលចិត្ត២	ជាចិត្តធ្វើជវនកិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍	មោហមូលចិត្ត២	ជាចិត្តមានអារម្មណ៍ ៦
១២-ដោយទ្វារ	មោហមូលចិត្ត២	ជាចិត្តកើតបាន៦ទ្វារ
១៣-ដោយវត្ថុ	មោហមូលចិត្ត២	ជាចិត្តកើតត្រង់ហទយវត្ថុ (ក្នុងភូមិដែល មានខន្ធ៥)
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ	មោហមូលចិត្ត២	ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

ផល(វិបាក) ដែលកើតពីមោហមូលចិត្ត

មោហមូលចិត្ត ជាចិត្តល្ងង់ខ្លៅ ល្ងីល្ងើៗ អ្នកណាមួយត្រូវមោហចេតសិកគ្របសង្កត់ អ្នកនោះតែងតែវង្វេង ភ្លេតភ្លើន មិនដឹងអារម្មណ៍តាមសេចក្តីពិតៗ ក្នុងសម័យណា មនុស្ស មានសន្តានច្រើន ទៅដោយមោហៈ សម័យនោះរមែងកើតសេចក្តីអន្តរាយ ដោយសាររោគ ភ័យបៀតបៀន ជាហេតុឲ្យរោគរាតត្បាតដេកស្លាប់ដ៏ច្រើនៗ

ចំណែកក្នុងអនាគត អាស្រ័យដោយមោហៈជាហេតុ សត្វទាំងឡាយតែងចូលទៅកាន់កំណើតជាសត្វតិរច្ឆាន ដែលមានសេចក្តីវង្វេងជានិច្ចៗ

(ចប់មោហមូលចិត្ត២ដួង)

ហេតុឲ្យកើតអកុសលចិត្ត១២ មាន៥

១-បុព្វេ អកតបុញ្ញតា	មិនបានធ្វើបុណ្យទុកពីកាលមុន
២-អប្បដិរូបទេសវាស	នៅក្នុងប្រទេសដែលមិនសមគួរ
៣-អសប្បុរិសូបនិស្សយ	មិនសេពគប់សប្បុរស
៤-អសទ្ធម្មសវន	មិនស្តាប់ធម៌ (របស់សប្បុរស)
៥-អត្តមិច្ឆាបណិធិ	តម្កល់ខ្លួនទុក គឺសេចក្តីប្រាថ្នាខុស

*អកុសលចិត្ត១២នេះ នឹងមានទោសតិចឬច្រើនក៏ស្រេចតែនៅលើចេតនាកម្ម ដែលជាកម្មបថៗ បើអកុសលចិត្តនោះជាកម្មបថក៏មានទោសធ្ងន់ តែងនាំឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនទាន់ដល់ជាកម្មបថទេក៏មានទោសតិច ឲ្យផលតែក្នុងបវត្តិកាលៗ

សង្គ្រោះអកុសលចិត្ត១២ដួង ចូលក្នុងកម្មបថ

អកុសលកម្មបថ១០

១-កើតតាមកាយទ្វារ មាន៣ គឺ ៖

១-បាណាតិបាត	សំលាប់សត្វ
២-អទិន្នាទាន	លួចទ្រព្យ
៣-កាមេសុមិច្ឆាចារ	ប្រព្រឹត្តខុសក្នុងកាម

២-កើតតាមវចីទ្វារ មាន៤ គឺ ៖

១-មុសាវាទ	និយាយកុហក
២-បិសុណាវាទ	និយាយស៊ុកសៀត
៣-ផរុសវាទ	និយាយជេរប្រទេច
៤-សម្ផប្បលាប	និយាយរោយរាយ

៣-កើតតាមមនោទ្វារ មាន៣ គឺ ៖

១-អភិជ្ឈា ការសំលឹងចង់បាន

២-ព្យាបាទៈ ព្យាបាទបំណងអាក្រក់

៣-មិច្ឆាទិដ្ឋិ ការយល់ខុស (និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ)

អធិប្បាយអកុសលកម្មបថដោយអាការៈ៥

១-ដោយមូលៈ មានលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាកាយកម្ម វចីកម្ម និងមនោកម្ម

៣-ដោយទ្វារ ជាកាយទ្វារ វចីទ្វារ និងមនោទ្វារ

៤-ដោយទោស ជាអប្បសាវជ្ជៈ មានទោសតិច និងមហាសាវជ្ជៈ មានទោសធ្ងន់

៥-ដោយអង្គ គឺអង្គនៃការកន្លងល្មើសកម្មបថ

១-បាណាតិបាត

ការញុំាងសត្វមានជីវិតឲ្យធ្លាក់ចុះគន្លង ឈ្មោះថា បាណាតិបាត គឺសំលាប់សត្វៗ ដោយវោហារបានដល់សត្វ ដោយបរមត្ថបានដល់ជីវិតិន្ទ្រីយ៍២យ៉ាងៗ មានវធកចេតនា (ចេតនាសំលាប់) តែសត្វមិនមានស្លាប់ទេ អកុសលចិត្ត មិនជាកាយកម្ម ព្រោះមិនដល់ជាកម្មបថ គ្រាន់តែជ្រាបថា អកុសលចិត្តនេះ ជាកាយទុច្ចរិតម្យ៉ាងៗ

ប៉ុន្តែបើសត្វនោះត្រូវសំលាប់ស្លាប់ដោយការធ្វើនោះមែន គប្បីជ្រាបការសំលាប់នោះដោយអាការៈ៥យ៉ាងនេះគឺ ៖

១-ដោយមូល ការសំលាប់សត្វ កើតព្រោះទោសៈ និងមោហៈ ជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាកាយកម្ម ព្រោះសំរេចដោយការធ្វើតាមផ្លូវកាយ

៣-ដោយទ្វារ ជា២ទ្វារ គឺកាយទ្វារ និងវចីទ្វារ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ គឺ ៖

-សំលាប់សត្វមានគុណច្រើន ដូចមនុស្ស ជាដើម មានទោសធ្ងន់

-សំលាប់សត្វមានគុណតិច មានទោសស្រាលៗ
-សំលាប់សត្វមានសីលធម៌ មានទោសធ្ងន់
-សំលាប់សត្វគ្មានសីលធម៌ មានទោសស្រាល
-សំលាប់សត្វធំ មានទោសធ្ងន់
-សំលាប់សត្វតូច មានទោសតិច
-បើគុណធម៌ និងសរីរៈស្មើគ្នា
កិលេសនិងសេចក្តីព្យាយាមខ្លាំងក្លា មានទោសធ្ងន់
កិលេសនិងសេចក្តីព្យាយាមខ្សោយ មានទោសស្រាល
៥-ដោយអង្គ (ចំណែកប្រកប) មានអង្គ៥ គឺ ៖
១-បាណោ សត្វមានជីវិត
២-បាណសញ្ញិតា ដឹងថាសត្វមានជីវិត
៣-វធកចិត្តំ មានចិត្តគិតសំលាប់
៤-ឧបក្កមោ មានសេចក្តីព្យាយាម
៥-តេន មរណំ សត្វស្លាប់ដោយការព្យាយាមនោះ

កាលបើគ្រប់អង្គ៥ហើយ សីលរមែងត្រូវដាច់ ដល់ភាពជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើតក្នុងអបាយភូមិៗ បើមិនគ្រប់អង្គ៥ទេ ជាទុច្ចរិតកម្ម មិនឲ្យផលនាំបដិសន្ធិក្នុងអបាយភូមិ ប៉ុន្តែឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល គឺ បន្ទាប់ពីបដិសន្ធិចិត្ត ទៅរហូតដល់ចុតិចិត្តៗ

បាណាតិបាតនេះ មានប្រយោគ៦ គឺ ៖

១-សាហត្ថិកបយោគៈ ប្រយោគធ្វើឲ្យគេស្លាប់ដោយដៃខ្លួនឯង
២-អាណត្តិកបយោគៈ ប្រយោគធ្វើឲ្យគេស្លាប់ដោយការបង្គាប់បញ្ជាអ្នកដទៃ
៣-និស្សគ្គិយបយោគៈ ប្រយោគធ្វើឲ្យគេស្លាប់ដោយការគ្រវែង បោះ ចោល បាញ់
៤-ថាវរបយោគៈ ប្រយោគដែលធ្វើឲ្យគេស្លាប់ ដោយគ្រឿងនៅនឹងមួយកន្លែង ដូចជីកអណ្តូង អន្ទង់ ចំរូង ថ្នាំពិស អន្ទាក់ វត្ថុបន្ទាច សរសេរពណ៌នា ។ល។

៥-វិជ្ជាមយបយោគៈ សំរេចដោយវិជ្ជាភាយមន្តអាគម ឬដោយអំណាចភូតបីសាច។

៦-ឥទ្ធិមយបយោគៈ សំរេចដោយឫទ្ធិដែលកើតពីផលនៃកម្ម ដូចឫទ្ធិនាគ គ្រុឌ យក្ខ ឬ ឫទ្ធិព្រះរាជា។

២-អទិន្នាទាន

ការកាន់យកវត្ថុរបស់របរដែលម្ចាស់គេមិនបានឲ្យ ឈ្មោះថា អទិន្នាទាន គឺលួចដោយ ថេយ្យចេតនា គឺចេតនាលួច។១-ដោយមូល ថេយ្យចេតនា កើតឡើងព្រោះលោភៈ ទោសៈ មោហៈ។ បើលោភៈ ជាមូល លួច ដើម្បីឲ្យបានទូវវត្ថុដែលត្រូវការ។ បើទោសៈជាមូល លួចដោយធ្វើឲ្យ ម្ចាស់វិនាសទ្រព្យ និងមិនត្រូវការទ្រព្យនោះទេ។

២-ដោយកម្ម ជាកាយកម្ម ព្រោះសំរេចដោយការធ្វើតាមផ្លូវកាយ

៣-ដោយទ្វារ ជា២ទ្វារបាន គឺកាយទ្វារ និងវចីទ្វារ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ គឺ ៖

-បើវត្ថុនោះប្រណីត មានតម្លៃខ្ពស់ មានទោសធ្ងន់

-បើវត្ថុនោះអន់អាក្រក់ តម្លៃតិច មានទោសស្រាល

-បើវត្ថុនោះ ម្ចាស់ជាអ្នកមានគុណ មានសីល មានទោសធ្ងន់ បើមិនមានគុណ មិនមាន សីល មានទោសស្រាល។

-បើវត្ថុធំ មានទោសធ្ងន់ បើវត្ថុតូច មានទោសស្រាល

-បើវត្ថុ និងគុណស្មើគ្នា កិលេសនិងការព្យាយាមខ្លាំង មានទោសធ្ងន់ បើកិលេស និង ការព្យាយាមខ្សោយ មានទោសស្រាល។

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ៥ គឺ ៖

១-បរបរិគ្គហិតំ	វត្ថុនោះមានម្ចាស់ហួងហែង
២-បរបរិគ្គហិតសញ្ញិតា	ដឹងថាជារបស់ដែលម្ចាស់គេហួងហែង
៣-ថេយ្យចិត្តំ	មានចិត្តគិតលួច
៤-ឧបក្កមោ	មានការព្យាយាម
៥-តេន ហរណំ	លួចបានដោយការព្យាយាមនោះ

*កាលណាគ្រប់អង្គ៥ សីលដាច់ ហើយជាកម្មបថ អាចឲ្យផលជាជនកកម្ម នាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់ទេ សីលមិនដាច់ ជាទុច្ចរិតកម្ម មិនឲ្យផលក្នុងបដិសន្ធិកាល តែនឹងឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

អទិន្នាទាននោះ មានប្រយោគដែលប្រព្រឹត្តទៅដោយអាការៈនៃអវហារ (ការលួច) ច្រើនដូចជា ៖

អាទិយនៈ ការលួចដោយការចោទប្រកាន់យក

អវហរណៈ ការលួចដោយឆបោកយកទ្រព្យបញ្ញើ

ធុរនិក្ខេបៈ ការលួចដោយការចុះធុរៈ

ហរណៈ ការលួចដោយការនាំទៅ

សាហត្ថិកៈ ការលួចដោយដៃខ្លួនឯង

អាណត្តិកៈ ការលួចដោយការបង្គាប់បញ្ជា

និស្សគ្គិយៈ ការលួចដោយការគ្រវែងបោះចោល

សំវិធាវហារៈ ការលួចដោយការបបួលគ្នា

សង្កេតនិមិត្តកម្ម ការលួចដោយការកំណត់ពេលវេលា ឬធ្វើនិមិត្តប្រាប់

ថេយ្យាវហារៈ ការលួចដោយការកំហែងយករឹបជាន់ ប្លន់ ដណ្តើម

បសយ្ហាវហារៈ ការលួចដោយការកំហែងយក រឹបជាន់ ប្លន់ ដណ្តើម

បដិច្ឆន្នាវហារៈ ការលួចដោយបិទបាំងលាក់ទុក

កុសាវហារៈ ការលួចដោយការប្តូរស្លាក

៣-កាមេសុមិច្ឆាចារ

ពាក្យថា កាមេសុ បានដល់ការសេពមេថុន

ពាក្យថា មិច្ឆាចារ គឺការប្រព្រឹត្តដ៏លាមកដែលបណ្ឌិតតិះដៀល។

ប៉ុន្តែបើពោលដោយលក្ខណៈ បានដល់ចេតនាជាហេតុកន្លងល្មើសឋានៈ ដែលមិនគួរទាក់ទង ដែលប្រព្រឹត្តតាមកាយទ្វារ ដោយបំណងអសទ្ធម្ម ឈ្មោះថា កាមេសុមិច្ឆាចារ។

អគមនីយដ្ឋាន ២០

ឋានៈដែលបុគ្គលមិនគប្បីទាក់ទង ដោយបំណងអសទ្ធម្ម មានស្រី២០ពួក គឺ ៖

ស្រ្តីដែលមាតារក្សាជាដើម ១០ពួក គឺ ៖

១-ស្រ្តីដែលមាតារក្សា

២-ស្រ្តីដែលបិតារក្សា

៣-ស្រ្តីដែលមាតាបិតារក្សា

៤-ស្រ្តីដែលបងប្អូនប្រុសរក្សា

៥-ស្រ្តីដែលបងប្អូនស្រីរក្សា

៦-ស្រ្តីដែលញាតិរក្សា

៧-ស្រ្តីដែលត្រកូលរក្សា

៨-ស្រ្តីដែលមានធម៌រក្សា

៩-ស្រ្តីដែលទទួលការស្តីដណ្តឹងហើយ

១០-ស្រ្តីដែលច្បាប់គ្រប់គ្រង។

ស្រ្តីដែលជាភរិយា ១០ គឺ

១-ភរិយាដែលទិញលោះមកដោយទ្រព្យ

២-ភរិយាដែលនៅដោយសេចក្តីពេញចិត្ត

៣-ភរិយាដែលនៅដោយភោគៈ

៤-ភរិយាដែលនៅដោយសំពត់

៥-ភរិយាដែលធ្វើពិធីច្រួចទឹក

៦-ភរិយាដែលបុរសដាក់គ្រឿងប្រដាប់ចុះពីក្បាល

៧-ភរិយាដែលជាទាសីក្នុងផ្ទះ

៨-ភរិយាដែលជួលមកធ្វើការងារ

៩-ភរិយាដែលជាឈ្លើយ

១០-ភរិយាដែលទៅជាមួយគ្នាមួយភ្លែត

ក្នុងបណ្តាស្ត្រីទាំងឡាយ ស្ត្រី១២ពួកដែលបុរសមិនគួរកន្លងល្មើស គឺ ស្ត្រីដែលទទួលការស្តីដណ្តឹង១ ស្ត្រីដែលច្បាប់គ្រប់គ្រង១ និងស្ត្រីដែលជាភរិយា១០ ដោយអាការៈ៥ គឺ ៖

១-ដោយមូល កាមេសុមិច្ឆាចារ កើតឡើងព្រោះលោភៈនិងមោហៈជាមូល។

២-ដោយកម្ម ជាកាយកម្ម

៣-ដោយទ្វារ ជាកាយទ្វារតែម្យ៉ាង

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

-បុគ្គលដែលកន្លងល្មើសនោះមានគុណ មានសីលច្រើន មានទោសធ្ងន់ បើមានគុណមានសីលតិច មានទោសស្រាល បើមិនមានឆន្ទៈរួមគ្នាទេ មានទោសធ្ងន់ បើមាន ឆន្ទៈរួមគ្នាមានទោសស្រាល។

-បើកិលេសនិងការព្យាយាមខ្លាំងក្លា មានទោសធ្ងន់

-បើកិលេស និងការព្យាយាមខ្សោយ មានទោសស្រាល។

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ៤ គឺ ៖

១-អគមនិយវត្ថុ វត្ថុដែលមិនគួរទាក់ទង

២-តស្មឹ សេវនចិត្តំ មានចិត្តគិតសេពក្នុងវត្ថុដែលមិនគួរនោះ

៣-សេវនប្បយោគោ ព្យាយាមក្នុងការសេព

៤-មគ្គេន មគ្គបដិបត្តិ អធិវាសនំ ញ៉ាំងមគ្គនិងមគ្គឲ្យដល់គ្នា

កាលណាគ្រប់អង្គ៤ សីលដាច់ដល់នូវសភាពជាកម្មបថ អាចនាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់អង្គ៤ទេ សីលមិនដាច់ ជាទុច្ចរិតកម្ម មិនឲ្យផលក្នុងបដិសន្ធិកាល ប៉ុន្តែឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

ប្រយោគនៃមិច្ឆាចារនោះ មានមួយគឺ សាហត្ថិកបយោគប៉ុណ្ណោះ។

៤-មុសាវាទ

ការព្យាយាមតាមផ្លូវវាចា (វចីបយោគៈ) ឬ សេចក្តីព្យាយាមតាមផ្លូវកាយ ដែលបំផ្លាញប្រយោជន៍របស់អ្នកដទៃ នៃអ្នកដែលបំណងពោលឲ្យទំនាស់គ្នា ឈ្មោះថា មុសា។ ឯចេតនាដែលតាំងឡើងដោយសេចក្តីព្យាយាមតាមកាយ ឬ តាមវាចា ដែលបំណងពោល

ឲ្យឃ្លៀងឃ្លាតពីសេចក្តីពិត ឈ្មោះថាមុសាវាទ។ ម្យ៉ាងទៀត រឿងដែលមិនពិត ឈ្មោះថា មុសា ការឲ្យបុគ្គលដទៃបានដឹងរឿងមិនមែនមិនពិតនោះ ដោយការៈថាពិត ថាមែន ហៅថាវាទ។ ឯការៈថាដោយលក្ខណៈ ចេតនាដែលឲ្យតាំងឡើងដោយចលនានោះ នៃបុគ្គលដែលបំណងឲ្យបុគ្គលដទៃដឹងនូវរឿងមិនពិត មិនប្រាកដ ឈ្មោះថា មុសាវាទ។

១-ដោយមូល មុសាវាទកើត ព្រោះលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាវចីកម្ម ព្រោះការធ្វើនោះសំរេចដោយពាក្យពោល

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបានទ្វារ២ គឺ វចីទ្វារ និងកាយទ្វារ។

-វចីទ្វារ បានដល់ ការនិយាយកុហក

-កាយទ្វារ បានដល់ ការធ្វើនិមិត្តសញ្ញាឲ្យដឹងតាមកាយ ដូចញាក់មុខ ងក់ក្បាល សរសេរសំបុត្រ ។ល។

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

ពោលកុហកបំផ្លាញប្រយោជន៍នោះអស់ច្រើន មានទោសច្រើន បើអស់តិចមាន ទោសតិច។

កុហកទាំងឡាយដែលនិយាយធម្មតាថា មិនមានដោយបំណងមិនឲ្យ ឈ្មោះថា មានទោសតិច តែពោលដើម្បីបំផ្លាញប្រយោជន៍ មានទោសធ្ងន់។

បើបុគ្គលដែលត្រូវខូចខាតប្រយោជន៍ មានគុណ មានសីលច្រើន មានទោសធ្ងន់ បើមានគុណមានសីលតិច មានទោសស្រាល។

បើកិលេសនិងការព្យាយាមខ្លាំងក្លា មានទោសធ្ងន់ បើខ្សោយ មានទោសស្រាល។

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ៤ គឺ ៖

១-អតថំ វត្ថុ រឿងមិនពិត

២-វិសំវាទនចិត្តំ គិតនឹងពោលឲ្យខុសឃ្លៀងឃ្លាត

៣-តជ្ជោ វាយាមោ ព្យាយាមកើត ដោយគំនិតនោះ

៤-បរស្ស តទត្ថវិជាននំ ជនដទៃដឹងសេចក្តីនោះ

កាលណាគ្រប់អង្គ៤ សីលដាច់ ដល់ភាពជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើត ក្នុងអបាយភូមិ។ បើមិនគ្រប់អង្គ៤ ជាទុច្ចរិតកម្ម ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

ប្រយោជន៍ នៃមុសាវាទមានតែមួយគឺ សាហត្ថិកបយោគប៉ុណ្ណោះ។

៥-បិសុណាវាចា

បានដល់ សំកិលិដ្ឋចេតនា ជាចេតនានៃអ្នកដែលមានចិត្តសៅហ្មង ព្រោះលោភៈ ទោសៈបៀតបៀន ឲ្យបំណងនិយាយស៊កសៀតចាក់ដោតបំផ្លាញអ្នកដទៃ ដើម្បីឲ្យខ្លួនបានជាទីស្រឡាញ់។ ឯអ្នកដទៃបានជាទីសម្អប់ និងដើម្បីឲ្យអ្នកដទៃកើតនូវការឈឺចាប់ ឬដោយការបញ្ចុកបញ្ចុះអែបអប។

១-ដោយមូល កើតព្រោះលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាវិចីកម្ម

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបាន២ទ្វារ គឺវចីទ្វារ និងកាយទ្វារ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

បុគ្គលដែលត្រូវគេញុះញង់ មានគុណច្រើន មានទោសធ្ងន់ បើមានគុណតិច មានទោសស្រាល។

និយាយញុះញង់ធ្វើឲ្យអ្នកទាំង២ បែកបាក់គ្នា មានទោសធ្ងន់ បើអ្នកទាំង២ មិនបែកបាក់គ្នាទេ មានទោសស្រាល។

កិលេសនិងការព្យាយាមខ្លាំងក្លា មានទោសធ្ងន់ បើខ្សោយ មានទោសស្រាល។

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ៤គឺ ៖

១-ភិន្ទិតព្វោ បរោ មានអ្នកដទៃដែលខ្លួនគប្បីញុះញង់បំបែក

២-ភេទបុរេក្ខារតា មានគំនិតនឹងញុះញង់បំបែកអ្នកដទៃនោះ

៣-តជ្ជោ វាយាមោ មានការព្យាយាមកើតឡើងដោយចិត្តនោះ

៤-តស្ស តទត្ថវិជាននំ អ្នកដទៃនោះដឹងច្បាស់នូវដំណើរញុះញង់នោះ

កាលណាគ្រប់អង្គ៤ សីលដាច់ ដល់កាតជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់អង្គ៤ ជាទុច្ចរិតកម្ម ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

៦-ផរុសវាចា

បានដល់ទុដ្ឋចេតនា (ចេតនាកំណាច) នៃអ្នកដែលនិយាយពាក្យមិនជាទីស្រឡាញ់ មិនធ្វើឲ្យសប្បាយចិត្ត ព្រោះត្រូវទោសៈប្រទូស្ត និងដើម្បីបំណងបំផ្លាញបុគ្គលដទៃឲ្យវិនាស។

ចំណែកពាក្យពោលកំណាច ដោយបំណងប្រាថ្នាឲ្យអ្នកដទៃមានការប្រព្រឹត្តល្អ មិនចាត់ ជាផរុសវាទ (អដ្ឋកថា ធម្មសង្គណី)។

១-ដោយមូល ផរុសវាទ កើតព្រោះទោសៈ និងមោហៈជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាវចីកម្ម

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបាន២ទ្វារ គឺវចីទ្វារ និងកាយទ្វារ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

ពោលជេរបុគ្គលមានគុណច្រើន មានទោសធ្ងន់ បើមានគុណតិច មានទោសស្រាល

ជេរដោយកិលេសខ្លាំង មានទោសធ្ងន់ បើកិលេសខ្សោយ មានទោសស្រាល

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ៣ គឺ :

១-អក្កោសិតព្វោ បរោ មានបុគ្គលដទៃដែលខ្លួនគប្បីជេរ

២-កុបិត ចិត្តំ មានចិត្តខឹងក្រោធ

៣-អក្កោសនា បានជេរប្រទេច

បើគ្រប់អង្គ៣ សីលដាច់ ដល់កាពជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំបដិសន្ធិក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់អង្គ៣ ជាទុច្ចរិតកម្មឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

៧-សម្ផប្បលាប

ពាក្យថា សម្ផប្បលាប គឺសម្ផំ + បលាប

សម្ផំ = រោយរាយ ឥតប្រយោជន៍

បលាប = ពោល និយាយ

បានដល់ អនត្ថវិញ្ញាបិកា គឺចេតនាដែលបំណងឲ្យអ្នកដទៃដឹងរឿងមិនជាប្រយោជន៍។

ពាក្យថា អនត្ថ = មិនមែនជាប្រយោជន៍

ពាក្យថា វិញ្ញាបិកា = ឲ្យគេដឹង

បើដោយលោភៈមូលចិត្ត គឺ ត្រេកអរនិងឲ្យគេដឹងរឿងដែលគ្មានប្រយោជន៍ តែបើដោយទោសមូលចិត្ត គឺដោយការមិនពេញចិត្ត ក៏ឲ្យគេដឹងរឿងដែលគ្មានប្រយោជន៍នោះទៅ ដើម្បីឲ្យគេក្តៅក្រហាយជាទុក្ខ។ សម្ផប្បលាបនេះ ជាចេតនាតែងបៀតបៀនដោយលោភៈ និងទោសៈ។

ខណៈណាអ្នកនិយាយ និយាយដោយចិត្តមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ តែមិនមានចេតនាបំណងឲ្យអ្នកដទៃដឹងរឿងដែលមិនជាប្រយោជន៍ទេ ក៏ជាវចីទ្វារនៃអកុសលចិត្ត មិនមែនជាវចីទ្វារនៃអកុសលកម្ម។

១-ដោយមូល កើតឡើងព្រោះលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាវចីកម្ម

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបានទ្វារ២ គឺ វចីទ្វារ និងកាយទ្វារ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

បើសេពច្រើន មានទោសធ្ងន់ បើសេពតិចមានទោសស្រាល។

បើអ្នកដទៃកាន់យកនូវរឿងឥតប្រយោជន៍នោះ មានទោសធ្ងន់ តែបើមិនកាន់យក ទេ មានទោសស្រាល។

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ២ គឺ :

១-និរត្ថកថា បុរេក្ខារតា បំណងនិយាយរឿងដែលមិនមែនជាប្រយោជន៍

២-តថារូបីកថា កថនំ បានពោលនូវរឿងឥតប្រយោជន៍ មានសភាពដូច្នោះ។

កាលបើគ្រប់អង្គ២ ដល់ភាពជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំបដិសន្ធិក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់អង្គ២ ជាទុច្ចរិត មិនជាកម្មបថ ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

៨-អភិជ្ឈា

ធម្មជាតិដែលសំលឹងរំពៃនូវភណ្ឌៈរបស់អ្នកដទៃ ជាលក្ខណៈយ៉ាងនេះ ឈ្មោះថា អភិជ្ឈា។

បានដល់ចេតនាដែលប្រព្រឹត្តជាមួយនឹងលោភៈដ៏មានកម្លាំង រហូតដល់គិតប៉ងយកវត្ថុរបស់គេ មកជារបស់ខ្លួនដោយការបៀតបៀនគេនោះ តាមផ្លូវទុច្ចរិតៗ តែបើពេញចិត្តក្នុងរបស់គេ ត្រឹមតែថា ល្អ ស្អាតទេ មិនជាកម្មបថៗ

១-ដោយមូល កើតឡើងព្រោះលោភៈ និងមោហៈ ជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាមនោកម្ម

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបានទាំង៣ទ្វារ គឺ មនោទ្វារ វចីទ្វារ និងកាយទ្វារៗ

-តាមមនោទ្វារ ដូចខណៈដែលគិតបំណងប៉ងយកវត្ថុរបស់គេដោយឧបាយ ឬដោយទុច្ចរិតផ្សេងៗៗ

-តាមវចីទ្វារ ពេលដែលចិត្តបំណងប៉ងយកវត្ថុរបស់មកជារបស់ខ្លួន ក៏និយាយចេញមកតាមដូចគំនិតនោះ ដើម្បីឲ្យបានរបស់នោះមកៗ

-តាមកាយទ្វារ ពេលដែលចិត្តបំណងប៉ងយកវត្ថុរបស់គេមកជារបស់ខ្លួន ក៏ធ្វើកាយទុច្ចរិត ដើម្បីឲ្យបានរបស់នោះមកៗ

អភិជ្ឈា ជាមនោកម្មព្រោះកើតពីគំនិតប៉ងចង់ឲ្យរបស់នោះមកជារបស់ខ្លួន ដោយសេចក្តីលោភៗ ដូច្នេះ**លោភៈឬអភិជ្ឈា** ទើបជាប្រធាន ចេតនាដែលកើតរួមជាមួយនោះក៏ជាមនោកម្មៗ បើចេតនាដែលធ្វើតាមផ្លូវកាយជាប្រធាន ចេតនានោះគឺជាកាយកម្ម ដូចឃើញប្រាក់គេជ្រុះ ក៏រើសយកដោយមិនឲ្យទៅម្ចាស់គេវិញ ជាកាយកម្ម មិនមែនជាមនោកម្មៗ

៤-ដោយសាវជ្ជៈ គឺទោស ដូចនឹងអទិន្នាទាន

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ២ គឺ :

១-បរភណ្ឌំ វត្ថុរបស់គេ

២-អត្តនោ បរិណាមនំ បង្អោនមកជារបស់ខ្លួនដោយទុច្ចរិតកម្មផ្សេងៗៗ

កាលណាគ្រប់អង្គ២ ទើបជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់អង្គ មិនជាកម្មបថ ជាទុច្ចរិត ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាលៗ

៩-ព្យាបាទ

សភាវធម៌ដែលញ៉ាំងប្រយោជន៍ សេចក្តីចំរើន និងសេចក្តីសុខឲ្យវិនាស ឈ្មោះថា ព្យាបាទ។ ព្យាបាទនោះមានបំណងអាក្រក់ឲ្យគេវិនាសជាលក្ខណៈ។ បានដល់ ចេតនាដែលប្រព្រឹត្តជាមួយនឹងសេចក្តីក្រោធដ៏មានកម្លាំង រហូតដល់គិតបំណងឲ្យគេវិនាស ជាមនោកម្មបថ។ បើចិត្តក្រោធ(មិនចូលចិត្ត) កើតឡើងជាទោសមូលចិត្ត ជាអកុសលចិត្ត មិនមែនជាកម្មបថ។ បើចិត្តក្រោធ(មិនចូលចិត្ត)នោះ មានកម្លាំងខ្លាំងក្លា រហូតដល់គិតបំណងឲ្យគេវិនាសក្នុងខណៈណា ចេតនាក្នុងទោសមូលចិត្តនោះ ក៏ជាមនោកម្មបថ។

១-ដោយមូល ព្យាបាទកើតឡើងព្រោះទោសៈ និងមោហៈ ជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាមនោកម្ម ព្រោះចេតនានោះប្រព្រឹត្តជាមួយនឹងសេចក្តីក្រោធ ដែលមានកម្លាំង រហូតដល់គិតបំណងអាក្រក់ឲ្យគេវិនាស។

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបានទាំង៣ទ្វារ គឺ មនោទ្វារ វចីទ្វារ និងកាយទ្វារ។

តាមមនោទ្វារ ដូចខណៈដែលសេចក្តីក្រោធមានកម្លាំង រហូតដល់គិតឲ្យគេវិនាសដោយទុច្ចរិតកម្មផ្សេងៗ។

តាមវចីទ្វារ កាលចិត្តគិតឲ្យគេវិនាសដោយសេចក្តីព្យាបាទហើយ ក៏ប្រើឬបញ្ជាឲ្យគេដទៃធ្វើសេចក្តីវិនាសដល់ជនដែលខ្លួនក្រោធនោះ។

តាមកាយទ្វារ កាលចិត្តគិតឲ្យគេវិនាសដោយសេចក្តីព្យាបាទហើយ ក៏ធ្វើទុច្ចរិតផ្សេងៗដោយកាយរបស់ខ្លួន ដើម្បីឲ្យអ្នកនោះវិនាស។

ចេតនានិយាយ ឬចេតនាធ្វើ ឲ្យគេវិនាសដែលកើតដោយចិត្តព្យាបាទ ជាមនោកម្មបថ មិនមែនជាកាយកម្មនិងវចីកម្ម កាលណាកើតនឹងចិត្តដែលមានទោសៈ ឬព្យាបាទជាប្រធាន។

ប៉ុន្តែបើជាកាយកម្មគឺធ្វើដោយកាយ ឬជាវចីកម្មគឺធ្វើដោយវាចា ចេតនាដែលធ្វើដោយកាយកម្ម និងវចីកម្មនោះក៏ជាប្រធាន មិនមែនព្យាបាទជាប្រធានទេ ដូចការសំលាប់មូស សំលាប់ស្រមោចជាកាយកម្មព្រោះចេតនាដែលធ្វើដោយកាយជាប្រធាន។ ការប្រយុទ្ធការពារខ្លួន ធ្វើឲ្យគេដទៃត្រូវរបួសឬស្លាប់នោះ ជាកាយកម្ម មិនមែនជាមនោកម្មទេ ព្រោះចេតនាធ្វើដោយកាយជាប្រធាន មិនមែនព្យាបាទជាប្រធានទេ។

៤-ដោយសាវជ្ជៈ គឺមានទោសដូចនឹងផរុសវាទ

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ២ គឺ :

១-បរសត្តោ អ្នកដទៃក្រៅពីខ្លួន

២-តស្ស ច វិនាសចិន្តា គិតឲ្យអ្នកនោះវិនាស

កាលណាក្រោធមានសត្វដទៃជាទីតាំង សូម្បីកើតហើយក៏ដោយ មិនទាន់ជាកម្មបថទេ ដរាបដល់នឹងគិតញុំាងសត្វឲ្យវិនាសថា ឱហ្ន សត្វនេះគួរតែរលាយ គួរតែវិនាស។

កាលណាគ្រប់អង្គ២ ជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើមិនគ្រប់ទេ មិនជាកម្មបថ ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

១០-មិច្ឆាទិដ្ឋិ

បានដល់ ចេតនាដែលកើតរួមនឹងសេចក្តីឃើញខុសដ៏មានកម្លាំងដោយសេចក្តីមិនកាន់យកតាមសេចក្តីពិត។ មិច្ឆាទិដ្ឋិមានការឃើញវិបរិត គឺឃើញខុស ឃើញផ្ទុយជាលក្ខណៈ ដោយន័យជាអាទិថា ទានមិនមានផល។ ជាចេតនាដែលជឿជាក់ក្នុងការឃើញខុសនោះយ៉ាងស៊ប់។

១-ដោយមូល កើតឡើងព្រោះមោហៈ និងលោភៈជាមូល

២-ដោយកម្ម ជាមនោកម្ម ព្រោះជាចេតនាដែលកើតឡើងប្រព្រឹត្តទៅជាមួយនឹងគំនិតយល់ឃើញតាមផ្លូវចិត្ត។

៣-ដោយទ្វារ សំរេចបាន៣ទ្វារ គឺ មនោទ្វារ វចីទ្វារ កាយទ្វារ។

-តាមមនោទ្វារ បានដល់ ចេតនាដែលកើតជាមួយនឹងការយល់ខុស ឃើញខុសដែលបានយល់ឃើញស៊ប់នោះ។

-តាមវចីទ្វារ បានដល់ កាលណាមានការឃើញខុសយ៉ាងនោះហើយ ក៏មានចេតនាពោលនូវរឿងដែលយល់ឃើញខុសនោះៗ។

-តាមកាយទ្វារ បានដល់ កាលណាមានការឃើញខុសយ៉ាងស៊ប់ហើយក៏មានចេតនា ធ្វើនូវទុច្ចរិតកម្មផ្សេងៗ ដោយចិត្តដែលឃើញខុសនោះ។

៤-ដោយសាវជ្ជៈ

-មានអាសេវនៈ (គឺសេព)ច្រើន មានទោសធ្ងន់

-មានអាសេវនៈតិច មានទោសស្រាល

-អនិយតមិច្ឆាទិដ្ឋិមានទោសស្រាល បើនិយតមិច្ឆាទិដ្ឋិមានទោសធ្ងន់ៗ

៥-ដោយអង្គ មានអង្គ២ គឺ :

១-វត្ថុនោ ច គហិតាការវិបរិតតា សភាពនៃរឿងទាំងឡាយវិបរិតចាកពីអាការដែលកាន់យក គឺព្រះរតនត្រ័យជាដើមៗ

២-យថា ច តំ គណ្ហាតិ តថាភាវេន តស្សុបដ្ឋានំ ការប្រកាន់នូវរឿងដោយសេចក្ដីមិនពិតនោះ ក៏ប្រាកដៗ

ក្នុងបណ្ដាមិច្ឆាទិដ្ឋិទាំងនោះ ជាកម្មបថ អាស្រ័យដោយនត្ថិកទិដ្ឋិ អហេតុកទិដ្ឋិ និងអកិរិយទិដ្ឋិប៉ុណ្ណោះ មិនជាកម្មបថដោយទិដ្ឋិដទៃៗឡើយៗ

កាលណាគ្រប់អង្គ២ ក៏ដល់សេចក្ដីជាកម្មបថ អាចឲ្យផលនាំកើតក្នុងអបាយភូមិ បើសិនមិនគ្រប់អង្គ២ មិនជាកម្មបថ ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាលប៉ុណ្ណោះៗ

អកុសលកម្មបថ ៥ប្រភេទ

វិនិច្ឆ័យ អកុសលកម្មបថ ១០ ដោយអាការៈ ៥គឺ ៖

១-ធម្មតោ	ដោយធម្ម គឺ អង្គធម៌
២-កោដ្ឋាសតោ	ដោយកោដ្ឋាស គឺចំណែក
៣-អារម្មណតោ	ដោយអារម្មណ៍
៤-វេទនាតោ	ដោយវេទនា
៥-មូលតោ	ដោយមូល

១-ដោយធម៌

បណ្ដាអកុសលកម្មបថ ១០ អកុសលកម្មបថ៧ តាមលំដាប់ (គឺកាយកម្ម៣ វចីកម្ម៤) ដោយអង្គធម៌គឺ ចេតនាប៉ុណ្ណោះៗ អកុសលកម្មបថ៣ទៀត (គឺមនោកម្ម៣) ដោយអង្គធម៌គឺចេតសិក ដែលប្រកបនឹងចេតនាៗ

-អភិជ្ឈា អង្គធម៌គឺលោភៈ ដែលប្រកបនឹងចេតនា

-ព្យាបាទ អង្គធម៌គឺទោសៈ ដែលប្រកបនឹងចេតនា
-មិច្ឆាទិដ្ឋិ អង្គធម៌គឺទិដ្ឋិ ដែលប្រកបនឹងចេតនា

២-ដោយកោដ្ឋាស

អកុសលកម្មបថ៨ គឺ កាយកម្ម៣ វចីកម្ម៤ និងមិច្ឆាទិដ្ឋិ១ ជាកម្មបថសុទ្ធ។

អកុសលកម្មបថ២ គឺអភិជ្ឈា១ និងព្យាបាទ១ ជាកម្មបថផង ជាមូលផល។

៣-ដោយអារម្មណ៍

បាណាតិបាត មានសង្ខារជាអារម្មណ៍ ព្រោះមានជីវិតិន្ទ្រិយ៍ជាអារម្មណ៍

អទិន្នាទាន មានសត្វ ឬសង្ខារជាអារម្មណ៍

មិច្ឆាចារ មានសង្ខារជាអារម្មណ៍ ដោយអំណាចផោដ្ឋព្វៈ (ខ្លះថា សត្វដែរ)

មុសាវាទ មានសត្វ ឬសង្ខារ ជាអារម្មណ៍

បិសុណាវាចា មានសត្វ ឬសង្ខារ ជាអារម្មណ៍

ផរុសវាទ មានសត្វប៉ុណ្ណោះ ជាអារម្មណ៍

សម្ផប្បលាប មានសត្វ ឬសង្ខារ ជាអារម្មណ៍ ដោយអំណាចនៃធម៌ គឺ ទិដ្ឋំ សុតំ មុតំ វិញ្ញាតំ។

អភិជ្ឈា មានសត្វ ឬសង្ខារជាអារម្មណ៍

ព្យាបាទ មានសត្វ ជាអារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ

មិច្ឆាទិដ្ឋិ មានសង្ខារជាអារម្មណ៍ ដោយអំណាចនៃធម៌ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងភូមិ៣។

៤-ដោយវេទនា

បាណាតិបាត ប្រកបដោយទុក្ខវេទនា (ទោមនស្សវេទនា) សូម្បីព្រះរាជាកំពុងសើចកក្អាកក៏ដោយ ពេលព្រះអង្គត្រាស់ថា ពួកឯងសំលាប់វាជាចោរទៅយ៉ាងនេះ ចេតនាដែលព្រះទ័យសំរេច ជាចេតនាសម្បយុត្តជាមួយទុក្ខវេទនា។

អទិន្នាទាន ប្រកបដោយវេទនា៣

ពេលរីករាយត្រេកអរកាន់យក គឺជាសុខវេទនា (សោមនស្ស)។ ពេលកាន់យកដោយទាំងភ័យ ឬទាំងពិចារណាផលនៃការលួច គឺជាទុក្ខវេទនា។ ពេលលួចតាំងនៅក្នុងសភាវៈជាកណ្តាល គឺជាអទុក្ខមសុខវេទនា។

មិច្ឆាចារៈ មានវេទនា២ គឺសុខវេទនា និងអទុក្ខមសុខវេទនា តែក្នុងពេលដែលសំរេចចិត្ត មិនជាឧបេក្ខាវេទនាទេ។

-មុសាវាទ	មានវេទនា៣
-បិសុណាវាចា	មានវេទនា៣
-ផរុសវាចា	ជាទុក្ខវេទនា
-សម្ផប្បលាបៈ	មានវេទនា៣
-អភិជ្ឈា	មានវេទនា២ គឺសុខវេទនា និងឧបេក្ខាវេទនា
-ព្យាបាទ	មានទុក្ខវេទនាតែមួយ
-មិច្ឆាទិដ្ឋិ	មានវេទនា២ គឺសុខវេទនា និងឧបេក្ខាវេទនា។

៥-ដោយមូល

បាណាតិបាត	មានមូល២ គឺទោសៈ និងមោហៈ
អទិន្នាទាន	មានមូល២ គឺ ទោសៈ និងមោហៈ .ឬលោភៈ និងមោហៈ
មិច្ឆាចារៈ	មានមូល២ គឺ លោភៈ និងមោហៈ

មុសាវាទ-បិសុណាវាចា-និងសម្ផប្បលាបៈ ដូចនឹងអទិន្នាទាន។

ផរុសវាទ	ដូចនឹង បាណាតិបាត
អភិជ្ឈា និងព្យាបាទ	មានមូលតែមួយ គឺ មោហៈ
មិច្ឆាទិដ្ឋិ	មានមូល ២ ដូចនឹង មិច្ឆាចារ។

អកុសលមូល៣ ជាហេតុឲ្យកើតអកុសលកម្មបថ ១០

១-លោភមូល៨ ជាហេតុឲ្យកើតទុច្ចរិត៧ គឺ ៖

ក្នុងកាយកម្ម២ គឺ អទិន្នាទាន កាមេសុមិច្ឆាចារ

ក្នុងវចីកម្ម៣ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាទ សម្ផប្បលាបៈ

ក្នុងមនោកម្ម២ គឺ អភិជ្ឈា មិច្ឆាទិដ្ឋិ។

២-ទោសមូល២ ជាហេតុឲ្យកើតទុច្ចរិត៧ គឺ ៖

ក្នុងកាយកម្ម២ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន

-ក្នុងវចីកម្ម ៤ គឺ មុសាវាទជាដើម

-ក្នុងមនោកម្ម១ គឺ ព្យាបាទ

៣-មោហមូល២ ជាហេតុឲ្យកើតទុច្ចរិត១០ គឺ កាយកម្ម៣ វចីកម្ម៤ មនោកម្ម៣។

*ចំពោះអកុសលកម្មបថនោះ ទាល់តែមានចេតនាបំណងឲ្យអ្នកដទៃខាតប្រយោជន៍ ចេតនានោះទើបជាកម្មបថ មិនមែនជាលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ដែលគ្រាន់តែជាអកុសលចិត្តទេ។

*បើមិនមានចេតនាបៀតបៀនដល់អ្នកដទៃឲ្យជាទុក្ខទេ ឬក្តៅក្រហាយទេ ប៉ុន្តែប្រព្រឹត្តដោយលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ក៏ជាកាយទ្វារ និងវចីទ្វារ នៃអកុសលចិត្តប៉ុណ្ណោះ មិនមែនជាអកុសលកម្ម។ ឧទាហរណ៍ដូចការនិយាយដដែកឆ្លើយឆ្លងគ្នា ដើរទៅដើរមក ធ្វើកិច្ចការផ្សេងៗ បើខណៈនោះ ចិត្តមិនមែនជាកុសលទេ ការធ្វើចលនា និយាយសាសងនោះៗ ក៏ត្រឹមតែជាកាយទ្វារ និងវចីទ្វារនៃអកុសលចិត្ត មិនជាអកុសលកម្មទេ។

*ការដែលនឹងដឹងថា កម្មណាជាកាយកម្ម កម្មណាជាវចីកម្ម កម្មណាជាមនោកម្ម ក៏ត្រូវពិនិត្យមើលថា តើអកុសលកម្មដែលកើតឡើងនោះ អាស្រ័យដោយអភិជ្ឈា ព្យាបាទ មិច្ឆាទិដ្ឋិ ឬក៏មិនមែនទេ? បើមិនមែនក៏ជាកាយកម្ម ឬវចីកម្ម។

*ចំណែកចេតនាក្នុងមនោកម្មនោះ សូម្បីនឹងធ្វើតាមកាយទ្វារ និងតាមវចីទ្វារក៏ដោយ ក៏មិនឈ្មោះថាជាកាយកម្ម និងវចីកម្មដែរ ព្រោះចេតនាក្នុងមនោកម្មនោះ មានអភិជ្ឈា ព្យាបាទ មិច្ឆាទិដ្ឋិ ជាប្រធាន។

ចំណែកចេតនាក្នុងកាយកម្ម និងវចីកម្ម មិនមែនជាមនោកម្ម ព្រោះចេតនាដែលសំរេច ឲ្យជាកាយកម្ម និងវចីកម្មនោះមានចេតនាប្រព្រឹត្តតាមកាយ និងវាចាជាប្រធាន មិនមែនជាមនោកម្មក្នុងអភិជ្ឈា ព្យាបាទ មិច្ឆាទិដ្ឋិទេ ជាប្រធាន។

មនោកម្ម៣ កើតបានទ្វារទាំង៣ គឺ កាយទ្វារ វចីទ្វារ និងមនោទ្វារ។

វចីកម្ម៤ កើតបានទ្វារ២ គឺ កាយទ្វារ និងវចីទ្វារ។

កាយកម្ម២ គឺបាណាតិបាតនិងអទិន្នាទាន កើតបានទ្វារ២ គឺ កាយទ្វារ និងវចីទ្វារ។

កាយកម្ម១ គឺ កាមេសុមិច្ឆាចារ កើតបានតែទ្វារ១ប៉ុណ្ណោះ គឺ កាយទ្វារ។

*ក្នុងអដ្ឋសាលិនី កាយកម្មនិងវចីកម្ម មិនមែនកើតឡើងព្រោះអសំវរៈ ក្នុងបញ្ចទ្វារសម្ពស្សនោះទេ គឺកើតឡើងបានព្រោះអសំវរៈក្នុងមនោទ្វារសម្ពស្សតែប៉ុណ្ណោះ។ ឯចំណែកមនោកម្ម កើតឡើងបានព្រោះអសំវរៈ ក្នុងឆទ្វារសម្ពស្សដោយពិត។

*ការពពាក់ពពូននៃកម្ម មានច្រើនប្រការណាស់ ព្រោះកម្មដែលធ្វើម្តងៗនោះផ្សេងគ្នា ដោយកម្ម ដោយទ្វារ ដោយចេតនា ដោយវត្ថុ ដោយកិលេស ដោយសេចក្តីព្យាយាម។

ដោយទោសដែលធ្ងន់ ឬស្រាលគឺទៅតាមកំលាំងនៃកម្ម ព្រះអង្គពោលទុកដូច្នេះ ៖

១-វិបាកធ្ងន់របស់បាណាតិបាត ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតធ្វើឲ្យអាយុខ្លី កាលកើតជាមនុស្ស។

២-វិបាកធ្ងន់របស់អទិន្នាទាន ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតកាលកើតមក ជាមនុស្សតែធ្វើឲ្យភោគៈវិនាស។

៣-វិបាកធ្ងន់របស់កាមេសុមិច្ឆាចារ ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតកាលកើតជាមនុស្សធ្វើឲ្យមានសត្រូវ និងឲ្យមានពៀរ។

៤-វិបាកធ្ងន់របស់មុសាវាទ ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតកាលកើតជាមនុស្ស តែងតែត្រូវគេពោលបន្ទំ ដោយពាក្យមិនពិត។

៥-វិបាកធ្ងន់របស់បិសុណាវាចា ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតកាលកើតមកជាមនុស្ស តែងធ្វើឲ្យបែកបាក់នូវមិត្ត។

៦-វិបាកធ្ងន់របស់ផរុសវាចា ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុត កាលបានអត្តភាព ជាមនុស្ស ធ្វើឲ្យឮតែសំលេងដែលមិនចូលចិត្ត។

៧-វិបាកធ្ងន់របស់សម្ផប្បលាបៈ ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ វិបាកស្រាលបំផុតកាលកើត ជាមនុស្ស ធ្វើឲ្យមិនមាននរណាមួយជឿនូវពាក្យសំដីបាន។

៨-វិបាកធ្ងន់ ស្រាលរបស់អភិជ្ឈា ដូចគ្នានឹងអទិន្នាទាន ហើយអភិជ្ឈានេះតែងតាមដុតរោល (រាគគ្គិ)។

៩-វិបាកធ្ងន់ ស្រាលរបស់ព្យាបាទ ដូចគ្នានឹងផរុសវាទ ហើយព្យាបាទនេះតែងតាមដុតរោល (ទោសគ្គិ)។

១០-វិបាកធ្ងន់ ស្រាលរបស់មិច្ឆាទិដ្ឋិ បើសេពច្រើនរហូតដល់ជាប់ជាទម្លាប់ ក៏កើតក្នុងលោកន្តរិកនរក បើសេពតិចក៏ធ្វើឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិ។

ការពពាក់ពពូនរបស់កម្ម និងការឲ្យផលរបស់កម្មនោះ នរណាក៏មិនអាចដឹងអាចជ្រាបបានច្បាស់ដែរ មានតែព្រះមានព្រះភាគ ដែលជាសព្វញ្ញូប៉ុណ្ណោះ។ ដោយហេតុដូច្នេះហើយ ទើបជនខ្លះយល់ខុសគិតថា ការធ្វើកម្មអាក្រក់បានផលល្អ ឬការធ្វើកម្មល្អបានផលអាក្រក់ៗ ឯសេចក្តីពិត ការធ្វើល្អឬអាក្រក់នោះ តែងឲ្យផលកាលណាបានឱកាសនិងបច្ច័យ មិនមាននរណាមួយដែលរួចផុតចាកពីផលរបស់កម្មល្អនិងកម្មអាក្រក់បានឡើយ។

ចំណែកអកុសលចិត្ត១២ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ អកុសលចិត្ត ១២ ជាអកុសលជាតិ

២-ដោយភូមិ អកុសលចិត្ត ១២ ជាកាមាវចរភូមិ

៣-ដោយវេទនា អកុសលចិត្ត១២ ជាសោមនស្ស៤ ជាទោមនស្ស២ ជាឧបេក្ខា៦

៤-ដោយហេតុ អកុសលចិត្ត១២ ជានហេតុ ជាសហេតុកចិត្ត គឺឯកហេតុក២ ទុហេតុក១០

៥-ដោយសម្បយុត្ត អកុសលចិត្ត១២ ជាសម្បយុត្តចិត្ត៨ ជាវិប្បយុត្ត៤

៦-ដោយសង្ខារ អកុសលចិត្ត១២ ជាអសង្ខារិក៧ ជាសសង្ខារិក៥

៧-ដោយសោភណៈ អកុសលចិត្ត១២ ជាអសោភណចិត្ត

៨-ដោយឈាន អកុសលចិត្ត១២ ជាអឈាន ជាអកុសលឈាន

៩-ដោយលោកិយ អកុសលចិត្ត១២ ជាលោកិយចិត្ត

១០-ដោយកិច្ច អកុសលចិត្ត១២ ជាជវនកិច្ច

១១-ដោយអារម្មណ៍ អកុសលចិត្ត១២ ជាចិត្តមានអារម្មណ៍ ៦

១២-ដោយទ្វារ អកុសលចិត្ត១២ កើតបាន ៦ទ្វារ

១៣-ដោយវត្ថុ អកុសលចិត្ត១២ អាស្រ័យហទ័យវត្ថុ

១៤-ដោយវិញ្ញាណ អកុសលចិត្ត១២ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

(ចប់អកុសលចិត្ត ១២)

តារាងអកុសលចិត្ត ១២ដួង

<table>
<tr><td rowspan="12">អកុ
សល
ចិត្ត
១២</td><td rowspan="8">លោភមូល</td><td rowspan="4">សោមនស្ស</td><td rowspan="2">ទិដ្ឋិសម្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td><td rowspan="8">៨ដួង</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">ទិដ្ឋិវិប្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ឧបេក្ខា</td><td rowspan="2">ទិដ្ឋិសម្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">ទិដ្ឋិវិប្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">ទោសមូល</td><td rowspan="2">ទោមនស្ស</td><td rowspan="2">បដិឃសម្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td><td rowspan="2">២ដួង</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">មោហមូល</td><td rowspan="2">ឧបេក្ខា</td><td>វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត</td><td></td><td rowspan="2">២ដួង</td></tr>
<tr><td>ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត</td><td></td></tr>
</table>

សំនួរ-ចម្លើយសាឡើងវិញ

១-ព្រះសទ្ធម្ម គឺធម៌អ្វី មានអ្វីខ្លះ?

*ព្រះសទ្ធម្ម គឺជាធម៌របស់សប្បុរសមាន ៣យ៉ាង គឺ :

ក-បរិយត្តិសទ្ធម្ម បានដល់ ព្រះពុទ្ធវចនដែលសិក្សារៀនសូត្រ

ខ-បដិបត្តិសទ្ធម្ម បានដល់ ការរក្សាសីល ការកាន់នូវធុតង្គ និងការចំរើនកម្មដ្ឋាន

គ-បដិវេធសទ្ធម្ម បានដល់ការពន្ធុះមគ្គ ផលព្រះនិព្វាន និងឈានអភិញ្ញា

២-បរមត្ថធម៌ សំដៅដល់ធម៌អ្វី?

*បរមត្ថធម៌ សំដៅដល់សភាវៈរបស់នាម និងរូប ដែលមាននៅដោយមិនវិបរិត មាន៤ គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន។

៣-ចិត្ត និងបរមត្ថធម៌៤ ផ្សេងគ្នា ឬដូចគ្នា?

*ចិត្តជាបរមត្ថធម៌មួយប្រភេទ ក្នុងបរមត្ថធម៌៤ ហៅថាចិត្តបរមត្ថ ចំណែកបរមត្ថធម៌៤ នោះ សំដៅយកបរមត្ថធម៌ទាំងអស់ គឺចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន។

៤-បរមត្ថធម៌៤ មានលក្ខណៈយ៉ាងណា?

*បរមត្ថធម៌៤ មានលក្ខណៈដូចតទៅ ៖

ចិត្ត មានការដឹងនូវអារម្មណ៍ជាលក្ខណៈ វៀរចាកអារម្មណ៍ហើយ ចិត្តក៏មិនកើតឡើងបានដែរ។

ចេតសិក មានការអាស្រ័យចិត្តកើត ជាលក្ខណៈ បើមិនមានចិត្ត ក៏កើតមិនបាន

រូប មានការបែកធ្លាយទៅ ជាលក្ខណៈ ព្រោះអាស្រ័យបច្ច័យដែលជាសត្រូវ មានក្តៅ និងត្រជាក់ជាដើម។

និព្វាន មានការស្ងប់ជាលក្ខណៈ ជាធម៌ផុតចាកពីទុក្ខ។

៥-វេវចនៈ គឺរូបស័ព្ទផ្សេងគ្នា តែន័យដូចគ្នា នៃចិត្តមានអ្វីខ្លះ?

*វេវចនៈ របស់ចិត្ត មាន ១០គឺ ចិត្ត មនោ ហទយៈ មានសៈ បណ្ឌរៈ មនាយតនៈ មនិន្ទ្រិយ វិញ្ញាណ វិញ្ញាណក្ខន្ធ មនោវិញ្ញាណធាតុ។

៦-លោភៈនិងលោភមូលចិត្ត ខុសគ្នាយ៉ាងណា?

លោភៈជាចេតសិក ចំណែកលោភមូលចិត្ត ជាចិត្តដែលមានលោភៈជាមូល

៧-ពាក្យថា "ទិដ្ឋិ" ក្នុងលោភមូលចិត្ត៤ដួង និងពាក្យថា "មិច្ឆាទិដ្ឋិ" ក្នុង អកុសលកម្មបថ ដូចគ្នាឬក៏ខុសគ្នា?

*ខុសគ្នា គឺទិដ្ឋិក្នុងលោភមូលចិត្តនោះសំដៅ យកការឃើញខុសទាំងអស់ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ សីលព្វតទិដ្ឋិ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ ចំណែកមិច្ឆាទិដ្ឋិក្នុងអកុសលកម្មបថនោះ សំដៅយកមិច្ឆាទិដ្ឋិ៣ គឺ អកិរិយទិដ្ឋិ អហេតុកទិដ្ឋិ និងនត្ថិកទិដ្ឋិ។

៨-ការសំលាប់ខ្លួនឯងស្លាប់ នឹងជាវិបាកនាំឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិឬទេ?

*ការសំលាប់ខ្លួនឯងមិនគ្រប់អង្គនៃកម្មបថទេ ដូច្នោះមិនជាវិបាកនាំទៅ កើតក្នុងអបាយភូមិឡើយ។

៩-បើលោភមូលចិត្ត កើតមុនស្លាប់ តើនឹងកើតក្នុងទីណា?

*បើស្រឡាញ់ហើយស្លាប់ លោភមូលចិត្តនោះ ជាបច្ច័យឲ្យអកុសលវិបាក ក៏កើតក្នុងកំណើតប្រេត ដែលមានជាតិរហេមរហាម មិនចេះឆ្អែត ដូចជាលោកៈអញ្ចឹង។

១០-បើទោសមូលចិត្តកើតមុនស្លាប់ តើនឹងកើតក្នុងទីណា?

បើក្រោធហើយស្លាប់ ទោសមូលចិត្តនោះជាបច្ច័យឲ្យអកុសលវិបាក ក៏កើតក្នុងនរកដែលមានជាតិកាចសាហាវដូចនឹងទោស។

១១-បើមោហមូលចិត្តកើតមុនស្លាប់ តើនឹងកើតក្នុងទីណា?

*មោហមូលចិត្តមាន២ដួង គឺមោហមូលចិត្តដែលប្រកបជាមួយវិចិកិច្ឆា១ និងប្រកបជាមួយឧទ្ធច្ចៈ១។ មោហមូលចិត្តដែលប្រកបជាមួយនឹងឧទ្ធច្ចៈ មិនជាបច្ច័យឲ្យបដិសន្ធិចិត្តកើតបានទេ ចំណែកចិត្តដែលប្រកបជាមួយសេចក្តីសង្ស័យ៨យ៉ាង មានសេចក្តីសង្ស័យក្នុងព្រះពុទ្ធជាដើម ជានីវរណៈ ស្លាប់ហើយតែងកើតជាសត្វតិរច្ឆាន ដែលមានសេចក្តីវង្វេងភ្លេចជានិច្ច។

១២-ហេតុអ្វីបានជាមោហមូលចិត្ត២ដួងនោះមានទោសតិចច្រើនជាងគ្នា។

*វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត មានទោសច្រើនជាង ព្រោះជាបច្ច័យឲ្យអកុសលវិបាកបដិសន្ធិបាន ហើយក្រៅពីចិត្តល្ងង់ហើយ ចិត្តដួងនេះនៅមានការពិចារណាសំរេច ពោលបញ្ជាក់គំនិតយល់ឃើញលើសការៈវត្ថុដ៏ប្រសើរ ដែលគួរគោរពបូជា ដែលខ្លួនមិនអាចដឹងដល់ដែលខ្លួនស្មានៗ និងដោយការអំនួតក្រអើតក្រទមទៀតនោះ។

ចំណែកឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត មិនជាបច្ច័យឲ្យអកុសលវិបាកបដិសន្ធិទេ គ្រាន់តែជាការរាយមាយក័ន្តកាំងចាប់អារម្មណ៍មិនមាំទាំ មិននឹងនប៉ុណ្ណោះ ដូចជាអណ្តាតភ្លើងត្រូវខ្យល់ទាំងក៏មិនបានកន្ទងល្មើសចំពោះអ្វីៗណាដែរ។

១៣-សេចក្តីសង្ស័យដទៃក្រៅពីសេចក្តីសង្ស័យ៨យ៉ាង ដែលជានីវរណៈ តើជាវិចិកិច្ឆានីវរណៈដែរឬ?

*មិនមែនជាវិចិកិច្ឆានីវរណៈទេ តែលោកហៅថាជាបដិរូបកវិចិកិច្ឆា។

១៤-តើបដិរូបកវិចិកិច្ឆានេះ ជាចិត្តអ្វី?

*បើសង្ស័យនោះទាក់ទិននឹងលោកៈ ក៏ជាលោភមូលចិត្ត បើទាក់ទិននឹងទោសៈក៏ជាទោសមូលចិត្ត។

១៥-អកុសលចិត្ត ជាចិត្តអាក្រក់ មានទោស ឲ្យផលជាទុក្ខ ជាបច្ច័យឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិបាន កាលបើជាចិត្តយ៉ាងនេះ តើត្រូវរៀនដូចម្តេចទើបដឹង នឹងរៀនតែអ្វីដែលជាចិត្តល្អៗ មានសោមនស្ស ឲ្យផលជាសុខល្អទេអញ្ចឹង? ឬមានការយល់យ៉ាងណាដែរ?

*ពិតហើយ អកុសលចិត្ត ជាចិត្តអាក្រក់ មានទោស ឲ្យផលជាទុក្ខជាបច្ច័យឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិមែន កាលបើជាយ៉ាងនេះ ទើបសមគួរយ៉ាងប្រសើរក្រៃលែងនឹងត្រូវសិក្សារៀនសូត្រ ដើម្បីរកផ្លូវកំចាត់ ដុសខាត់ ឬធ្វើឲ្យស្រាលស្តើងចុះ។ បើមិនសិក្សាឲ្យយល់ទេ ក៏មិនមានផ្លូវនឹងបំបែកកិលេសដែលធ្វើឲ្យចិត្តសៅហ្មងបានដែរ។ អ្នកឃើញទុក្ខ មិនចង់ឲ្យមានទុក្ខ គឺត្រូវខិតខំ ប្រឹងប្រែងព្យាយាមសិក្សាឲ្យយល់។

ម្យ៉ាងទៀត អកុសលចិត្ត៣ប្រភេទនេះ លោភមូលចិត្ត៨ ជាចិត្តត្រេកអរពេញចិត្ត ធ្វើចិត្តឲ្យជាប់ស្អិតណែនក្នុងអារម្មណ៍ អ្នកដែលនឹងឃើញទោសបានតាមលះចំពោះខ្លួន នៃខ្លួនឯងនោះរមែងលំបាកណាស់ ឯអ្នកដែលមិនបានស្តាប់ព្រះពុទ្ធវចនៈនោះ ក៏កាន់តែមិនងាយមានផ្លូវនឹងលះបានឡើយ។ ចំណែកទោសមូលចិត្ត២នោះ ក៏ជាចិត្តដែលជាទុក្ខគ្រប់ៗគ្នាតែងមិនចូលចិត្ត តែកាលណាមិនសិក្សារៀនសូត្រទេ ក៏លំបាកនឹងលះបានដូចគ្នា។ ចំណែកមោហៈមូលចិត្ត២ដួង ជាចិត្តកើតពីមោហៈ គឺអវិជ្ជា **ឯអវិជ្ជានេះ ព្រះអង្គត្រាស់ថាជាសិរសារបស់កិលេសទាំងពួង ជាប្រធានរបស់កិលេស ជាបច្ច័យនៃសំសារវដ្ត** ដកបាន

ដោយលំបាក លះបានដោយកម្រ ធ្វើយ៉ាងណាទើបដល់កិរិតអវិជ្ជាបាន ព្រោះអាស្រ័យដោយនេះ ទើបចាំបាច់យ៉ាងក្រៃលែងដែលអ្នកមានបញ្ញាទាំងឡាយ គួរសិក្សាព្យាយាមប្រឹងប្រែងរៀនសូត្រតទៅ។

១៦-ខណៈណាចិត្តឈ្មោះថា បណ្ឌរៈ? ព្រោះអ្វី?

*សំដៅយកកវត្តចិត្ត ដែលបរិសុទ្ធត្រឹមតែមួយជួរខណៈ ដែលមិនដឹងអារម្មណ៍តាមផ្លូវ ភ្នែក ត្រចៀក ច្រមុះ អណ្តាត កាយ ចិត្តប៉ុណ្ណោះ ។ ព្រោះថាខណៈនោះមិនមានសេចក្តីដឹងខ្លួនថា ស្រឡាញ់ ស្អប់ ប្រណែនអ្វីឡើយ ដោយមិនឃើញ មិនឮ មិនជ្រាប មិនដឹងច្បាស់ អ្វីៗទាំងអស់ ហាក់ដូចជាបរិសុទ្ធ។

១៧-ចំណុចបំណងដែលត្រឹមត្រូវនៃការសិក្សាព្រះធម៌ គឺអ្វី?

*គឺដើម្បីជាបច្ច័យឧបត្ថម្ភ ឧបការឲ្យយល់នូវលក្ខណៈនៃធម៌ដែលកំពុងមានក្នុងខណៈនេះ ដែលកំពុងឃើញ កំពុងឮ កំពុងនឹកគិតជាដើម ដើម្បីឲ្យសតិប្បដ្ឋានកើតឡើងរលឹកដឹង លក្ខណៈនៃសភាវធម៌ ជានាមធម៌ ឬជារូបធម៌មួយបែបៗ ណាមួយដែលកំពុងប្រាកដ និងដើម្បីបញ្ញាដែលអប់រំ ចំរើនហើយនោះ នឹងបានលះបង់ នូវការប្រកាន់សភាវធម៌ទាំងឡាយថាជាតួខ្លួន។

១៨-បរមត្ថធម៌ណា ជានាមធម៌?

*បរមត្ថធម៌ដែលជានាមធម៌ មាន៣ គឺ ចិត្តបរមត្ថ១ ចេតសិកបរមត្ថ១ និព្វានបរមត្ថ១

១៩- សង្ខារធម៌ណា ជានាមធម៌?

*សង្ខារធម៌ដែលជានាមធម៌ មាន២គឺ ចិត្ត១ ចេតសិក១

២០-ខន្ធណាខ្លះ ជានាមធម៌?

*ខន្ធដែលជានាមធម៌មាន៤ គឺវេទនាខន្ធ១ សញ្ញាខន្ធ១ សង្ខារក្ខន្ធ១ និងវិញ្ញាណក្ខន្ធ១

២១-ពាក្យថា "មនុស្ស" ជាខន្ធឬទេ?

*ពាក្យថា មនុស្ស មិនមែនជាខន្ធ។

២២-បរមត្ថធម៌ណា ជាខន្ធ?

*បរមត្ថធម៌ ដែលជាខន្ធ មាន៣ គឺចិត្តបរមត្ថ១ ចេតសិកបរមត្ថ១ និងរូបបរមត្ថ១។

អហេតុកចិត្ត ១៨ដួង

ខណៈដែលពេញចិត្ត ឬមិនពេញចិត្តនោះ ជាអកុសលចិត្តដែលមានលោភៈជាមូល ឬ មានទោសៈជាមូល។ ប៉ុន្តែមុននឹងពេញចិត្ត ឬមិនពេញចិត្ត ក៏ត្រូវតែជាចិត្តដែលដឹងអារម្មណ៍តាមផ្លូវភ្នែក ត្រចៀក ច្រមុះ អណ្តាត កាយ ដែលចិត្តទាំងនេះមិនមែនជាអកុសលចិត្ត គឺជាចិត្តដែលប្រាសចាកហេតុ។

ចេតសិកដែលជាហេតុមាន៦ដួង។ ចេតសិក៣ដួង ជាអកុសលហេតុ គឺលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈ។ ចេតសិក៣ដួងទៀត ជាសោភណហេតុ គឺ អលោភៈ អទោសៈ និងអមោហៈ។ ចិត្តឬចេតសិក ដែលមានហេតុកើតរួម ជាសហេតុកៈ។

ចិត្តដែលមិនប្រកបដោយហេតុ ជាអហេតុកចិត្ត។ មួយថ្ងៃៗមានអហេតុកចិត្តកើតច្រើនណាស់។ ខណៈដែលឃើញ ឮ ធុំក្លិន ដឹងរស ដឹងផោដ្ឋព្វៈនោះ អហេតុកចិត្តកើតមុន សហេតុកចិត្ត (កុសល ឬអកុសលចិត្ត)។

អហេតុកចិត្តមាន១៨ដួង ជាវិបាកមាន១៥ដួងជាកិរិយាចិត្ត ៣ដួង ដែលចែកចេញ ជា ៣ប្រភេទគឺ ៖

-ជាអកុសលវិបាកចិត្ត (ផលរបស់អកុសលកម្ម) ៧ដួង

-ជាអហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត (ផលរបស់កុសលកម្ម) ៨ដួង

-ជាអហេតុកកិរិយាចិត្ត (មិនមែនហេតុមិនមែនផល) ៣ដួង

អកុសលវិបាកចិត្ត ៧ដួង

១-ឧបេក្ខាសហគត ចក្ខុវិញ្ញាណ ឃើញនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺរូបមិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

២-ឧបេក្ខាសហគត សោតវិញ្ញាណ ឮនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺសំលេងមិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៣-ឧបេក្ខាសហគត ឃានវិញ្ញាណ ធុំនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺក្លិនមិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៤-ឧបេក្ខាសហគត ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ដឹងនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺរសមិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយ ឧបេក្ខាវេទនា។

៥-ទុក្ខសហគត កាយវិញ្ញាណ ដឹងនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺផោដ្ឋព្វៈមិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយទុក្ខវេទនា។

៦-ឧបេក្ខាសហគត សម្បដិច្ឆន្ន ចិត្តទទួលនូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ទាំង៥ទ្វារ ព្រមដោយ ឧបេក្ខាវេទនា។

៧-ឧបេក្ខាសហគត សន្តីរណ ចិត្តពិចារណានូវអនិដ្ឋារម្មណ៍ទាំង៦ ព្រមដោយ

ឧបេក្ខាវេទនា។

អកុសលចិត្តទាំងអស់ ទោះបីមានកម្លាំងក្តី មិនមានកំលាំងក្តី នេះរលត់ទៅហើយ តែងជាបច្ច័យឲ្យអកុសលវិបាកចិត្តកើតឡើង។ មិនថាអកុសលចិត្ត ដែលធ្វើកម្មក្នុងជាតិនេះ ឬក្នុងភពអតីត ឬក្នុងអនាគតជាតិក៏ដោយ តែងតែជាបច្ច័យឲ្យកើតអកុសលវិបាកចិត្ត បានទាំងអស់។

១-ចក្ខុវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្តកើតឡើង ដើម្បីទទួលផលរបស់កម្មដែលបានធ្វើទុក ហើយ។ ចក្ខុវិញ្ញាណនេះ កើតម្តងក្តី ឬប៉ុន្មានដងក្តី តែងឃើញត្រឹមតែពណ៌ (រូប) ជា អារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ មិនឃើញយ៉ាងដទៃជាសត្វ បុគ្គលទេ។

ពាក្យថា ចក្ខុ សំដៅដល់ភ្នែក ឬកែវភ្នែក ដោយបរមត្ថ សំដៅដល់ ចក្ខុបសាទ។ ពាក្យថា បសាទ សំដៅដល់ ការថ្លានៃមហាភូតរូប តែមិនមែនជាមហាភូតរូបទេ។

បើអកុសលកម្មឲ្យផល ក៏ធ្វើឲ្យចក្ខុវិញ្ញាណឃើញរូបបារម្មណ៍ជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ មិនជាទីប្រាថ្នា បើកុសលកម្មឲ្យផល ក៏ឃើញរូបារម្មណ៍ ជាឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ដែលជាទីប្រាថ្នា។ ការឃើញរូបអនិដ្ឋារម្មណក្តី ឥដ្ឋារម្មណ៍ក្តី នោះមិននៅ ក្នុងអំណាច និងមិនប្រព្រឹត្តទៅតាម សេចក្តីត្រូវការរបស់បុគ្គលណាៗទេ គឺស្រេចតែ កម្មណាៗនឹងមានឱកាសឲ្យផល។

ការដែលនឹងដឹងថា អនិដ្ឋារម្មណ៍ ឬឥដ្ឋារម្មណ៍នោះ មិនមែនជាកិច្ច (នាទី) របស់ចក្ខុ វិញ្ញាណទេ ព្រោះចក្ខុវិញ្ញាណធ្វើទស្សនកិច្ច គឺឃើញប៉ុណ្ណោះ មិនដឹងថាអារម្មណ៍នោះ ជាអារម្មណ៍ល្អ ឬអាក្រក់ អនិដ្ឋារម្មណ៍ ឬឥដ្ឋារម្មណ៍អ្វីឡើយ។

ចក្ខុវិញ្ញាណកើតរួមនឹងឧបេក្ខាវេទនា ព្រោះអាស្រ័យដោយរូបជាឧបាទាយរូបប៉ះខ្ទប់នឹងចក្ខុបសាទដែលជាឧបាយទាយរូបដែរ (មិនមែនជាមហាភូតរូបប៉ះខ្ទប់នឹងមហាភូតរូប) មានកម្លាំងតិចណាស់ៗ

២-សោតវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យឮសំលេងជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ៗ ពាក្យថាសោតដោយព្យញ្ជនៈ សំដៅដល់ត្រចៀក ដោយបរមត្ថសំដៅដល់សោតបសាទ សំរាប់ប៉ះខ្ទប់នឹងសំលេងៗ

៣-ឃានវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានធុំក្លិនជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ៗ ពាក្យថាឃានៈ ដោយព្យញ្ជនៈ សំដៅដល់ច្រមុះ តែដោយបរមត្ថសំដៅដល់ឃានបសាទរូប សំរាប់ប៉ះខ្ទប់នឹងក្លិនៗ

៤-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានក្រេបជញ្ជក់ (ដឹង) រសជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ៗ ពាក្យថាជិវ្ហា ដោយព្យញ្ជនៈ សំដៅដល់អណ្តាត តែដោយបរមត្ថសំដៅដល់ជីវ្ហាបសាទរូប សំរាប់ប៉ះខ្ទប់នឹងរសអាហារៗ

៥-កាយវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានពាល់ត្រូវផោដ្ឋព្វៈជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ៗ ពាក្យថាកាយ ដោយព្យញ្ជនៈ សំដៅដល់រាងកាយ ដោយបរមត្ថសំដៅដល់កាយបសាទរូប សំរាប់ប៉ះខ្ទប់នឹងធាតុ៣ វៀរអាបោធាតុ គឺប៉ះខ្ទប់ រឹង ទន់ ក្តៅ ត្រជាក់ តឹង ញ័រ ដែលហៅថា ផោដ្ឋព្វៈៗ

ការដែលកាយវិញ្ញាណ កើតព្រមដោយទុក្ខវេទនា ឬ សុខវេទនានោះ រមែងទៅតាមសភាវៈ ព្រោះសភាវធម៌ដែលប៉ះខ្ទប់នឹងកាយនោះ បានដល់មហាភូតរូប៣ គឺធាតុដីមានលក្ខណៈរឹង ឬទន់ ធាតុភ្លើង មានលក្ខណៈក្តៅ ឬត្រជាក់ ធាតុខ្យល់ មានលក្ខណៈញ័រ ឬតឹងៗ កាលណាធាតុទាំង៣នេះណាមួយប៉ះខ្ទប់ និងកាយបសាទរូប ដែលជាឧបាទាយរូប ហើយប៉ះខ្ទប់នឹងមហាភូតរូប (ដូចជាគងញាត់សំឡីត្រង់ប្រហោងពេញ) ក៏ជាហេតុធ្វើឲ្យទុក្ខ ឬសុខកើតឡើង មិនមែនជាឧបេក្ខាវេទនាៗ

៦-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត មកពីពាក្យថា សំ+បដិ+ឥច្ឆន្នំ។ សំ = ព្រម បដិ = ចំពោះ ឥច្ឆន្នំ = ប្រាថ្នា ប្រែថា ចិត្តព្រមទទួល គឺព្រមទទួលចំពោះអារម្មណ៍តពីបញ្ចវិញ្ញាណ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ទោះជាអកុសលវិបាកក្តី ឬកុសលវិបាកអហេតុកក្តី។ ចិត្តនេះជាមនោធាតុ គឺធាតុដឹង អាស្រ័យហទយវត្ថុទើបកើត។ ដែលឈ្មោះថា “ធាតុ” ព្រោះអត្ថថា សូន្យ គឺ សូន្យចាកសត្វ បុគ្គល ជាដើម។

៧-សន្តីរណចិត្ត ប្រែថា ចិត្តពិចារណាអារម្មណ៍ ឬសាកសួរអារម្មណ៍។ ជាអហេតុកវិបាកចិត្ត ធ្វើកិច្ចពិចារណាអារម្មណ៍ដែលកើតឡើង តាមទ្វារទាំង ៦។

ម្យ៉ាងទៀត សន្តីរណចិត្តនេះ ធ្វើកិច្ចបាន៥គឺ:

១-បដិសន្ធិកិច្ច ធ្វើកិច្ច កើតក្នុងភពថ្មី
២-ភវង្គកិច្ច ធ្វើកិច្ច រក្សាភព
៣-ចុតិកិច្ច ធ្វើកិច្ច ឃ្លាតចាកភព
៤-សន្តីរណកិច្ច ធ្វើកិច្ច ពិចារណាអារម្មណ៍
៥-តទាលម្ពណកិច្ច ធ្វើកិច្ច ទទួលអារម្មណ៍ពីជវនៈ

តារាងអកុសលវិបាក ៧ដួង

អកុសលវិបាក៧	ឧបេក្ខាសហគត ៤	ចក្ខុវិញ្ញាណ ១
		សោតវិញ្ញាណ ១
		ឃានវិញ្ញាណ ១
		ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ១
	ទុក្ខសហគត ១	កាយវិញ្ញាណ ១
	ឧបេក្ខាសហគត ២	សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ១
		សន្តីរណចិត្ត ១

អហេតុកកុសលវិបាក ៨ដួង

១-ឧបេក្ខាសហគត ចក្ខុវិញ្ញាណ ឃើញនូវឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺរូបជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

២-ឧបេក្ខាសហគត សោតវិញ្ញាណ ឮនូវឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺសំលេងជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខា។

៣-ឧបេក្ខាសហគត ឃានវិញ្ញាណ ធុំនូវឥដ្ឋារម្មណគឺក្លិនជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៤-ឧបេក្ខាសហគត ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ដឹងនូវឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺរសជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៥-សុខសហគត កាយវិញ្ញាណ ដឹងនូវឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺផោដ្ឋព្វៈ ជាទីប្រាថ្នា ព្រមដោយសុខវេទនា។

៦-ឧបេក្ខាសហគត សម្បដិច្ឆន្ន ចិត្តទទួលនូវឥដ្ឋារម្មណ៍ទាំង៥ទ្វារ ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៧-សោមនស្សសហគត សន្តីរណៈ ចិត្តពិចារណានូវ អតិឥដ្ឋារម្មណ៍ទាំង៦ទ្វារ ព្រមដោយសោមនស្សវេទនា។

៨-ឧបេក្ខាសហគត សន្តីរណៈ ចិត្តពិចារណានូវឥដ្ឋារម្មណ៍ទាំង៦ទ្វារ ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

កាមាវចរកុសលវិបាកមាន១៦ គឺ អហេតុកកុសលវិបាក៨ នឹងសហេតុកកុសលវិបាក ឬមហាវិបាក៨។ ចំពោះអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួងនេះ កើតពីចេតនាក្នុងមហាកុសលចិត្តដែលបានធ្វើទុកហើយក្នុងអតីតជាតិឬក្នុងបច្ចុប្បន្នជាតិ។
បើចេតនាធ្វើកុសលនោះមានកម្លាំងខ្សោយ ឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។ អហេតុកកុសលវិបាក៨ដួងនេះ កើតឡើងទទួលអារម្មណ៍តាមបញ្ចទ្វារ ទំនងដូចនឹងអកុសលវិបាកចិត្ត៧ដួងនោះដែរ ខុសគ្នាតែបានទទួលឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ជាទីប្រាថ្នាប៉ុណ្ណោះ ព្រោះជាផលរបស់កុសល ទើបធ្វើឲ្យឃើញរូប (ពណ៌) ដែលល្អជាទីប្រាថ្នា។

ម្យ៉ាងទៀត អហេតុកកុសលវិបាក៨ដួងនេះ លើសអកុសលវិបាក១ដួង គឺសោមនស្សសន្តីរណៈ។ សន្តីរណៈដែលប្រកបព្រមដោយសោមនស្សវេទនានេះ ធ្វើកិច្ចនាទីពិចារណាអារម្មណ៍ ដែលជាទីប្រាថ្នាដ៏យ៉ាងក្រៃលែង តពីសម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ដែលជាផលរបស់កុសលកម្មដែលល្អដ៏យ៉ាងក្រៃលែង។

អតិឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ជាទីប្រាថ្នាដ៏យ៉ាងក្រៃលែង បានដល់អារម្មណ៍ដូចសរីរៈរបស់ព្រះពុទ្ធ សូរសៀងរបស់ព្រះពុទ្ធ ព្រះភិក្ខុសង្ឃ ព្រះពុទ្ធវចន គឺព្រះត្រៃបីដក អាចជាអតិឥដ្ឋារម្មណ៍ សំរាប់បុគ្គលអ្នកមានសទ្ធាមិនកំរើកបាន។ អតិឥដ្ឋារម្មណ៍ក្នុងភូមិមនុស្ស មានតិចជាងភូមិទេវតា ព្រោះទេវតាជាភូមិដែលមានអារម្មណ៍ប្រណីត។

តារាងអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង

អហេតុកកុសលវិបាក ៨	ឧបេក្ខាសហគត ៤	ចក្ខុវិញ្ញាណ ១
		សោតវិញ្ញាណ ១
		ឃានវិញ្ញាណ ១
		ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ១
	សុខសហគត ១	កាយវិញ្ញាណ ១
	ឧបេក្ខាសហគត ១	សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ១
	សោមនស្សសហគត ១	សន្តីរណចិត្ត ១
	ឧបេក្ខាសហគត ១	សន្តីរណចិត្ត ១

អហេតុកកិរិយាចិត្ត ៣ដួង

១-ឧបេក្ខាសហគត បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ ចិត្តរំពឹង ឬនឹកដល់អារម្មណ៍ទាំង៥ទ្វារ ព្រមដោយឧបេក្ខា។

២-ឧបេក្ខាសហគត មនោទ្វារាវជ្ជនៈ ចិត្តរំពឹង ឬនឹកដល់អារម្មណ៍ដែលមកកាន់គន្លងនៃមនោទ្វារ ព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

៣-សោមនស្សសហគត ហសិតុប្បាទ *ចិត្តរីករាយ ព្រមដោយសោមនស្ស វេទនារបស់ព្រះអរហន្ត។*

១-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ (បញ្ច+ទ្វារ+អាវជ្ជនំ) ប្រែថា ពិចារណាអារម្មណ៍ក្នុងបញ្ចទ្វារ គឺទ្វារ៥។ ជាកិរិយាមនោធាតុ កាលបើបញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តមិនកើតសិនទេ វិញ្ញាណ៥ក៏នឹងមិនកើត។ កាលណាចិត្តជាអាវជ្ជនៈ ទទួលអារម្មណ៍កើតរលត់ហើយ ចិត្តដទៃៗក៏កើតរលត់ជាប់ បន្តគ្នាទៅរហូតដល់អស់អាយុនៃអារម្មណ៍ដែលកើតឡើងមុន នេះហៅថា ចិត្តនិយាម គឺ សេចក្តីពិតប្រាកដនៃចិត្ត។

បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តនេះ ជាកិរិយាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងព្រោះអារម្មណ៍ដែលជារូបមកប៉ះខ្ទប់នឹងបសាទរូប ជាបច្ច័យ។

ក-បើបញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តទទួលអារម្មណ៍តាមផ្លូវភ្នែក ក៏ហៅថា ចក្ខុទ្វារាវជ្ជនៈ។

ខ-បើទទួលអារម្មណ៍តាមផ្លូវត្រចៀក ក៏ហៅថា សោតទ្វា រាវជ្ជនៈ។

គ-បើទទួលអារម្មណ៍តាមផ្លូវច្រមុះ ក៏ហៅថា ឃានទ្វារាវជ្ជនៈ។

ឃ-បើទទួលអារម្មណ៍តាម ផ្លូវអណ្តាត ក៏ហៅថា ជិវ្ហាទ្វារាវជ្ជនៈ។

ង-បើទទួលអារម្មណ៍តាមផ្លូវកាយ ក៏ហៅថា កាយទ្វារាវជ្ជនៈ។

រួមទាំង៥ទ្វារ ហៅថាបញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត។

លក្ខណាទិចតុក:របស់បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ

ចក្ខុវិញ្ញាណាទិបុរេចរ រូបាទិវិជាននលក្ខណា *មានការនាំមុខនៃវិញ្ញាណ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ហើយដឹងច្បាស់នូវអារម្មណ៍ មានរូប ជាដើម ជាលក្ខណៈ។*

អាវជ្ជន រសា *មានការរំពឹង ឬនឹករកនូវអារម្មណ៍ជាកិច្ច*

រូបាទិអភិមុខីភាវបច្ចុដ្ឋានា *ជាធម្មជាតិមានមុខ តម្រង់ទៅរកអារម្មណ៍ មានរូបជាដើម ជាអាការប្រាកដ។ ភវង្គវិច្ឆេទបទដ្ឋានា មានការដាច់ខ្សែនៃភវង្គជាបទដ្ឋាន។*

២-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ជាអហេតុកកិរិយាចិត្ត។ ពាក្យថា មនោទ្វារាវជ្ជនំ (មនោ+ទ្វារ+អាវជ្ជនំ) មនោ = ចិត្ត ទ្វារ = ផ្លូវ ទ្វារ អាវជ្ជនំ = ការពិចារណា ប្រែថា ការពិចារណាតាមផ្លូវមនោទ្វារ។

កាលណាអារម្មណ៍តាមផ្លូវបញ្ចទ្វារមានចក្ខុទ្វារជាដើមរលត់ហើយ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តក៏ដឹងអារម្មណ៍នោះត។ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត អាចដឹងបញ្ញត្តិផ្សេងៗ បានច្រើនណាស់ ដឹងអារម្មណ៍បានទាំងដែលជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ក៏បាន ឥដ្ឋារម្មណ៍ក៏បាន រូបដទៃៗទៀតក៏បាន ទាំងចិត្តចេតសិក និងនិព្វានក៏បាន។

កាលណាមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តនេះធ្វើកិច្ចស្រេចហើយ ចិត្តដែលកើតតពីនោះ ជាកុសលចិត្តក៏មាន ជាអកុសលចិត្តក៏មាន ជាមហាកិរិយាក៏មាន។ កិច្ចរបស់មនោទ្វារាវជ្ជនៈ គឺពិចារណាអារម្មណ៍ទាំង៦ និងធ្វើកិច្ចកំណត់អារម្មណ៍ តាមផ្លូវបញ្ចទ្វារ ហៅថាវោដ្ឋវនចិត្ត។

លក្ខណាទិចតុក:របស់មនោទ្វារាវជ្ជនៈ

ឆទ្វារម្មណវិជាននលក្ខណា *មានការដឹងច្បាស់ នូវអារម្មណ៍៦ ជាលក្ខណៈ។*

កិច្ចវសេន បញ្ចទ្វារ មនោទ្វារេសុ វោដ្ឋវនាវជ្ជន រសា *មានវោដ្ឋវនៈ ក្នុងបញ្ចទ្វារ និងអាវជ្ជនៈក្នុងមនោទ្វារ ដោយអំណាចនៃកិច្ច ជារស។*

តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា មានភាពជាយ៉ាងនោះឯង គឺវោដ្ឋវនៈ និងអាវជ្ជនៈ ជាអាការប្រាកដ។

អហេតុកវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ ភវង្គានំ អញ្ញតរាបគម បទដ្ឋានា *មានការប្រាសទៅនៃសន្តីរណៈ (ក្នុងវោដ្ឋវនកាល) និងភវង្គ (ក្នុងអាវជ្ជនកាល) ណាមួយជាហេតុជិត។*

៣-ហសិតុប្បាទចិត្តំ (ហសិត+ឧប្បាទ+ចិត្តំ)

ហសិត = រីករាយ ញញឹមញញែម

ឧប្បាទ = ការកើតឡើង

ហសិតុប្បាទចិត្តនេះ ជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត កើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា ជាចិត្តដែលធ្វើរូបឲ្យញញឹមញញែម។ ដូចរឿងព្រះមហាមោគ្គល្លានឃើញប្រេតដែលកំពុងទទួលនូវទុក្ខវេទនា។ ការឃើញនោះ ឃើញបានដោយកិរិយាអភិញ្ញាចិត្ត ដែលប្រព្រឹត្តទៅព្រមនឹងការពិចារណាថា សភាពយ៉ាងនេះ លែងកើតមាន ដល់លោកតទៅទៀតឡើយ ហើយហសិតុប្បាទចិត្តក៏កើតឡើង។

ក្នុងសុពោធាលង្ការ បានពោលពីការសើច ញញឹមញញែម មាន៦យ៉ាងគឺ ៖

១-សិតៈ ញញឹមមិនឃើញធ្មេញ ជាការញញឹមនៃព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់។

២-ហសិតៈ ញញឹមល្មមឃើញធ្មេញ ជាការញញឹមនៃព្រះអរហន្ត នៃព្រះអនាគាមី នៃព្រះសកទាគាមី នៃព្រះសោតាបន្ន និងនៃបុថុជ្ជន។ ការញញឹមនេះ ក្រៅពីព្រះអរហន្តហើយ រមែងប្រកបដោយហេតុបុណ្យ ឬដោយហេតុបាប។

៣-វិហសិតៈ សើចឮសំឡេងស្រាលៗ កើតនឹងចិត្តរបស់បុថុជ្ជន និងព្រះអរិយៈ ៣ពួក (វៀរព្រះអរហន្ត)។

៤-អតិហសិតៈ សើចឮសំលេងខ្លាំង កើតចំពោះបុថុជ្ជន ព្រះសោតាបន្ន និងព្រះសកទាគាមី។

៥-ឧបហសិតៈ សើចរហូតដល់កាយញ័រ ជាការសើចរបស់បុថុជ្ជន។

៦-អវហសិតៈ សើចរហូតដល់ហូរទឹកភ្នែក ជាការសើចរបស់បុថុជ្ជន។

សិតៈនិងហសិតៈ ជាការញញឹមរបស់ព្រះអរហន្ត ជាចិត្តញញឹមដោយមិនប្រកាន់មាំក្នុងអារម្មណ៍ដូចជាការសើចរបស់បុគ្គល ដទៃៗទៀតឡើយ។ ចិត្តនេះទើបមានកំលាំងខ្សោយ ជាចិត្តពិសេស ហៅថា ហសិតុប្បាទចិត្ត។ ការដែលចិត្តមានកំលាំងតិចនេះឯង ទើបជាអហេតុកចិត្ត ចំណែកចិត្តសើចដទៃៗជាសហេតុកចិត្ត។

លក្ខណាទិចតុក:របស់ហសិតុប្បាទ:

ឆទ្វារម្មណវិជាននលក្ខណា *មានការដឹងច្បាស់នូវ អារម្មណ៍ ៦ ជាលក្ខណៈ*

កិច្ច វសេន អរហតំ អនុឡារេសុ វត្ថុសុ ហសិតុប្បាទន រសា *មានការញញឹមញញែម ក្នុងវត្ថុទាំង២ដែលមិនជាល្អអ្វីទេ កើតមានដល់ចំពោះព្រះអរហន្តទាំង២ ដោយអំណាច នៃកិច្ច ជារស* ***តថាភាវ បច្ចុបដ្ឋានា*** *មានសភាពជាយ៉ាងនោះឯង គឺហសិតុប្បាទ ជាអាការប្រាកដ។*

ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុ បទដ្ឋានា *មានហទយវត្ថុ ប៉ុណ្ណោះជាបទដ្ឋាន។*

អហេតុកចិត្ត១៨ដួងនេះ សង្គ្រោះចូលក្នុងអសង្ខារិក ព្រោះកើតឡើងឯងៗ ដោយអាស្រ័យ ឧបត្តិហេតុ គឺហេតុដែលប្រជុំគ្នាកើតឡើង សូម្បីមានអ្នកដឹកនាំក៏ដោយៗ បើឧបត្តិហេតុមិនគ្រប់អង្គទេ ចិត្តមានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ក៏រមែងមិនកើតដែរៗ

ឧបត្តិហេតុនៃអហេតុកចិត្ត

ឧបត្តិហេតុ គឺហេតុកើតឡើងនៃអហេតុកចិត្ត១៨ដួងៗ អដ្ឋកថា អដ្ឋសាលិនីសំដែង ទុកថា ៖

១-ហេតុឲ្យកើតចក្ខុវិញ្ញាណ២ដួង គឺ ៖

អសម្ភិន្នត្តា ចក្ខុស្ស *ព្រោះចក្ខុបសាទមិនទាន់បែកធ្លាយ*
អាបាថគតត្តា រូបានំ *ព្រោះរូបមកកាន់ដល់គន្លង*
អាលោកសន្និស្សិត *អាស្រ័យដោយពន្លឺ*
មនសិការហេតុកំ *មានមនសិកាជាហេតុ*

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នោះ ចក្ខុនៃអ្នកស្លាប់ក្តី ចក្ខុនៃអ្នកមានជីវិតដែលរលត់ក្តី ឬចក្ខុដែលត្រូវទឹកប្រម៉ាត់ ឬដែលត្រូវស្ទេស្ន៍ ឬលោហិតបាំងបិទក្តី ដែលមិនអាចជាបច្ច័យដល់ចក្ខុវិញ្ញាណ ឈ្មោះថាបែកធ្លាយហើយ ប៉ុន្តែបើនៅអាចជាបច្ច័យបានឈ្មោះថាមិនទាន់បែកធ្លាយៗ

សូម្បីចក្ខុបសាទមិនទាន់បែកធ្លាយក៏ដោយប៉ុន្តែ បើរូបារម្មណ៍(ពណ៌) នៅមិនទាន់មកកាន់គន្លងនឹងចក្ខុបសាទទេ ចក្ខុវិញ្ញាណក៏កើតមិនបានៗ

ប្រសិនបើរូបារម្មណ៍នោះមកកាន់គន្លងហើយ ប៉ុន្តែបច្ច័យដែលអាស្រ័យគឺពន្លឺមិនមាន ចក្ខុវិញ្ញាណក៏កើតមិនបានៗ

ប្រសិនបើពន្លឺដែលជាបច្ច័យនោះមាន ប៉ុន្តែកិរិយាមនោធាតុ មិនញុាំងភវង្គឲ្យផ្លាស់ប្តូរទៅទេ ចក្ខុវិញ្ញាណក៏កើតមិនបានៗ

កាលណាកិរិយាមនោធាតុញុាំងភវង្គឲ្យផ្លាស់ប្តូរទៅបាន ចក្ខុវិញ្ញាណទើបកើតឡើងធ្វើទស្សនៈកិច្ច (ឃើញរូប) ចក្ខុវិញ្ញាណកាលបើកើតឡើង រមែង

កើតឡើងព្រមដោយសម្បយុត្តធម៌ទាំងឡាយដោយពិតដូច្នោះ ហើយទើបពោលថា ចក្ខុវិញ្ញាណ កើតព្រោះអាស្រ័យបច្ច័យ៤ប៉ុណ្ណោះ។

២-ហេតុឲ្យកើតសោតវិញ្ញាណ២ដួង គឺ ៖

អសម្ភិន្នត្តាសោតស្ស ដោយសោតបសាទ នៅមិនទាន់បែកធ្លាយ។

អាបាថគតត្តា សទ្ទានំ ដោយសំលេងទាំង២មកកាន់គន្លង

អាកាសសន្និស្សិតំ អាស្រ័យអាកាស (លំហរ)

មនសិការហេតុកំ មានមនសិការ ជាហេតុ

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នោះ ពាក្យថាអាស្រ័យអាកាស គឺសោតវិញ្ញាណនោះ បានអាស្រ័យនូវអាកាសទើបកើតឡើង វៀរនូវអាកាសហើយកើតមិនបាន ព្រោះកាលណា បុគ្គលបិទ រន្ធត្រចៀកជិត សោតវិញ្ញាណក៏មិនអាចប្រព្រឹត្តបាន។ ពាក្យដែលក្រៅពីនេះ គប្បីជ្រាបដោយន័យដែលបានពោលហើយក្នុងរឿងចក្ខុវិញ្ញាណ។

៣-ហេតុកើតឃានវិញ្ញាណ ២ដួង គឺ ៖

អសម្ភិន្នត្តា ឃានស្ស ដោយឃានបសាទនៅមិនទាន់បែកធ្លាយ

អាបាថគតត្តា គន្ធានំ ដោយក្លិនទាំងឡាយមកកាន់គន្លង

វាយោសន្និស្សិតំ អាស្រ័យវាយោ

មនសិការហេតុកំ មានមនសិការជាហេតុ

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នោះ ពាក្យថាអាស្រ័យវាយោ គឺកាលណាវាយោផាត់នូវក្លិន ទាំងពីរចូលមកកាន់រន្ធច្រមុះនោះហើយ ឃានវិញ្ញាណទើបកើតឡើង ប្រសិនបើវាយោ គឺខ្យល់មិនមាន ឃានវិញ្ញាណក៏មិនកើតដែរ។

៤-ហេតុឲ្យកើតជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២ដួង គឺ :

រសម្ភិន្នត្តា ជិវ្ហាយ ដោយជិវ្ហាបសាទនៅមិនទាន់បែកធ្លាយ

អាបាថាគតត្តា រសានំ ដោយរសទាំង២មកកាន់គន្លង

អាបោសន្និស្សិតំ អាស្រ័យអាបោ គឺទឹក

មនសិការហេតុកំ មានមនសិការ ជាហេតុ

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នោះ ពាក្យថាអាស្រ័យអាបោ បានដល់អាបោ គឺទឹកធ្វើឲ្យសើម ជិវ្ហាវិញ្ញាណទើបកើត វៀរនូវអាបោហើយក៏កើតមិនបាន ព្រោះថាកាលណាបុគ្គល អណ្តាតស្ងួត សូម្បី ដាក់ខាទនីយៈត្រង់អណ្តាតនោះក៏ដោយ ជិវ្ហាវិញ្ញាណក៏មិនកើតដែរ។

៥-ហេតុឲ្យកើតកាយវិញ្ញាណ ២ដួង គឺ ៖

អសម្ភិន្នត្តា កាយស្ស	ដោយកាយបសាទនៅមិនទាន់បែកធ្លាយ
អាបាថគតត្តា ផោដ្ឋព្វានំ	ដោយផោដ្ឋព្វៈមកកាន់គន្លង
បឋវីសន្និស្សិតំ	អាស្រ័យបឋវី
មនសិការហេតុកំ	មនសិការជាហេតុ។

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នោះ ពាក្យថាអាស្រ័យបឋវី បានដល់ អាស្រ័យបឋវីដែលផ្តុំគ្នា គឺ កាយបសាទនោះឯងជាបច្ច័យ ទើបកាយវិញ្ញាណកើតឡើង វៀរនូវកាយបសាទហើយ កាយវិញ្ញាណក៏មិនកើតដែរ ព្រោះមហាភូតរូបជាអារម្មណ៍ខាងក្រៅ ប៉ះខ្ទប់នឹងកាយ បសាទខាងក្នុងត្រង់កាយទ្វារ រមែងប៉ះខ្ទប់ត្រង់មហាភូតរូបទាំង២ ដែលមានកាយបសាទ ជាបច្ច័យ។

៦-ហេតុឲ្យកើតមនោធាតុ៣ដួង គឺ ៖

-មានបសាទ៥ គឺ ចក្ខុ សោត ឃាន ជិវ្ហា កាយ

-មានអារម្មណ៍ ៥ គឺ : រូប ជាដើម មកកាន់គន្លង

-អាស្រ័យហទយវត្ថុ

-មានមនសិការ ជាហេតុ

មនោធាតុ៣ដួង គឺ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង។ ចិត្ត៣ដួងនេះ ហៅថាមនោធាតុ ប្រែថា ធាតុដឹង។

មនោវិញ្ញាណធាតុ ជាចិត្តដែលមានអំណាចអាចដឹងអារម្មណ៍បានច្រើនជាង បញ្ចវិញ្ញាណ និងមនោធាតុ។ ក្នុងអហេតុកចិត្តនេះ មានមនោវិញ្ញាណធាតុ៥ដួង គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង សន្តីរណចិត្ត៣ដួង និងហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង។ តាមសេចក្តីពិត ចិត្តទាំងអស់៨៩ដួង ឬ១២១ដួងនោះ វៀរទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណចិត្ត១០ដួង និងមនោធាតុ៣ដួងចេញ ហើយនៅសល់ចិត្ត៧៦ ឬ ១០៨ដួង ទាំងអស់នេះជាមនោវិញ្ញាណធាតុ។

៧-ហេតុឲ្យកើតមនោវិញ្ញាណធាតុ គឺ ៖

អសម្ភិន្នត្តា **មនស្ស** ដោយមនោនៅមិនទាន់បែកធ្លាយ

អាបាថគតត្តា **ធម្មានំ** ដោយធម៌ទាំង២មកកាន់គន្លង

វត្ថុសន្និស្សិតំ អាស្រ័យវត្ថុ

មនសិការហេតុកំ មានមនសិការ ជាហេតុ

បណ្តាបច្ច័យទាំង៤នេះ ពាក្យថា មនោ បានដល់ភវង្គចិត្តនោះបែកធ្លាយហើយក្តី មានកម្លាំងខ្សោយ មិនអាចជាបច្ច័យដល់អាវជ្ជនចិត្តបានក្តី ឈ្មោះថាបែកធ្លាយ ប៉ុន្តែពេលដែលអាចជាបច្ច័យដល់អាវជ្ជនចិត្តបាន ឈ្មោះថានៅមិនទាន់បែកធ្លាយ។ ពាក្យថាព្រោះធម៌ទាំង២មកកាន់គន្លង បានដល់ ធម្មារម្មណ៍មកកាន់គន្លង។ ពាក្យថា អាស្រ័យហទយវត្ថុ គឺអាស្រ័យបានតែហទយវត្ថុប៉ុណ្ណោះទើបកើតឡើង វៀរហទយវត្ថុក៏មិនកើត។ បញ្ហានេះព្រះថេរៈលោកពោលសំដៅដល់បញ្ចវោការភព គឺភពដែលមានខន្ធ៥។

ពាក្យថា មានមនសិការជាហេតុ អធិប្បាយថា កិរិយាមនោវិញ្ញាណធាតុញុំាងភវង្គឲ្យផ្លាស់ប្តូរទៅសិន ទើបមនោវិញ្ញាណកើតឡើង។

នេះជាការពណ៌នានូវការទទួលអារម្មណ៍ ដោយឧបនិស្សយប្បច្ច័យជាប្រយោជន៍មានត្រឹមប៉ុណ្ណោះ។

អហេតុកចិត្ត១៨ធ្វើកិច្ច១៤យ៉ាង

១-ចក្ខុវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើទស្សនកិច្ច	(ការឃើញ)
២-សោតវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើសវនកិច្ច	(ការឮ)
៣-ឃានវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើឃាយនកិច្ច	(ការស្រូបក្លិន)
៤-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើសាយនកិច្ច	(ការជញ្ជក់រស)
៥-កាយវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើផុសនកិច្ច	(ការប៉ះពាល់)
៦-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២ដួង	ធ្វើសម្បដិច្ឆន្នកិច្ច	(ការទទួលនូវបញ្ចារម្មណ៍)
៧-ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង	ធ្វើកិច្ច៥ គឺ ៖	
-បដិសន្ធិកិច្ច	(ការបន្តជាប់ក្នុងភពថ្មី)	

-ភវង្គកិច្ច (ការរក្សាភព)

-ចុតិកិច្ច (ការឃ្លាតចាកភព)

-សន្តីរណកិច្ច (ការពិនិត្យពិចារណាអារម្មណ៍)

-តទាលម្ពណកិច្ច (ការទទួលអារម្មណ៍តពីជវន)

៨-សោមនស្សសន្តីរណចិត្ត ១ដួង ធ្វើកិច្ច ២គឺ:

-សន្តីរណកិច្ច (ពិនិត្យពិចារណាអារម្មណ៍)

-តទាលម្ពណកិច្ច (ទទួលអារម្មណ៍តពីជវន)

៩-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង ធ្វើអាវជ្ជនកិច្ច (ទទួលបញ្ចារម្មណ៍)

១០-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង ធ្វើកិច្ច ២គឺ :

-អាវជ្ជនកិច្ច (ទទួលអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ)

-វោដ្ឋវនកិច្ច (កំណត់អារម្មណ៍តាមបញ្ចទ្វារ)

១១-ហសិតុប្បាទចិត្ត ១ដួង ធ្វើជវនកិច្ច គឺសេពនូវអារម្មណ៍ធ្វើឲ្យកើតការញញឹមរបស់ព្រះអរហន្តៗ

ដំណើរកិច្ច១៤យ៉ាង របស់អហេតុកចិត្ត១៨ដួង

ឈ្មោះចិត្ត	ឈ្មោះកិច្ច	លេខរៀងកិច្ច
ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង	ធ្វើចុតិកិច្ច	១
ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង	ធ្វើបដិសន្ធិកិច្ច	២
ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង	ធ្វើភវង្គកិច្ច	៣
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង (កិរិយាចិត្តទី១)	ធ្វើអាវជ្ជនកិច្ច	៤
ចក្ខុវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើទស្សនកិច្ច	៥
សោតវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើសវនកិច្ច	៦
ឃានវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើឃាយនកិច្ច	៧
ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើសាយនកិច្ច	៨
កាយវិញ្ញាណ ២ដួង	ធ្វើផុសនកិច្ច	៩

សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២ដួង	ធ្វើសម្បដិច្ឆន្នកិច្ច	១០
ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង និង សោមនស្សសន្តីរណចិត្ត១ដួង	ធ្វើសន្តីរណកិច្ច	១១
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង (កិរិយាចិត្តទី២)	ធ្វើវោដ្ឋវនកិច្ច និងអាវជ្ជនកិច្ច	១២
ហសិតុប្បាទចិត្ត ១ដួង (កិរិយាចិត្តទី៣)	ធ្វើជវនកិច្ច	១៣
ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង និង សោមនស្សសន្តីរណចិត្ត១ដួង	ធ្វើតទាលម្ពណកិច្ច	១៤

ទ្វាររបស់អហេតុកចិត្ត ១៨

១-ចក្ខុវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតតាមចក្ខុទ្វារ
២-សោតវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតតាមសោតទ្វារ
៣-ឃានវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតតាមឃានទ្វារ
៤-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតតាមជិវ្ហាទ្វារ
៥-កាយវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតតាមកាយទ្វារ

៦-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង	អាស្រ័យកើតតាមបញ្ចទ្វារ
៧-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២ដួង	
៨-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង	អាស្រ័យកើតតាមទ្វារទាំង ៦
៩-សន្តីរណចិត្ត ៣ដួង	
១០-ហសិតុប្បាទចិត្ត ១ដួង	

វត្ថុរបស់អហេតុកចិត្ត ១៨

១-ចក្ខុវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតត្រង់ ចក្ខុវត្ថុ
២-សោតវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតត្រង់ សោតវត្ថុ
៣-ឃានវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតត្រង់ ឃានវត្ថុ

៤-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតត្រង់ ជិវ្ហាវត្ថុ
៥-កាយវិញ្ញាណ ២ដួង អាស្រ័យកើតត្រង់ កាយវត្ថុ
៦-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២ដួង អាស្រ័យកើត្រង់ ហទយវត្ថុ

៧-សន្តីរណចិត្ត ៣ដួង	
៨-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង	អាស្រ័យកើតត្រង់ហទយវត្ថុ
៩-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង	
១០-ហសិតុប្បាទចិត្ត ១ដួង	

អហេតុកចិត្ត១៨ ជាវិញ្ញាណធាតុ៧

ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ១០ដួង ជាវិញ្ញាណធាតុ៥ដួង សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ១ដួង ជាមនោធាតុ១។

សន្តីរណចិត្ត៣ដួង មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង ជា មនោវិញ្ញាណធាតុ១។

ចំណែកអហេតុកចិត្ត ១៨ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាវិបាកជាតិ១៥ កិរិយាជាតិ៣

២-ដោយភូមិ ជាកាមាវចរភូមិ ១៨ដួង

*អហេតុកចិត្ត១៨ កើតក្នុងភូមិដូច្នេះ គឺ :

-ឃានវិញ្ញាណ២ ជិវ្ហាវិញ្ញាណ២ កាយវិញ្ញាណ២ កើតក្នុងកាមភូមិ១១។

-ចក្ខុវិញ្ញាណ២ សោតវិញ្ញាណ២ បញ្ចទ្វារាវជ្ជន១ សម្បដិច្ឆន្នៈ២ សន្តីរណៈ៣ កើតបាន២៦ភូមិ គឺ កាមភូមិ ១១ រូបភូមិ ១៥។

-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត កើតបាន ៣០ភូមិ

-ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង កើតបាន២២ភូមិ គឺ : កាមសុគតិភូមិ៧ និងរូបភូមិ១៥

៣-ដោយវេទនា ជាសុខវេទនា១ ទុក្ខវេទនា ១ ជាសោមនស្ស២ ឧបេក្ខា១៤

៤-ដោយហេតុ ជានហេតុ និងជាអហេតុកចិត្ត ១៨ដួង

៥-ដោយសង្ខារ សង្គ្រោះជាអសង្ខារិកទាំង ១៨ដួង
៦-ដោយសម្បយុត្ត ជាវិប្បយុត្តទាំង ១៨ដួង
៧-ដោយសោភណៈ ជាអសោភណៈចិត្តទាំង ១៨ដួង
៨-ដោយឈាន ជាអឈានចិត្តទាំង ១៨ដួង
៩-ដោយលោកិយៈ ជាលោកិយទាំង ១៨ដួង
១០-ដោយកិច្ច អហេតុកចិត្ត ១៨ ធ្វើបាន ១៤កិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍ អហេតុកចិត្ត ១៨ ទទួលអារម្មណ៍បាន ៦
១២-ដោយទ្វារ អហេតុកចិត្ត ១៨ កើតបាន ៦ទ្វារ
១៣-ដោយវត្ថុ អហេតុកចិត្ត ១៨ កើតត្រង់វត្ថុ បាន៦
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ អហេតុកចិត្ត ១៨ ជាវិញ្ញាណធាតុ៧ ។

(ចប់អហេតុកចិត្ត ១៨ដួង

បញ្ហាក្នុងអហេតុកចិត្ត ១៨

១-អហេតុកចិត្ត១៨ដួង ជាចិត្តដែលមិនមានហេតុ បើអញ្ចឹងទេ នឹងមិនទាស់នឹងគោល នៃព្រះពុទ្ធសាសនា ដែលពោលថា "**យេធម្មា ហេតុប្បភវា**" ដែលប្រែថា ធម៌ទាំង២ មានហេតុជាដែនកើត ។ល។ ទៅហើយឬ?

*មិនទាស់ទេ ព្រោះពាក្យថា អហេតុកចិត្តនោះសំដៅដល់ចិត្តដែលមិនមានសម្បយុត្តហេតុ គឺមិនមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ អលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ កើតរួមជាមួយ មិនបានសំដៅដល់ហេតុឲ្យកើតឡើង ដែលហៅថា ឧប្បត្តិហេតុ គឺ ហេតុដែលឲ្យកើតឡើងនោះទេ ។

២-អហេតុកចិត្ត (ចិត្តដែលមិនមានហេតុប្រកប) តើខុសពីសហេតុកចិត្ត (ចិត្តដែលមានហេតុប្រកប) យ៉ាងណា?

*ផ្សេងខុសគ្នាត្រង់អហេតុកចិត្តមានកម្លាំងខ្សោយ ចំណែកសហេតុកចិត្ត ជាចិត្តមានកំលាំងខ្លាំងដូចដើមឈើដែលមិនមានឫសកែវ នឹងដើមឈើដែលមានឫសកែវ សេចក្ដីរឹងមាំក៏រមែងខុសគ្នាដូច្នោះដែរ ។

៣-ក្នុងអហេតុកចិត្ត មានពាក្យថា ចិត្តនិងវិញ្ញាណ។ ពាក្យថាចិត្តនិងវិញ្ញាណ ផ្សេងគ្នាយ៉ាងណា?

*បើនិយាយដោយលក្ខណៈដូចគ្នា គឺជាធម្មជាតិដឹងអារម្មណ៍។ ដែលហៅថាវិញ្ញាណនោះ លោកហៅត្រង់ចិត្តដែលកើតតាមទ្វារ ដូចចិត្តដែលកើតត្រង់ចក្ខុទ្វារ ក៏ហៅថាចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ។ ចំណែកពាក្យថា ចិត្តនោះ លោកប្រើជាទូទៅក្នុងការដឹងអារម្មណ៍ ដូចបាលីថា **វិជានទលក្ខណំ ចិត្តំ** ចិត្តមានការដឹងអារម្មណ៍ ជាលក្ខណៈ។

៤-ព្រោះហេតុអ្វី អហេតុកចិត្ត១៨ដួង ទើបមាន ៣ពួក?

*ព្រោះអហេតុចិត្ត១៨ មាន៣ពួក គឺ អកុសលវិបាកចិត្ត៧ដួង ដែលកើតឡើងជាផលរបស់អកុសលកម្ម ១ពួក។

អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួង កើតពីកុសលកម្ម ១ពួក និងអហេតុកកិរិយាចិត្ត៣ដួង មិនមែនជាចិត្តដែលជាអកុសល កុសល និងវិបាក គឺជាចិត្ត គ្រាន់តែជាការធ្វើប៉ុណ្ណោះ ១ពួក។

៥-អហេតុកចិត្ត១៨ដួង កាលបើចែកដោយវិញ្ញាណធាតុ៧ តើចិត្តនោះមានទីអាស្រ័យកើតដឹងអារម្មណ៍ផ្សេងគ្នាយ៉ាងណា?

*វិញ្ញាណធាតុទាំងនោះ មានទីអាស្រ័យកើតផ្សេងគ្នា និងដឹងអារម្មណ៍តិចច្រើនជាងគ្នាផ្សេងគ្នាដែរ គឺ វិញ្ញាណធាតុ៥ អាស្រ័យបសាទទាំង៥ មនោធាតុ១ អាស្រ័យហទយវត្ថុ មនោវិញ្ញាណធាតុ១ អាស្រ័យហទយវត្ថុ។ ចំណែកការដឹងអារម្មណ៍ផ្សេងគ្នា គឺ វិញ្ញាណធាតុដឹងអារម្មណ៍បានតិច មនោធាតុដឹងអារម្មណ៍បានច្រើនជាងវិញ្ញាណធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតុដឹងអារម្មណ៍បានច្រើនបំផុត។

៦-ព្រោះហេតុអ្វី អកុសលវិបាកចិត្ត មិនហៅថាអហេតុកអកុសលវិបាកចិត្ត ដូចពាក្យថា អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត?

*ព្រោះផលរបស់អកុសលនោះ ជាអហេតុកចិត្តតែម្យ៉ាង ចំណែកផលរបស់កុសល មានទាំង អហេតុកចិត្ត និងទាំងសហេតុកចិត្ត។ ដើម្បីនឹងចែកផលរបស់កុសលនោះៗ ឲ្យដាច់ពីគ្នា ទើបលោកប្រើពាក្យថា អហេតុកកុសលវិបាក។

៧-ក្នុងអហេតុកចិត្ត ១៨ដួងមានវេទនាអ្វីខ្លះ?

*មានឧបេក្ខាវេទនា១៤ មានទុក្ខវេទនា១ សុខវេទនា១ សោមនស្សវេទនា២ៗ

៨-អហេតុកចិត្ត១៨ដួង មានឧបេក្ខាវេទនា១៤ដួង កើតរួមនឹងចិត្តអ្វីខ្លះ?

*ឧបេក្ខាវេទនា១៤ កើតនឹងអហេតុកចិត្ត ១៤ដួង គឺ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ៨ដួង (វៀរកាយវិញ្ញាណ២) សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង ឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត២ដួង បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួងៗ

៩-ព្រោះហេតុអ្វី សន្តីរណចិត្តផ្នែកកុសលវិបាក ប្រកបនឹងវេទនា២ គឺ ឧបេក្ខា និងសោមនស្ស ចំណែកសន្តីរណចិត្តផ្នែកអកុសលវិបាក ប្រកបតែនឹងឧបេក្ខាប៉ុណ្ណោះ?

*ពីព្រោះវិបាកចិត្តដែលធ្វើសន្តីរណកិច្ចផ្សេងគ្នា គឺ សន្តីរណចិត្តផ្នែកកុសលវិបាក ធ្វើកិច្ចពិចារណាអារម្មណ៍ដែលល្អដ៏យ៉ាងក្រៃលែង (អតិឥដ្ឋារម្មណ៍) និងអារម្មណ៍ល្អមធ្យម (ឥដ្ឋារម្មណ៍)ៗ ចំណែកសន្តីរណចិត្តផ្នែកអកុសលវិបាកនោះ មានការពិចារណាអារម្មណ៍មិនល្អ (អនិដ្ឋារម្មណ៍) តែម្យ៉ាងមិនមានអតិឥដ្ឋារម្មណ៍ទេៗ

១០-កាយវិញ្ញាណកុសលវិបាកនោះ មិនកើតព្រមនិងសោមនស្សវេទនា ព្រោះហេតុអ្វី?

***ព្រោះសុខវេទនា ជាវេទនាតាមផ្លូវកាយ ឯសោមនស្សវេទនា ជាវេទនាតាមផ្លូវចិត្តៗ**

១១-វិបាកដែលកើតពីលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈ ជាហេតុធ្ងន់ខ្លះ ស្រាលខ្លះ ឲ្យកើតក្នុងអបាយភូមិៗ ហេតុផ្សេងគ្នាភូមិដែលកើតក៏ផ្សេងគ្នា ខ្លះក៏រហូតដល់ ជាអនន្តរិយកម្ម តើដោយហេតុណាទើបថា ចិត្តដែលធ្វើកិច្ចបដិសន្ធិ ថាជាឧបេក្ខាសន្តីរណអកុសល វិបាកចិត្តតែម្យ៉ាង?

*ព្រោះឧបេក្ខាសន្តីរណអកុសលវិបាកនេះ មាននាទីធ្វើបដិសន្ធិកិច្ចក្នុងអបាយភូមិទាំងអស់ មិនថាកម្មនោះជាកម្មធ្ងន់ ឬស្រាលឡើយ ប្រៀបដូចវត្ថុមានទំងន់ ទោះធ្ងន់ក្តីស្រាលក្តី កាលណាធ្លាក់ចុះក៏ត្រូវតែធ្លាក់ចុះមកដល់ ផែនដីដូច្នោះៗ

១២-សត្វកើតក្នុងនរក តែងតែឃើញរូប ឮសំលេង ធុំក្លិន លិទ្ធភ្លក់រសប៉ះពាល់ផោដ្ឋព្វៈ ដែលជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ទាំងអស់ឬ?

*សត្វនរកទាំងនោះ តែងទទួលតែផលរបស់អកុសលកម្មប៉ុណ្ណោះ ប៉ុន្តែមានពេលខ្លះគ្រាខ្លះចក្ខុវិញ្ញាណកុសលវិបាកជាដើម របស់ពួកសត្វនរកទាំងនោះ តែកើតបានដែរដូចគ្នាមួយ ពេលព្រះមោគ្គល្លានថេរៈចុះទៅប្រោសសត្វនរក បាននិមិត្តនូវផ្កាបទុមក្នុងនរក

គន់នៅលើត្របកផ្កាសំដែងធម្មកថាដល់ពួកសត្វនរក ពេលនោះចក្ខុវិញ្ញាណសុទ្ធសឹងជាកុសលវិបាកក៏កើតឡើងព្រោះឃើញព្រះថេរៈ។ ពេលឮសំលេង សោតវិញ្ញាណកុសលវិបាកក៏កើតឡើង ពេលបានធុំក្លិនចីវរ របស់លោក (មានក្លិនចន្ទន៍ ព្រោះលោកអាស្រ័យក្នុងព្រៃឈើចន្ទន៍) ឃានវិញ្ញាណកុសលវិបាក ក៏កើតឡើង។ ពេលលោកបណ្តាលឲ្យធ្លាក់ភ្លៀងរំលត់ភ្លើងនរក សត្វទាំងនោះបានក្រេបផឹកទឹក ជិវ្ហាវិញ្ញាណកុសលវិបាកក៏កើតឡើង។ ពេលបណ្តាលឲ្យខ្យល់រហៀកៗបក់មក កាយវិញ្ញាណកុសលវិបាកក៏កើតឡើង។

១៣-ពួកនាគ ពួកគ្រុឌក្តី ពួកវិមានិកប្រេតក្តី ពួកសេះ ដំរីមង្គលរបស់ស្តេចចក្រពត្តិក្តី សុទ្ធតែរស់នៅស្រួល ស៊ីស្រួល ថែមទាំងមានឫទ្ធិ មានអំណាចច្រើន តើវិបាកអ្វីធ្វើបដិសន្ធិកិច្ច ឲ្យកើតមក?

*អកុសលវិបាកចិត្ត ធ្វើបដិសន្ធិកិច្ចឲ្យកើតមក ប៉ុន្តែពួកខ្លះមានការរស់នៅស្រួលស៊ីស្រួល ក៏ព្រោះជាផលរបស់កុសលកម្មឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាល។

១៤-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត និងមនោទ្វារាវជ្ជនៈចិត្តទាំង២ដួងនោះ និមួយៗក៏ជាអហេតុកកិរិយាដូចគ្នា ធ្វើអាវជ្ជនកិច្ចដូចគ្នា ព្រោះហេតុអ្វី បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តទើបជាមនោធាតុ ដឹងអារម្មណ៍តិច ចំណែកមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ជាមនោវិញ្ញាណធាតុដឹងអារម្មណ៍ច្រើនជាងផ្សេងគ្នា?

*ផ្សេងគ្នាព្រោះបញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តធ្វើអាវជ្ជនកិច្ច គឺពិចារណាអារម្មណ៍ដែលមកប៉ះខ្ទប់តាមបញ្ចទ្វារប៉ុណ្ណោះ មិនមាននាទីដទៃទៀតទេ។ ចំណែកមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ធ្វើកិច្ចគឺពិចារណាអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ និងធ្វើនាទីវោដ្ឋវនកិច្ច គឺ កំនត់នូវអារម្មណ៍តាមបញ្ចទ្វារផងដែរ ទើបដឹងអារម្មណ៍ច្រើនជាង។

១៥-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត និងសម្បដិច្ឆន្នចិត្ត និមួយៗក៏ជាមនោធាតុដូចគ្នា និងធ្វើកិច្ចក្នុងបញ្ចទ្វារដូចគ្នា ចុះហេតុអ្វី? បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ទើបជាកិរិយាចិត្ត ចំណែកឯសម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង ជាវិបាកចិត្តវិញ?

*ព្រោះបញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តធ្វើអាវជ្ជនកិច្ច នឹកដល់អារម្មណ៍ដែលមកខ្ទប់ កើតឡើងព្រោះអារម្មណ៍នឹងវត្ថុខ្ទប់គ្នា មិនបានជាផលរបស់កុសលកម្ម ឬអកុសលកម្មពីណាទេ។

ចំណែកសម្បដិច្ឆនចិត្ត២ដួងនោះ ជាផលវិបាករបស់កុសលកម្ម និងអកុសលកម្មកើតឡើងទទួលផលរបស់កម្ម។

១៦-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត មានឈ្មោះម្យ៉ាងទៀតថា វោដ្ឋវនចិត្ត កាលបើឈ្មោះក៏ផ្សេងគ្នា នាទីក៏ផ្សេងគ្នា ដូចគ្នាត្រឹមតែជាបច្ច័យឲ្យជវនចិត្តកើតប៉ុណ្ណោះ ចុះហេតុណាទើបបានជាពោលថា ជាចិត្តតែមួយដួង។

*ការដែលចិត្ត២ដួងនេះផ្សេងគ្នា ព្រោះមានកិច្ចនាទីផ្សេងគ្នា គឺមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តធ្វើអាវជ្ជនកិច្ចតាមមនោទ្វារ វោដ្ឋវនចិត្ត ធ្វើវោដ្ឋវនកិច្ចតាមបញ្ចទ្វារ។ ចំណែកត្រង់ដែលថាចិត្ត២ដួងនេះ ជាចិត្តតែមួយដួងនោះ ក៏ព្រោះមានចេតសិកប្រកបស្មើគ្នា និងជាកិរិយាចិត្តដូចគ្នា។

១៧-អហេតុកចិត្ត មិនមានហេតុប្រកប មានកម្លាំងខ្សោយ មិនដូចជាសហេតុកចិត្តដែលមានកម្លាំងខ្លាំងជាងទេ ប៉ុន្តែមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ដែលជាអហេតុកកិរិយាចិត្តនោះមិនកើតក្នុងអសញ្ញីសត្តព្រហ្មនិងមគ្គបុគ្គលទេ ក្រៅពីនោះ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តតែងកើតបានគ្រប់ភូមិ កើតបានគ្រប់បុគ្គល កើតបានគ្រប់ទ្វារ ទទួលបានគ្រប់អារម្មណ៍និងគ្រប់កាល តើនឹងថាចិត្តដួងនេះ មានកម្លាំងខ្សោយដូចម្តេចបាន?

*ចិត្តដួងនេះ ជាចិត្តទូលំទូលាយ កើតបានច្រើនជាងចិត្តដទៃដូចដែលបាន ពោលហើយ។ លោកហៅមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តនេះថា មហាគជៈ (ដំរីធំ)។ ក្នុងអដ្ឋសាលិនី បានពោលទុកថា សភាវៈដែលមិនជាអារម្មណ៍របស់ចិត្តនេះ មិនបានមានទេ ហើយបានពោលទៀតថាចិត្តដែល មិនមែនជាសព្វញ្ញុតញ្ញាណ តែមានគតិដូចសព្វញ្ញុតញ្ញាណ គឺ មនោវិញ្ញាណធាតុដែលជាកិរិយាចិត្ត សហគតដោយឧបេក្ខា ក៏គឺមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តនោះឯង។ ត្រង់ដែលលោកពោលថា ចិត្តដួងនេះមានកម្លាំងខ្សោយ ព្រោះចិត្តដួងនេះធ្វើកិច្ច ត្រឹមតែជាអាវជ្ជនៈឲ្យដល់ជវនៈប៉ុណ្ណោះ ហើយក៏រលត់ទៅ។

១៨-ហសិតុប្បាតចិត្ត ជាចិត្តញញឹមញញែមរបស់ព្រះពុទ្ធ ឬព្រះអរហន្ត ព្រោះហេតុអ្វីទើបពោលថា ហសិតុប្បាទចិត្ត ជាអសោភណចិត្តវិញ?

*ហសិតុប្បាទចិត្ត ជាអសោភណចិត្តនោះសំដៅត្រង់ថា មិនមានសោភណចេតសិកប្រកប។

១៩-ហសនចិត្ត គឺចិត្តដែលរីករាយ ឬសើច មានប៉ុន្មាន អ្វីខ្លះ?

*ហសនចិត្ត មាន១៣ដួង គឺ ៖ (មហាកុសលសោមនស្ស៤ដួង លោភមូលសោមនស្ស៤ដួង មហាកិរិយាសោមនស្ស៤ដួង និងហសិតុប្បាទ១ដួង)

១-បុថុជ្ជន សើចដោយចិត្ត៨ដួង គឺ មហាកុសលសោមនស្សចិត្ត៤ដួង លោភមូលសោមនស្សចិត្ត៤ដួង។

២-ព្រះសេក្ខៈ សើចដោយចិត្ត៦ដួង គឺ កុសលសោមនស្សចិត្ត៤ដួង និងលោភមូលសោមនស្សទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្ត២ដួង។

៣-ព្រះខីណាស្រពសើចដោយចិត្ត៥ដួង គឺ ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង និងមហាកិរិយាសោមនស្សចិត្ត ៤ដួង។

២០-ព្រះអរហន្តញញឹមដោយមហាកិរិយាសោមនស្សចិត្ត៤ដួង ក៏បានមែនទេ តើហេតុអ្វីទើបត្រូវញញឹម ដោយហសិតុប្បាទចិត្តទៀតនោះ?

*មហាកិរិយាចិត្តដែលជាសោមនស្សនោះ តាមប្រក្រតីមានអារម្មណ៍ជា ឱឡារិកអារម្មណ៍ បានដល់អារម្មណ៍ធំ ឬអារម្មណ៍ដែលដឹងដោយចិត្តធម្មតា ដូចចក្ខុវិញ្ញាណឃើញពណ៌ សោតវិញ្ញាណ ឮសំលេងជាដើម (វៀរតែខណៈធ្វើនាទីត្រង់បច្ចវេក្ខណៈ ទើបជា អនោឡារិកអារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ល្អិត)។

ចំណែកហសិតុប្បាទចិត្តមានអារម្មណ៍ ជាអនោឡារិកអារម្មណ៍ ដឹងបានដោយអភិញ្ញាចិត្ត ឬដោយបច្ចវេក្ខណញ្ញាណ។

២១-ព្រះអរហន្ត ឃើញប្រេតដែលកំពុងតែឆេះភ្លើង ដែលជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ ការឃើញយ៉ាងនេះជាវិបាករបស់អកុសលកម្ម ឬកុសលកម្ម។

*ការឃើញជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ ជាអកុសលវិបាក ទោះជាព្រះអរហន្តឃើញក៏ដោយ និងឃើញដោយអភិញ្ញាចិត្តក៏ដោយ ក៏មិនមានអ្នកណាមួយអាចកែវិបាកឲ្យជាយ៉ាង ដទៃបានឡើយ។

២២-ហសិតុប្បាទចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត មានគ្រប់ៗភូមិ ឬប្រការណាដែរ?

ហសិតុប្បាទចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត មាននៅក្នុងកាមភូមិ រូបភូមិ មិនមានក្នុងអរូបភូមិ ព្រោះក្នុងអរូបភូមិមិនមានរូប។

សោភណចិត្ត ៥៩ ឬ ៩១ដួង

ក្រៅអំពីបាបចិត្ត(អកុសលចិត្ត១២) និងអហេតុកចិត្ត ១៨ រួមជា ៣០ដួង មានចិត្ត ៥៩ដួង ឬ ៩១ដួង ដែលលោកពោលថាជា សោភណចិត្ត ។

សោភណចិត្ត ៤ប្រភេទ :

សោភណចិត្តទាំងអស់ចែកជា ៤ប្រភេទ គឺ :

១-កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤ ដួង

២-រូបាវចរសោភណចិត្ត ១៥ ដួង

៣-អរូបាវចរសោភណចិត្ត ១២ ដួង

៤-លោកុត្តរសោភណចិត្ត ៨ ឬ ៤០ ដួង

រួម: ៥៩ ឬ ៩១ ដួង

១-កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤

ក្នុងកាមាវចរសោភណ ២៤នេះ ចែកចេញជា ៣ប្រភេទ គឺ:

១-កាមាវចរកុសល ៨ (មហាកុសល)

២-កាមាវចរវិបាក ៨ (មហាវិបាក)

៣-កាមាវចរកិរិយា ៨ (មហាកិរិយា)

កាមាវចរកុសលចិត្ត ៨

១-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១ ។

២-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសង្ខារិក ១ ។

៣-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១ ។

៤-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១ ។

៥-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាអសង្ខារិក ១។

៦-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាសសង្ខារិក ១។

៧-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកបដោយញាណជាអសង្ខារិក ១។

៨-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកបដោយញាណជាសសង្ខារិក ១។

ចិត្ត៨ដួងនេះ ឈ្មោះថា សហេតុកកាមាវចរកុសលចិត្ត ឬហៅថា កាមាវចរកុសលចិត្ត ឬហៅថា មហាកុសលចិត្ត។

តារាងកាមាវចរកុសលចិត្ត ៨

<table>
<tr><td rowspan="8">កាមាវចរកុសល
ចិត្ត៨ដួង</td><td rowspan="4">សោមនស្ស</td><td rowspan="2">ញាណសម្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">ញាណវិប្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ឧបេក្ខា</td><td rowspan="2">ញាណសម្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td rowspan="2">ញាណវិប្បយុត្ត</td><td>អសង្ខារិក ១</td></tr>
<tr><td>សសង្ខារិក ១</td></tr>
</table>

កាមាវចរកុសលចិត្ត៨ដួងនេះ សំដែងដោយសេចក្តីផ្សេងគ្នា នៃវេទនា (ការសោយអារម្មណ៍) នៃញាណ (បញ្ញា) និងនៃសង្ខារ (ការតាក់តែង) សោភណចិត្ត គឺជាចិត្តអ្វី?

ពាក្យថា សោភណចិត្តនោះ សំដែងដល់ចិត្តដែលមានសោភណចេតសិកប្រកប មានសទ្ធា សតិ ហិរិ និងឧត្តប្បៈជាដើម ។

អធិប្បាយកាមាវចរកុសលចិត្ត ៨ដួង

កុសលចិត្តដួងទី១ ពេលណា បុគ្គលណាមួយ អាស្រ័យនូវហេតុនៃសោមនស្ស មានសេចក្ដីសប្បាយរីករាយ (មានទេយ្យធម៌ច្រើន និងបដិគ្គាហកៈ អ្នកទទួល) នូវសម្មាទិដ្ឋិជាខាងដើម (គឺធ្វើដោយសេចក្ដីគោរព) ដោយន័យថា ទានដែលឲ្យហើយមានផលយ៉ាងនេះជាដើម មិនរួញរា មិនចាំបាច់ឲ្យអ្នកដទៃធ្វើឲ្យខ្នះខ្នែងទេ តែងធ្វើបុណ្យមានឲ្យទានជាដើម ក្នុងពេលនោះ ចិត្តរបស់បុគ្គលនោះ ជាចិត្តសហគត ដោយសោមនស្ស សម្បយុត្តដោយញាណ ជាអសង្ខារិក។

កុសលចិត្តដួងទី២ ពេលណាបុគ្គលត្រេកអរ សប្បាយរីករាយ ធ្វើនូវសម្មាទិដ្ឋិជាខាងដើមទុក ប៉ុន្តែចិត្តនៅរួញរាដោយសេចក្ដីជាអ្នកកំណាញ់ (គឺមិនងាយឲ្យ) ឬត្រូវអ្នកដទៃ ជួយដឹកនាំទើបធ្វើបុណ្យ។ ក្នុងពេលនោះ ចិត្តរបស់បុគ្គលនោះឯងរមែងជាចិត្តសហគត ដោយសោមនស្ស សម្បយុត្តដោយញាណ ជាសសង្ខារិក។

កុសលចិត្តដួងទី៣ ម្យ៉ាងទៀត ពេលណាក្មេងដែលមិនដឹងអ្វី មានសេចក្ដីគោរពរាប់អាន ដោយបានឃើញការបដិបត្តិរបស់ជនជាញាតិ ឃើញភិក្ខុទាំងឡាយហើយក៏កើតសោមនស្ស រមែងឲ្យវត្ថុដែលមានណាមួយ ឬក៏រមែងសំពះភ្លាមៗ។ ក្នុងពេលនោះ ចិត្តរបស់ក្មេងនោះ ជាចិត្តសហគតដោយសាមេនស្ស តែមិនប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិកទេ។

កុសលចិត្តដួងទី៤ ម្យ៉ាងទៀត ក្នុងពេលណាក្មេងដែលមិនដឹងអ្វីៗនោះ ត្រូវពួកញាតិជួយដាស់តឿននាំថា ណែកូនចូរឲ្យ ចូរសំពះយ៉ាងនេះ ក៏ធ្វើបដិបត្តិតាម ក្នុងពេលនោះ ចិត្តសហគតដោយសោមនស្ស មិនប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក តែងកើតឡើងដល់ក្មេងនោះ ។

កុសលចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា៤ដួង កុសលចិត្ត៤ដួងក្រោយនេះ លោកពោលថាក្នុងពេលណាបុគ្គលណាមួយ មិនមានហេតុឲ្យសោមនស្សកើតឡើង ដូចមិនសំបូរនូវទេយ្យធម៌ឬបដិគ្គាហកៈជាដើម ទើបពេលនោះ កុសលចិត្តក៏សហគតដោយឧបេក្ខាតែងកើតឡើង។ ចំពោះសម្បយុត្តដោយញាណ និងសង្ខារិក មានន័យដូចខាងលើ។

វិធីរាប់កុសលចិត្តដោយពិស្ដារ

ក្នុងអភិធម្មត្ថសង្គហៈបាលីដីកា បានអធិប្បាយទុកថា ៖

កម្មេន បុញ្ញវត្ថូហិ　　　　គោចរាធិបតីហិ

កម្ម ហីនាទិតោ ចេវ　　　　គណេយ្យ នយកោវិទោតិ

អ្នកឈ្លាសក្នុងន័យ គប្បីរាប់ចិត្តទាំងឡាយដោយបុញ្ញវត្ថុ១០ ដោយគោចរៈគឺអារម្មណ៍៦ ដោយអធិបតី៤ ដោយកម្ម៣ ដោយចិត្តជាថោកទាបជាដើម៣ តាមលំដាប់ៗ

គប្បីជ្រាបវិធីរាប់កុសលចិត្តនោះ យ៉ាងនេះគឺ ៖

១-មហាកុសលចិត្ត ៨ គុណនឹង បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០ = ៨០ ដួង

២-មហាកុសលចិត្ត ៨០ គុណនឹង អារម្មណ៍៦ = ៤៨០ ដួង

៣-មហាកុសលចិត្ត៤៨០ដួងនោះ ចែកជា២ពួក គឺជាញាណសម្បយុត្ត២៤០ដួង ជាញាណវិប្បយុត្ត២៤០ដួង យ៉ាងនោះៗ

ចិត្តវិប្បយុត្តចាកញាណ ២៤០ដួង គុណនឹង អធិបតី៣ = ៧២០ដួង

ចិត្តសម្បយុត្តនឹងញាណ ២៤០ដួង គុណនឹង អធិបតី៤ = ៩៦០ដួង

រួមទាំង២ពួក បាន ១,៦៨០ដួងៗ

៤-ចិត្ត ១,៦៨០ដួង គុណនឹង កម្ម៣ (កាយកម្មជាដើម) = ៥០៤០ដួង ។

៥-ចិត្ត ៥,០៤០ដួង គុណនឹង ចិត្ត៣យ៉ាង គឺថោកទាប កណ្ដាល ប្រណីត = ១៥,១២០ដួងៗ

កាមាវចរកុសលចិត្ត ដែលគណនាបានដល់ ១៥,១២០ដួងនោះ បើសំដែងឲ្យល្អិតទៅទៀត ដូចដោយកាល និងដោយទេសៈ (គឺកន្លែងឬប្រទេស) នោះទាំងអស់ក៏នឹងគណនាបានយ៉ាងច្រើនបំផុតៗ

អធិប្បាយពាក្យថាកុសល

កុសល គឺជាអ្វី?

កុសល ក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី លោកធ្វើវិគ្រោះស័ព្ទទុក ៣ន័យ យ៉ាងនេះ ៖

១-កុច្ឆិតេ បាបធម្មេ សលយន្តិ កម្បេន្តិ ហីសេន្តិ អបគមេន្តីតិ វាកុសណានិៗ

ប្រែថា ឈ្មោះថា កុសល ព្រោះអត្ថថា កំចាត់បង់នូវបាបធម៌ដែលគួរខ្ពើម គឺរមែង ញ៉ាំងបាបធម៌នោះឲ្យញាប់ញ័រ ឬថារមែងបៀតបៀន ឬរមែងឲ្យប្រាសចាកទៅ (កាមកុសល មហគ្គតកុសលលោកុត្តរកុសល ដោយលំដាប់)។

២-កុច្ឆិតាការេន សន្តានេ សយនតោ បវត្តតោ កុសសង្ខាតេ បាបធម្មេ លុនន្តិ ឆិន្ទន្តីតិ កុសលានិ។

ប្រែថា ឈ្មោះថាកុសល ព្រោះអត្ថថា កាត់ គឺច្រូតនូវបាបធម៌ទាំងឡាយដែលឈ្មោះ ថាកុសៈ ព្រោះដេកត្រាំគឺប្រព្រឹត្តក្នុងសន្តានដោយអាការដ៏គួរខ្ពើម។

៣-កុច្ឆិតេ បាបធម្មេ សានតោ តនុករណតោ ឱសានករណតោវា កុសសង្ខាតេន ញាណេន សទ្ធាទិធម្មជាតេន វា លាតព្វានិ សហជាតឧបនិស្សយ ភាវេន យថារហំ បវត្តេតព្វានីតិ កុសលានិ។

ឈ្មោះថាកុសល ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលគប្បីកាត់ គឺគប្បីឲ្យប្រព្រឹត្តទៅ ដោយសេចក្តីជាសហជាតៈ និងឧបនិស្សយតាមសមគួរដោយញាណ ឬថាដោយសេចក្តី កើតឡើងនៃធម៌មាន សទ្ធាជាដើម ព្រោះញ៉ាំងបាបធម៌ដែលគួរខ្ពើមស្អប់នោះឲ្យស្រាល ឬឲ្យស្តើង ឬឲ្យដាច់អស់តែម្តង។

កុសលមានអត្ថ ៥គឺ

១-អរោគ្យត្ថ មានអត្ថថា មិនមានរោគ គឺមិនមានកិលេស មានរាគៈ ទោសៈ និងមោហៈជាដើម។ ដែលឈ្មោះថារោគ ព្រោះដោតចាក់គឺប្រទូស្តរាយ ចិត្តឲ្យទុព្វលខ្សោយកម្លាំង។

២-សុន្ទរត្ថ មានអត្ថថា ជាធម៌ល្អស្អាត គឺជាប្រយោជន៍ ឧបត្ថម្ភគាំទ្រដោយពពួកសត្វ ទាំងឡាយ។

៣-ឆេកត្ថ មានអត្ថថា ឈ្លាសប្រសប់ វាងវៃស្រួចស្រាល

៤-អនវជ្ជត្ថ មានអត្ថថា មិនមានទោសដែលគួរតិះដៀល

៥-សុខវិបាកត្ថ មានអត្ថថា មានសេចក្តីសុខជាវិបាក

ពាក្យថា បុញ្ញំ (បុណ្យ)

ពាក្យថា បុញ្ញំ ប្រែថាបុណ្យ ប្រើជំនួសពាក្យថាកុសល មានវិគ្រោះស័ព្ទថា ៖

អត្តនោ សន្តានំ បុនាតិ សោធេតីតិ បុញ្ញំ

ប្រែថា ធម្មជាតិណា តែងជំរះ គឺញុំាងសន្តាន នៃខ្លួនឲ្យបរិសុទ្ធ ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះឈ្មោះថាបុណ្យ។

លក្ខណាទិចតុក:របស់កុសលចិត្ត

១-អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណំ មានសុខវិបាកដែលមិនមានទោសជាលក្ខណៈ

២-អកុសលវិទ្ធំសនរសំ មានការកំចាត់អកុសលជាកិច្ច

៣-វោទានបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានការផូរផង់ ជាអាការប្រាកដ

៤-យោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ មានយោនិសោមនសិការ ជាហេតុជិត

ពាក្យថា "កុសលធម៌មានសុខវិបាក" មិនមានទោសជាលក្ខណៈ គឺជាកុសលធម៌ដែលឲ្យផលជាសុខតាមផ្លូវកាយ ហៅថា កាយិកសុខ ចំណែកឯឲ្យផលជាសុខតាមផ្លូវចិត្ត ហៅថា ចេតសិកសុខ។

ពាក្យថា "មានការកំចាត់អកុសលជាកិច្ច" គឺខណៈដែលកុសលកើតឡើងនោះ រមែងលះអកុលសធម៌ គឺ លោភៈ ទោសៈ មោហៈ ជាដើម ដោយបហានៈ៣យ៉ាង គឺដោយតទង្គបហាន (លះមួយជួរខណៈដោយអង្គនោះ) ឬដោយវិក្ខម្ភនបហាន (លះដោយសង្កត់សង្កិនដោយឈានសមាបត្តិ) ឬដោយសមុច្ឆេទបហាន (លះដោយកាត់ផ្តាច់ដោយអរិយមគ្គ)។

ពាក្យថា "មានការផូរផង់ជាអការប្រាកដ" គឺក្នុងខណៈដែលកុសលចិត្តកើតនោះ ចិត្តរមែងផូរផង់ ប្រាសចាកនីវរណៈ មិនមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ ជាដើម កើតរួមជាមួយទេ។

ពាក្យថា "មានយោនិសោមនសិការជាហេតុជិត" គឺមានការពិចារណា ដោយត្រូវទំនង ដោយប្រពៃមិនខុសក្នុងរូប(ពណ៌) ដែលកំពុងប្រាកដ ក្នុងសំលេងដែលកំពុងប្រាកដ

ក្នុងក្លិន ក្នុងរស ក្នុងផោដ្ឋព្វៈ ក្នុងធម៌ដែលកំពុងប្រាកដ ព្រោះយោនិសោមនសិការនេះជាដើមនៃកុសលធម៌ៗ

លក្ខណាទិចតុកៈរបស់កុសលចិត្ត (ន័យម្យ៉ាងទៀត)

១-អនវជ្ជលក្ខណមេវ មានការមិនមានទោសជាលក្ខណៈ

២-វោទានការសំ មានការផូរផង់ជាទិច្ច

៣-ឥដ្ឋវិបាកបច្ចុប្បដ្ឋានំ មានវិបាកដែលជាទីប្រាថ្នា ជាអាការប្រាកដ

៤-យថាវុត្តបទដ្ឋានមេវ មានហេតុជិតដូចដែលបានពោលមកហើយនោះ

ពាក្យថា "កុសលមានការមិនមានទោសជាលក្ខណៈ" បានដល់លក្ខណៈទូទៅរបស់កុសលនោះមិនមានទោសមិនដូចជាលក្ខណៈរបស់កិលេសទេៗ

ពាក្យថា "មានការផូរផង់ជាកិច្ច" បានដល់សម្បត្តិរស គឺ កិច្ចនាទីនោះសំបូរហើយទើបធ្វើឲ្យផូរផង់ក្នុងខណៈនោះៗ

សេចក្ដីផ្សេងគ្នា នៃន័យទាំង២

ក្នុងលក្ខណាទិចតុកៈទាំង២ន័យនោះ ន័យទី១ លោកបំណងសំដែងពីផលដែលល្អនៃកុសលកម្មដែលនឹងកើតក្នុងអនាគតជាលក្ខណៈ គឺកាលណាកុសលចិត្តកើតហើយ សេចក្ដីសុខប្រាសចាកទោសរមែងកើតឡើង មិនមែនសំដែងសេចក្ដីសុខដែលមានទោសទេដូចសេចក្ដីសុខកើតពីលោភមូលចិត្តៗ និងសំដែងការកំចាត់អកុសលថាជាកិច្ច គឺកាលណាកុសលកើតឡើង ក៏ធ្វើនាទីកំចាត់អកុសលទាន់ពេលភ្លាមៗ និងសំដែងការផូរផង់នៃចិត្តជាផលៗ

ចំណែកន័យទី២នោះ លោកបំណងសំដែងកុសលចិត្តដែលកើតឡើងក្នុងបច្ចុប្បន្នជាលក្ខណៈៗ ជាលក្ខណៈទូទៅរបស់កុសលដែលប្រកបដោយអត្ថ៣ គឺ ឈ្មោះថា កុសលព្រោះមិនមានរោគ សេចក្ដីសោប់សោល់ដោយកិលេស១ ព្រោះមិនមានទោស គឺកិលេសដែលធ្វើឲ្យក្រវល់ក្រវាយ១ ព្រោះកើតពីបញ្ញា ដែលឈ្មោះថាកោសល្លៈ (ភាពជាអ្នកឈ្លាស) បើជាកុសលញាណវិប្បយុត្ត ក៏មិនប្រកបដោយកោសល្លៈៗ ចំពោះភាវៈ

ដែលធ្វើឲ្យផ្លូវផង់នោះ សំដែងដល់សម្បត្តិរស គឺ នាទីនោះសម្បូណ៌ហើយ ទើបធ្វើឲ្យផ្លូវផង់ និងសំដែងដល់វិបាករបស់កុសលនោះ គឺជាផលគួរជាទីប្រាថ្នា ជាទីពេញចិត្ត។ ចំណែកហេតុជិតឲ្យកើតនោះ ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងយោនិសោមនសិការដូចគ្នា។

កុសលចិត្តនឹងកើតឡើងបាន ព្រោះយោនិសោមនសិការ ហើយយោនិសោមនសិការនឹងកើតឡើងត្រូវអាស្រ័យហេតុដែលជាអតីត និងបច្ចុប្បន្នជាបច្ច័យផងដែរ។ ក្នុងអង្គុត្តរនិកាយ ចតុកនិបាត ហៅហេតុដែលធ្វើឲ្យកុសលកើតនេះថា ចក្កៈ៤ (ចក្កៈគឺសម្បត្តិ)។

ចក្កៈ ៤

១-បដិរូបទេសវាសៈ	នៅក្នុងប្រទេសដ៏សមគួរ
២-សប្បុរិសូបសំសេវៈ	សេពគប់សប្បុរស
៣-អត្តសម្មាបណិធិ	តាំងខ្លួនទុកដោយប្រពៃ
៤-បុព្វេ កតបុញ្ញតា	ភាពជាអ្នកបានធ្វើបុណ្យទុកមកពីក្នុងកាលមុន។

ពាក្យថា ចក្កៈ គឺការដល់ព្រមដោយបច្ច័យ៤នេះ ជាបច្ច័យឲ្យកើតយោនិសោមនសិការ ព្រោះការរស់នៅក្នុងអាវាសឬប្រទេសដ៏សមគួរ មានវត្ថុល្អៗដូចនៅទីកន្លែងដែលមានសប្បុរស រមែងតែមានការឃើញ ឮជាដើម ក្នុងផ្នែកដែលល្អៗ។

ក្នុងអដ្ឋកថា ពោលថាៈ ការរស់នៅក្នុងអាវាសដែលប្រាកដទៅដោយពុទ្ធបរិស័ទ ហៅថា បដិរូបទេសវាសៈ ការសេពគប់សប្បុរស មានព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់ ជាដើម ហៅថា សប្បុរិសូបសំសេវៈ ការតាំងខ្លួនទុកដោយប្រពៃក្នុងគុណធម៌ មានសទ្ធាជាដើម ឈ្មោះថា អត្តសម្មាបណិធិ និងភាពជាអ្នកមានកុសលដែលសន្សំទុកក្នុងកាល ឈ្មោះថា បុព្វេ ចកតបុញ្ញតា។ ក្នុងចំណុចចុងក្រោយនេះ ជាហេតុបច្ច័យនិងជាប្រយោជន៍ច្រើន ព្រោះកម្មប៉ុណ្ណោះ ដែលបុគ្គលធ្វើដោយចិត្តណា ដែលសម្បយុត្តដោយញាណណា កុសលចិត្តនោះឯងក៏រមែងញុំាងបុគ្គលនោះឲ្យរស់នៅក្នុងអាវាសដែលសមគួរ ឲ្យគប់រកសប្បុរស បុគ្គលនោះឈ្មោះថាតាំងខ្លួនដោយប្រពៃ ដោយអាការៈយ៉ាងនេះ។

សេចក្ដីពិត បុគ្គលប្រកបដោយចក្កៈ៤នេះហើយ មិនមែនជាហេតុឲ្យយោនិសោមនសិការកើតតែប៉ុណ្ណោះទេ។ ចក្កៈ៤នេះតែងឲ្យបានវត្ថុគ្រប់យ៉ាងដែលជាទី

ប្រាជ្ញាផង មានអង្ករ ស្រូវ ទ្រព្យ យស កិត្តិយស និងសេចក្តីសុខជាដើម មានដល់បុគ្គលនោះ។

មហាកុសល ឬកាមាវចរកុសលចិត្តនេះ ចែកជា៨នោះ ក៏ព្រោះវេទនាជាសោមនស្ស ខ្លះ ឧបេក្ខាខ្លះ ញាណខ្លះ សង្ខារខ្លះ។ ដើម្បីឲ្យធម៌ទាំងនេះ ជាក់ច្បាស់ ទើបគួរជ្រាបនូវធម៌ដែលជាបច្ច័យ។

ហេតុឲ្យកើតកុសលសោមនស្ស ៦

១-សោមនស្សបដិសន្ធិកតា បដិសន្ធិដោយចិត្តសោមនស្ស

២-សទ្ធាពហុលតា ជាអ្នកមានសទ្ធាច្រើន

៣-វិសុទ្ធទិដ្ឋិតា មានការឃើញប្រពៃ ជាសម្មាទិដ្ឋិ

៤-អនិសំសទស្សាវិតា ឃើញអានិសង្សនៃកុសល

៥-ឥដ្ឋារម្មណសមាយោគោ ប្រសប់នឹងឥដ្ឋារម្មណ៍

៦-កស្សចិបិឡាកាវោ មិនមានឧបសគ្គរាំង

បុគ្គល អ្នកបដិសន្ធិក្នុងលោកនេះដោយកុសលវិបាកប្រកបដោយ សោមនស្ស តែងមានចិត្ត រីករាយមិនចូលចិត្តមានទុក្ខច្រើន ពេលធ្វើកុសល ឬអកុសលក្តី តែងជាអ្នកច្រើនដោយ សោមនស្ស។

បុគ្គលច្រើនទៅដោយសទ្ធា មានការឃើញប្រាសចាកមន្ទិល ឃើញអានិសង្ស នៃកុសល រមែងធ្វើកុសលដោយចិត្តសោមនស្ស។ បុគ្គលដែលប្រសប់នឹងឥដ្ឋារម្មណ៍ តាមផ្លូវភ្នែក ត្រចៀកជាដើម តែងត្រេកអរពេញចិត្ត កាលធ្វើកុសលក៏ជាសោមនស្ស តែបើមនសិការមិនល្អទេ ក៏ជាសោមនស្សនៃលោកមូលចិត្តក៏មាន។ ការធ្វើកុសលគ្រប់ យ៉ាងមិនមានឧបសគ្គឯណាមករាំងទេ ក៏ជាហេតុឲ្យកុសលកើតព្រម នឹងសោមនស្ស។

ហេតុឲ្យកើតកុសលឧបេក្ខា ៦

១-ឧបេក្ខាបដិសន្ធិកតា បដិសន្ធិដោយឧបេក្ខា

២-អប្បសទ្ធតា មានសទ្ធាតិច

៣-អវិសុទ្ធទិដ្ឋិតា មានការឃើញមិនបរិសុទ្ធ

៤-អានិសំស អទស្សាវិតា មិនឃើញអានិសង្សនៃកុសល

៥-មជ្ឈត្តារម្មណសម្មាយោគោ ប្រសប់នឹងអារម្មណ៍ ជាមធ្យម

៦-កស្សចិបិឡិតតា មានឧបសគ្គខ្ទះរារាំង

ហេតុកើតកុសលញាណសម្បយុត្ត ៤ (ន័យទី១)

១-បញ្ញាសំវត្តនិក កម្មប្បនិស្សយតា ភាពជាអ្នកមានឧបនិស្ស័យក្នុងការធ្វើកុសលដែល ប្រព្រឹត្តទៅដោយបញ្ញា ដូចការសំដែងធម៌ ការអារាធនាឲ្យសំដែងធម៌ ការបង្ហាត់សិល្បវិទ្យាដែលមិនមានទោស ការបូជានិងការថ្វាយទានតាំងសេចក្តីប្រាថ្នាជាដើមៗ

២-អព្យាបជ្ឈលោកូបបត្តិតា ភាពជាអ្នកកើតឡើងក្នុងលោកដែលមិនមានការបៀតបៀនៗ

៣-ឥន្ទ្រិយបរិបាកតា ភាពជាអ្នកមានឥន្ទ្រិយ៍ចាស់ក្លា គឺមានឥន្ទ្រីយ៍៥ ដែលមានបញ្ញិន្ទ្រិយ៍ជាប្រធានៗ

៤-កិលេសទូរតា ភាពជាអ្នកឆ្ងាយចាកពីកិលេស ដោយតាំងខ្លួនទុកប្រពៃដូចចំរើនវិបស្សនា ឬចំរើនធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គ ដែលជាភាវៈឆ្ងាយចាកកិលេសៗ

ហេតុឲ្យកើតកុសលញាណសម្បយុត្ត ៧ (ន័យទី២)

១-បរិបុច្ឆកតា ភាពជាអ្នកសាកសួរបញ្ហាផ្សេងៗ

២-វត្ថុវិសទក្រិយតា ការស្អាតទាំងកាយ ទាំងចិត្ត និងទាំងវត្ថុ

៣-ឥន្ទ្រីយសមត្តបដិបាទនតា មានឥន្ទ្រីយ៥ស្មើៗគ្នា

៤-ទុប្បញ្ញាបុគ្គលបរិវជ្ជនា គេចចេញពីមនុស្ស មានបញ្ញាអាក្រក់

៥-បញ្ញាវន្តបុគ្គលសេវនា សមាគមនឹងមនុស្សមានបញ្ញា

៦-គម្ភីរញ្ញាណចរិយបច្ចវេក្ខណា ពិចារណាញាណចរិយាដែលជ្រាលជ្រៅ គឺពិចារណានូវ ការប្រព្រឹត្ត នៃអ្នកដែលព្រមដោយបញ្ញាជាគ្រឿងត្រាស់ដឹងៗ

៧-គតចិមុត្តតា ភាពជាអ្នកបង្អោនចិត្តទៅក្នុងញាណនោះ។

ហេតុឲ្យកើតញាណវិប្បយុត្ត ៤ (ន័យទី១)

១-បញ្ញាអសំវត្តនិក កម្មុប្បនិស្សយតា មានឧបនិស្ស័យក្នុងកម្ម មិនប្រកបដោយបញ្ញា

២-សព្យាបជ្ឈលោកូបបត្តិតា កើតក្នុងលោកដែលមានការបៀតបៀន

៣-ឥន្ទ្រិយអបរិបាកតា មានឥន្ទ្រិយខ្សោយ

៤-កិលេសាទូរតា មិនឆ្ងាយពីកិលេស

ហេតុឲ្យកើតញាណវិប្បយុត្ត ៧ (ន័យទី២)

១-អបរិបុច្ឆកតា មិនចូលចិត្តសួរបញ្ហា

២-វត្ថុអវិសទតា ការមិនស្អាតទាំងកាយទាំងចិត្ត និងទាំងវត្ថុប្រើប្រាស់ផង

៣-ឥន្ទ្រិយអសមត្តបដិ បាទនតា មិនសម្បូណ៌ដោយឥន្ទ្រិយ

៤-ទុប្បញ្ញាបុគ្គលសេវនា សមាគមនឹងមនុស្ស មិនមានបញ្ញា

៥-បញ្ញាវន្តបុគ្គលបរិវជ្ជនា គេចពីមនុស្សមានបញ្ញា

៦-គម្ភីរញាណចរិយា អបច្ចវេក្ខណា មិនពិចារណាញាណ ចរិយាដែលជ្រាលជ្រៅ

៧-អតទធិមុត្តតា មិនបង្អោនចិត្តទៅក្នុងញាណនោះ

ហេតុឲ្យកើតអសញ្ញារិក ៦

១-អសង្ខារិកកម្មជនិត បដិសន្ធិកតា បដិសន្ធិដោយកម្មដែល ជាអសង្ខារិក

២-កល្លកាយចិត្តតា មានការសប្បាយកាយនិងចិត្ត

៣-សីតុណ្ហាទីនំ ខមនពហុលតា អត់ធន់ចំពោះក្តៅ និងត្រជាក់ជាដើម

៤-កត្តព្វកម្មេសុ ទិដ្ឋានិសំសតា ឃើញប្រយោជន៍ក្នុងការងារដែលគប្បីធ្វើ

៥-កម្មេសុ ចិណ្ណវសិតា មានការជំនាញក្នុងការងារទាំងឡាយ

៦-ឧតុភោជនាទិសប្បាយលាភោ មានអាកាស និងអាហារល្អជាដើមៗ

*ក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គ សំដែងសប្បាយ:៧ គឺ :

១-អាវាស ២-គោចរ ៣-ភស្ស: (ការនិយាយ កថាវត្ថុ១០) ៤-បុគ្គល ៥-ភោជនៈ ៦-ឧតុ ៧-ឥរិយាបថៗ

ក្នុងវិភាវិនីដីកា ពោលហេតុឲ្យកើតអសំខារិក ដោយសង្ខេបថា :

១-អាវាសសប្បាយាទិ វសេន កាយចិត្តានំ កល្លភាវតោ ព្រោះការដែលកាយនិងចិត្តជាធម្មជាតិ អាចទៅបានក៏ដោយអំណាចនៃសប្បាយទាំងឡាយ មានអាវាសសប្បាយ:ជាដើមៗ

២-បុព្វេ ទានាទីសុ កតបរិចយតាទីហិ ព្រោះបុព្វចរិយ ជាដើម ធ្លាប់ក្នុងការធ្វើបុណ្យមានទានជាដើម ក្នុងកាលមុនៗ

ចំណែកហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិកចិត្តនោះ មានន័យផ្ទុយពីន័យនៃអសង្ខារិក ហើយមានទំនងបែបដូចដែលបានពោលទុកក្នុងសង្ខារភេទ ក្នុងលោភមូលចិត្តដែរៗ

មហាកុសល២ប្រភេទ

១-មហាកុសលញាណវិប្បយុត្ត ៤ដួង

២-មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត ៤ដួង

មហាកុសលញាណវិប្បយុត្ត៤ដួងនោះ ជាចិត្តប្រកបដោយកុសលហេតុ២ គឺ អលោភហេតុ និងអទោសហេតុ ហៅថា ទ្វិហេតុកចិត្តៗ ចំណែកមហាកុសលញាណសម្បយុត្ត ប្រកបដោយហេតុ៣ គឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ ហៅថា តិហេតុកចិត្តៗ

ការដែលមហាកុសលចិត្តជាញាណវិប្បយុត្ត មានអលោភហេតុ និងអទោសហេតុកើតរួមជាមួយ អាស្រ័យដោយការធ្វើកុសលណាមួយ មានការឲ្យទាន រក្សាសីលជាដើមៗ ការដែលកុសលនោះៗ នឹងកើតឡើងបាន ក៏ព្រោះខណៈនោះមិនមានលោភ: មិនមានទោស: ប្រសិនបើនៅមានលោភ:ទេ ក៏លំបាកនឹងលះវត្ថុរបស់របររបស់យើងឲ្យជាទានបានដែរ

ឬកំពុងតែក្រោធក៏អញ្ចឹងដែរ។ ដូច្នោះកុសលចិត្តជាញាណវិប្បយុត្តនេះ ទើបមានត្រឹមតែអលោភៈ អទោសៈ ប៉ុណ្ណោះកើតរួមជាមួយ។

ចំណែកឯមហាកុសលញាណសម្បយុត្តនោះ ត្រូវមានកុសលចេតសិក៣ប្រភេទ កើតរួមជាមួយចិត្ត គឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ។ ក្នុងការនឹងធ្វើកុសលណាៗក៏ដោយ បើប្រកបដោយបញ្ញាក៏រមែងជាកុសលប្រសើរខ្ពស់បំផុត។

ហេតុឲ្យកើតបញ្ញា ៣យ៉ាង

១-សុតមយបញ្ញា បញ្ញាកើតពីការស្តាប់

២-ចិន្តាមយបញ្ញា បញ្ញាកើតពីការគិត

៣-ភាវនាមយបញ្ញា បញ្ញាកើតពីការភាវនា

បញ្ញាទាំងឡាយនឹងកើតឡើងបាន ក៏ត្រូវអាស្រ័យបច្ច័យឲ្យកើតដែរ មានការស្តាប់ជាដើម។

ការស្តាប់ ក៏គឺការរៀនការសិក្សា ហើយប្រយោជន៍នៃការស្តាប់ធម៌ ព្រះមានព្រះភាគជាម្ចាស់ទ្រង់ត្រាស់ទុកថា : ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ អានិសង្សនៃការស្តាប់ធម៌៥ប្រការនេះគឺ

-អ្នកស្តាប់តែងបានស្តាប់នូវរឿងដែលមិនទាន់ធ្លាប់ស្តាប់១

-រឿងណាបានស្តាប់ហើយៗនៅមិនទាន់យល់ច្បាស់តែងយល់ច្បាស់ក្នុងរឿងនោះ១

-កំចាត់បង់នូវការសង្ស័យបាន១

-ធ្វើឲ្យឃើញតាមសេចក្តីពិត១

-ចិត្តអ្នកស្តាប់តែងថ្លាផូរផង់១

ម្នាលភក្ខុទាំងឡាយអានិសង្សក្នុងការស្តាប់ធម៌៥ប្រការ យ៉ាងនេះឯង (អង្គុត្តរ.បញ្ចក.)។

សុតមយបញ្ញានេះត្រូវអាស្រ័យអ្នកដទៃប្រាប់ ឬរៀនសូត្រក្នុងសំណាក់អាចារ្យទើបបាន ហើយបញ្ញានេះជាបញ្ញាថ្នាក់ក្រោម។ ចំណែកចិន្តាមយបញ្ញានៃបុគ្គល ជាជនធម្មតាតែងកើតព្រោះអាស្រ័យនូវការស្តាប់ជាដំបូងសិន ទើបកើតបាន ប៉ុន្តែចំពោះអ្នកមានបារមីអប់រំមកល្អហើយ មិនចាំបាច់ស្តាប់ពីអ្នកដទៃក៏អាចកើតឡើងបានដែរ។ ក្នុងអដ្ឋកថា

សម្មាហរិនោទនី បានលើកយកព្រះពោធិសត្វទាំង២ ជាឧទាហរណ៍ គឺសព្វញ្ញូពោធិសត្វ និងបច្ចេកពោធិសត្វ។ ព្រះពោធិសត្វទាំង២នេះ ក្នុងជាតិចុងក្រោយ អាចត្រឹមតែ ចិន្តាមយបញ្ញា ក៏សំរេចមគ្គផលបានដែរ។ ចំណែកភាវនាមយបញ្ញា ជាបញ្ញា កើតពីភាវនានោះ បានដល់ ការចំរើនវិបស្សនា។

បញ្ញាទាំង៣ជួងនេះ ជាហេតុឲ្យបាននូវកម្មស្សកតាបញ្ញា (បញ្ញាដឹងថាសត្វទាំងឡាយ មានកម្មជារបស់ខ្លួន) សូម្បីសម្មាទិដ្ឋិ១០ ក៏ឈ្មោះថាជាកម្មស្សកតាបញ្ញាដែរ។ ក្នុងអដ្ឋកថា ហៅថា កម្មស្សកតាសម្មាទិដ្ឋិ១០។

សម្មាទិដ្ឋិ១០

១-អត្ថិ ទិន្នំ ឃើញថាទានដែលឲ្យហើយ មានផល

២-អត្ថិ យិដ្ឋំ ឃើញថាការបូជាតូច មានផល

៣-អត្ថិ ហុតំ ឃើញថាការបូជាធំ មានផល (បួងសួងសុំ)

៤-អត្ថិ សុកតទុក្កតានំ កម្មានំ ផលំ វិបាកោ ឃើញថាផលវិបាករបស់កម្មល្អ និង អាក្រក់ដែលធ្វើហើយ មាន

៥-អត្ថិ អយំ លោកោ ឃើញថាលោកនេះ មាន

៦-អត្ថិ បរោ លោកោ ឃើញថាលោកខាងមុខ មាន

៧-អត្ថិ មាតា ឃើញថាមាតា មានគុណ

៨-អត្ថិ បិតា ឃើញថាបិតា មានគុណ

៩-អត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា ឃើញថាសត្វទាំងឡាយជាឧបបាតិកៈ មាន

១០- អត្ថិ លោកេ សមណា ព្រាហ្មណា សម្មគ្គតា សម្មាបដិបន្នា ឃើញថា សមណព្រាហ្មណ៍ទាំងឡាយដែលធ្វើឲ្យជាក់ច្បាស់ដោយប្រាជ្ញាដ៏ឧត្តមដោយខ្លួនឯង ចំពោះ លោកនេះ និងលោកខាងមុខ ហើយអាចនឹងប្រកាសបាន ជាអ្នកប្រព្រឹត្តល្អ ប្រតិបត្តិល្អ មាន ក្នុងលោកនេះ។

ចេតនាក្នុងមហាកុសលចិត្ត ៨ដួង

ចេតនាក្នុងមហាកុសលចិត្ត៨នេះ សំដែងបានន័យពីរ គឺ

១-ដោយកម្មទ្វារ៣ និង ២-ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០

១-មហាកុសលដោយកម្មទ្វារ៣

-កាយកម្ម៣ គឺចេតនាវៀរចាក បាណាតិបាត ចេតនាវៀរចាកអទិន្នាទាន ចេតនាវៀរចាកកាមេសុមិច្ឆាចារៈ។

-វចីកម្ម៤ គឺចេតនាវៀរចាកមុសាវាទ ចេតនាវៀរចាកបិសុណាវាទ ចេតនាវៀរចាកផរុសវាទ ចេតនាវៀរចាក សម្ផប្បលាបវាទ។

-មនោកម្ម៣ គឺអនភិជ្ឈា (មិនគិតរំពៃក្នុងវត្ថុរបស់អ្នកដទៃ មកធ្វើជារបស់ខ្លួន) អព្យាបាទ (មិនព្យាបាទ) សម្មាទិដ្ឋិ (សេចក្តីយល់ឃើញត្រូវ)។

អង្គធម៌របស់កុសលកម្មបថ១០

អង្គធម៌របស់កុសលកម្មបថ១០ គឺ ៖

-កាយកម្ម៣	*បានដល់ សម្មាកម្មន្តចេតសិក និងសម្មាអាជីវចេតសិក*
-វចីកម្ម៤	*បានដល់ សម្មាវាចាចេតសិក និងសម្មាអាជីវចេតសិក*
-មនោកម្ម ៣	*បានដល់ អនភិជ្ឈា (អលោភចេតសិក)*
	អព្យាបាទ (អទោសចេតសិក)
	សម្មាទិដ្ឋិ (បញ្ញាចេតសិក)

**ការៈនៃការវៀរចាកបាប ឈ្មោះថា វិរតិចេតសិក (សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តៈ សម្មាអាជីវៈ) ឬ ហៅថា វិរតិ។ វិរតិ មាន ៣ប្រភេទគឺ ៖ សម្បត្តិវិរតិ១ សមាទានវិរតិ១ សេតុឃាតវិរតិ១ (អដ្ឋកថាកូដទន្តសូត្រ សុមង្គលវិលាសិនី)។*

សម្បត្តិវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាប ដោយអធ្យាស្រ័យរបស់ខ្លួន គឺខ្លួនមិនបានទទួល នូវសិក្ខាបទទេ ពេលនឹងគិតដល់ជាតិ គោត្រ ត្រកូល ឬប្រទេស ជាដើម

របស់ខ្លួនណាមួយ ថា ការធ្វើយ៉ាងនេះមិនសមគួរដល់យើងទេ យ៉ាងនេះហើយក៏មិនធ្វើបាណាតិបាតទៅជាដើម។

សម្មាទានវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាបដោយសមាទានសិក្ខាបទ មានសីល៥ សីល៨ជាដើម ថា ពីពេលនេះទៅ ខ្ញុំម្ចាស់នឹងវៀរចាកការសំលាប់សត្វជាដើម សូម្បីព្រោះហេតុនៃជីវិតក៏ដោយ ខ្ញុំម្ចាស់សូមសមាទានការវៀរចាក។

សេតុឃាតវិរតិ គឺសមុច្ឆេទវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាបដែលសម្បយុត្តដោយមគ្គរបស់អរិយបុគ្គលទាំងឡាយ។

២-មហាកុសល ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០

១-ទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយទាន គឺការលះវត្ថុឲ្យជាប្រយោជន៍អ្នកដទៃ

២-សីលមយៈ បុណ្យសំរេចដោយសីល គឺ វិរតិទុច្ចរិតកម្ម

៣-ភាវនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការចំរើនសមថៈ និងវិបស្សនា

៤-អបចាយនមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការគោរពថ្វាយបង្គំចំពោះអ្វីដែលគួរគោរព

៥-វេយ្យាវច្ចមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការជួយសង្គ្រោះនូវការងារផ្សេងៗ

៦-បត្តិទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការឧទ្ទិសចំណែកកុសលឲ្យដល់អ្នកដទៃអនុមោទនា

៧-បត្តានុមោទនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការអនុមោទនាក្នុងកុសលនៃអ្នកដទៃ

៨-ធម្មទេសនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការសំដែងធម៌

៩-ធម្មស្សវនមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការស្តាប់ធម៌

១០-ទិដ្ឋុជុកម្មៈ បុណ្យសំរេចដោយការឃើញត្រូវត្រង់តាមធម៌

បញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០នេះ កាលបើពោលដោយសង្ខេបក៏មានត្រឹម៣ប៉ុណ្ណោះ គឺ ទានមយៈ១ បត្តិទានមយៈ១ បត្តានុមោទនាមយៈ១ រួមទាំង៣នេះសង្គ្រោះ ចូលក្នុងទាន។ សីលមយៈ១ អបចាយនមយៈ១ វេយ្យាវច្ចមយៈ១ រួមទាំង៣នេះសង្គ្រោះចូលក្នុងសីល។ ភាវនាមយៈ១ ធម្មទេសនាមយៈ១ ធម្មស្សវនមយៈ១ រួមទាំង៣នេះសង្គ្រោះចូលក្នុងភាវនា។

ចំណែក ទិដ្ឋុជុកម្មនោះ សង្គ្រោះចូលក្នុងបុញ្ញកិរិយាទាំង៣ គឺប្រព្រឹត្តក្នុងទានក៏បាន ប្រព្រឹត្តក្នុងសីលក៏បាន ប្រព្រឹត្តក្នុងភាវនាក៏បាន ព្រោះបើគ្មានទិដ្ឋិជុកម្មហើយកុសលនោះៗ ក៏រមែងមិនសម្បូណ៌ៗ

ចំណែកមហាកុសល៨ ប្រកបដោយចេតនា៤

១-បុព្វចេតនា ចេតនាមុនធ្វើ

២-មុញ្ចនចេតនា ចេតនាកំពុងធ្វើ

៣-អបរចេតនា ចេតនាពេលបានធ្វើហើយ

៤-អបរាបរចេតនា ចេតនាពេលនឹកដល់កុសលដែលខ្លួនបានធ្វើយូរយារមកហើយៗ

ចេតនាក្នុងមហាកុសល៨ ដែលជា តិហេតុកកុសល និងទុហេតុកកុសល មាន២ប្រភេទគឺ ៖

១-ឧក្កដ្ឋកុសលំ កុសលថ្នាក់ឧក្រិដ្ឋ

២-ឱមកកុសលំ កុសលថ្នាក់រង

ក្នុងបណ្ដាកុសលទាំង២ប្រភេទនោះ កាលបុគ្គលឲ្យទានឬរក្សាសីលជាដើម មុនធ្វើ(បុព្វចេតនា)ក្ដី កំពុងធ្វើ (មុញ្ចនចេតនា)ក្ដី ធ្វើរួចហើយ (អបរចេតនា)ក្ដី មានចិត្តមិនប្រកបដោយអកុសល គឺមានចេតនាបរិសុទ្ធទាំង៣កាលៗ ផលនៃទានក្ដី ឬផលនៃសីលក្ដី របស់អ្នកនោះទោះជា តិហេតុកកុសល ឬទុហេតុកកុសលក៏ដោយ ក៏ចាត់ជាឧក្កដ្ឋកុសលដែរៗ ប៉ុន្តែបើបុព្វចេតនាក្ដី មុញ្ចនចេតនាក្ដី អបរចេតនាក្ដី មានអកុសលលាយឡំ គឺមានចេតនាមិនបរិសុទ្ធទាំង៣កាលទេៗ កុសលនោះទោះជា តិហេតុកកុសល ឬទុហេតុកកុសលក៏ដោយ ក៏ចាត់ជា ឱមកកុសលៗ

ចំណែកកុសលដោយឧក្កដ្ឋៈ និងឱមកៈ ៤

១-តិហេតុកកុសល ប្រភេទ ឧក្កដ្ឋៈ (ឧក្រិដ្ឋ)

២-តិហេតុកកុសល ប្រភេទ ឱមកៈ (ថ្នាក់រង)

៣-ទុហេតុកកុសល *ប្រភេទ ឧក្កដ្ឋ: (ឧក្រិដ្ឋ)*

៤-ទុហេតុកកុសល *ប្រភេទ ឱមក: (ថ្នាក់រង)*

ចំណែកកុសលដោយឧក្កដ្ឋ: និងឱមក: ៨

១-តិហេតុកកុសល *ឧក្រិដ្ឋ (ថ្នាក់ទី១) ហៅថា តិហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋ*

២-តិហេតុកកុសល *ឧក្រិដ្ឋ (ថ្នាក់រង) ហៅថា តិហេតុកឧក្កដ្ឋោមក:*

៣-តិហេតុកកុសល *ឱមក: (ថ្នាក់ទី១) ហៅថា តិហេតុកឱមកុក្កដ្ឋ:*

៤-តិហេតុកកុសល *ឱមក: ថ្នាក់រង) ហៅថា តិហេតុកឱមកោមក:*

៥-ទុហេតុកកុសល *ឧក្រិដ្ឋ (ថ្នាក់ទី១) ហៅថា ទុហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋ:*

៦-ទុហេតុកកុសល *ឧក្រិដ្ឋ (ថ្នាក់រង) ហៅថា ទុហេតុកឧក្កដ្ឋោមក:*

៧-ទុហេតុកកុសល *ឱមក: (ថ្នាក់ទី១) ហៅថា ទុហេតុកឱមកុក្កដ្ឋ:*

៨-ទុហេតុកកុសល *ឱមក: (ថ្នាក់រង) ហៅថា ទុហេតុកឱមកោមក:*

ភាពជាកុសលទាំង៨ប្រការតាមដែលបានពោលមកនេះ អាស្រ័យដោយមុញ្ចនចេតនា ជាប្រធាន គឺខណៈដែលមុញ្ចនចេតនាកើតឡើង បើប្រកបដោយតិហេតុ ហៅថា តិហេតុកកុសល។ ប៉ុន្តែបើមុញ្ចនចេតនាប្រកបដោយទុហេតុ កុសលនោះក៏ហៅថា ទុហេតុកកុសល។

ញាណសម្បយុត្ត ៤ន័យ

ន័យទី១ តិហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋ:	*បុព្វចេតនា*	*ល្អ*
	មុញ្ចនចេតនា	*ល្អ*
	អបរចេតនា	*ល្អ*
	អបរាបរចេតនា	*ល្អ*
ន័យទី២ តិហេតុកឧក្កដ្ឋោមក:	*បុព្វចេតនា*	*ល្អ*
	មុញ្ចនចេតនា	*ល្អ*
	អបរចេតនា	*ល្អ*
	អបរាបរចេតនា	*មិនល្អ*

ន័យទី៣ តិហេតុកឱមកុក្កដ្ឋៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	ល្អ
	អបរាបរចេតនា	មិនល្អ
ន័យទី៤ តិហេតុកឱមកោមកៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	មិនល្អ
	អបរាបរចេតនា	មិនល្អ

ញាណវិប្បយុត្ត ៤ន័យ

ន័យទី១ ទុហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	ល្អ
	អបរាបរចេតនា	ល្អ
ន័យទី២ ទុហេតុកឧក្កដ្ឋោមកៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	ល្អ
	អបរាបរចេតនា	មិនល្អ
ន័យទី៣ ទុហេតុកឱមកុក្កដ្ឋៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	មិនល្អ
	អបរាបរចេតនា	ល្អ

ន័យទី៤ ទុហេតុកឱមកោមកៈ	បុព្វចេតនា	ល្អ
	មុញ្ចនចេតនា	ល្អ
	អបរចេតនា	មិនល្អ
	អបរាបរចេតនា	មិនល្អ

ចំណែកអានិសង្សតាមន័យនៃតិហេតុកៈ

ន័យទី១ (តិហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋៈ) ជាញាណសម្បយុត្តប្រភេទល្អទី១ បានទទួលវិបាក ១៦ដួង គឺ មហាវិបាក៨ដួង និងអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង ហើយមានអានិសង្សខ្ពស់បំផុត អាចឲ្យកើតបានក្នុងភូមិមនុស្សនិងទេវតា ហើយបរិបូណ៌ព្រមដោយមនុស្សសម្បត្តិ សួគ៌សម្បត្តិ ទាំងប្រកបដោយបញ្ញាអាចធ្វើ មគ្គ ផល និព្វាន និងឈានសមាបត្តិ ឲ្យកើតឡើងបានក្នុងបច្ចុប្បន្នជាតិនោះ ដែលចាត់ជាបុគ្គលថ្នាក់ប្រណីតក្រៃលែង មានសេចក្តីសុខតាំងពីកើត រហូតដល់ចាស់ស្លាប់។

ន័យទី២ (តិហេតុកឧក្កដ្ឋោមកៈ) ជាញាណសម្បយុត្តប្រភេទល្អទី២ បានទទួលវិបាក១៦ដួងដូចគ្នា អាចកើតបានក្នុងភូមិមនុស្សនិងទេវតា ប៉ុន្តែល្អមិនរហូត ពេលជាខាងក្រោយមិនល្អ និងមានសតិបញ្ញា។

ន័យទី៣ (តិហេតុកឧមកុក្កដ្ឋៈ) ជាញាណសម្បយុត្តប្រភេទរងទី១ បានទទួលវិបាក១២ដួង គឺ មហាវិបាកញាណវិប្បយុត្ត៤ដួង និងអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង អាចកើតក្នុងភូមិមនុស្ស និងទេវតា។ សេចក្តីសុខក្នុងកាមគុណមិនសូវសម្បូណ៌ឡើងចុះៗ ពេលក្មេងមិនល្អ ពេលពេញវ័យល្អ ពេលកណ្តាមនុស្សល្អ ពេលចាស់មិនល្អ។

ន័យទី ៤ (តិហេតុកឧមកោមកៈ) ជាញាណសម្បយុត្តប្រភេទរងទី២ បានទទួលវិបាក ១២ដួងដូចគ្នា អាចកើតបានក្នុងភូមិមនុស្សនិងទេវតា។ សេចក្តីសុខមិនស្មើ សម្បត្តិតិចជាង គឺ ពេលក្មេងមិនល្អ ពេលពេញវ័យល្អ ពេលកណ្តាលមនុស្សមិនល្អ ពេលចាស់មិនល្អ យ៉ាងនេះជាដើម។

ចំណែកអានិសង្សតាមន័យ នៃទុហេតុកៈ

ន័យទី១ (ទុហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋៈ) ជាញាណវិប្បយុត្ត ប្រភេទល្អទី១ មានវិបាក១២ដួង គឺមហាវិបាកញាណវិប្បយុត្ត៤ដួង និងអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង អាចកើតបានក្នុងមនុស្ស ឬទេវតា ជាបុគ្គលបរិបូណ៌ដោយសម្បត្តិ មានសេចក្ដីសុខរហូតតាំងពីកើតដល់ស្លាប់។ ប៉ុន្តែមិនអាចនឹងធ្វើមគ្គ ផល និព្វាន ឈានសមាបត្តិឲ្យកើតឡើងបានទេ ព្រោះជាវិបាកដែលមិនប្រកដោយបញ្ញា។

ន័យទី២ (ទុហេតុកឧក្កដ្ឋោមកៈ) ជាញាណវិប្បយុត្ត ប្រភេទល្អទី២ មានវិបាក១២ដួង ដូចន័យទី១ អាចកើតបានក្នុងភូមិមនុស្សនិងទេវតា មានសេចក្ដីសុខរហូត តែពេលចាស់មិនល្អ និងមិនអាចញ៉ាំង មគ្គ ផល និព្វាន ឈាន សមាត្តិឲ្យកើតបានទេ ។

ន័យទី៣ (ទុហេតុកឱមកុក្កដ្ឋៈ) ជាញាណវិប្បយុត្តប្រភេទទាបទី១ មានអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួងតែប៉ុណ្ណោះ ប៉ុន្តែអាចកើតបានក្នុងភូមិមនុស្ស និងទេវតាបានមានសេចក្ដីសុខតិចជាងន័យទី២ទៀត។

ន័យទី៤ (ទុហេតុកឱមកោមកៈ) ជាមហាកុសលញាណវិប្បយុត្ត ប្រភេទថ្នាក់ទាបបំផុត ញ៉ាំងឲ្យអហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង កើតបានក្នុងសុគតិភូមិ គឺ ក្នុងភូមិមនុស្ស និងទេវតាជាន់ទាប។ ជាបុគ្គលជាន់ទាបណាស់ ឬមិនដូច្នោះទេ ក៏មានសតិមិនបរិបូណ៌ ជាមនុស្សឆ្កួតល្ងីល្ងើ ជាមនុស្សគថ្លង់ ខ្វាក់ខ្វិនពិការមកពីកំណើត ថែមទាំងមិនអាចចំរើនសមថនិងវិបស្សនាបានដែរ។

ផលក្នុងបដិសន្ធិកាល និងក្នុងបវត្តិកាល នៃមហាកុសលចេតនា

ចេតនានៃមហាកុសលញាណសម្បយុត្តក្តី ញាណវិប្បយុត្តក្តី ក្នុងសង្គហៈមានអធិប្បាយទុកអំពីការឲ្យផលថា ចេតនាក្នុងការធ្វើកុសលនោះ បើចេតនាល្អក្នុងកាលទាំង ៤ ជាកុសលថ្នាក់ឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋៈ បើចេតនាល្អក្នុងកាល៣ តែអបរាបរចេតនាមិនល្អ នោះជាកុសលថ្នាក់ ឧក្កដ្ឋោមកៈ។ ប្រសិនបើបុព្វចេតនាមិនល្អ មុញ្ចនចេតនាល្អ អបរចេតនាល្អ តែអបរាបរចេតនាមិនល្អ នោះជាកុសលថ្នាក់ ឱមកុក្កដ្ឋៈ។ តែបើមុញ្ចនចេតនាល្អ ហើយសល់ពីនោះមិនល្អ នោះជាកុសលថ្នាក់ ឱមកោមកៈ។

ការឲ្យផលក្នុងបដិសន្ធិកាល និងក្នុងបវត្តិកាល បានពោលទុកថា ៖

១-តិហេតុកឧក្កដ្ឋកុសល ឲ្យបដិសន្ធិជា តិហេតុកវិបាក ហើយក្នុងបវត្តិកាល រមែងឲ្យវិបាក១៦ គឺមហាវិបាក៨ និងអហេតុកកុសលវិបាក៨។

២-តិហេតុកឱមកៈ និងទុហេតុកឧក្កដ្ឋកុសល ឲ្យបដិសន្ធិជាទុហេតុកវិបាក ហើយក្នុងបវត្តិកាលរមែងឲ្យវិបាក១២ដួង វៀរតិហេតុកវិបាក ។

៣-ទុហេតុកឱមកៈ ឲ្យបដិសន្ធិជា អហេតុកវិបាកប៉ុណ្ណោះ ហើយក្នុងបវត្តិកាល ឲ្យវិបាក៨ ជាអហេតុកវិបាក៨ដួងនោះឯង។

នាមនៃកុសលចិត្ត

ក្នុងកុសលចិត្ត ៨ដួងនេះ ហៅបានច្រើនយ៉ាង មានឈ្មោះដូចនេះគឺ៖

-កាមាវចរកុសល

-កាមសោភណកុសល

-សហេតុកកុសល

-មហាកុសល

១-ពាក្យថា កាមាវចរកុសលនោះ សំគាល់ថាកុសលនេះ ជាហេតុនឹងញុំាងឲ្យផល កើតបាន ត្រឹមតែក្នុងកាមភូមិ ឬបុគ្គលខ្ពស់ជាងពីនេះ ដូចជាព្រហ្មបុគ្គលជាដើម មិនបានឡើយ។ មា្យ៉ាងទៀតដោយហេតុថា កុសលចិត្ត៨ដួងនេះ ក៏អកុសលញុំាង ឲ្យកើតបាន តែកាមវិបាកចិត្តប៉ុណ្ណោះ ហើយនឹងសេចក្ដីសុខ ក៏បានត្រឹមតែអាស្រ័យ កើតអំពីកាមារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ ទើបហៅចិត្តដែលជាកុសលទាំង៨ដួងនេះ ថាកាមាវចរកុសល យ៉ាងនេះឯង។

២-ពាក្យថាកាមសោភណកុសលនោះ ក៏ព្រោះហេតុថា ចិត្ត៨ដួងនេះប្រកបដោយ សោភណចេតសិក ទើបហៅចិត្តនេះថា កាមសោភណកុសល យ៉ាងនេះឯង។

៣-ពាក្យថា សហេតុកកុសលនោះ ក៏ព្រោះហេតុថា ចិត្ត៨ដួងនេះប្រកបជា មួយហេតុគឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ ទើបហៅចិត្តនេះថា សហេតុកកុសលយ៉ាងនេះ។

៤-ពាក្យថា មហាកុសលនេះជាកុសលទូលំទូលាយណាស់ ព្រោះដោយហេតុថា កុសលចិត្ត៨ដួងនេះ អាចកើតបានក្នុងបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០ អាចប្រព្រឹត្តបានក្នុងអារម្មណ៍ទាំង៦ តាមទ្វារទាំង៦ អាចកើតបានក្នុងបុគ្គលទាំង១១ពួក (វៀរព្រះអរហន្ត) និងអាចប្រព្រឹត្តបានជាកាយកម្ម វចីកម្ម មនោកម្មផង ទាំងជាថោកទាប កណ្តាល ប្រណីតផង ដូចបានពោលក្នុងវិធីរាប់កុសលចិត្ត ដោយពិស្តាររួចហើយ ដែលគណនាបានដល់ ១៥១២០ដួង ។

ចំណែកមហាកុសលចិត្ត ៨ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាជាតិកុសល

២-ដោយភូមិ ជាកាមភូមិ (កើតបាន៣០ភូមិ)

៣-ដោយវេទនា ជាសោមនស្ស៤ និងឧបេក្ខា៤

៤-ដោយហេតុ ជានហេតុ ជាសហេតុកចិត្ត ៨

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្ត ៤ និង ញាណវិប្បយុត្ត ៤

៦-ដោយសង្ខារ ជាអសង្ខារិក ៤ សសង្ខារិក ៤

៧-ដោយសោភណៈ ជាកាមសោភណចិត្ត

៨-ដោយឈាន ជាអឈានកុសលចិត្ត

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកីយចិត្ត

១០-ដោយកិច្ច ជាចិត្តធ្វើជវនកិច្ច

១១-ដោយអារម្មណ៍ ដឹងនូវអារម្មណ៍

១២-ដោយទ្វារ កើតបានក្នុងទ្វារទាំង ៦

១៣-ដោយវត្ថុ កើតឡើងដោយអាស្រ័យហទយវត្ថុ

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ ។

(ចប់មហាកុសលចិត្ត ៨)

កាមាវចរវិបាកចិត្ត ៨

កាមាវចរកុសលចិត្ត ៨ដួង ជាបច្ច័យឲ្យផល ជាសហេតុកវិបាកចិត្ត ៨ដួង ហើយឲ្យផលជាអហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួងទៀត រួមជាកុសលវិបាកចិត្ត១៦ដួង ប៉ុន្តែការឲ្យផលនៃវិបាកទាំង២ប្រភេទនោះ ខុសគ្នាគឺ ៖

បណ្តាអហេតុកកុសលវិបាក៨នោះ មានអហេតុកកុសលវិបាកឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត ១ដួង ធ្វើបដិសន្ធិកិច្ចក្នុងមនុស្សភូមិ១ ក្នុងចាតុម្មហារាជិកាភូមិ១ ហើយក្នុងបវត្តិកាល អហេតុកកុសលវិបាកចិត្តទាំង៨ដួង កើតឡើងទទួលផលរបស់កុសលកម្មក្នុងកាមភូមិ១១ និងក្នុងរូបភូមិ១៥ (វៀរអសញ្ញសត្តាភូមិ) តាមសមគួរដល់ទ្វារនិងអារម្មណ៍។

ចំណែកសហេតុកវិបាកចិត្តទាំង៨ដួងនោះ ឲ្យផលបានក្នុងសុគតិភូមិ៧ប៉ុណ្ណោះ គឺញ៉ាំងផលបដិសន្ធិកិច្ចក្នុងបដិសន្ធិកាល និងជាភវង្គកិច្ច និងតទាលម្ពណកិច្ចក្នុងបវត្តិកាល។

ពាក្យថាវិបាកមានវិគ្រោះថា ធម៌ដែលជាផលរបស់កុសល និងអកុសលនោះ មិនប្រកប នូវគ្នានិងគ្នាទេ ធ្ងន់និងស្រាលក៏មិនស្មើគ្នាដែរ។ ផលនៃកុសលជាឥដ្ឋារម្មណ៍ ផលនៃអកុសល ជាអនិដ្ឋារម្មណ៍។

ក្នុងអដ្ឋសាលិនី សំដែងផល២យ៉ាងគឺ ៖

១-មុខយផល ផលដោយត្រង់ បានដល់ធម៌ដែលជាវិបាក គឺចិត្តនិងចេតសិក កើតឡើងទទួលផលនៃកម្មដែលបានធ្វើទុកមកហើយ។

២-សាមញ្ញផល បានដល់ផលដែលស្មើគ្នា ដែលជាផលដោយអម បានដល់កម្មជរូប មានហទយរូបជាដើម ដែលកើតព្រមនឹងចិត្ត ក្នុងបដិសន្ធិកាល។

ក្នុងទីនេះ លោកបំណងយកមុខយផល ផលដោយត្រង់ បានដល់មហាវិបាកចិត្ត៨ដួងនោះឯង។ ដូចបាលីដែលលោកពោលទុកថា:

១-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្តអសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

២-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

៣-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្តអសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

៤-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

៥-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

៦-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

៧-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

៨-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

មហាវិបាកផ្សេងពីមហាកុសល

គឺមហាកុសលទាំងឡាយមានច្រើនដោយកម្ម (កាយកម្ម វចីកម្ម មនោកម្ម) ដោយទ្វារ (ទ្វារ៦) ដោយកម្មបថ ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ចំណែកមហាវិបាក៨នេះ មិនមានទេ ព្រោះ មហាវិបាក៨ ឲ្យវិញ្ញត្តិកើតមិនបាន គឺមិនធ្វើឲ្យវិបាកកើតទៀតទេ។

ម្យ៉ាងទៀតករុណា មុទិតា វិរតិ៣ គឺសម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តៈ សម្មាអាជីវៈ រួមទាំង៥ យ៉ាងនេះ ជាមហាកុសលប៉ុណ្ណោះ ចំណែកមហាវិបាក៨ មិនមានទេ ព្រោះករុណា និងមុទិតា មានសត្វជាអារម្មណ៍ និងព្រោះព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ថា សិក្ខាបទ៥ ជាកុសលតែប៉ុណ្ណោះ។

វិបាកធម៌ដែលជាអសង្ខារិក និងសសង្ខារិកនោះ ដូចនឹងមហាកុសល គឺកុសលជា អសង្ខារិក វិបាកក៏ជាអសង្ខារិក កុសលជាសសង្ខារិក វិបាកក៏ជាសសង្ខារិក។ ហើយនិងវិបាក នៃកុសលដែលថោកទាបក៏រមែងថោកទាប វិបាកនៃកុសលដែលជា កណ្តាលក៏រមែងប្រណីត។ ហើយក្នុងវិបាកទាំងនេះ សូម្បីធម៌ដែលជាអធិបតីទាំងឡាយ ក៏មិនមានដែរ ព្រោះមិនធ្វើឆន្ទៈជាដើម ឲ្យបានជាធុរៈកើតឡើងឡើយ។

ស្ថានដែលឲ្យផលនៃមហាវិបាក៨ មាន៤ស្ថាន

១-បដិសន្ធិស្ថាន ធ្វើកិច្ចបដិសន្ធិ

២-ភវង្គស្ថាន ធ្វើកិច្ចរក្សាភពជាតិ

៣-ចុតិស្ថាន ធ្វើកិច្ចឃ្លាតចាកភព

៤-តទាលម្ពណស្ថាន ធ្វើកិច្ចទទួលអារម្មណ៍ តអំពីជវនៈ

តើវិបាកទាំងនោះឲ្យផល យ៉ាងដូចម្ដេច?

វិបាកទាំងនោះ ឲ្យផលក្នុងបដិសន្ធិស្ថានមុន គឺក្នុងពេលកាន់បដិសន្ធិ នៃអ្នកមានបុណ្យដែលជាទុហេតុកៈ និងតិហេតុកៈ ឲ្យកើតក្នុងពពួកមនុស្ស ឬក្នុងពពួកទេវតាជាន់កាមាវចរៈ។ ដល់កាលណាបដិសន្ធិរលត់ទៅហើយ ក៏ឲ្យផលជាភវង្គស្ថានក្នុងបវត្តិកាល រហូតអស់អាយុខេយ្យ៦០ឆ្នាំខ្លះ ៨០ឆ្នាំខ្លះ ឬ១អសង្ខេយ្យខ្លះ តាមសមគួរ ដល់អាយុខេយ្យនៃសត្វក្នុងភពភូមិ ដែលខ្លួនរស់នៅ ឲ្យផលជាតទាលម្ពណស្ថានក្នុងអារម្មណ៍ ដែលមានកំលាំងក្នុងទ្វារ៦ គឺ ទទួលអារម្មណ៍បន្តពីជវនចិត្ត។ តទាលម្ពណៈនេះ ក៏កើតបានចំពោះតែក្នុងកាមសត្វ ដែលនៅក្នុងកាមភូមិប៉ុណ្ណោះ។ ឲ្យផលជាចុតិស្ថានក្នុងមរណកាលនៃភពដែលរស់នៅនោះ គឺមហាវិបាកចិត្តតែមួយប្រភេទ ដែលកាន់បដិសន្ធិនោះឯង ធ្វើចុតិកិច្ចឃ្លាតចាកភពនោះៗ។

មហាវិបាកចែកសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា

មហាវិបាក៨ដួងនេះ រមែងចែកសត្វឲ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមកម្ម គឺបដិសន្ធិ ក្នុងកាមសុគតិភូមិ៧ តាមសមគួរដល់កំលាំងនៃមហាកុសលចិត្តនោះ និងធ្វើសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា សូម្បីទោះជាកើតនៅក្នុងភូមិជាមួយគ្នាក៏ដោយ។ ឯការដែលកម្មចែកសត្វឲ្យផ្សេងៗគ្នានោះ ក៏ព្រោះតែកិលេស និងកំលាំងនៃសទ្ធាជាដើមក្នុងអតីតកាលនោះឯង។ សូម្បីតែការឲ្យទានតែមួយប៉ុណ្ណោះ វិបាកនៃទាននោះ ក៏នៅតែចែកសត្វឲ្យកើតក្នុងកន្លែងផ្សេងៗ គ្នាដល់ទៅ៧កន្លែងដែរគឺ ៖

១-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដោយសង្ឃឹមផលណាមួយក្នុងភពខាងមុខមកវិញ ស្លាប់ហើយ នឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់ចាតុមហារាជ។

២-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដោយមិនសង្ឃឹមផលទេ ដោយគិតថា ការឲ្យទានជាការប្រព្រឹត្ត អំពើល្អស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់តាវតឹង្ស។

៣-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដោយគិតថា ជីដូនជីតាម៉ែឪធ្លាប់មកហើយ ដូច្នេះគួរតែបន្តទៅទៀតកុំឲ្យអស់ប្រពៃណី ស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់យាមា។

៤-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដោយមេត្តាប្រាថ្នានឹងឲ្យអ្នកទទួលទានមានសេចក្តីសុខមិនមានការលំបាក ស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់តុសិត។

៥-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដើម្បីបដិបត្តិតាមអ្នកប្រាជ្ញ ដែលលោកឲ្យទានមកពីកាលមុន ស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់និម្មានរតី។

៦-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដោយឃើញថា ឲ្យហើយនឹងធ្វើឲ្យចិត្តរីករាយសោមនស្សកើតសេចក្តីជ្រះថ្លាស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតជាទេវតាជាន់បរនិម្មិតវសវត្តី។

៧-អ្នកណាមួយឲ្យទាន ដើម្បីលាងជំរះចិត្តឲ្យផូរផង់ បានឈាន ស្លាប់ហើយនឹងទៅកើតក្នុងព្រហ្មលោក។

*ព្រះសព្វញ្ញូពោធិសត្វគ្រប់ព្រះអង្គ តែងបដិសន្ធិ ដោយមហាវិបាកចិត្តជាសោមនស្ស សហគតិញាណសម្បយុត្តអសង្ខារិកតិហេតុកៈដួងមួយតែម្យ៉ាង ។

កុសលកម្មឲ្យផលផ្សេងគ្នា ៧យ៉ាងទៀត

ក្នុងមជ្ឈិមនិកាយ ឧបរិបណ្ណាសក ចូឡកម្មវិភង្គសូត្រ[២] មានសេចក្តីថា ៖

១-មានអាយុវែង	ព្រោះមិនសំលាប់សត្វ
២-មិនសូវមានរោគ	ព្រោះមិនបៀតបៀនសត្វ
៣-មានសម្បុរថ្លា	ព្រោះមិនមានសេចក្តីក្រោធ
៤-មានសក្តិធំ	ព្រោះមិនប្រណែនមិនប្រទូស្ត
៥-មានភោគសម្បត្តិច្រើន	ព្រោះឲ្យបាយទឹក ។ល។
៦-កើតក្នុងត្រកូលខ្ពង់ខ្ពស់	ព្រោះមិនរឹងត្អឹង មិនមើលងាយ គោរពរាប់អាន
៧-មានបញ្ញាច្រើន	ព្រោះចូលទៅរកសមណសិក្សាធម៌

[២] ចូឡកម្មវិភង្គសូត្រ បិដកលេខ២៨ ទំ. ៥៥-៧១

បុព្វហេតុឲ្យសត្វផ្សេងគ្នា ៨យ៉ាង

ក្នុងអដ្ឋសាលិនី អដ្ឋកថាចិត្តុប្បាទកណ្ឌ មានសេចក្តីថា ៖

១-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានលោភៈខ្លាំង អលោភៈមានកំលាំងខ្សោយ អទោសនិងអមោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ទោសៈនិងមោហៈមានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះកាលណាកើតដោយអំណាចបដិសន្ធិនៃកម្មនោះឲ្យផល ហើយតែងជាអ្នកលោភលន់ ជាប្រក្រតី មានសេចក្តីសុខច្រើន មិនក្រោធ និងមានបញ្ញា។

២-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានលោភៈ និងទោសៈខ្លាំង អលោភៈនិងអទោសៈ មានកំលាំងខ្សោយ និងមានអមោហៈខ្លាំង មោហៈមានកំលាំងខ្សោយ ជាអ្នកច្រើនប្រទូស្តរាយផង ប៉ុន្តែជាអ្នកមានបញ្ញា។

៣-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានលោភៈ អទោសៈ មោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ក្រៅពីនេះ (អលោភៈ ទោសៈ អមោហៈ) មានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកលោភលន់ផង ជាអ្នកល្ងង់ខ្លៅផង ប៉ុន្តែជាអ្នកមានសេចក្តីច្រើនតែមិនក្រោធ។

៤-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ហើយអលោភៈ អទោសៈ អមោហៈមានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកលោភលន់ផង ជាអ្នកច្រើនប្រទូស្តរាយផង និងជាអ្នកល្ងង់វង្វេងផង។

៥-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានអលោភៈ ទោសៈ មោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ក្រៅពីនេះ គឺលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ មានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកមិនលោភលន់ សូម្បីដល់ឃើញអារម្មណ៍ជាទិព្វក៏មិនញាប់ញ័រដែរ ប៉ុន្តែជាអ្នកច្រើនប្រទូស្តរាយ និងមានបញ្ញាអន់។

៦-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានអលោភៈ អទោសៈ និងមោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ក្រៅពីនេះ គឺលោភៈ ទោសៈ និងអមោហៈ មានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកមិនលោភលន់ ជាប្រក្រតីជាអ្នកមានសេចក្តីសុខ តែជាអ្នកល្ងង់ខ្លៅ។

៧-ក្នុងខណៈប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានអលោភៈ ទោសៈ និងអមោហៈ មានកំលាំងខ្លាំង ក្រៅពីនេះ គឺលោភៈ អទោសៈ និងមោហៈ មានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកមិនលោភលន់ផង មានបញ្ញាផង តែជាអ្នកច្រើនប្រទូស្តរាយ ចងនូវសេចក្តីក្រោធ។

៨-ក្នុងខណៈដែលប្រកបកម្ម បុគ្គលណាមានអលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ មានកំលាំងខ្លាំងៗ ក្រៅពីនេះ គឺលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈ មានកំលាំងខ្សោយ បុគ្គលនោះតែងជាអ្នកមិនលោភលន់ មិនច្រើនដោយការប្រទូស្តរាយ ចងកំហឹង និងមានបញ្ញា។

បុព្វហេតុ (ហេតុខាងដើម) តាមដែលពោលមកនេះ រមែងកំណត់ផលឲ្យប្រាកដឡើង ដើម្បីឧបការៈអ្នកប្រព្រឹត្ត ទើបសេចក្តីផ្សេងគ្នា នៃវិបាកមានច្រើនៗ បុគ្គលធម្មតាលំបាក នឹងដឹងបានច្បាស់លាស់ណាស់ថា កម្មនេះឲ្យផលយ៉ាងនេះ ឬផលបែបនេះកើត ព្រោះកម្មយ៉ាងនេះ ហើយផលនៃកម្មនេះ ព្រះមានព្រះភាគបានត្រាស់ថា ជាអចិន្តេយ្យ គឺហេតុដែលបុគ្គលមិនគួរគិត ដូចដែលព្រះអង្គទ្រង់ត្រាស់ទុកក្នុងអង្គុត្តរនិកាយ ចតុក្កនិបាត។

អចិន្តេយ្យមាន ៤ គឺ ៖

១-ពុទ្ធវិសយោ ពុទ្ធវិស័យ គឺការប្រព្រឹត្តទៅនៃព្រះសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ជាដើម

២-ឈានវិសយោ ឈានវិស័យ គឺឈានអភិញ្ញានៃអ្នកមានឫទ្ធិ

៣-កម្មវិបាកោ កម្មវិបាក គឺផលនៃកម្ម

៤-លោកចិន្តា ត្រិះរិះរឿងលោក ដូចគិតថាអ្នកណាហ្ន៎ បង្កើតព្រះចន្ទ ព្រះអាទិត្យ ផែនដី មហាសមុទ្ទ អ្នកណាបង្កើតសត្វលោក សាងភ្នំព្រៃឈើ លតាវល្លិ៍ទាំងឡាយជាដើម

ការដែលកម្មវិបាក គឺផលនៃកម្មទុក្ខរួចហើយ ដែលមិនមាននរណាមួយនឹងអាចហាមឃាត់ការឲ្យផលនៃកម្មនោះបានឡើយ ហើយកម្មនោះឯង រមែងឲ្យផលតាមសមគួរដល់ចេតនា ដែលធ្វើសមដូចពាក្យដែលព្រះអង្គត្រាស់ទុកថា **"ចេតនាហំ ភិក្ខវេ កម្មំ វទាមិ ចេតយិត្វា កម្មំ ករោតិ កាយេន វាចាយ មនសា"** ប្រែថា ម្នាលភិក្ខុទាំងឡាយ តថាគតពោលនូវចេតនាថាជាកម្ម ព្រោះដោយតាំងចិត្តហើយ ទើបធ្វើកម្មដោយកាយ ដោយវាចា ដោយចិត្ត។

ក្នុងញាណវិភង្គអដ្ឋកថា ពោលសភាពនៃបុគ្គលដែលបរិបូណ៌ដោយកម្មជាដើម ក្នុងសមង្គិតាទុក ៥ប្រការ គឺ ៖

១-អាយូហនសមង្គិតា ការបរិបូណ៌ដោយកម្មជាកុសល និងជាអកុសល ដែលជាគ្រឿងប្រមូលមក។

២-ចេតនាសមង្គិតា ការបរិបូណ៌ដោយចេតនា ៣

៣-កម្មសមង្គិតា ការបរិបូណ៌នៃកម្ម ដែលគួរដល់វិបាក

៤-វិបាកសមង្គិតា ការបរិបូណ៌ នៃវិបាកក្នុងខណៈនៃការឲ្យផល

៥-ឧបដ្ឋានសមង្គិតា ការបរិបូណ៌នៃការប្រាកដ គឺដោយកម្មអារម្មណ៍ កម្មនិមិត្តអារម្មណ៍ និងគតិនិមិត្តអារម្មណ៍ណាមួយ ក្នុងវេលាជិតស្លាប់

ចំណែកមហាវិបាក ៨ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ មហាវិបាក៨ ជាជាតិវិបាក

២-ដោយភូមិ ជាកាមភូមិ (កើតក្នុងកាមសុគតិភូមិ៧)

៣-ដោយវេទនា ជាសោមនស្ស៤ ឧបេក្ខា៤

៤-ដោយហេតុ ជានហេតុ និងជាសហេតុកចិត្ត

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្ត៤ ញាណវិប្បយុត្ត៤

៦-ដោយសង្ខារ ជាអសង្ខារិក៤ សសង្ខារិក៤

៧-ដោយសោភណៈ ជាសោភណចិត្ត ទាំង៨ដួង

៨-ដោយឈាន ជាអឈានចិត្ត

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកិយៈទាំង៨ដួង

១០-ដោយកិច្ច ជាចិត្តធ្វើកិច្ច៤ គឺ បដិសន្ធិកិច្ច១ ភវង្គកិច្ច១ ចុតិកិច្ច១ តទាលម្ពណកិច្ច១

១១-ដោយអារម្មណ៍ ជាចិត្តដឹងអារម្មណ៍បានទាំង៦ទ្វារ

១២-ដោយទ្វារ ជាចិត្តដឹងបាន៦ទ្វារ និងដោយមិនអាស្រ័យទ្វារ

១៣-ដោយវត្ថុ ជាចិត្តអាស្រ័យទូវហទយវត្ថុ

១៤-ដោយវិញ្ញាណ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

តារាងសហេតុកកាមាវចរវិបាកចិត្ត ៨ដួង

មហាវិបាកចិត្ត៨	សោមនស្ស	ញាណសម្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
		ញាណវិប្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
	ឧបេក្ខា	ញាណសម្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
		ញាណវិប្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១

កាមាវចរវិបាកមាន ២៣ដួង

១-អកុសលវិបាកចិត្ត	៧ដួង
២-អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត	៨ដួង
៣-សហេតុកកាមាវចរវិបាកចិត្ត	៨ដួង
រួម	២៣ដួង

*ក្នុងមហាវិបាក ៨ដួងនេះហៅបានច្រើនន័យ ដូចនិងមហាកុសលផងដែរគឺ ៖

១-កាមាវចរវិបាក

២-កាមសោភណវិបាក

៣-សហេតុកវិបាក

៤-មហាវិបាក

១-ពាក្យថា **កាមាវចរវិបាក**នោះ សំដៅដល់ចិត្តដែលជាផលកើតឡើង នៃកាមាវចរកុសល៨ដួងនោះជាហេតុ ហើយនឹងកើតឡើងបាន ចំពោះតែក្នុងកាមភូមិប៉ុណ្ណោះ ដូច្នេះហើយទើបហៅចិត្ត៨ដួងនេះ ថាជា**កាមាវចរវិបាក**។

២-ពាក្យថា **កាមសោភណវិបាក**នោះ គឺ វិបាកចិត្ត៨ដួងនេះប្រកបដោយសោភណចេតសិក ហើយជាកាមាវចរចិត្តផង ដូច្នេះហើយទើបហៅចិត្ត៨ដួងនេះ ថាជា **កាមសោភណវិបាក**។

៣-ពាក្យថា **សហេតុកវិបាក**នោះ ព្រោះហេតុថាវិបាកចិត្ត៨ដួង នេះប្រកបជាមួយហេតុគឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ ដូច្នោះទើបហៅចិត្ត៨ដួងនេះថាជា**សហេតុកវិបាក**។

៤-ពាក្យថា **មហាវិបាក**នោះ ព្រោះហេតុថា ជាវិបាកដែលកើតបានច្រើនជាអនេក តាម ចំនួននៃមហាកុសលដែលគុណទុកនោះ ដោយន័យនេះឯងទើបហៅចិត្ត៨ដួងនេះ ថាជា**មហាវិបាក** ហើយមហាវិបាក៨ដួង ក៏ចាត់ទៅតាមប្រភេទ តាមថ្នាក់នៃមហាកុសលដែលជាហេតុនោះ។

(ចប់កាមាវចរវិបាកចិត្ត)

មហាកិរិយាចិត្ត ៨ដួង

មហាកិរិយាចិត្ត ឬកាមាវចរកិរិយាចិត្តនេះ មិនមែនជាចិត្តកុសលផង មិនមែនជាចិត្តអកុសលផង ទាំងមិនមែនជាចិត្តវិបាកផង គឺជាចិត្តអព្យាកត គឺត្រឹមតែជាការធ្វើប៉ុណ្ណោះ ដែលមាន២ប្រភេទគឺ ៖

១-អហេតុកកិរិយាចិត្ត ៣ដួង

២-សហេតុកកិរិយាចិត្ត ៨ដួង

បណ្ដាអព្យាកតទាំងនោះ ពាក្យថាកិរិយាបានដល់ត្រឹមតែធ្វើ។ ពិតណាស់ក្នុងកិរិយាចិត្ត ១១ដួង កិរិយាចិត្តណា មិនដល់ភាពជាជវនៈទេ កិរិយាចិត្តនោះ រមែងមិនមានផលដូចផ្កាឈើជ្រុះ និងកិរិយាចិត្តណា ដល់ភាពជាជវនៈក៏ដោយ កិរិយាចិត្តនោះក៏មិនមានផលដែរ ដូចជាផ្កាឈើដែលដើមមានឫសដាច់ហើយ។ កិរិយាចិត្តទាំងនេះត្រឹមតែជាការធ្វើប៉ុណ្ណោះ ព្រោះប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចការញ៉ាំងកិច្ចនោះៗ ឲ្យសំរេច ដូច្នោះឯង ទើបព្រះមានព្រះភាគព្រះអង្គ ត្រាស់ថាកិរិយា។

ក្នុងអហេតុកកិរិយាចិត្ត៣ និងក្នុងសហេតុកកិរិយាចិត្ត៨នោះ អហេតុកកិរិយាចិត្ត បានពោលរួចមកហើយ បន្ទាប់ពីនេះទៅនឹងពោលអំពីសហេតុកកិរិយាចិត្ត៨ដួង។ ចិត្ត៨ដួងនេះជាចិត្តឲ្យសំរេច ការធ្វើ ការនិយាយ ការគិតនៃព្រះអរហន្ត ជាកិរិយាចិត្តដែលដល់ភាពជាជវនៈ សោយអារម្មណ៍ជាសោមនស្ស ឬជាឧបេក្ខា មិនជាហេតុនៃតណ្ហានិងឧបាទាន មិនអាចឲ្យកើតផលក្នុងអនាគតកាលបានឡើយ។

មហាកិរិយាចិត្តនេះមានសភាពប្រហែលនឹងមហាកុសល គឺចិត្ត៨ដួងនេះ បើមិនកើតនឹងព្រះអរហន្តទេនោះ ក៏គឺជាចិត្តមហាកុសលនោះឯង។

មហាកិរិយាចិត្ត៨ដួង

១-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

២-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

៣-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិនប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

៤-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិនប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

៥-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។

៦-ឧបេក្ខា សហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក១។

៧-ឧបេក្ខា សហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក១។

៨-ឧបេក្ខា សហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក កិរិយាចិត្ត ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។

ចិត្តទាំង៨ដូងនេះហៅថា សហេតុកកាមាវចរកិរិយា។

តារាងមហាកិរិយាចិត្ត ៨

មហាកិរិយាចិត្ត៨	សោមនស្ស	ញាណសម្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
		ញាណវិប្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
	ឧបេក្ខា	ញាណសម្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១
		ញាណវិប្បយុត្ត	អសង្ខារិក ១
			សសង្ខារិក ១

មហាកិរិយាចិត្ត នៃព្រះអរហន្ត ដែលកើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា តែងកើតក្នុងទ្វារទាំង៦។ **ក្នុងចក្ខុទ្វារ** ព្រះខីណាស្រពកាលឃើញទីកន្លែងដ៏សមគួរ ដល់ការបំពេញសេចក្តីព្យាយាមហើយ តែងតែសោមនស្ស ដោយមហាកិរិយាចិត្តដូងនេះ។ **ក្នុងសោតទ្វារ** នៅពេលដែលភិក្ខុត្រូវចែកកណ្ឋៈ កាលបុគ្គលល្មោភឡូឡាអ៊ូអរ ព្រះអរហន្តលោកក៏កើតសោមនស្សដោយចិត្តនេះថា “តណ្ហាជាហេតុឲ្យញាប់ញ័រយ៉ាងនេះ យើងបានលះហើយ”។ **ក្នុងឃានទ្វារ** ពេលលោកបូជាព្រះចេតិយ៍ ដោយគ្រឿងក្រអូប ឬដោយផ្កាឈើ លោកក៏សោមនស្សដោយចិត្តនេះ។ **ក្នុងជិវ្ហាទ្វារ** ខីណាស្រពរំលែកនូវបិណ្ឌបាត ព្រមដោយរសដែលបានមកយ៉ាងណា ក៏សោមនស្សដោយចិត្តនេះថា “សារាណីយធម៌ (គឺធម៌ជាទីតាំងនៃការឲ្យរលឹកដល់) យើងបានបំពេញហើយ” យ៉ាងនេះ។ **ក្នុងកាយទ្វារ** ព្រះខីណាស្រពបំពេញនូវអភិសមាចារិកវត្តជានិច្ច ក៏ដល់នូវសោមនស្ស ដោយចិត្តនេះថា “វត្តរបស់យើងពេញបរិបូណ៌ហើយ” យ៉ាងនេះ។ ព្រះខីណាស្រពតែងតែ សោមនស្សក្នុងបញ្ចទ្វារយ៉ាងនេះជាមុនសិន។

ប៉ុន្តែក្នុងមនោទ្វារ ចិត្តសោមនស្សរបស់ព្រះខីណាស្រព តែងកើតឡើងព្រោះប្រារព្ធរឿងអតីតនិងអនាគត ដូចព្រះអង្គទ្រង់រលឹកដល់ហេតុ ដែលព្រះអង្គទ្រង់បានធ្វើហើយកាលសោយព្រះជាតិជាជោតិបាល ជាមឃទេវរាជ ជាដើម ទើបព្រះអង្គធ្វើការញញឹមឲ្យប្រាកដ តែការរលឹកនោះជាកិច្ចនៃបុព្វេនិវាសញ្ញាណ និងសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ក្នុងទីបំផុតនៃព្រះញាណទាំង២នោះ ចិត្តដួងនេះរមែងកើតរីករាយ។ ក្នុងអនាគតព្រះអង្គបាន ធ្វើការញញឹមឲ្យប្រាកដថា និងមានព្រះបច្ចេកពុទ្ធ មានសំឡេងដូចសំលេងពិណ ដូចសំលេងសំភោរយ៉ាងនេះ។ ឯការរលឹកនោះ ក៏ជាកិច្ចអនាគតង្សញ្ញាណ និងសព្វញ្ញុតញ្ញាណ តែក្នុងទីបំផុតនៃព្រះញាណទាំងពីរនោះ ចិត្តដួងនេះរមែងរីករាយ។

មហាកិរិយាចិត្តដែលកើតព្រមនឹងឧបេក្ខាវេទនានោះ តែងតែប្រាកដក្នុងខណៈដែលលោកពិចារណាអារម្មណ៍ ដែលមកប៉ះខ្ទប់ក្នុងទ្វារទាំង៦ ដោយឆឡង្គុបេក្ខា មិនមានការញាប់ញ័រក្នុងប្រការណាៗឡើយ។ ម្យ៉ាងទៀតមហាកិរិយាចិត្ត របស់ព្រះខីណាស្រពនោះ គ្រាខ្លះក៏ប្រកបដោយបញ្ញា គ្រាខ្លះក៏មិនប្រកបដោយបញ្ញា ត្រង់ដែលមិនប្រកបដោយបញ្ញា ដូចជាខណៈឈរ ដើរជាដើម មិនចាំបាច់បញ្ញា ក៏ដើរ អង្គុយ ដេកបាន ក្នុងមហាកិរិយា៨ដួងនេះ មានឈ្មោះហៅបានច្រើនយ៉ាងគឺ ៖

១-កាមាវចរកិរិយា

២-កាមសោភណកិរិយា

៣-សហេតុកកិរិយា

៤-មហាកិរិយា

១-ពាក្យថាកាមាវចរកិរិយានោះគឺជាចិត្ត ដែលមិនរាប់បញ្ចូលក្នុងប្រភេទចិត្ត ជាហេតុនិងជាផលទេ គឺជាចិត្តដែលប្រព្រឹត្តដោយមិនមានផលវិញ ឬថាជាកម្មដែលចាត់នៅក្នុងប្រភេទអហោសិកម្ម។ ដូច្នេះកាមាវចរកកិរិយា ទើបមិនហៅថាជាកុសល និងអកុសល ហើយកិរិយាចិត្តដួងនេះ ក៏ជាចិត្តនៃព្រះអរហន្ត មិនមានក្នុងបុថុជ្ជនទេ តែជាជាតិកាមាវចរៈ ទើបហៅថា កាមាវចរកិរិយា។

២-ពាក្យថាកាមសោភណកិរិយានោះ ក៏ព្រោះដោយកម្មកិរិយាចិត្ត ចិត្តដួងនេះ ប្រកបសោភណចេតសិក ហេតុនេះទើបហៅថា កាមសោភណកិរិយា។

៣-ពាក្យថាសហេតុកកិរិយានោះ ក៏ព្រោះចិត្ត៨ដួងនេះប្រកបដោយ អលោភហេតុ អទោសហេតុ អមោហហេតុ ដូច្នេះហើយទើបហៅថា សហេតុកកិរិយា។

៤-ពាក្យថាមហាកិរិយានោះ ក៏ព្រោះហេតុថា ច្រើនទៅដោយអារម្មណ៍ និងទ្វារ ដូចនឹងមហាកុសលដែរ ដូច្នេះទើបហៅថាមហាកិរិយា។

ចំណែកមហាកិរិយា ៨ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ	ជាជាតិកិរិយា
២-ដោយភូមិ	ជាកាមភូមិ (កើតបាន ២៦ភូមិ)
៣-ដោយវេទនា	ជាសោមនស្ស ៤ ឧបេក្ខា ៤
៤-ដោយហេតុ	ជាទហេតុ និងសហេតុកចិត្ត
៥-ដោយសម្បយុត្ត	ជាញាណសម្បយុត្ត ៤ ញាណវិប្បយុត្ត ៤
៦-ដោយសង្ខារ	ជាអសង្ខារិក៤ សសង្ខារិក ៤
៧-ដោយសោភណ	ជាកាមាវចរសោភណចិត្ត
៨-ជាឈាន	ដោយអឈាន
៩-ដោយលោកិយ	ជាលោកិយចិត្ត
១០-ដោយកិច្ច	ជាចិត្តធ្វើជវនកិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍	ជាចិត្តដឹងនូវអារម្មណ៍ ៦
១២-ដោយទ្វារ	កើតបាន ៦ទ្វារ
១៣-ដោយវត្ថុ	កើតត្រង់ហទយវត្ថុ ២២ភូមិ (វៀរអរូបភូមិ ៤)
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ	ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

(ចប់កាមាវចរកិរិយា)

*កុសលចិត្ត វិបាកចិត្ត និងកិរិយាចិត្ត ដែលជាកាមាវចរ សហេតុកចិត្ត ២៤ដួងចប់ដោយបរិបូណ៌ និងដោយប្រការទាំងពួងដោយសេចក្តីផ្សេងៗគ្នានៃវេទនា ញាណ និងសង្ខារ។

ចំណែកកាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាជាតិកុសល៨ វិបាក៨ កិរិយា៨

២-ដោយវេទនា ជាសោមនស្ស១២ ឧបេក្ខា ១២

៣-ដោយភូមិ ជាកាមាវចរភូមិទាំង ២៤

៤-ដោយហេតុ ជាទហេតុ និងសហេតុកទាំង ២៤

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្ត១២ ញាណវិប្បយុត្ត១២

៦-ដោយសង្ខារ ជាអសង្ខារិក១២ សសង្ខារិក១២

៧-ដោយសោភណ ជាសោភណៈទាំង ២៤

៨-ដោយឈាន ជាអឈាន

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកិយទាំង ២៤

១០-ដោយកិច្ច ជាចិត្តធ្វើកិច្ច៥ គឺបដិសន្ធិ ភវង្គ ចុតិ ជវនៈ តទាលម្ពណៈ

១១-ដោយអារម្មណ៍ ដឹងអារម្មណ៍បានទាំង ៦

១២-ដោយទ្វារ កើតបាន៦ទ្វារ និងទ្វារវិមុត្ត

១៣-ដោយវត្ថុ កើតបានត្រង់ហទយវត្ថុ

ប៉ុន្តែកុសលនិងកិរិយាមិនអាស្រ័យវត្ថុ ក៏គង់ប្រព្រឹត្តបានៗ

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ កាមេ តេវីស បាកានិ បុញ្ញាបុញ្ញានិ វីសតិ ឯកាទស ក្រិយា ចេតិ ចតុបញ្ញាស សព្វថា

ប្រែថា ចិត្តក្នុងកាម ដោយប្រការទាំងពួង ៥៤ដួងគឺ ៖

-វិបាកចិត្ត ២៣ដួង

-កុសល និងអកុសចិត្ត ២០ដួង

-កិរិយាចិត្ត ១១ដួង

បើដោយសេចក្តីផ្សេង ដែលគិតចុះក្នុងកុសល អកុសល វិបាក និងកិរិយាគឺ ៖

-អកុសលចិត្ត ១២ដួង

-មហាកុសលចិត្ត ៨ដួង

-អកុសលវិបាកចិត្ត ៧ដួង

-អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត	៨ដួង
-មហាវិបាកចិត្ត	៨ដួង
-អហេតុកកិរិយាចិត្ត	៣ដួង
-មហាកិរិយាចិត្ត	៨ដួង
-រួមជាកាមាវចរចិត្ត	៥៤ដួង

(ចប់កាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួង

សំនួរ ចម្លើយសាឡើងវិញ

១-ពាក្យថា "សោមនស្សសហគតំ" (កើតព្រមនឹងសោមនស្ស)ក្តី និង "ឧបេក្ខាសហគតំ" (កើតព្រមនឹងឧបេក្ខា)ក្តី ក្នុងមហាកុសលចិត្តនេះ នឹងក្នុងលោភមូលចិត្ត ដែលបានពោលរួចហើយ តើផ្សេងគ្នាយ៉ាងណាខ្លះ?

**ផ្សេងគ្នាយ៉ាងនេះគឺ ក្នុងលោភមូលចិត្ត នោះគឺជាចិត្តដែលមានលោភៈជាមូល ជាអកុសលឲ្យផលជាទុក្ខ ចំណែកក្នុងមហាកុសលចិត្ត៨នេះវិញ ជាចិត្តដែលប្រកបដោយកុសលហេតុគឺ ៖ អលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ ជាកុសលឲ្យផលជាសុខ។*

២-ចូរសំដែងមហាកុសល ដែលជាញាណសម្បយុត្ត និងញាណវិប្បយុត្ត តើផ្សេងគ្នា យ៉ាងណា។

**ការផ្សេងគ្នា នៃញាណសម្បយុត្ត និងញាណវិប្បយុត្តនោះផ្សេងគ្នាយ៉ាងនេះគឺ ៖*

កុសលចិត្តដែលប្រកបដោយញាណនោះ ដូចបុគ្គលឲ្យទាន មានគំនិតថា ផលនៃទានមាន (សម្មាទិដ្ឋិ១០យ៉ាង) ហើយក៏ឲ្យទានទៅក្តី ឬថាពេលណាបុគ្គលបានផ្កាពណ៌ខៀវក្តី លឿងក្តី ក្រហមក្តី សក្តី ណាមួយជាដើម រលឹកដល់ពណ៌នោះហើយ ក៏បូជាដល់ព្រះពុទ្ធរតនៈ ជាដើមទៅដោយគិតថា ថ្វាយពណ៌ជាទានក្តី ទាននេះក៏ជាកុសលប្រកបដោយញាណ គឺបញ្ញា។ ក្នុងរឿងការឲ្យនេះ មានរឿងរ៉ាវទុកក្នុង អដ្ឋកថា អដ្ឋសាលិនីថា ៖

ឮថាអ្នករក្សាឃ្លាំងម្នាក់ឈ្មោះសង្ឃមិត បានសំពត់សរសៃមាសមួយផ្ទាំង ហើយគិតថា "សំពត់នេះមានពណ៌ដូចមាស រីឯព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ ក៏មានឆវិវណ្ណដូចជា មាសដែរ ដូច្នេះសំពត់នេះ សមគួរដល់តែព្រះមានព្រះភាគប៉ុណ្ណោះ ហើយការឲ្យពណ៌ (ថ្វាយពណ៌) នឹងមានដល់ យើង" យ៉ាងនេះ រួចហើយទើបយកសំពត់នោះ ឡើងទៅ ហ៊ុំព្រះចេតីយ៍ កុសលទាន ដែលប្រកបដោយញាណរបៀបនេះ គប្បីជ្រាបថា ជាមហាកុសលញាណសម្បយុត្ត។

ចំណែកកុសលដែលមិនប្រកបដោយញាណ (ញាណវិប្បយុត្តំ) នោះមានន័យផ្ទុយគ្នា គឺមិនមានបញ្ញា ពិចារណា ឬក៏មិនមានការយល់ត្រូវតាមន័យដែលពោលទុកក្នុងសម្មាទិដ្ឋិ១០ប្រការនោះ ដូចជាការធ្វើកុសលរបស់ពួកក្មេងៗដែលគេទាំងនោះធ្លាប់ឃើញ ជីដូនជីតាម៉ែឪរបស់គេថ្វាយបិណ្ឌបាត្រជាទាន កាលពួកក្មេងទាំងនោះឃើញភិក្ខុនិមន្តមក ក៏ប្រគេនរបស់

នៅដៃវា ឬក៏ លើកដៃសំពះ ការធ្វើកុសលយ៉ាងនេះ មិនប្រកបដោយញាណទេ ហៅថា ញាណវិប្បយុត្ត។

៣-ការចំរើនភាវនាយ៉ាងណា ទើបជាញាណសម្បយុត្ត?

*ការចំរើនកុសលដោយមានរូបនាមជាត្រៃលក្ខណ៍ ឬតាមន័យដែលពោលទុកក្នុង អដ្ឋសាលិនីថា “កាលណាបុគ្គលធ្វើការបូជាព្រះរតនត្រ័យដោយវត្ថុ (វណ្ណទានំ) ដូចនោះ ហើយក៏តាំងឡើងនូវការអស់ទៅ សូន្យទៅនៃពណ៌ ដោយមនសិការដោយឧបាយ នៃប្រាជ្ញាថាពណ៌នេះ នឹងដល់ការអស់ទៅ សូន្យទៅ” យ៉ាងនេះពេលនោះកុសល វារមែង ជាភាវនាន័យ ជាញាណសម្បយុត្ត។

៤-ចូរសំដែងសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃកុសល ដែលជាអសង្ខារិកចិត្ត និងសសង្ខារិកចិត្ត។

*កុសលដែលជាអសង្ខារិកចិត្តនោះ កើតឡើងដោយមិនមានការដឹកនាំ ដល់វេលាឲ្យ ផល តែងឲ្យផលមានកំលាំងជាងផលនៃកុសលដែលជាសសង្ខារិក ហើយក្នុងចិត្តសន្តាននៃ បុគ្គលដែលមានចិត្តជាអសង្ខារិកនោះ ក៏តែងជាបច្ច័យឲ្យអសង្ខារិកចិត្ត កើតឡើងបានងាយ ស្រួលៗ ក្នុងភពតទៅ។ ចំណែកកុសលដែលជាសសង្ខារិកចិត្តនោះ កើតឡើងដោយមាន ការដឹងនាំដល់វេលាឲ្យផល ក៏ឲ្យផលខ្សោយជាងកុសលអសង្ខារិកចិត្ត។

៥-ចូរសំដែងមហាកុសលចិត្តក្នុងការធ្វើទាន ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកម្មទាំង៣។

*ក្នុងកាលណា បុគ្គលថ្វាយទានដល់ព្រះរតនត្រ័យ ដោយដៃខ្លួនឯង ក្នុងកាលនោះ ក៏ជាកុសលប្រកបដោយកាយកម្ម។ ក្នុងកាលណាបង្គាប់ឲ្យបុត្រភរិយាជាដើម ឲ្យថ្វាយទាន ក្នុងកាលនោះក៏ជាវចីកម្ម។ ក្នុងកាលណា បុគ្គលប្រារព្ធវត្ថុទានដែលមាន ហើយគិតថា យើងនឹងឲ្យ ទាន ក្នុងកាលនោះ ក៏ជាមនោកម្ម។

៦-ការឲ្យពណ៌ជាទាន (វណ្ណទានំ) ដូចឲ្យផ្កាមានពណ៌ខៀវ លឿងជាដើម ក៏ល្មម យល់បាន ប៉ុន្តែការឲ្យសំឡេង ឲ្យក្លិន ឲ្យរស ឲ្យផោដ្ឋព្វៈជាទាននោះ ធ្វើបានដោយ យ៉ាងណាដែរ?

*ជាធម្មតា សំលេងនរណាក៏មិនអាចដើម្បីយកមកទុកនៅដៃ ហើយឲ្យដូចជា ការឲ្យរបស់របរទាំងឡាយ មានបាយទឹកជាដើម បាននោះទេ ប៉ុន្តែក៏អាចប្រើសំលេង បានដោយគិតថា “យើងនឹងថ្វាយទានដោយសំឡេងរបស់យើង” ទើបថ្លែងវាចាថ្វាយភេសជ្ជៈ

មានទឹកអំពៅជាដើម ឬតែងឃោសនានូវការស្ដាប់ធម៌ ឬពោលធម្មកថា ក្នុងកាលនោះ ក៏ជាការឲ្យសំលេងជាទាន (សទ្ទទានំ)។

ក្នុងកាលណា ធ្វើក្លិនគួរជាទីពេញចិត្ត ហើយឲ្យក្លិននោះជាទាន ដោយការបូជាព្រះរតនត្រ័យជាដើម កាលណោះ ក៏ជាការឲ្យក្លិនជាទាន (គន្ធទានំ)។

ក្នុងកាលណា ធ្វើរសគួរជាទីពេញចិត្ត ហើយឲ្យរស់នោះជាទាន ឬបូជាព្រះរតនត្រ័យជាដើម កាលណោះក៏ជាការឲ្យរសជាទាន (រសជានំ)។ ក្នុងរឿងការឲ្យរសជាទាននេះ ក្នុងមហាអដ្ឋកថា បានពោលដល់រឿងព្រះថេរទុដ្ឋគាមនីអភ័យ ថាព្រះរាជាអង្គនេះទ្រង់ត្រិះថា "ជាធម្មតា ការមិនទាន់ថ្វាយសង្ឃទានទេ ហើយបរិភោគ យើងមិនធ្លាប់ប្រព្រឹត្តទេ" យ៉ាងនេះ ទាល់តែថ្វាយទានដល់ភិក្ខុទាំងឡាយរូប ទើបព្រះអង្គសោយក្រយាហារមានរស។

ក្នុងកាលណា បុគ្គលបានវត្ថុដែលគួរណាមួយមានគ្រែតាំងជាដើម ហើយនឹកដល់ដោយអំណាចនៃការប៉ះពាល់ តែងឲ្យតែងបរិច្ចាគដោយគិតថា "យើងឲ្យផោដ្ឋព្វ:ជាទាន" (ផោដ្ឋព្វ ទានំ) ក្នុងកាលនោះ ក៏ជាការឲ្យផោដ្ឋព្វ:ជាទាន។

៧-ការឲ្យធម៌ដែលជាអារម្មណ៍ (ធម្មារម្មណ៍) ជាទាននោះ តើធ្វើបានយ៉ាងណាដែរ?

*ធម្មារម្មណ៍នោះ បានដល់ចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន និងបញ្ញត្តិ ។ តែក្នុងឋានៈនេះ បណ្ឌិតមិនធ្វើការប្រកបទុកដោយអំណាចនៃធម៌ទាំងនោះទេ គប្បីប្រកបទុកដោយការឲ្យឱជា (អាហារ) ការឲ្យបាន: (ទឹកដែលគួរផឹក) និងការឲ្យជីវិតជាទានវិញ ក្នុងធម្មារម្មណ៍នោះ ពេលណាបុគ្គលថ្វាយនូវខ្វាញ់ខាប់ ខ្វាញ់រាវជាដើម ដោយគិតថា "យើងថ្វាយឱជា ជាទាន" យ៉ាងនេះ ឬតែងថ្វាយទឹកបាន:ដោយគិតថា" យើងថ្វាយទឹកបាន:ឲ្យជាទាន" យ៉ាងនេះ ឬតែងថ្វាយ សលាកភត្តជាដើម ដោយគិតថា "យើងថ្វាយជីវិតជាទាន" យ៉ាងនេះ ឬតែងថ្វាយភេសជ្ជ: ដល់ភិក្ខុដែលអាពាធទាំងឡាយ ឬគ្រូពេទ្យមកព្យាបាល ឬឲ្យរុះរើទ្រុងសត្វចោល ឬដាក់ប្រកាស ហាមសំលាប់សត្វ ការធ្វើដទៃៗរបៀបអញ្ចឹងៗ ដើម្បីការពារជីវិត ក្នុងកាលណោះ កុសលចិត្ត ក៏ជាទានមួយ ជាធម្មារម្មណ៍ប្រព្រឹត្តទៅតាមផ្លូវមនោទ្វារ។

៨-កាមាវចរកុសល ប្រកបដោយធម៌អ្វី ហើយតើដោយហេតុណា ទើបហៅថាមហាកុសល។

*កាមាវចរកុសល៨ ប្រកបដោយសោភណចេតសិកធម៌ ៣ គឺ វេទនា១ បញ្ញា១ សង្ខារ១ ហើយដែលហៅថាមហាកុសលនោះ ព្រោះជាចិត្តកើតបានក្នុងភូមិផ្សេងៗ ដល់ទៅ ៣០ភូមិ (វៀរអសញ្ញសត្តាភូមិ) និងកើតបានក្នុងសន្តាន នៃបុគ្គលទូទៅទាំងអស់ វៀរតែសន្តាននៃមគ្គបុគ្គល អរហត្តផលបុគ្គល និងអសញ្ញសត្តបុគ្គល ហើយក្រៅពីនេះទៀត កាមាវចរកុសល នៅជាបាទនៃការឲ្យកើតឈានចិត្ត អភិញ្ញាចិត្ត មគ្គចិត្ត ផលចិត្ត ផងដែរ ដោយហេតុនេះ ទើបហៅថា មហាកុសល។

៩-មហាកុសលចិត្តកើតបានដល់៣០ភូមិ បានសេចក្តីថា ចិត្តនេះកើតបានក្នុងសន្តាន នៃកាមបុគ្គលក៏បាន រូបបុគ្គលក៏បាន អរូបបុគ្គលក៏បាន បើអញ្ចឹងទេ ដូចម្តេចបានជាហៅថាកាមាវចរចិត្តវិញ។

*មហាកុសលចិត្ត កើតក្នុងសន្តាននៃបុគ្គល ក្នុងភូមិផ្សេងៗ បានអញ្ចឹងមែន ប៉ុន្តែ លក្ខណៈការកើតនៃចិត្តប្រភេទនេះ កើតឡើងដោយមានកាមារម្មណ៍មកប្រាកដ ឬចិត្តនេះក៏ដឹងភាគច្រើននូវកាមារម្មណ៍ (វៀរតែខណៈធ្វើគោត្រភូកិច្ច ឬវោទាន ឬបច្ចវេក្ខណញាណខ្លះប៉ុណ្ណោះ) ដូច្នេះសូម្បីដល់ថា កើតបានក្នុងបុគ្គលដទៃៗ ដែលមិនមែនជាកាមបុគ្គលក៏ដោយ ក៏ឈ្មោះថាកាមាវចរចិត្តដែរ។

១០-ព្រោះហេតុអ្វី ទើបមហាកុសលមិនកើតក្នុងសន្តាននៃមគ្គបុគ្គល និងអសញ្ញសត្តបុគ្គល?

*ព្រោះឋានៈនៃមគ្គបុគ្គលនោះ ជាលោកុត្តរកុសល មិនមែនជាកាមាវចរកុសល ។ ចំណែកឯអសញ្ញសត្តបុគ្គលក្នុងអសញ្ញសត្តភូមិនោះ ជាបុគ្គលដែលមានតែរូប មិនមានចិត្ត និងចេតសិកទេ។

១១-មហាកុសលចិត្ត៨នោះ តើដួងណាឲ្យផលខ្ពស់ជាង?

*មហាកុសលចិត្ត ដែលកើតព្រមដោយសោមនស្ស ឲ្យផលខ្ពស់ជាងឧបេក្ខា ដែលសម្បយុត្តដោយបញ្ញា ឲ្យផលខ្ពស់ជាងញាណវិប្បយុត្ត ដែលជាអសង្ខារិក ឲ្យផលខ្ពស់ជាងសសង្ខារិក។

១២-បុគ្គលម្នាក់ៗសុទ្ធតែធ្វើកម្មមកច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ ជាកុសលក៏មាន ជាអកុសលក៏មាន ចុះបើប្រសិនកុសលកម្ម បានឱកាសធ្វើបដិសន្ធិហើយ ផលនៃអកុសលកម្ម តែងមិនបាន ឱកាសឲ្យផលទេឬ?

*កាលណាផលនៃកុសលកម្មបានឱកាសធ្វើបដិសន្ធិ (នាំកើត) ផលនៃអកុសល តែងមិនបានឱកាសធ្វើបដិសន្ធិទេ តែក៏បានឱកាសឲ្យផលក្នុងបវត្តិកាលដែរ ដូចឲ្យឃើញវត្ថុដែលមិនល្អ ឮសំលេងមិនល្អជាដើម ធ្ងន់ទៅទៀតធ្វើការកាត់ផ្តាច់ នូវជីវិតក៏បាន។

១៣-ក្នុងអហេតុកចិត្ត ក៏មានវិបាក ក្នុងកាមាវចរសោភណចិត្ត ក៏មានវិបាក វិបាកទាំង ២នេះ តើផ្សេងគ្នាយ៉ាងណា?

*វិបាកក្នុងអហេតុកចិត្ត ជាចិត្តមិនមានសម្បយុត្តហេតុ ឯវិបាកក្នុងកាមាវចរសោភណចិត្តជាវិបាកចិត្ត ដែលមានសម្បយុត្តហេតុ ហើយនិងវិបាកទាំង២ពួកនេះ មានការលើសខ្វះជាងគ្នា ដូចដើមឈើ មួយមានឫសកែវ ឯមួយទៀតមិនមានឫសកែវ ជាឧទាហរណ៍។

១៤-វិបាកចិត្តឲ្យផលផ្សេងៗគ្នានោះ អាស្រ័យអ្វីជាបុព្វហេតុ ចូរបញ្ជាក់។

*អាស្រ័យដោយចេតនា ដែលប្រកបដោយហេតុ៦ គឺអលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ ឬ លោភៈ ទោសៈ មោហៈ ជាបុព្វហេតុ គឺក្នុងខណៈធ្វើកុសលកម្មនោះ មានអលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ កំលាំងខ្លាំង ឬកំលាំងខ្សោយ ឬមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ កំលាំងខ្លាំង ឬ កំលាំងខ្សោយ ឬមានលោភៈ ទោសៈ មោហៈ កំលាំងខ្លាំង ឬកំលាំងខ្សោយ បុព្វហេតុទាំង នេះឯងជាគ្រឿងចែកចំណែកឲ្យកើតវិបាកផ្សេងៗគ្នា។

១៥-ក្នុងអបាយភូមិ៤ មានតទាលម្ពណកិច្ច ឬទេ ចូរបញ្ជាក់?

*ក្នុងអបាយភូមិ៤ មានតទាលម្ពណកិច្ច ប៉ុន្តែចិត្តដែលធ្វើកិច្ចនេះ ជាអហេតុកវិបាកចិត្ត ប៉ុណ្ណោះ។

១៦-អហេតុកវិបាកចិត្ត កើតបានប៉ុន្មានភូមិអ្វីខ្លះ?

*កើតបាន ក្នុងអបាយភូមិ៤ កាមសុគតិភូមិ៧ និងក្នុងរូបព្រហ្មភូមិ តាមសមគួរ។

១៧-ហេតុអ្វី បានជាមហាវិបាកចិត្ត៨ មិនធ្វើតទាលម្ពណកិច្ច បន្តពីរូបាវចរកុសលចិត្ត និងអរូបាវចរកុសលចិត្ត។

ព្រោះមិនមែនជាចិត្តប្រភេទដូចគ្នា អដ្ឋកថាលោកអធិប្បាយថា តទាលម្ពណកិច្ចនោះប្រៀបដូចជាទារកដែលធ្លាប់នៅតែជាមួយឪពុក ឬអ្នកណាមួយ ក៏រមែងតាមជាប់តែឪពុក ឬអ្នកនោះប៉ុណ្ណោះ មិនតាមអ្នកដទៃមិនធ្លាប់នៅជាមួយឡើយ ព្រោះកាមចិត្ត និងរូបាវចរចិត្ត អរូបាវចរចិត្តនោះ មិនមែនជាចិត្តប្រភេទដូចនឹងខ្លួនទេ។

១៨-អហេតុកកិរិយាចិត្ត ផ្សេងពីមហាកិរិយាចិត្ត យ៉ាងណា?

*អហេតុកកិរិយាចិត្ត ជាកិរិយាមិនប្រកបដោយហេតុ៦ ចំណែកមហាកិរិយាចិត្តជាចិត្តដែលប្រកបដោយតិហេតុកចិត្ត និងទ្វិហេតុកចិត្ត។

១៩-កិរិយាចិត្ត (អហេតុក-សហេតុក) ទាំង២ប្រភេទនោះ កើតក្នុងភូមិណាខ្លះ?

*អហេតុកកិរិយាចិត្ត កើតបាន ៣០ភូមិ (វៀរអសញ្ញសត្តភូមិ) ចំណែកមហាកិរិយាចិត្តជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត កើតបាន ២៦ភូមិ គឺកាមសុគតភូមិ៧ ក្នុងរូបាវចរភូមិ១៥ កើតត្រង់ហទយវត្ថុ ក្នុងអរូបាវចរភូមិ៤ កើតបានមិនចាំបាច់មានហទយវត្ថុ (វៀរអបាយភូមិ៤ អសញ្ញសត្តភូមិ១)។

(ចប់កាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួង)

១- រូបាវចរសោភណចិត្ត ១៥

ពាក្យថារូបាវចរសោភណចិត្ត (រូបាវចរសោភណចិត្តំ) គឺរូប+វចរ+សោភណ+ចិត្តំ ប្រែថា សោភណចិត្តដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងរូប បានដល់រូបឈានៗ

ពាក្យថាឈាននោះ មានអត្ថន័យ ២ន័យ[៣] ៖

ន័យទី១ សំដៅដល់ការសំឡឹងពិចារណា ដុតកំដៅនូវសភាវៈបដិបក្ខ ដូចនីវរណធម៌ជាដើមឲ្យអស់ទៅៗ

ន័យទី២ សំដៅដល់ចិត្តដែលចុះតាំងណែនក្នុងអារម្មណ៍នៃកម្មដ្ឋាន មានបឋវីកសិណជាដើម ដោយអំណាចនៃសមាធិអប្បានានោះឯង ទើបហៅថាឈានៗ

ពាក្យថា **រូបឈាន** មានន័យថា ឈានដែលបានមកពីការសំលឹងរូប ដូចបឋវីកសិណ ជាដើម ដូច្នោះហើយទើបហៅថា រូបឈាន ឬរូបាវចរឈានៗ

រូបឈានដែលជាកុសល ហៅថារូបាវចរកុសលចិត្ត រូបឈានដែលជាវិបាក ហៅថារូបាវចរវិបាក រូបឈានដែលជាកិរិយា ហៅថារូបាវចរកិរិយាៗ ឈានចិត្តទាំង៣ប្រភេទនេះ ព្រះមានព្រះភាគទ្រង់លើកដំកើងសរសើរ ប៉ុន្តែមានឈានប្រភេទមួយទៀតដែលព្រះមានព្រះភាគ ព្រះអង្គទ្រង់មិនសរសើរ គឺអកុសលឈានៗ

អកុសលឈាននោះ ក៏គឺនីវរណៈ៥ ដែលរាំងចិត្តមិនឲ្យសំរេចសេចក្តីល្អនោះឯង ដូច ព្រះតំរាស់ ដែលត្រាស់ទុកក្នុងសំយុត្តនិកាយ មហាវារវគ្គ ដោយសេចក្តីសង្ខេបថា ៖

១-កាមច្ឆន្ទៈ	ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលលាយដោយពណ៌
២-ព្យាបាទ	ដូចភាជនៈដាក់ទឹកកំពុងពុះ
៣-ថីនមិទ្ធៈ	ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលជិតទៅដោយសារាយ និងចក
៤-ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ	ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលត្រូវខ្យល់ ធ្វើឲ្យញ័ររញ្ជួយ
៥-វិចិកិច្ឆា	ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលល្អក់ខ្វល់ដូចភក់

[៣] អំពីរឿងឈាន សូមពុទ្ធបរិស័ទ អានសាមញ្ញផលសូត្រ ទី២ បិដកលេខ១៤ ទំ. ១៧៧-២១៤

រូបាវចរចិត្តនេះ ក្នុងព្រះអភិធម្មកំណត់ទុកចំនួនមាន ១៥ដួង ដែលចែកជាកុសល ៥ដួង ជាវិបាក៥ដួង ជាកិរិយា៥ដួង រួមទាំងអស់ជា ១៥ដួង។

បាលីរូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង

១-វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិតំ បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាបឋមជ្ឈានកុសល ១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។

២-វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិតំ ទុតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានកុសល ១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។

៣-បីតិ សុខេកគ្គតាសហិតំ តតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាតតិយជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយបីតិ សុខ ឯកគ្គតា។

៤-សុខេកគ្គតាសហិតំ ចតុត្ថជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយ សុខ ឯកគ្គតា។

៥-ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិតំ បញ្ចមជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាបញ្ចមជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។

អធិប្បាយរូបាវចរកុសលចិត្ត

ចិត្តជារូបាវចរកុសលនេះ សំដៅយកចិត្តដែលជាកុសលកម្ម ប្រព្រឹត្តទៅដោយ អំណាចនៃអប្បនាសមាធិ ដែលកើតឡើងពីការសំលឹងកម្មដ្ឋាន មានបឋវីជាដើម អាស្រ័យហេតុនេះហើយ ទើបចាត់ចិត្ត៥ដួងនេះ ជាមហគ្គតកុសលកម្ម ជាគរុកម្ម ជាកម្មធ្ងន់ ហើយកុសលនេះនឹងញ៉ាំង នូវផលឲ្យទៅកើតជា រូបព្រហ្មបុគ្គលក្នុងរូបភូមិ១៦។

ចិត្តជារូបាវចរកុសល៥ដួងនេះ ចែកចំណែកទៅតាមឈានទាំង៥គឺ ៖

១-ជាបឋមជ្ឈាន	១ដួង	ប្រកបដោយអង្គ៥ (វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)
២-ជាទុតិយជ្ឈាន	១ដួង	ប្រកបដោយអង្គ៤ (វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)
៣-ជាតតិយជ្ឈាន	១ដួង	ប្រកបដោយអង្គ៣ (បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)

៤-ជាបចតុត្ថជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (សុខ ឯកគ្គតា)
៥-ជាបញ្ចមជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា)

ឯក្នុងការដែលចែកនូវរូបឈានចេញជា៥ឈាននោះ ក៏ដោយអាស្រ័យអង្គនៃឈានជាប្រធានៗ ពាក្យថាអង្គឈានៗនោះ ក៏សំដៅដល់ សភាវធម៌ដែលជាបច្ច័យ ឬជាគ្រឿងទ្រទ្រង់ គ្រឿងអាស្រ័យឲ្យចិត្តនោះចូលដល់ អប្បនាសមាធិនោះឯង។

អង្គ៥ នៃបឋមជ្ឈាន

១-វិតក្កោ វិតក្កៈ

បណ្តាអង្គ៥ នៃឈាននោះ វិតក្កស័ព្ទមានវចនត្ថៈថា **វិតក្កេតីតិ វិតក្កោ វិតក្កនំ វិតក្កោ**។ ធម៌ដែលឈ្មោះថា វិតក្កៈ ព្រោះអត្ថថា ត្រិះរិះ (គឺនឹក)។ ម្យ៉ាងទៀត ការត្រិះរិះ (គឺការទល់នឹងអារម្មណ៍) ឈ្មោះថាវិតក្កៈ។

ចំណែកក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនី ពោលថា **អារម្មណំ វិតក្កេតិ សម្បយុត្តធម្មេ អភិនិរោបេតីតិ វិតក្កោ** ធម៌ដែលឈ្មោះថា វិតក្កៈ ព្រោះអត្ថថាត្រិះរិះ គឺលើកនូវសម្បយុត្តធម៌ឡើងកាន់អារម្មណ៍ ប្រៀបដូចជាអ្នកចូលដល់ព្រះរាជមណ្ឌល បានអាស្រ័យមិត្ត បានទំនាក់ទំនងនឹងព្រះរាជាយ៉ាងណា ចិត្តអាស្រ័យវិតក្កៈ ក៏រមែងឡើងកាន់អារម្មណ៍បានដូច្នោះដែរ។

មានពាក្យសួរថា បើដូច្នោះឈានចិត្តដែលមិនមានវិតក្កៈ តើនឹងអាចឡើងកាន់អារម្មណ៍បានដូចម្តេចទៅ?

ឆ្លើយថា សូម្បីឈានចិត្តដែលមិនមានវិតក្កៈ ក៏រមែងឡើងកាន់អារម្មណ៍បានដែរ ដោយកំលាំងនៃវិតក្កៈនោះឯង ប្រៀបដូចបុគ្គលនោះ សូម្បីវៀរចាកមិត្តនោះ ក៏អាចចូលទៅកាន់ព្រះរាជមណ្ឌលបាន ព្រោះធ្លាប់ចូលហើយយ៉ាងណា ឈានចិត្តដែលមិនមានវិតក្កៈ ក៏រមែង ឡើងកាន់ អារម្មណ៍បានយ៉ាងនោះដែរ។

ដែលឈ្មោះថា ធ្លាប់ក្នុងទីនេះ បានដល់ការអប់រំចិត្ត ដែលកើតឡើងដោយអំណាចនៃការប្រព្រឹត្តរឿយៗ ក្នុងសន្តាននៃចិត្តដែលមានវិតក្កៈ។ ម្យ៉ាងទៀតចិត្តដែលមិនមានវិតក្កៈទាំងនេះ គឺបញ្ចវិញ្ញាណ សូម្បីមិនមានវិតក្កៈក៏រមែងប៉ះខ្ទប់គ្នា និងឈានមានទុតិយជ្ឈានជាដើម តែងឡើងកាន់អារម្មណ៍បានដោយកំលាំងការចំរើនឈានថ្នាក់ដាន់ទាប។

វិតក្កៈក្នុងឈានទេះ ប្រហារនូវថីនមិទ្ធនីវរណៈ ដោយវិក្ខម្ភនបហាន។

២-វិចារេា វិចារៈ

វិចារស័ព្ទ មានវចនត្ថៈ ថា អារម្មណាតេន ចិត្តំ វិចរតីតិ វិចារោ។ ធម៌ដែលឈ្មោះ ថា វិចារៈ ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុពិចារណាអារម្មណ៍នៃចិត្ត។

វិចារៈនោះមានលក្ខណៈប្រទៀលនូវអារម្មណ៍ គឺលោកអធិប្បាយថា ជាការជាប់បន្ត (អនុសន្ធានតា)។

បណ្ដាធម៌ទាំង ២ នេះ វិតក្កៈ គឺជាការព្រមព្រៀងដំបូងនៃចិត្ត ប្រៀបដូចជាការគោះរគាំងដំបូង ដោយអត្ថថាគ្រោតគ្រាតជាងវិចារៈ និងជាធម៌ទៅមុនវិចារៈនោះឯង។ ចំណែកវិចារៈ ជាការស្រាវជ្រាវ ប្រៀបដូចសំឡេងខ្ទរនៃរគាំងនោះ។

ម្យ៉ាងទៀត វិតក្កៈ គឺជាការផ្សាយទៅ គឺជាការត្រដរនៃចិត្ត ប្រៀបដូចជាការទទះស្លាបនៃសត្វដែលត្រូវការបំរុងនឹងហើរទៅ និងប្រៀបដូចជាការចុះសំដៅចំពោះផ្កាបទុមនៃកមរដែលមានចិត្តស្រេងក្លិន ចំណែកវិចារៈមានការប្រព្រឹត្តទៅស្ងប់ មានការមិនត្រដរនៃចិត្តទៀតទៅ ប្រៀបដូចជាការត្រដាងស្លាបនៃសត្វ ដែលហោះហើរក្នុងអាកាស និងប្រៀបដូច ជាការហើរក្រឡឹងលើផ្កាបទុម នៃកមរដូច្នោះ។

វិចារៈ ក្នុងអង្គឈាននេះ ប្រហារវិចិកិច្ឆានីវរណៈ។

៣-បីតិ

បីតិស័ព្ទ មានវចនត្ថៈ ថា **បិនយតិ កាយចិត្តំ តប្បេតិ វឌ្ឍេតីតិ វា បីតិ**។ ធម្មជាតិដែលឈ្មោះថា បីតិ ព្រោះអត្ថថា ញ៉ាំងកាយ និងចិត្តឲ្យឆ្អែត ឲ្យរីករាយ ឬថាញ៉ាំងកាយ និងចិត្តឲ្យចំរើន។

បីតិនោះ មានការឆ្អែតជាលក្ខណៈ បានដល់មានការទទួលអារម្មណ៍ដោយគួរ (ដល់កាយនិងចិត្ត) ជាលក្ខណៈ គឺធ្វើកាយ និងចិត្តឲ្យត្រេកអរមាន ៥យ៉ាងគឺ ៖

១-ខុទ្ទកាបីតិ សេចក្ដីត្រេកអរតិចតួច គ្រាខ្លះក៏ព្រឺរោមព្រឺស្បែក គ្រាខ្លះក៏ហូរទឹកភ្នែកក៏មាន ។

២-ខណិកាបីតិ សេចក្ដីត្រេកអរមួយជួរខណៈ ប្រាកដដូចផ្លេកបន្ទោរ

៣-ឧក្កន្តិកាបីតិ បីតិកើតហើយធ្វើកាយឲ្យញ័រ ប្រាកដដូចជារលកទឹក បោកខ្ទប់មកត្រូវ
៤-ឧព្វេង្គាបីតិ បីតិខ្លាំង អាចញ៉ាំងកាយឲ្យអណ្តែតឡើង
៥-ផរណាបីតិ បីតិធ្វើឲ្យត្រជាក់ជ្រួតជ្រាបទូទៅក្នុងកាយ ដូចសំឡីជប់ដោយ ប្រេងល្ងៗ

បីតិដែលជាអង្គឈាន ក៏គឺផរណាបីតិៗ បីតិនេះអាចប្រហារព្យាបាទនិវរណៈបាន ដោយវិក្ខម្ភនបហានៗ ចំណែកបីតិ៤យ៉ាងដទៃទៀត មិនរាប់ថាជាអង្គនៃឈានទេ ព្រោះមានកំលាំងតិចៗ

៤-សុខ (សោមនស្សវេទនា)

សុខស័ព្ទក្នុងអង្គឈាន មានវចនត្ថៈ ថា **សម្បយុត្តធម្មេ សុខយតីតិ សុខំ** ធម្មជាតិឈ្មោះថាសុខ ព្រោះអត្ថថា ញ៉ាំងសម្បយុត្តធម៌ឲ្យសប្បាយៗ ម្យ៉ាងទៀត ធម្មជាតិណា តែងទំពារស៊ីសប្បាយ និងតែងកកាយ (គឺបំផ្លាញ) អាពាធផ្លូវចិត្ត ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះឈ្មោះថា សុខៗ

ពាក្យថា "សុខ" នេះជាឈ្មោះនៃសោមនស្សវេទនា ដែលមានការសោយនូវអារម្មណ៍ ដែលជាទីប្រាថ្នាជាលក្ខណៈៗ

សុខគឺ សោមនស្សវេទនា ក្នុងអង្គឈាននេះ ប្រហារនូវឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណៈៗ ម្យ៉ាងទៀត បីតិនិងសុខនេះ មានសភាវៈ ដែលជិតប្រហាក់ប្រហែលគ្នាច្រើន គួរគប្បីកំណត់ដឹងនូវសេចក្តីផ្សេងគ្នាយ៉ាងនេះគឺ ៖

បីតិ បានដល់ សេចក្តីត្រេកអរក្នុងការបាននូវឥដ្ឋារម្មណ៍ៗ
សុខ បានដល់ ការសោយរសនៃឥដ្ឋារម្មណ៍ដែលបានហើយៗ
បីតិ មានក្នុងទីណា សុខក៏មានក្នុងទីនោះៗ
សុខ មានក្នុងទីណា ក្នុងទីនោះមិនពិតថា នឹងមានបីតិទេៗ
បីតិ សង្គ្រោះចូលក្នុង សង្ខារក្ខន្ធៗ
សុខ សង្គ្រោះចូលក្នុង វេទនាខន្ធៗ

ឧបមាបីតិ និងសុខ

បីតិ ប្រៀបដូចជាក្នុងករណីដែលបុគ្គលដើរហួសហត់កណ្ដាលផ្លូវកន្ដារ បានឃើញ បានឮសំលេងទឹកហូរក្នុងព្រៃជាដើម (មិនទាន់បានផឹក) ក៏កើតបីតិរីករាយចិត្តថា យើងនឹង បានផឹក បានមុជជំរះរាងកាយឲ្យសប្បាយៗ ឯចំណែកសុខនោះ ប្រៀបដូចបុគ្គល ដែលបានជ្រកម្លប់ បានផឹក បានងូតមុជតាមសប្បាយៗ

៥- ឯកគ្គតា

ឯកគ្គតានៃចិត្តនោះ មានវចនត្ថៈថា **នានាលម្ពវិក្ខេបាភាវេន ឯកំ អារម្មណំ អគ្គំ ឥមស្សាតិ ឯកគ្គំ ចិត្តំ តស្ស ភាវោ ឯកគ្គតា សមាធិ** ចិត្តដែលឈ្មោះថា ឯកគ្គ ដោយអត្ថថា មានអារម្មណ៍តែមួយ ព្រោះមិនមានការរាយមាយក្នុងអារម្មណ៍ផ្សេងៗ ភាវៈនៃចិត្តមាន អារម្មណ៍ តែមួយនោះឈ្មោះថា ឯកគ្គតា គឺសមាធិៗ

សមាធិ ឈ្មោះថា មានការមិនរាយមាយជាលក្ខណៈ ព្រោះមិនឲ្យសហជាតធម៌ ទាំងឡាយរាយមាយខ្ចាត់ខ្ចាយៗ ដូចជាព្រះរាជាមេទ័ព ទៅកាន់ទីកន្លែងកងទ័ពចម្បាំង ទាហានទាំងនោះ តែងប្រជុំគ្នាកុះករត្រង់កន្លែងដែលព្រះអង្គយាងទៅ ទាហានតែងព្រមព្រៀង កំចាត់សត្រូវ និងតែងព្រមស្របតាមព្រះរាជាៗ

ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថាសមាធិ គឺឯកគ្គតានៃចិត្តនោះ មានសេចក្ដីមិនរវើរវាយ ជាលក្ខណៈ មានការប្រមូលមកនូវសហជាតធម៌ទាំងឡាយចូលជាមួយគ្នាជារស (កិច្ច) ដូចទឹកធ្វើកំទេចល្អិតឲ្យជាប់គ្នាជាដុំៗ មានការចូលទៅស្ងប់ ជាបច្ចុប្បដ្ឋាន ឬមានញាណ គឺចិត្តតាំងមាំហើយជាក់ច្បាស់ តែងឃើញតាមសេចក្ដីពិត ជាពិសេស សមាធិមានសុខ ជាបទដ្ឋានៗ

បណ្ឌិតគប្បីជ្រាបការតាំងនៅនៃចិត្ត ដូចការតាំងនៅនៃអណ្ដាតប្រទីបដែលស្ងប់ខ្យល់ ដូច្នោះៗ

ឯកគ្គតានៃចិត្តនេះ ប្រហារនូវកាមច្ឆន្ទនីវរណៈៗ

សមាធិមាន ៣យ៉ាង

១-ខណិកសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំនៅក្នុងអារម្មណ៍បានមួយរយៈខណៈ

២-ឧបចារសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំនៅក្នុងអារម្មណ៍ជិតឈានចិត្ត

៣-អប្បនាសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំណែនក្នុងអារម្មណ៍ដែលកំណត់ទុក កិលេសមិនអាចចូលរំខានបាន។ ឈានចិត្តនោះរមែងកើតឡើងដោយអប្បនាសមាធិនេះ។

ប្រភេទនៃឈានចិត្ត

ន័យក្នុងព្រះអភិធម្ម ចែកទុកឈានជា៥ ហៅថាបញ្ចកន័យ ចំពោះមនុស្សបុគ្គលដែលមានបញ្ញាដីងយឺតយូរ មិនអាចពិចារណាឃើញទោសនៃវិតក្កៈ និងវិចារៈទាំង២នេះបាន ក្នុងខណៈជាមួយគ្នាឈាន៥នោះគឺ ៖

១-បឋមជ្ឈាន មានអង្គ៥ គឺ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា។

២-ទុតិយជ្ឈាន មានអង្គ៤ គឺ វិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា។

៣-តតិយជ្ឈាន មានអង្គ៣ គឺ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា។

៤-ចតុត្ថជ្ឈាន មានអង្គ២ គឺ សុខ ឯកគ្គតា។

៥-បញ្ចមជ្ឈាន មានអង្គ២ គឺ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។

បឋមជ្ឈាន

ឈ្មោះថា **ឈាន** ព្រោះចូលទៅសំលឹងពិចារណាអារម្មណ៍ និងព្រោះដុតនូវធម៌ ដែលជាសឹកសត្រូវ។ ហើយដែលឈ្មោះថា បឋម (ទី១) ព្រោះជាខាងដើមដោយលំដាប់ នៃទេសនា និងដោយលំដាប់នៃការកើតឡើង ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា បឋមជ្ឈាន (ឈានទី១) បានដល់ ការប្រជុំនៃអង្គឈាន ៥ មានវិតក្កៈ និងវិចារៈជាដើម ដូចក្នុង វិភង្គបករណ៍ ព្រះមានព្រះភាគត្រាស់ទុកថា ឈ្មោះថា ឈាន បានដល់វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា យ៉ាងនេះ។

បឋមជ្ឈានកុសលចិត្ត

កុសលចិត្ត សម្បយុត្តដោយបឋមជ្ឈាន ឈ្មោះថា បឋមជ្ឈានកុសលចិត្ត។

មានពាក្យសួរថា ពេលនោះសម្បយុត្តធម៌ដទៃមានផស្សៈជាដើមមានដែរ ព្រោះហេតុអ្វី ទើបព្រះអង្គត្រាស់តែធម៌៥នេះប៉ុណ្ណោះ ថាជាអង្គឈាន៥។

លោកឆ្លើយថា ព្រោះធម៌៥ទាំងនេះមានកិច្ច (គឺនាទី) សំលឹងពិចារណាអារម្មណ៍ និង ជាបដិបក្ខ ដោយត្រង់ចំពោះកាមច្ឆន្ទនីវរណៈជាដើមគឺ ៖

១-ឯកគ្គតា	ជាបដិបក្ខនឹង	កាមច្ឆន្ទៈ
២-បីតិ	ជាបដិបក្ខនឹង	ព្យាបាទ
៣-វិតក្កៈ	ជាបដិបក្ខនឹង	ថីនមិទ្ធៈ
៤-សុខ	ជាបដិបក្ខនឹង	ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ
៥-វិចារៈ	ជាបដិបក្ខនឹង	វិចិកិច្ឆា

ក្នុងសារត្ថបកាសិនី អដ្ឋកថាសំយុត្តនិកាយ មហាវារវគ្គ ពោលការលះនូវនីវរណៈ ៥ ទុកយ៉ាងនេះគឺ ៖

១-កាមច្ឆន្ទៈ លះបង់ចេញដោយធម៌៣គឺៈ ដោយតទង្គនិស្សរណៈ (វិបស្សនា)១ ដោយ វិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អសុភឈាន)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណ (អរហត្តមគ្គ)១ៗ

២-ព្យាបាទ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)១ៗ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)ៗ

៣-ថីនមិទ្ធៈ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ(អរហត្តមគ្គ)ៗ

៤-ឧទ្ធច្ច កុក្កុច្ចៈ លះបង់ចេញដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (សមថកម្មដ្ឋានណាមួយ) និង ដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ គឺកុក្កុច្ចៈដោយអនាគាមិមគ្គៗ ឯឧទ្ធច្ចៈដោយអរហត្តមគ្គៗ

៥-វិចិកិច្ឆា លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (ឈានណាមួយ) និង ដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ (សោតាបត្តិមគ្គ)ៗ

និយាយអំពីសង្ខារភេទ នៃអប្បនាឈាន

ក្នុងកុសលឈាន គឺរូបាវចរកុសលនេះ លោកមិនកាន់យកសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃឈាន ដោយអសង្ខារិក និងសសង្ខារិកទេ ដូចក្នុងអភិធម្មត្ថវិភាវិនីបាលី ពោលទុកថាៗ

មិនអាចហៅថា **អសង្ខារិក** ព្រោះឈានទាំងអស់វៀរចាកការតាក់តែងក្នុងខាងដើមគឺ បរិកម្ម រមែងកើតឡើងដោយអំណាចការតាំងចិត្តដំបូង (អធិការ) តែម្យ៉ាងមិនបានទេៗ

មិនអាចហៅថា **សសង្ខារិក** ព្រោះវៀរចាកការតាំងចិត្តដំបូងហើយ កើតឡើងដោយការតាក់តែង គឺបរិកម្មតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះមិនបាន។

ប៉ុន្តែអាចារ្យសម័យក្រោយៗ សង្គ្រោះជាសសង្ខារិក។

ឈាន២យ៉ាង

១-អារម្មណូបនិជ្ឈាន បានដល់សមាបត្តិ ៨។

២-លក្ខណូបនិជ្ឈាន បានដល់វិបស្សនា មគ្គ ផល។

សមាបត្តិ៨ ឈ្មោះថា អារម្មណូបនិជ្ឈាន ព្រោះការសំលឹងអារម្មណ៍ដែលជាកសិណមានបឋវីកសិណជាដើម។ ចំណែកវិបស្សនា ឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះការពិចារណាសង្កេតនូវលក្ខណៈមានអនិច្ចលក្ខណៈជាដើម។ ឯមគ្គចិត្តឈ្មោះថា លក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះកិលេសដែលវិបស្សនាកំចាត់ហើយ តែងសំរេចដោយមគ្គ។ ចំណែកឯផលចិត្ត ឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន ក៏ព្រោះសំលឹងពិចារណានូវលក្ខណៈដែលជាសច្ចៈ គឺនិរោធសច្ចៈ។

ឈានក្នុងទីនេះ ប្រសង៍យកជា អារម្មណូបនិជ្ឈាន។ ដូច្នោះឈាននេះដែលឈ្មោះថាឈាន ព្រោះចូលទៅសំលឹងអារម្មណ៍ ឬ ព្រោះជាគ្រឿងដុតភោលនូវបដិបក្ខធម៌ (ធម៌ដែលជាសត្រូវគ្នានឹងគ្នា)។

អារម្មណ៍ដែលគួរចូលទៅសំលឹង ដើម្បីធ្វើចិត្តឲ្យស្ងប់ចាកនីវរណៈ៥ ហៅថាសមថកម្មដ្ឋានមាន៤០យ៉ាង។

សមថកម្មដ្ឋាន ៤០យ៉ាង

១-កសិណ ១០ គឺបឋវីកសិណ (ដី)១ អាបោកសិណ (ទឹក)១ តេជោកសិណ (ភ្លើង)១ វាយោកសិណ (ខ្យល់)១ នីលកសិណ (ពណ៌ខៀវ) បីតកសិណ (ពណ៌លឿង)១ លោហិតកសីណ (ពណ៌ក្រហម) ឱទាតកសិណ (ពណ៌ស)១ អាកាសកសិណ (អាកាស)១ និង អាលោកកសិណ (ពន្លឺ)។

២-អសុភ ១០

-ឧទ្ធុមាតកំ អសុភហើមប៉ោង

-វិនីលកំ អសុភហើមពណ៌ខៀវ

-វិបុព្វកំ អសុភហើមហូរខ្ទុះ

-វិច្ឆិទ្ទកំ អសុភដាច់ពាក់កណ្ដាលខ្លួន

-វិក្ខាយិតកំ អសុភសត្វកកេរស៊ីរយីរលួយ

-វិក្ខិត្តកំ អសុភដាច់ដៃ ដាច់ជើង

-ហតវិក្ខិត្តកំ អសុភគេកាប់ស្នាមរវាម

-លោហិតកំ អសុភឈាមស្រោចពេញខ្លួន

-បុឡវកំ អសុភមានដង្កូវ

-អដ្ឋិកំ អសុភមានតែរាងឆ្អឹង

៣-អនុស្សតិ ១០

-ពុទ្ធានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះពុទ្ធ

-ធម្មានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះធម៌

-សង្ឃានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះសង្ឃ

-សីលានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះសីល

-ចាគានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះទាន

-ទេវតានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះទេវតា

-ឧបសមានុស្សតិ រំលឹកដល់គុណព្រះនិព្វាន

-មរណានុស្សតិ រំលឹកដល់សេចក្ដីស្លាប់

-កាយគតសតិ រំលឹកដល់គុណរាងកាយប្រជុំ ដោយអាការទាំង ៣២

-អានាបានស្សតិ រំលឹកដល់គុណខ្យល់ដង្ហើមចេញចូល

៤-ព្រហ្មវិហារ ៤

-មេត្តា សេចក្ដីរាប់អាន

-ករុណា សេចក្ដីអាណិតអាសូរ

-មុទិតា សេចក្ដីអំណរ និងសេចក្ដីសុខ

-ឧបេក្ខា សេចក្ដីស្មោះស្មើមិនលំអៀង

៥-អរូបឈាន ៤

-អាកាសានញ្ចាយតនៈ អាកាសមិនមានទីបំផុត

-វិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ វិញ្ញាណមិនមានទីបំផុត

-អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ អ្វីតិចតួចមិនមាន

-នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ វិញ្ញាណល្អិតប្រណិត ក្រៃពេក

***៦-អាហារេបដិកូលសញ្ញា១** សេចក្ដីសំគាល់នូវអាហារថាជារបស់គួរខ្ពើមរអើមៗ*

***៧-ចតុធាតុវវដ្ឋាន១** ការកំនត់ចែកធាតុ៤ មានបឋវីធាតុជាដើម ដោយសសំការៈ មានកេសាជាដើមៗ*

ក្នុងអារម្មណ៍កម្មដ្ឋាន៤០នេះ អារម្មណ៍ដែលនឹងធ្វើឲ្យបានសំរេចដល់ អប្បនាសមាធិបាន មានត្រឹមតែ៣០យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ដែលលោកបានពោលទុកក្នុងវិសុទ្ធិមគ្គបឋមភាគ នូវសមថកម្មដ្ឋាន៤០ វិនិច្ឆ័យដោយអាការៈ ១០ យ៉ាងគឺ ៖

***១-ដោយសំដែងចំនួន** បានដល់សមថកម្មដ្ឋាន៤០ គឺកសិណ១០ អសុភៈ១០ អនុស្សតិ១០ ព្រហ្មវិហារ៤ អរូបឈាន ៤ អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ ចតុធាតុវវដ្ឋាន១ៗ*

***២-ដោយនាំមកនូវឧបចារៈ និងអប្បនា** គឺក្នុងកម្មដ្ឋាន៤០នោះ អនុស្សតិ៨ (វៀរកាយគតាសតិ និងអនាបានស្សតិ) អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ ចតុធាតុវវដ្ឋាន១ រួមជា១០នេះ ជាកម្មដ្ឋាននាំមកបានត្រឹមតែឧបចារឈាន (ឧបចារសមាធិ) ក្រៅពីនេះនាំមកដល់ អប្បនាឈាន (អប្បនាសមាធិ)ៗ*

***៣-ដោយប្រភេទនៃឈាន** គឺកសិណ១០ អានាបានស្សតិ១ ចំរើនបានដល់ចតុត្ថជ្ឈាន (ឈានទី៤) ដោយចតុកន័យៗ អសុភ១០ កាយគតាសតិ១ ចំរើនបានដល់ត្រឹមតែបឋមជ្ឈាន (ឈានទី១) ដោយចតុកន័យៗ ព្រហ្មវិហារ៣ខាងដើម ចំរើនបានដល់តតិយជ្ឈាន (ឈានទី៣) ដោយចតុកន័យៗ ព្រហ្មវិហារទី៤ និងអរូបឈាន ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងចតុត្ថជ្ឈាន ដោយចតុកន័យៗ*

***៤-ដោយការកន្លង** បានដល់ ការកន្លង២យ៉ាង គឺកន្លងអង្គឈាន១ និងកន្លងអារម្មណ៍១ៗ*

ការកន្លងអង្គឈានដូច ទុតិយជ្ឈាន (ដោយចតុកន័យ) កន្លងវិតក្កៈ វិចារៈ ជាដើម។ ក្នុងព្រហ្មវិហារ៤ក៏ដូចគ្នា ព្រហ្មវិហារជាដើម។ ក្នុងព្រហ្មវិហារ៤ ក៏ដូចគ្នា ព្រហ្មវិហារទី៤ ក៏កន្លងសោមនស្ស។ ចំណែកការកន្លងអារម្មណ៍ តែងមានក្នុងអរូបឈាន៤ គឺអាកាសានញ្ចាយតនៈ កន្លងអារម្មណ៍ក្នុងកសិណ៩ ខាងដើមហើយទើបសំរេចបាន អរូបឈានថ្នាក់ខ្ពស់ក៏កន្លង អារម្មណ៍ថ្នាក់ទាបប្រព្រឹត្តទៅដោយលំដាប់។

៥-ដោយគួរពង្រីកឬមិនគួរពង្រីក *គឺកសិណ១០គួរពង្រីក (និមិត្ត) អានាបានស្សតិ១ កាយគតាសតិ១ អសុភ១០ ព្រហ្មវិហារ៤ អរូបឈាន៤ មិនគួរពង្រីក ព្រោះមិនកើតប្រយោជន៍។*

៦-ដោយអារម្មណ៍ *ក្នុងចំណោមកម្មដ្ឋាន៤០ទាំងនេះ កម្មដ្ឋាន២២ គឺកសិណ១០ អសុភ១០ អានាបានស្សតិ១ កាយគតាសតិ១ មានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្ត កម្មដ្ឋាន១៨ ទៀតមិនមានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្តឡើយ។*

៧-ដោយភូមិ *បានដល់ កម្មដ្ឋាន១២ គឺ អសុភ១០ កាយគតាសតិ១ អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ មិនអាចប្រព្រឹត្តក្នុងពពួកទេវតាបានទេ។ កម្មដ្ឋាន ១៣ មិនប្រព្រឹត្តក្នុងព្រហ្មលោក គឺកម្មដ្ឋាន១២ ដែលពោលហើយ និងអានាបានស្សតិ១។ ក្នុងអរូបភព មានតែ អរូបកម្មដ្ឋាន៤ប៉ុណ្ណោះ។ ឯក្នុងពួកមនុស្ស តែងចំរើនកម្មដ្ឋានបានទាំងអស់។*

៨-ដោយការកាន់យក *បានដល់ ការកាន់យក**ដោយភ្នែកមើល ដោយការប៉ះខ្ទប់** និង **ដោយការស្តាប់**។ ក្នុង៣យ៉ាងនោះ កម្មដ្ឋាន១៩គឺកសិណ៩(វៀរវាយោកសិណ) និងអសុភ១០ គឺយកដោយការមើលទើបឲ្យកើតនិមិត្ត៣ បាន។ កាយគតាសតិកាន់យកបានដោយភ្នែកមើល និងដោយការស្តាប់គឺ តចបញ្ចកកម្មដ្ឋាន កាន់យកដោយភ្នែកមើល ក្រៅពីនោះកាន់យកដោយការស្តាប់។ អានាបានស្សតិ កាន់យកដោយការប៉ះខ្ទប់ វាយោកសិណ កាន់យកដោយការមើល និងដោយការប៉ះខ្ទប់។ នៅសល់ ១៨ទៀត កាន់យកដោយការស្តាប់។ កម្មដ្ឋាន៤០នោះ ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារនិងអរូបកម្មដ្ឋាន៤ ព្រះយោគាវចរជាអ្នកអាទិកកម្មិកៈ (នៅមិនទាន់ជំនាញ) មិនគួរកាន់យកទេ នៅសល់៣៥ ក្រៅពីនោះទើបគួរកាន់យក។*

៩-ដោយបច្ច័យ បានដល់ កសិណ៩ (វៀរអាកាសកសិណ) ជាបច្ច័យដល់អរូបឈាន។ កសិណ១០ ជាបច្ច័យដល់អភិញ្ញា។ ព្រហ្មវិហារ៣ ជាបច្ច័យដល់ព្រហ្មវិហារទី៤ អរូបឈាន ថ្នាក់ក្រោមៗ ជាបច្ច័យដល់អរូបឈានថ្នាក់ខ្ពស់ៗ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ ជាបច្ច័យដល់ និរោធសមាបត្តិ។ កម្មដ្ឋានទាំងអស់ (ទាំងសមថៈ ទាំងវិបស្សនា) ជាបច្ច័យដល់សុខវិហារ និងភពសម្បត្តិ (បាលីថា: **សព្វានិបិ សុខវិហារស្ស វិបស្សនា ភាវសម្បត្តីនំ**)។

១០-ដោយសមគួរដល់ចរិត មានអធិប្បាយថា ក្នុងកម្មដ្ឋាន៤០នោះ កម្មដ្ឋាន១១គឺ អសុភ១០ កាយគតាសតិ១ សមគួរដល់បុគ្គលជារាគចរិត។ កម្មដ្ឋាន៨គឺ ព្រហ្មវិហារ៤ វណ្ណកសិណ៤ សមគួរដល់បុគ្គលជាទោសចរិត។ អានាបានស្សតិប៉ុណ្ណោះ សមគួរដល់បុគ្គលជាមោហចរិត និងបុគ្គលជាវិតក្កចរិត។ អនុស្សតិ៦ខាងដើម សមគួរដល់បុគ្គលជាសទ្ធាចរិត។ កម្មដ្ឋាន៤ គឺ ៖ មរណានុស្សតិ ឧបសមានុស្សតិ ចតុធាតុវវដ្ឋានៈ និងអាហារេបដិកូលសញ្ញា សមគួរដល់បុគ្គលជាពុទ្ធចរិត។ កសិណសល់ពីនោះ គឺកសិណ៦ (វៀរវណ្ណកសិណ៤) និងអរូបឈាន៤ សមគួរដល់បុគ្គលគ្រប់ចរិត។ម្យ៉ាងទៀតក្នុងកសិណទាំងឡាយ កសិណណាមួយ ដែលជាបរិត្តារម្មណ៍ សមគួរដល់បុគ្គលជាវិតក្កចរិត និងកសិណណាមួយដែលជាអប្បមាណារម្មណ៍ សមគួរដល់បុគ្គលមោហចរិត។

ការចំរើនសមថភាវនា គឺចំរើនរូបឈាន ប្រកបដោយអង្គឈាន៥ មានវិតក្កៈជាដើមនោះ អាចបញ្ឈប់នូវនីវរណៈ៥ មិនឲ្យកើតឡើងបានព្រោះចិត្តតាំងណែនក្នុងអារម្មណ៍តែមួយរហូតដល់ឈានចិត្តកើត។ ពេលឈានចិត្តកើតហើយ អង្គឈាននោះឯងតែងប្រហារនូវនីវរណៈ៥ដោយវិក្ខម្ភនបហាន។

ម្យ៉ាងទៀត ពេលឈានចិត្តនឹងកើតឡើងសមាធិរមែងកើតឡើងតាមលំដាប់ គឺខណិកសមាធិ ឧបចារសមាធិ និងអប្បនាសមាធិ។ ឈានចិត្តកើតឡើងគ្រាដំបូងបានត្រឹមតែមួយខណៈនៃចិត្តប៉ុណ្ណោះ ហើយក៏ជាភវង្គ។ បើនឹងមិនឲ្យមកជាភវង្គទេ ត្រូវហ្វឹកហាត់រហូតដល់ស្ទាត់ជំនាញ (ដែលហៅថា វសី៥យ៉ាង)។ ឯឈាន គឺរូបាវចរកុសលចិត្ត នឹងកើតឡើងនោះ វិថីចិត្តនឹងកើតឡើងតាមលំដាប់យ៉ាងនេះគឺ ៖

១-ភវង្គចលនៈ

២-ភវង្គុបច្ឆេទៈ

៣-មនោទ្វារាវជ្ជនៈ

៤	បរិកម្ម	មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត
៥	ឧបចារៈ	
៦	អនុលោម	
៧	គោត្រភូ	
៨	ឈាន គឺ រូបាវចរកុសលចិត្ត	

ភវង្គបាតៈ ចិត្តជាភវង្គ

កាលភវង្គចលនៈ គឺការញ័រនៃភវង្គរលត់ទៅ ភវង្គុបច្ឆេទក៏កើត រួចក៏រលត់ៗ តពីនោះមនោទ្វារាវជ្ជនៈ គឺអហេតុកកិរិយាចិត្តក៏កើតឡើងធ្វើកិច្ចពិចារណា អារម្មណ៍តាមមនោទ្វារៗ កាលមនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តរលត់ទៅ មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត ៤ដួងណាមួយក៏ធ្វើបរិកម្ម ឧបចារ អនុលោម គោត្រភូៗ ពេលដែលគោត្រភូចិត្តរលត់ទៅ ឈានចិត្តក៏កើតឡើងតែមួយខណៈប៉ុណ្ណោះ រួចហើយចិត្តក៏ជាភវង្គតទៅ យ៉ាងនេះឯងៗ

ទុតិយជ្ឈាន

កាលព្រះយោគាវចរ ហ្វឹកហាត់ព្យាយាមចូលបឋមជ្ឈាន រហូតជំនាញល្អដល់ព្រមដោយវសីទាំង៥ គឺ ៖

១-អាវជ្ជនវសី ជំនាញឬស្ទាត់ក្នុងការនឹករក

២-សមាបជ្ជនវសី ស្ទាត់ក្នុងការចូលកាន់ឈាន

៣-អធិដ្ឋានវសី ស្ទាត់ក្នុងការឲ្យឈានតាំងនៅមាំ

៤-វុដ្ឋានវសី ស្ទាត់ក្នុងការចេញចាកឈាន

៥-បច្ចវេក្ខណវសី ស្ទាត់ក្នុងការពិចារណាអង្គឈាន

ព្រះយោគាវចរ ចូលឈាន ចេញចាកឈានរហូតដល់ជំនាញហើយ ហ្នឹកហាត់ដោយពិចារណាថា នឹងរកអ្វីទើបឈាននឹងកើតបានឆាប់រហ័ស ហ្នឹកហាត់ដោយវិធីយ៉ាងនោះរឿយៗរហូតស្ទាត់ល្អ ហៅថា **អាវជ្ជនវសី**។ **សមាបជ្ជនវសី** គឺចូលឈានដែលស្ទាត់នោះជារឿយៗ។ **អធិដ្ឋានវសី** គឺស្ទាត់ក្នុងការឲ្យឈានកើតរលត់ជាប់បន្តមិនជាភវង្គ គឺឲ្យឈានតាំងនៅតាមសេចក្តីត្រូវការ។ **វុដ្ឋានវសី** គឺដោយ ការតាំងចិត្តនឹងចេញចាកពីឈានក្នុងវេលាណាក៏ចេញបានក្នុងវេលានោះមិនយឺតយូរ។ **បច្ចវេក្ខណវសី** គឺកាលបើចេញចាកពីឈានហើយពិចារណាដើម្បីលះនូវអង្គឈាន ដែលគ្រោតគ្រាតចេញ ដើម្បីធ្វើអប្បនាសមាធិតាំងនៅមាំក្រៃលែងឡើង រមែងពិចារណាឃើញថា វិតក្កៈនេះជាអង្គឈាន ដែលគ្រោតគ្រាតជាងវិចារៈ ព្រោះជិតដល់នឹងកាមារម្មណ៍។

ដូច្នោះ កាលនឹងចូងឡើងកាន់ទុតិយជ្ឈន ទើបលោកសំលឹងបដិភាគនិមិត្ត ដើម្បីឲ្យចិត្ត ជាអប្បនាសមាធិ ដោយមិនមានវិតក្កៈតទៅ ព្យាយាមឧស្សាហ៍រហូតដល់ ឈានចិត្តមិនមានវិតក្កៈកើតឡើង ប៉ុន្តែគង់នៅមាន វិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា ប៉ុណ្ណោះ។ កាលទុតិយជ្ឈាន នឹងកើតនោះ ក៏ត្រូវមានវិថីចិត្ត ដែលកើតមុន គឺមហាកុសលញាណសម្បយុត្តចិត្ត ដែលជា បរិកម្ម ឧបចារៈ អនុលោម និងគោត្រភូ ដូចគ្នានឹងបឋមជ្ឈានដែរ។

តតិយជ្ឈាន

កាលណាព្រះយោគាវចរ ស្ទាត់ក្នុងទុតិយជ្ឈានល្អប្រកបដោយវសី៥ ហើយក៏សំលឹងនូវបដិភាគនិមិត្តឡើងកាន់ឈានទី៣ ដោយពិចារណាឃើញវិចារៈជាអង្គឈានគ្រោតគ្រាត ជិតនឹងវិតក្កៈដែលធ្វើឲ្យវិនាសបានងាយ។ កាលឃើញទោសនៃវិចារហើយក៏ចូលឈានសំលឹង បដិភាគនិមិត្ត ដើម្បីឲ្យអប្បនាសមាធិ កើតឡើងដោយមិនមានវិចារៈរហូតដល់ តតិយជ្ឈានកើតមានទំនង ដូចឈានមុនៗដែរ។

ចតុត្ថជ្ឈាន

កាលណាចំរើនតតិយជ្ឈានស្ទាត់ល្អ ព្រមដោយវសី៥ហើយ ក៏ព្យាយាមកន្លងឡើងកាន់ឈានទី៤ ដោយពិចារណាឃើញបីតិ ដែលកើតក្នុងតតិយជ្ឈាននោះ ជាសេចក្តី

គ្រេកអរជ្រួតជ្រាបទូទៅ ទាំងកាយទាំងចិត្ត ដែលគិតថាជាសភាព ដែលនៅគ្រោតគ្រាត ដើម្បីឲ្យចិត្តប្រណីត ក្រៃលែងឡើង ទើបសំលឹងបដិភាគនិមិត្ត ដើម្បីចំរើនអប្បនាសមាធិ រហូតដល់មិនមាន បីតិកើតរួមជាមួយៗ វិថីចិត្តដែលកើត មុនចតុត្ថជ្ឈាន មានទំនងដូចនឹងឈានមុនៗដែរ។

បញ្ចមជ្ឈាន

កាលព្រះយោគាវចរចំរើនចតុត្ថជ្ឈានស្ទាត់ល្អ ព្រមដោយវសីទាំង៥ហើយ ក៏ពិចារណាឃើញទោសរបស់សុខថា ជាសភាពដែលគ្រោតគ្រាត ជាឧបេក្ខា ព្រោះសុខនោះនៅញាប់ញ័រ មិនតាំងមាំដូចឧបេក្ខាវេទនាទេ ទើបសំលឹងបដិភាគនិមិត្ត ចំរើនអប្បនាសមាធិដើម្បីលះសុខ រហូតបញ្ចមជ្ឈានកើត ប្រកបដោយអង្គ២គឺ ឧបេក្ខា និងឯកគ្គតា។

មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត ដែលធ្វើបរិកម្ម ឧបចារ អនុលោម និងគោត្រភូ ដែលកើតមុនបញ្ចមជ្ឈាននោះ កើតព្រមនឹងឧបេក្ខាវេទនា ព្រោះឈានទី៥នេះ មានឧបេក្ខា និងឯកគ្គតា ជាអង្គឈាន។ ចំណែកឈាន៤ទៀត ក្រៅពីនេះ មហាកុសលនោះ កើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា។

ម្យ៉ាងទៀតមហាកុសលញាណសម្បយុត្តចិត្តដែលកើតក្នុងរវាងការចំរើនសមថភាវនានោះ ពេលខ្លះក៏កើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា ពេលខ្លះក៏កើតព្រមដោយឧបេក្ខាវេទនា។

ចំណែករូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាកុសលជាតិ

២-ដោយភូមិ ជារូបាវចរភូមិ (កើត ២២ភូមិ) (វៀរអបាយភូមិ៤ អសញ្ញសត្តភូមិ១ អរូបភូមិ៤)

៣-ដោយវេទនា ជាសោមនស្ស៤ដួង គឺបឋមជ្ឈាន ទុតិយជ្ឈាន និងចតុត្ថជ្ឈាន ជាឧបេក្ខា១ដួង គឺបញ្ចមជ្ឈាន

៤-ដោយហេតុ ជាទហេតុ និងជាតិហេតុកចិត្ត

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្ត

៦-ដោយសង្ខារ ជាសសង្ខារិក

៧-ដោយសោភណ ជារូបាវចរសោភណចិត្ត

៨-ដោយឈាន ជារូបាវចរឈាន

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកិយចិត្ត

១០-ដោយកិច្ច ធ្វើជវនកិច្ច

១១-ដោយអារម្មណ៍ មានធម្មារម្មណ៍ ជាអារម្មណ៍

១២-ដោយទ្វារ ដឹងអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ

១៣-ដោយវត្ថុ អាស្រ័យហទយវត្ថុ

១៤- ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណ

(ចប់រូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង)

រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ដួង

រូបាវចរកុសលចិត្ត ជាហេតុឲ្យកើតរូបាវចរវិបាកចិត្ត ដែលធ្វើបដិសន្ធិក្នុងរូបភូមិ (រូបាវចរភូមិ) ផ្សេងៗគ្នាយ៉ាងគឺ ៖

អធិប្បាយរូបាវចរវិបាក

កាមាវចរវិបាក តែងដូចគ្នាខ្លះ មិនដូចគ្នាខ្លះ នឹងកុសលចិត្តនៃខ្លួន ដូច្នេះវិបាកនៃកាមាវចរកុសលនោះ ទើបលោកមិនបានចែកឲ្យវិបាកស្របតាមកុសលឡើយ។ ចំណែករូបាវចរវិបាកនេះ តែងស្របដូចគ្នានឹង កុសលរបស់ខ្លួន ប្រៀបដូចជាស្រមោលទាំងឡាយមានស្រមោលដីរ សេះ និងដើមឈើជាដើម តែងដូចនឹងដីរ សេះ និងដើមឈើជាដើមនោះ ដោយហេតុនោះ ទើបលោកចែករូបាវចរវិបាកនេះ ធ្វើឲ្យស្របតាមកុសលរបស់ខ្លួន។

ម្យ៉ាងទៀតកាមាវចរកុសល តែងឲ្យវិបាកក្នុងកាលខ្លះក៏បាន គ្រាសម័យខ្លះក៏បាន។ ចំណែករូបាវចរកុសល តែងឲ្យវិបាកក្នុងភពទី២តែមួយប៉ុណ្ណោះ ដោយហេតុនេះហើយ ទើបលោកចែកឲ្យស្របដូចនឹងកុសល របស់ខ្លួនគឺ ៖

១-បឋមជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាបឋមជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងបឋមជ្ឈានភូមិ។

២-ទុតិយជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាទុតិយជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងទុតិយជ្ឈានភូមិ។

៣-តតិយជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាតតិយជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងទុតិត្ថជ្ឈានភូមិ។

៤-ចតុត្ថជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាចតុត្ថជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងតតិត្ថជ្ឈានភូមិ។

៥-បញ្ចមជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាបញ្ចមជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងចតុត្ថជ្ឈានភូមិ។

បុគ្គលអ្នកបដិសន្ធិក្នុងរូបាវចរភូមិ ដោយរូបាវចរវិបាកចិត្ត ជារូបព្រហ្ម។ រូបព្រហ្មបុគ្គលនោះតែងមាន ចក្ខុបសាទ និងសោតបសាទ តែមិនមានឃានបសាទ ជិវ្ហាបសាទ និងកាយបសាទទេ។ ខណៈដែលចក្ខុវិញ្ញាណ ឬសោតវិញ្ញាណនៃព្រហ្មបុគ្គលនោះ កើតឡើងចូរគប្បីជ្រាបថា: ចក្ខុវិញ្ញាណក្តី សោតវិញ្ញាណក្តី មិនមានជាវិបាក(ផល) នៃរូបាវចរកុសល៥ដួងនោះទេ គឺជាវិបាករបស់កាមាវចរកុសល និងអកុសលប៉ុណ្ណោះ។ ចំណែករូបាវចរវិបាកមានតែ៥ដួងប៉ុណ្ណោះ ដែលធ្វើបដិសន្ធិក្នុងរូបភូមិ១៥ (វៀរអសញ្ញសត្តភូមិ)គឺ ៖

១-	បារិសជ្ជាភូមិ	បដិសន្ធិដោយបឋមជ្ឈានវិបាកចិត្ត
២-	បុរោហិតាភូមិ	
៣-	មហាព្រហ្មាភូមិ	
៤-	បរិត្តាភាភូមិ	បដិសន្ធិដោយទុតិយជ្ឈានវិបាក(ចតុកន័យ)ឬដោយទុតិយជ្ឈានវិបាក ឬតតិយជ្ឈានវិបាក(បញ្ចកន័យ)
៥-	អប្បមាណាភាភូមិ	
៦-	អាភស្សរាភូមិ	
៧-	បរិត្តសុភាភូមិ	បដិសន្ធិដោយតតិយជ្ឈានវិបាក(ចតុកន័យ) ឬចតុត្ថជ្ឈានវិបាក(បញ្ចកន័យ)
៨-	អប្បមាណសុភាភូមិ	
៩-	សុភកិណ្ហាភូមិ	
១០-	វេហប្ផលាភូមិ	បដិសន្ធិដោយចតុត្ថជ្ឈានវិបាក(ចតុកន័យ) ឬបញ្ចមជ្ឈានវិបាក (បញ្ចកន័យ)
១១-	អវិហាភូមិ	៥ភូមិនេះ ជាព្រហ្មសុទ្ធាវាស នៃព្រះអនាគាមី បដិសន្ធិដោយចតុត្ថជ្ឈានវិបាក (ចតុកន័យ) ឬ បញ្ចមជ្ឈានវិបាក (បញ្ចកន័យ)
១២-	អតប្បាភូមិ	
១៣-	សុទស្សាភូមិ	
១៤-	សុទស្សីភូមិ	
១៥-	អកនិដ្ឋាភូមិ	

អធិប្បាយព្រហ្ម ក្នុងព្រហ្មភូមិ

អ្នកដែលកើតជាព្រហ្មតែងមានសេចក្ដីសុខ ប្រណីតជាងសុខក្នុងទេវតា មានរូបស្អាត មានសំលេងពិរោះ។

បណ្ដាព្រហ្មដែលកើតក្នុង**បឋមជ្ឈានភូមិ**នេះ មាន**មហាព្រហ្ម**ជាធំ អាចបញ្ចេញរស្មីទៅបានឆ្ងាយ ព្រហ្មខ្លះបញ្ចេញទៅបានដល់ ១០០០ចក្រវាឡ ព្រហ្មខ្លះបញ្ចេញបានដល់ ២០០០ចក្រវាឡ ខ្លះទៀតបាន ៣០០០ចក្រវាឡ ព្រោះកើតឡើងដោយ**វិបាកនៃឈានដែលប្រណីត** មានអាយុ ១កប្ប។ ប្រសិនបើកើតដោយ**វិបាកឈានថ្នាក់កណ្ដាល** ក៏មានឈ្មោះថា **ព្រហ្មបុរោហិតា** (ព្រហ្មអ្នកជាទីប្រឹក្សា) មានអាយុកន្លះកប្ប។ ប៉ុន្តែបើកើតដោយវិបាក **ឈានថ្នាក់ខ្សោយ** ក៏មានឈ្មោះថា **ព្រហ្មបារិសជ្ជា** (ព្រហ្មអ្នកជាបរិវារបស់ព្រហ្ម) មានអាយុ១ភាគបី នៃកប្ប។ ព្រហ្មទាំង៣ពួកនេះ មានកាយផ្សេងៗគ្នា មានសញ្ញាបដិសន្ធិតែមួយដូចគ្នា (នានត្តកាយា ឯកត្តសញ្ញិនោ) ដូចនឹងសត្វក្នុងអបាយភូមិ។

ព្រហ្មដែលកើតក្នុងទុតិយជ្ឈានភូមិ មាន**អាភស្សរាព្រហ្ម** ជាធំ កើតដោយ**វិបាកនៃទុតិយជ្ឈាន ឬតតិយជ្ឈានដែលប្រណីត** មានរស្មីចេញពីសរីរៈដូចជាអណ្ដាតភ្លើង មានអាយុ៨កប្ប។ **វិបាកថ្នាក់កណ្ដាល** តែងកើតជាព្រហ្មឈ្មោះ **អប្បមាណាភាព្រហ្ម** មានអាយុ៤កប្ប (មានតំណែងប៉ុននឹងបុរោហិតាព្រហ្ម)។ **វិបាកថ្នាក់ខ្សោយ** តែងកើតជាព្រហ្មឈ្មោះ **បរិត្តាភាព្រហ្ម** មានអាយុ២កប្ប (មានតំណែងប៉ុននឹងព្រហ្មបារិសជ្ជា)។ ព្រហ្មទាំង៣ពួកនេះមានកាយដូចគ្នា មានសញ្ញាផ្សេងគ្នា ព្រោះសញ្ញាខ្លះមិនមានវិតក្កៈ តែមានវិចារៈ សញ្ញាខ្លះមិនមានទាំងវិតក្កៈ ទាំងវិចារៈ។

ព្រហ្មដែលកើតក្នុង**តតិយជ្ឈានភូមិ** មានព្រហ្មឈ្មោះ **សុភកិណ្ហាព្រហ្ម** ជាធំកើតឡើង ដោយវិបាកនៃ **ចតុត្ថជ្ឈានដែលប្រណីត** មានរស្មីថ្លាស្អាត ដូចរស្មីដួងព្រះចន្ទ គឺមានរស្មីចេញ ពីសរីរៈ ជាផ្ទាំងៗស្អាតព្រោងព្រាត មានអាយុ៦៤កប្ប។ **វិបាកថ្នាក់កណ្ដាល** កើតជាព្រហ្ម **អប្បមាណសុភាព្រហ្ម** មានអាយុ៣២កប្ប (មានតំណែងប៉ុនព្រហ្មបុរោហិតា)។ **វិបាកថ្នាក់ខ្សោយ**កើតជាព្រហ្មឈ្មោះថា **បរិត្តសុភាព្រហ្ម** មានអាយុ១៦កប្ប មានតំណែងប៉ុនបារិសជ្ជាព្រហ្ម)។ ព្រហ្មទាំង៣ប្រភេទនេះ មានកាយខ្មាតតែមួយ មានសញ្ញាបដិសន្ធិតែមួយដូចគ្នា។

ព្រហ្មដែលកើតក្នុង**ចតុត្ថជ្ឈានភូមិ** មានឈ្មោះថា **វេហប្ផលាព្រហ្ម** កើតឡើងដោយ**វិបាកនៃបញ្ចមជ្ឈាន** ដែលមានឯកគ្គតា និងឧបេក្ខាជាអង្គ ជាឈានមាំមួន មានផលសំបូរ មិន ញាប់ញ័រ តែងប្រព្រឹត្តទៅតាមឈាន មិនដូចបឋមជ្ឈានភូមិ៣ ទុតិយជ្ឈានភូមិ៣ និងអតិតយជ្ឈានភូមិ៣ ដែលប្រកបដោយសោមនស្សទេ។ ព្រហ្មជាន់នេះនឹងមិនត្រូវវិនាសដោយភ្លើង ដោយទឹក និងដោយខ្យល់ឡើយ តែងមានអាយុខយ្យពេញ៥០០កប្ប។ ព្រហ្មតាំងនៅក្នុងភូមិទាំង៤ តាមដែលបានពោល មកហើយនេះ **ជាវដ្តៈ**។

ចំណែកក្នុង**សុទ្ធាវាសភូមិ៥** ដែលកើតក្នុងចតុត្ថជ្ឈានភូមិដែរ គឺ **អវិហា អតប្បា សុទស្សា សុទស្សី និងអកនិដ្ឋាភូមិ** នេះ **តាំងនៅក្នុងចំណែកវិវដ្តៈ** ជាភូមិរស់នៅនៃព្រះអនាគាមី តាំងនៅជាជាន់ៗ ឡើងទៅតាមលំដាប់នៃភូមិ មិនដូចភូមិដទៃៗ មានបឋមជ្ឈានភូមិជាដើមនោះទេ។

អវិហា ប្រែថា មិនវិនាសចាកសម្បត្តិ។

អតប្បា ប្រែថា មិនក្តៅក្រហាយ (មានសេចក្តីស្ងប់ត្រជាក់)

សុទស្សា ប្រែថា ឃើញវត្ថុផ្សេងៗ បានល្អ (ព្រោះសំបូរដោយចក្ខុបសាទ) ទិព្វចក្ខុ ធម្មចក្ខុ បញ្ញាចក្ខុ។

សុទស្សី ប្រែថា ឃើញវត្ថុផ្សេងៗបានល្អ ក្រៃលែងជាងសុទស្សា។

អកនិដ្ឋា ប្រែថា មិនមានសុខតិចតួចទេ (មានសុខសំបូរ) ជាព្រហ្មដែលមានគុណសម្បត្តិក្រៃលែងជាងព្រហ្មជាន់ទី១ ទី២ ទី៣ ទី៤ នៃសុទ្ធាវាសភូមិ។

សុទ្ធាវាសភូមិ៥នេះ មិនមានរហូតគ្រប់កាលរាល់ៗពេលទេ គឺមិនកើតឡើងក្នុងលោកក្នុងពេលដែលលង្វែកចាកព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់រហូតដល់ ១សែនកប្បខ្ទះ ដល់១អសង្ខេយ្យកប្បខ្ទះ។ កាលណាព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់ទ្រង់ឧប្បត្តិហើយនោះឯង សុទ្ធាវាស៥នេះ ទើបកើតឡើងក្នុងដែនកំណត់វេលា១៦០០០កប្ប។

ចំណែករូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាជាតិវិបាក

២-ដោយភូមិ ជារូបភូមិ

៣-ដោយវេទនា ដូចគ្នានឹងកុសលឈាន គឺបឋមជ្ឈាន ទុតិយជ្ឈាន តតិយជ្ឈាន ចតុត្ថជ្ឈាន ជាសោមនស្ស បញ្ចមជ្ឈាន ជាឧបេក្ខា

៤-ដោយហេតុ ជានហេតុ និងជា តិហេតុកចិត្ត

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្ត

៦-ដោយសង្ខារ ជាសសង្ខារិក

៧-ដោយគោចរ: ជារូបាវចរគោចរចិត្ត

៨-ដោយឈាន ជាផលនៃឈាន

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកិយចិត្ត

១០-ដោយកិច្ច មាន៣គឺ បដិសន្ធិកិច្ច១ ភវង្គកិច្ច១ ចុតិកិច្ច១

១១-ដោយអារម្មណ៍ កុសលចិត្តមានអារម្មណ៍ណាជាកម្មដ្ឋាន វិបាកចិត្តក៏មានអារម្មណ៍នោះ

១២-ដោយទ្វារ ដឹងអារម្មណ៍បានដោយមិនត្រូវអាស្រ័យទ្វារ (ជាទ្វារវិមុត្តិ)

១៣-ដោយវត្ថុ អាស្រ័យហទយវត្ថុទើបកើត

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

(ចប់រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ដួង)

រូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៥ដួង

បាលី រូបាវចរវិបាកក្តី រូបាវចរកិរិយាក្តី ដូចគ្នានឹងរូបាវចរកុសល ផ្សេងគ្នាត្រង់ដែលរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្តប៉ុណ្ណោះ។

បឋមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រម នឹងវិតក្ក: វិចារ: បីតិ សុខ ឯកគ្គតា។

ទុតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងវិចារ: បីតិ សុខ ឯកគ្គតា

តតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងបីតិ សុខ ឯកគ្គតា

ចតុត្ថជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងសុខ ឯកគ្គតា

បញ្ចមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ឯកគ្គតា

រូបាវចរកិរិយាចិត្ត ជារូបឈានចិត្ត របស់ព្រះខីណាស្រព គឺរូបាវចរឈាន របស់ព្រះខីណាស្រព ជាកិរិយា មិនមែនជាកុសល មិនមែនជាអកុសល មិនមែនជាកម្មវិបាក ជាទិដ្ឋធម្មសុខវិហារ ដើម្បីនៅជាសុខក្នុងបច្ចុប្បន្ននេះប៉ុណ្ណោះ។

ក្នុងសមាបត្តិទាំងនោះ សមាបត្តិដែលព្រះខីណាស្រពឲ្យកើតឡើង ក្នុងពេលដែលលោកនៅជាបុថុជ្ជន មានកាលណាលោកបានសំរេចព្រះអរហត្ត និងចូលសមាបត្តិនោះហើយ សមាបត្តិនោះ ក៏ជាកិរិយាចិត្ត។

ចំណែករូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៥ដួងដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ	ជាជាតិកិរិយា
២-ដោយភូមិ	ជារូបភូមិ (កើតបាន២២ភូមិ)
៣-ដោយវេទនា	ជាសោមនស្ស៤ ឧបេក្ខា១
៤-ដោយហេតុ	ជានហេតុ និងជាតិហេតុកចិត្ត
៥-ដោយសម្បយុត្ត	ជាញាណសម្បយុត្ត
៦-ដោយសង្ខារ	ជាសសង្ខារិក
៧-ដោយសោភណៈ	ជារូបាវចរសោបាណចិត្ត
៨-ដោយឈាន	ជារូបាវចរកិរិយាចិត្ត
៩-ដោយឈាន	ជារូបាវចរកិរិយាចិត្ត ព្រោះមិនមាននិព្វានជាអារម្មណ៍
១០-ដោយកិច្ច	ធ្វើជវនកិច្ច
១១-ដោយអារម្មណ៍	មានធម្មារមណ៍ជាអារម្មណ៍
១២-ដោយទ្វារ	ដឹងអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារប៉ុណ្ណោះ
១៣-ដោយវត្ថុ	កើតត្រង់ហទយវត្ថុ
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ	ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

(ចប់រូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៥ដួង)

រូបាវចរចិត្ត ដោយប្រភេទនៃឈាន ចែកដោយកុសលចិត្ត វិបាកចិត្ត និងកិរិយាចិត្ត ទើបរូបាវចរចិត្តនោះមាន ១៥ដួង។

ឈាន	កុសល	វិបាក	កិរិយា	រួម
បឋមជ្ឈាន	១	១	១	៣
ទុតិយជ្ឈាន	១	១	១	៣
តតិយជ្ឈាន	១	១	១	៣
ចតុត្ថជ្ឈាន	១	១	១	៣
បញ្ចមជ្ឈាន	១	១	១	៣
រួម	៥	៥	៥	១៥

(ចប់រូបាវចរសោភណចិត្ត ១៥ដួង)

គ-អរូបាវចរសោភណចិត្ត ១២ដួង

អរូបាវចរកុសលចិត្ត ៤ដួង

ពាក្យថា អរូបាវចរចិត្តនោះ គឺជាចិត្តដែលប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងអារម្មណ៍នៃអរូបឈាន។

ពាក្យថា អរូបឈាន នោះសំដៅដល់ឈាន ដែលមិនសំលឹងនូវរូប ឬឈានដែលមិនមានរូបជាអារម្មណ៍ គឺបានដល់អារម្មណ៍៤ ៖ អាកាស១ វិញ្ញាណ១ សេចក្តីមិនមានអ្វី១ សញ្ញា១។

ពាក្យថាអរូបាវចរកុសល នោះមានន័យថា កុសលកម្មដែលជាហេតុបញ្ជូនផលឲ្យទៅកើតជាអរូបព្រហ្មបុគ្គល។ ម្យ៉ាងទៀតព្រោះហេតុថា កុសលចិត្តនេះកើតឡើងដោយអាស្រ័យអារម្មណ៍ដែលជាអរូប។

បាលីអរូបាវចរកុសលចិត្ត ៤ដួង[៤]

អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្តំ
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរកុសលចិត្តានិ នាម។

ប្រែថា អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្ត ១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្ត១
ចិត្ត៤នេះ ឈ្មោះថា អរូបាវចរកុសលចិត្ត

[៤] អំពីអរូបឈាន សូមពុទ្ធបរិស័ទ អានបោដ្ឋបាទសូត្រ ទី៩ បិដកខ្មែរ លេខ១៥ ទំ.១១០-១៥៩

អធិប្បាយ អាកាសានញ្ចាយតនចិត្ត

អាកាសានញ្ចាយតន គឺអាកាស + អានញ្ច + អាយតនៈ មានន័យថា ជាអាយតនៈ (ជាទីកើត) មួយដែលមានអាកាស មិនមានទីបំផុត គឺថា អាកាសានញ្ចៈ នោះឯងជាអាយតនៈ (គឺជាទីកើត) នៃឈាននោះ ព្រមដោយសម្បយុត្តធម៌ ដោយអត្ថថា ជាទីតាំងនៅដូចទេវាយតនៈ ទីអាស្រ័យនៅនៃពួកទេវតា។

ឈាន ឈ្មោះថា អាកាសានញ្ចាយតនៈ ព្រោះអត្ថថា មានអាកាសមិនមានទីបំផុតជាទីកើតកុសលចិត្ត ដែលសម្បយុត្តជាមួយអាកាសានញ្ចាយតនៈនោះ ឈ្មោះថា អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត។

អាកាសានញ្ចៈ គឺអាកាសានន្តៈ

អាកាសានន្តៈ បានដល់អាកាសបើក ដកកសិណចេញ។

អាកាសមាន៤ប្រការ គឺអជដាកាស១ បរិច្ឆិន្នាកាស១ កសិណុគ្ឃាដិមាកាស១ និងបរិច្ឆេទាកាស១។

អជដាកាស បានដល់អាកាសមេឃ។

បរិច្ឆិន្នាកាស បានដល់អាកាសកសិណ។

កសិណុគ្ឃាដិមាកាស បានដល់អាកាស ដែលអាស្រ័យមកពីកសិណ ៩ (វៀរអាកាស កសិណ)។

បរិច្ឆេទាកាស បានដល់អាកាសរូប។

អាកាសានញ្ចាយតនៈ បានដល់កសិណុគ្ឃាដិមាកាសប៉ុណ្ណោះ មិនបានសំដៅដល់អាកាសនៃអាកាសកសិណទេ។

វិធីចំរើនអាកាសានញ្ចាយតនឈាន (ទី១)

ព្រះយោគាវចរ ដែលនឹងចំរើនអរូបឈានកម្មដ្ឋាន ឲ្យកន្លងនូវរូបឈាននោះដំបូងត្រូវ បានរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានព្រមទាំងវសី៥ មានការស្ទាត់ជំនាញល្អហើយសិនក៏ឃើញទោសរបស់ រូបឈានផ្សេងៗដោយប្រការទាំងពួង។ លោកមិនមែនត្រឹមតែឃើញទោសនៃរូបឈានប៉ុណ្ណោះទេ រមែងឃើញដល់ទោសនៃរូបកាយផងដែរ ថាមានរូបហើយ

ក៏ត្រូវតែមានទុក្ខទោស លំបាកកាយ មានការទទួលអាជ្ញា និងរោគាព្យាធិផ្សេងៗជាដើម តែប្រសិនបើមិនមានរូបរាងកាយទេនោះ ទោសផ្សេងៗ រោគផ្សេងៗ តាមផ្លូវកាយ ក៏នឹងមិនមានៗ ឯការដែលនឹងផុតចាក រូបរាងកាយទៅបាន ក៏ត្រូវអាស្រ័យការចំរើនឈាន មិនមានរូប (អរូបឈាន) ជាអារម្មណ៍យ៉ាងនេះៗ

កាលព្រះយោគាវចរឃើញទោសនៃរូប និងវិធីដែលនឹងផុតចាកពីរូបយ៉ាងនេះហើយ ក៏ចូលរូបឈានទី៥ ធ្វើឲ្យកើតឡើងសិនៗ កាលចេញពីឈាន ពិចារណាឃើញទោស នៃរូបកម្មដ្ឋាន ដែលជាអារម្មណ៍ហើយ ក៏ចូលឈាននោះ ផ្សាយពង្រីកនិមិត្ត (រូបកម្មដ្ឋាន) នោះឲ្យមិនមានទីបំផុត គឺផ្សាយចេញទៅបាន១ចក្រវាឡៗ ដោយការផ្សាយពង្រីកទៅៗ នូវនិមិត្តនៃរូបកម្មដ្ឋាន ដែលជាអារម្មណ៍ច្រើនដល់ត្រឹមណាៗ ក៏មិនមានទីបំផុត ក៏កាន់តែឃើញថាត្រង់ដែលការផ្សាយពង្រីកនិមិត្តចេញទៅបាននោះ ក៏ព្រោះអាកាសមិនមានទីបំផុតៗ អាកាសដែលល្ហល្ហេវនោះ មិនមានការកើត មិនមានវិនាស រកទីបំផុតមិនបានៗ កាលឃើញសេចក្តីមិនមានទីបំផុតនៃអាកាស ក៏បើកសញ្ញា គឺមិនដាក់ចិត្តទៅក្នុងរូបនិមិត្ត ដែលជាអារម្មណ៍នោះ យកចិត្តទុកដាក់តែសភាពនៃអាកាស មិនមានទីបំផុត (អាកាសោ អនន្តោ)ៗ ក្នុងខណៈចិត្តគិតដល់ នូវអាកាសមិនមានទីបំផុតនេះ ពេលនោះនៅមានរូបនិមិត្ត ដែលពង្រីកផ្សាយទៅដែរ ទាំងឧបចារសមាធិ ក៏កើតឡើង ជាលំដាប់ៗ កាលដាក់ចិត្តដល់អាកាសមិនមានទីបំផុតនោះរឿយៗទៅ ទីបំផុត អប្បនាសមាធិក៏កើតឡើង ដោយមានអាកាស ដែលមិនមានទីបំផុតនោះជាអារម្មណ៍ៗ អាកាសដែលមិនមានទីបំផុតនេះ ជាទីតាំងឲ្យកើតបឋមអរូបជ្ឈានទី១ ហៅថាអាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត ជាកសិណុគ្ឃាដិមាកាសបញ្ញត្តិ ដែលបានបើករូបកសិណ ចេញហើយជាអារម្មណ៍ៗ

កាលអប្បនាវិថី ដែលជាអាទិកម្មិកអរូបជ្ឈាន របស់មនុស្សបុគ្គល (អ្នកដឹងឃើត) នឹងកើតនោះ វិថីរមែងកើតតាមលំដាប់យ៉ាងនេះគឺ ៖

អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី របស់មន្ទបុគ្គល		
១-	ភវង្គចលនៈ	ចិត្តផុតវិថី
២-	ភវង្គុបច្ឆេទៈ	
៣-	មនោទ្វារាវជ្ជនៈ	
៤-	បរិកម្ម	
៥-	ឧបចារៈ	
៦-	អនុលោម	មហាកុសលឧបេក្ខា ញាណសម្បយុត្ត ២ដួង
៧-	គោត្រភូ	
៨-	បឋមអរូបជ្ឈាន	គឺអាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត

ភវង្គុបាតៈ ចិត្តជាភវង្គ

អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី របស់តិក្ខបុគ្គល		
១-	ភវង្គចលនៈ	ចិត្តផុតវិថី
២-	ភវង្គុបច្ឆេទៈ	
៣-	មនោទ្វារាវជ្ជនៈ	
៤-	ឧបចារៈ	មហាកុសលឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត ២ដួង
៥-	អនុលោម	
៦-	គោត្រភូ	
៧-	បឋមអរូបជ្ឈាន	គឺអាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត

ភវង្គុបាតៈ ចិត្តជាភវង្គ

អធិប្បាយអប្បនាវិថី

ទី១-ភវង្គចលនៈ ទី២-ភវង្គុប្បច្ឆេទៈ ចិត្ត២ដួងនេះជាចិត្តផុតវិថី បានដល់វិបាកចិត្ត ដែលសម្បយុត្តដោយបញ្ញា ជា តិហេតុកវិបាកចិត្ត មានអារម្មណ៍ដើម គឺអារម្មណ៍មុនចុតិ នៃជាតិមុនៗ ទី៣-មនោទ្វារាវជ្ជនៈ ជាអហេតុកកិរិយាចិត្តៗ ទី៤-បរិកម្ម ៥-ឧបចារៈ ៦-អនុលោម ៧-គោត្រភូ បានដល់ មហាកុសល ឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត ២ដួងណាមួយៗ ទី៨-បឋមអរូបជ្ឈាន បានដល់អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្តៗ ឈានេះមាន អាកាសបញ្ញត្តិ ដែលបើកពីរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន ជាអារម្មណ៍ ហៅថា កសិណុគ្ឃាដិមាកាសបញ្ញត្តិៗ

វិញ្ញាណញ្ចាយតនចិត្ត

វិញ្ញាណញ្ចាតនៈចិត្ត ***គឺវិញ្ញាណ + អានញ្ច + អាយតនៈ*** *មានន័យថា ជាអាយតនៈ ១ កន្លែងដែលវិញ្ញាណមិនមានទីបំផុតៗ វិញ្ញាណនោះឯងរកទីបំផុតមិនបាន ទើបឈ្មោះថា វិញ្ញាណញ្ចៈ បានដល់អរូបវិញ្ញាណទី១ៗ ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថាវិញ្ញាណញ្ចៈ ព្រោះអត្ថថា ដែលត្រូវអរូបវិញ្ញាណទី២ គប្បីដល់ គឺគប្បីសំរេចៗ ដូច្នោះវិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ ព្រោះអត្ថថា វិញ្ញាណញ្ចៈនុះ ជាអាយតនៈ ព្រោះជាទីតាំងនៃ អរូបឈានទី២ គឺវិញ្ញាណញ្ចាយតនឈានៗ*

វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន (ទី២)

យោគាវចរបុគ្គល កាលជំនាញក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនឈានហើយ បំណងនឹង ចំរើននូវអរូបជ្ឈានទី២ ត្រូវធ្វើវសី៥ឲ្យស្ទាត់ ហើយពិចារណាឃើញទោសរបស់ អាកាសានញ្ចាយតនឈាន ឃើញសេចក្តីស្ងប់ប្រណីត របស់វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន ហើយ ក៏ចូលឈានទាញយកបឋមអរូបឈានជាអារម្មណ៍ ដោយបង្អោនដល់សភាពរបស់ វិញ្ញាណ ដែលមានអាកាសមិនមានទីបំផុត ជាអារម្មណ៍ ថាគឺ វិញ្ញាណមិនមានទីបំផុត (វិញ្ញាណំ អនន្តំ) រហូតដល់ឈានចិត្ត នឹងកើតអរូបជ្ឈានទី២ ដែលកើតឡើងមាន អាកាសានញ្ចាយតនចិត្ត ជាអារម្មណ៍នេះឯងឈ្មោះថា វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន ឬហៅថា ទុតិយអរូបជ្ឈានចិត្តៗ

អប្បនាវិថី នៃទុតិយអរូបជ្ឈាន

១	*ភវង្គចលនៈ*	*ចិត្តផុតវិថី*
២	*ភវង្គុបច្ឆេទៈ*	
៣	*មនោទ្វារាវជ្ជនៈ*	
៤	*បរិកម្ម*	*មហាកុសលឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត ២ដួង*
៥	*ឧបចារៈ*	
៦	*អនុលោម*	
៧	*គោត្រភូ*	
៨	*ទុតិយអរូបជ្ឈាន*	*គឺវិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្ត*

ភវង្គបាតៈ *ចិត្តជាភវង្គ*

អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន (ទី៣)

អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ គឺ ***ន + អាកិញ្ចន + អាយតន*** មានន័យថា *ជាអាយតនៈមួយកន្លែង ដែលវិញ្ញាណសូម្បីបន្តិចក៏រមែងមិនមាន។*

ព្រះយោគាវចរ កាលបំណងនឹងធ្វើសមាធិចិត្ត ឲ្យតាំងមាំប្រណីតឡើងៗ ដោយការចូលអាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាននោះ ត្រូវចូលវិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន រហូតដល់ជំនាញជាវសី។ កាលចេញពីឈានហើយ ក៏ពិចារណាឃើញទោសរបស់វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន ថាបើដាច់ការចូលឈាននេះជានិច្ចហើយ ឈាននេះអាចវិនាសត្រឡប់ទៅតាំងនៅ ក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនឈានវិញ។ ឯសមាធិដែលកើតពីវិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាននេះ ក៏នៅគ្រោតគ្រាតមិនប្រណីតស្មើនឹងអាកិញ្ចញ្ញាយតនឈានដែរ ទើបដាក់ចិត្តដល់សភាពនៃសេចក្តីមិនមានអ្វីរបស់អរូបជ្ឈានទី១ ជាអារម្មណ៍ ប្រៀបដូចសាលាធំជាទីប្រជុំនៃព្រះសង្ឃធ្វើសង្ឃកម្ម ដែលជាអារម្មណ៍របស់អរូបជ្ឈានទី២នោះ។ ឥឡូវនេះសង្ឃធ្វើកិច្ចស្រេចហើយ ក៏ចេញពីសាលាទាំងអស់ មិនមានសល់ចិត្តក៏បង្អោន ទៅក្នុងសភាពដែលមិនមាន អ្វីទៀតឡើយ។ នត្ថិកិញ្ចិ (មិនមានអ្វីៗ) រហូតដល់អរូបជ្ឈានចិត្តកើត ដោយមាន នត្ថិភាវបញ្ញត្តិជាអារម្មណ៍។

អរូបជ្ឈានចិត្តនេះឈ្មោះថា **អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈានឬ តតិយអរូបជ្ឈាន** (អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្ត)។

វិថីចិត្តដែលកើតមុនអរូបជ្ឈានទី៣នេះ ដូចគ្នានឹងបឋមអរូបជ្ឈាន ឬទុតិយអរូបជ្ឈានវិថីដែរ ផ្សេងគ្នាតែត្រង់ពាក្យ អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្តប៉ុណ្ណោះ។

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈាន(ទី៤)

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ គឺ **នេវ + សញ្ញា + ន + ន + សញ្ញា + អាយតនៈ** មានន័យថា ជាអាយតនមួយកន្លែងដែលតែងមានសញ្ញាក៏មិនមែន មិនមានសញ្ញាក៏មិនមែន ព្រោះមិនមានសញ្ញាគ្រោតគ្រាត មានតែសញ្ញាល្អិតៗ នេវសញ្ញានាសញ្ញា នោះឯងជាអាយតនៈ ព្រោះសង្គ្រោះចូលក្នុងមនាយតនៈ និងធម្មាយតនៈ ព្រោះហេតុនោះ ទើបឈ្មោះថា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញានោះឯង ជាអាយតនៈ ជាទីតាំងនៃឈានព្រមទាំងសម្បយុត្តធម៌ ដោយជានិស្សយប្បច្ច័យជាដើម ដូច្នោះហើយ ទើបឈ្មោះថា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈាន។

ព្រះយោគាវចរអ្នកចំរើនអរូបឈានទី៤នោះ ត្រូវជំនាញអរូបឈានទី៣ រហូតជាវសីរួច ហើយចំរើនអរូបឈានទី៤ ដែលជាឈានប្រណីតបំផុត ដោយពិចារណាឃើញនូវអរូបឈានទី៣នេះ ថាជាធម៌ស្ងប់ប្រណីត ប៉ុន្តែមិនទាន់ស្ងប់ប្រណីតបំផុតទេ។ ដូច្នោះដើម្បីនឹងចំរើនអរូបឈានទី៤ ទើបត្រូវចូលអរូបឈានទី៣ ចេញហើយ យកចិត្តទុកដាក់ពិចារណាសេចក្តីស្ងប់ សេចក្តីប្រណីត **ឯតំ សន្តំ បណីតំ** នៃសញ្ញាក្នុងអាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន មិនមែនសញ្ញាដទៃទៀតទេ (វេទនាជាដើម ក្នុងទីនេះក៏ស្ងប់ប្រណីតដូចគ្នា។ ការដែលប្រើសញ្ញាស័ព្ទ ព្រោះសញ្ញាចេតសិកនេះ ជាតួចាំនិមិត្ត អំពីការចំរើនរូបឈានដំបូង) ចំរើនទៅរហូតដល់ អរូបឈានទី៤កើត។ កាលណាឈាននេះកើតក៏មានឈ្មោះថា **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈាន** ឬ ចតុត្ថារូបឈានគឺ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្ត**។ វិថីចិត្តដែលកើត មុនអរូបឈានទី៤ ដូចន័យដែលបានពោលរួចមកហើយ។

អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៤ដួង

អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ជាផលរបស់អរូបាវចរកុសលចិត្ត គឺអាកាសានញ្ចាយតនកុសល មានអាកាសមិនមានទីបំផុតជាអារម្មណ៍ អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ក៏មានអាកាសមិនមានទីបំផុតជាអារម្មណ៍ដូចគ្នាដែរ។ ឯអរូបឈានទី២ ទី៣ ទី៤ ក៏មានន័យយ៉ាងនេះដែរ។

បាលីអរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៤ដួង

អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ

វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ

អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្តំ

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរវិបាកចិត្តានិ នាម។

ប្រែថា: អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត ១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត១

ចិត្ត៤នេះឈ្មោះថា អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ។

ពេលដែលអរូបាវចរវិបាកចិត្តដួងណាមួយនឹងកើតនោះ មិនបានកើតជាវិថីដូច អរូបាវចរកុសលចិត្តទេ គឺថា មុនចុតិចិត្តនឹងកើតឡើងនោះ អរូបាវចរកុសលដួងណាមួយកើតឡើងមុន រួចទើបចុតិ។ កាលចុតិចិត្តរលត់ហើយ អរូបាវចរវិបាកចិត្តដួងណាមួយ ក៏កើតឡើងធ្វើបដិសន្ធិតអំពីចុតិចិត្តនោះទាន់ពេលភ្លាម។ អរូបាវចរកុសលចិត្តមុនចុតិចិត្ត មានអារម្មណ៍អ្វី អរូបាវចរវិបាកចិត្តដែលកើតបន្ទាប់ពីចុតិចិត្តនោះ ក៏មានអារម្មណ៍នោះដូចនឹងកុសលរបស់ខ្លួនដែរ មានន័យយ៉ាងនេះឯង ទាំង៤ដួង។

ដូច្នោះអរូបាវចរកុសលមាននាទីធ្វើកិច្ចជវនកិច្ចតែមួយ ចំណែកអរូបាវចរវិបាកនោះ មានកិច្ច៣គឺ ៖

១-បដិសន្ធិកិច្ច ធ្វើកិច្ចទៅកើតជាអរូបព្រហ្មបុគ្គលក្នុងអរូបភូមិ៤ប៉ុណ្ណោះ។

២-ភវង្គកិច្ចធ្វើកិច្ចបន្តរក្សាភពជាតិឲ្យតាំងនៅដរាបរហូតស្មើអាយុនៃសន្តាន ក្នុងភពនោះៗ

៣-ចុតិកិច្ច ធ្វើកិច្ចឃ្លាតចាកពីភពនោះៗ ក្នុងវារៈដែលអស់អាយុនៃសន្តានៗ ហើយអរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួងនេះ ជាចិត្តកើតឡើងដោយមិនអាស្រ័យវត្ថុទាំង៦ ណាមួយឡើយ និងមានចំពោះតែអរូបព្រហ្មបុគ្គលប៉ុណ្ណោះៗ

ក្នុងអរូបព្រហ្មភូមិទាំង៤នេះ ព្រហ្មបុគ្គលក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនភូមិ មានអាយុ២ម៉ឺនមហាកប្ប ព្រហ្មបុគ្គលក្នុងវិញ្ញាណញ្ចាយតនភូមិមានអាយុ៤ម៉ឺនមហាកប្បៗ ក្នុងអាកិញ្ចញ្ញាយតនភូមិ មានអាយុ៦ម៉ឺនមហាកប្ប និងក្នុងនេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនភូមិ មានអាយុ ៨ម៉ឺន៤ពាន់មហាកប្បៗ

អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដួង

អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដួងនេះ កើតមានដល់ព្រះអរហន្តតែមួយពួកប៉ុណ្ណោះ បុថុជ្ជនក្តី ព្រះសេក្ខបុគ្គល៧ពួកក្តី ចំរើនអរូបឈាន៤ អរូបឈានចិត្តនេះ តែងតែជាកុសល មិនជាអរូបាវចរកិរិយាចិត្តឡើយៗ

បាលីអរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដួង

អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ

វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ

អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្តំ

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរក្រិយាចិត្តានិ នាមៗ

ប្រែថាៈ អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត ១

វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត ១

អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត ១

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត ១

ចិត្ត៤នេះឈ្មោះថា អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត។

អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ដួងនេះ មានអង្គឈានស្មើគ្នា និងដូចគ្នាគឺ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា តែមានអារម្មណ៍ផ្សេងគ្នា ប្រព្រឹត្តតាមបែបដូចគ្នា និងអរូបាវចរកុសលចិត្ត។ កាលអរូបាវចរចិត្ត របស់ព្រះអរហន្ត និងកើតវិថីចិត្តដែលកើតមុន ប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាងនេះ គឺ ៖

<table>
<tr><td>១</td><td>ភវង្គចលនៈ</td><td rowspan="2">ចិត្តផុតវិថី</td></tr>
<tr><td>២</td><td>ភវង្គុប្បច្ឆេទៈ</td></tr>
<tr><td>៣</td><td>មនោទ្វារាវជ្ជនៈ</td><td></td></tr>
<tr><td>៤</td><td>បរិកម្ម</td><td rowspan="4">មហាកិរិយាឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត ២ដួង</td></tr>
<tr><td>៥</td><td>ឧបចារៈ</td></tr>
<tr><td>៦</td><td>អនុលោម</td></tr>
<tr><td>៧</td><td>គោត្រភូ</td></tr>
<tr><td>៨</td><td>អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត</td><td></td></tr>
</table>

ភវង្គបាតៈ ចិត្តជាភវង្គ

វិថីចិត្តនេះសំរាប់មន្ទបុគ្គល ចំណែកតិក្ខបុគ្គល មិនមានបរិកម្មទេ។

ចំណែកអរូបាវចរចិត្ត១២ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាជាតិកុសល ៤ដួង
ជាជាតិវិបាក ៤ដួង
ជាជាតិកិរិយា ៤ដួង

២-ដោយភូមិ ជាអរូបាវចរភូមិទាំង ១២ដួង

៣-ដោយវេទនា ជាឧបេក្ខាវេទនាទាំង ១២ដួង

៤-ដោយហេតុ ជាសហេតុ និងជា តិហេតុកចិត្ត ទាំង ១២ដួង

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្តទាំង១២ដួង

៦-ដោយសង្ខារ ជាសសង្ខារិកទាំង១២ដួង

៧-ដោយសោភណ ជាអរូបាវចរសោភណៈទាំង១២ដួង

៨-ដោយឈាន ជាបញ្ចមជ្ឈាន (បញ្ចកន័យ)ទាំង ១២ដួង

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកិយចិត្តទាំង ១២ដួង

១០-ដោយកិច្ច អរូបាវចរកុសល៤ និងអរូបាវចរកិរិយា៤ ធ្វើជវនកិច្ច អរូបាវចរវិបាក៤ ធ្វើកិច្ច៣ គឺ បដិសន្ធិ ភវង្គ និងចុតិ។

១១-ដោយអារម្មណ៍ មានធម្មារម្មណ៍ ជាអារម្មណ៍ទាំង ១២ដួង

១២-ដោយទ្វារ អរូបាវចរកុសល៤ និងអរូបាវចរកិរិយា៤ ដឹងអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ ចំណែកអរូបាវចរវិបាក៤ ដឹងអារម្មណ៍ ដោយមិនអាស្រ័យទ្វារ (ទ្វារវិមុត្តិ)

១៣-ដោយវត្ថុ អរូបាវចរកុសល៤ អរូបាវចរកិរិយា៤ កើតក្នុងបញ្ចវោការភូមិ អាស្រ័យហទយវត្ថុ បើកើតក្នុងចតុវោការភព មិនបាច់អាស្រ័យទេ។

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុទាំង ១២ដួង

ចំណាំ: ក្នុងភូមិជាទីកើត៣១ភូមិនោះ អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ និងអរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ កើតបាន២៦ភូមិ (វៀរអបាយភូមិ៤និងអសញ្ញីសត្តភូមិ១)។ ចំណែកអរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ កើតបានចំពោះតែក្នុងអរូបព្រហ្មភូមិ៤ប៉ុណ្ណោះ។

សង្គហគាថា

អាលម្ពនប្បភេទេន ចតុធារុប្បមានសំ

បុញ្ញបាកក្រិយាភេទា បុន ទ្វាទសធា ឋិតំ

ប្រែថា: អរូបាវចរចិត្តនេះ ដោយប្រភេទនៃអារម្មណ៍មាន៤ប្រការ តែបើដោយសេចក្តីផ្សេងនៃកុសល វិបាក និងកិរិយា ទើបមាន១២ដួង។

ដីកាចារ្យអធិប្បាយថា អរូបាវចរចិត្តមាន៤ដួង ដោយប្រភេទនៃអារម្មណ៍៤ មានអាកាសជាដើមដែលគប្បីកន្ទង និងដែលគប្បីទាញយក គឺអាកាស វិញ្ញាណ និងសេចក្តីមិនមាននៃអារម្មណ៍ទាំង៣នោះ។

បានសេចក្តីថា អរូបាវចរចិត្តនោះ តែងកន្លងនូវកសិណនិមិត្តដែលជាអារម្មណ៍នៃបញ្ចមជ្ឈានៗ រួចទាញយកអាកាស ដែលបានដោយការបើកកសិណនិមិត្ត (កសិណុគ្ឃាដិមាកាស) នោះតែងកន្លងនូវអាកាសនោះ ដោយទាញយកវិញ្ញាណ ដែលប្រព្រឹត្តក្នុងអាកាសនោះ តែងកន្លងនូវវិញ្ញាណនោះៗ រួចទាញយកសេចក្តីមិនមានសូម្បីបន្តិចបន្តួចដែលជាការមិនមាននៃវិញ្ញាណអរូបាវចរទី១នោះ តែងកន្លងនូវសេចក្តីមិនមានសូម្បីបន្តិចបន្តួចនោះៗ រួចទាញយកអរូបាវចរវិញ្ញាណទី៣ ដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងការមិនមាន សូម្បីបន្តិចបន្តួចនោះ ប្រព្រឹត្តទៅតាមលំដាប់ ប៉ុន្តែមិនបានកាន់យកអារម្មណ៍នៃឈានដើមៗ ដែលប្រព្រឹត្តទៅ ដោយអំណាចការកន្លងអង្គដើមៗ ដូចរូបាវចរកុសលចិត្តទេៗ ដោយហេតុនោះ បុរាណាចារ្យទើបលោកពោលថា ៖ អរូបសមាបត្តិទាំង៤នេះ តែងមានដោយការកន្លងនូវអារម្មណ៍ បណ្ឌិតទាំងឡាយ តែងមិនបំណងការកន្លងនូវអង្គ នៃអរូបសមាបត្តិទាំងនេះឯងៗ

តារាងអរូបាវចរចិត្ត ១២ដួង

អារម្មណ៍	បញ្ចមជ្ឈាន	កុសល	វិបាក	កិរិយា	រួម
អាកាស	អាកាសានញ្ចាយតនៈ	១	១	១	៣
វិញ្ញាណ	វិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ	១	១	១	៣
អ្វីមិនមាន	អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ	១	១	១	៣
សញ្ញា	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ	១	១	១	៣
	រួម :	៤	៤	៤	១២

(ចប់អរូបាវចរសោភណចិត្ត ១២ដួង)

តារាងមហគ្គតចិត្ត ២៧ដួង

*មហគ្គតចិត្ត គឺរូបាវចរចិត្ត និងអរូបាវចរចិត្ត នោះឯង។

មហគ្គតចិត្ត ២៧	រូបាវចរចិត្ត ១៥	រូបាវចរកុសល ៥
		រូបាវចរវិបាក ៥
		រូបាវចរកិរិយា ៥
	អរូបាវចរចិត្ត ១២	អរូបាវចរកុសល ៤
		អរូបាវចរវិបាក ៤
		អរូបាវចរកិរិយា ៤

(ចប់មហគ្គតចិត្ត ២៧ដួង)

ចប់រូបាវចរសោភណចិត្ត១២ដួង

ឃ-លោកុត្តរសោភណចិត្ត ៨ដួង

ពាក្យថា **លោកុត្តរ** គឺ **លោក + ឧត្តរ** ប្រែថា: លើពីលោក ឬ ផុតពីលោក។

ពាក្យថា **លោកុត្តរចិត្ត** គឺចិត្តដែលលើពីលោក ឬផុតពីលោក។ មានន័យថា ជាចិត្តដែលមានអារម្មណ៍ឡើងផុតពីសភាវធម៌មាននៅក្នុងលោក ឬថាជាចិត្តដែលមានអំណាចទទួលអារម្មណ៍សភាវធម៌ក្រៅពីលោក ឬផុតពីលោក បានអារម្មណ៍នោះ គឺបានដល់ **ព្រះនិព្វាន**។

ក្នុងចិត្ត៨៩ដួង ចិត្តដែលនឹងអាចទទួលព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍បានប្រាកដ មានតែ៨ដួងប៉ុណ្ណោះ ក្រៅពីនោះសូម្បីមានចិត្តខ្លះ និងអាចទទួលអារម្មណ៍ព្រះនិព្វានបាន ក៏មិនប្រាកដដូច្នោះហើយទើបហៅចិត្ត ៨ដួងនោះថាជា **លោកុត្តរចិត្ត**។

ក្នុងលោកុត្តរចិត្ត ៨ដួងនេះ ចែកចេញជា ២ប្រភេទ គឺ **មគ្គចិត្ត៤ដួង** ឈ្មោះថា **លោកុត្តរកុសលចិត្ត** ជាប្រភេទ១ និង**ផលចិត្ត៤ដួង** ឈ្មោះថា **លោកុត្តរវិបាកចិត្ត** ប្រភេទ១ទៀត មិនមានលោកុត្តរកិរិយាចិត្តឡើយ។

លោកុត្តរកុសលចិត្ត ៤ដួង

សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ

អនាគាមិមគ្គចិត្តំ អរហត្តមគ្គចិត្តញ្ចេតិ

ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរកុសលចិត្តានិ នាម។

ប្រែថា: សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១ដួង

សកទាគាមិមគ្គចិត្ត ១ដួង

អនាគាមិមគ្គចិត្ត ១ដួង

អរហត្តមគ្គចិត្ត ១ដួង

ចិត្តទាំង ៤ដួងនេះ ឈ្មោះថា លោកុត្តរកុសលចិត្ត។

សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត

*ពាក្យថា **សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត សោតាបត្តិ មគ្គចិត្តំ** គឺ **សោត + អាបត្តិ + មគ្គ + ចិត្តំ***

***សោត** ប្រែថាក្រសែ គឺថា អរិយមគ្គ មានអង្គ៨ បណ្ឌិតហៅថាសោត (ក្រសែ) ដោយហូរតម្រង់ទៅ គឺចូលកាន់ព្រះនិព្វាន ឬដូចជាក្រសែទឹក ដោយការហូរទៅកាន់មហាសមុទ្ទ គឺព្រះនិព្វាន។*

***អាបត្តិ** ប្រែថា: ការដល់ហើយ គឺការសំរេចតាំងពីខាងដើម ជាការសេពគ្រាដំបូងនូវសោតៈនោះ។*

***មគ្គ** ដោយអត្ថថា ការស្វែងរកព្រះនិព្វាន ឬអ្នកត្រូវការព្រះនិព្វានស្វែងរក ឬដោយអត្ថ ថា ការទៅសំលាប់កិលេសទាំងឡាយ។*

***ចិត្ត** ដែលសម្បយុត្តជាមួយមគ្គនោះ ឈ្មោះថា **មគ្គចិត្ត**។*

មគ្គចិត្តដែលបានសំរេចក្រសែដំបូង ឈ្មោះថា សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត បានដល់មគ្គចិត្តរបស់អរិយបុគ្គលដំបូង ដែលមានបដិសន្ធិទៀត យ៉ាងច្រើនក៏៧ជាតិក្នុងលោកនេះ។

សកទាគាមិមគ្គចិត្ត

*ពាក្យថា **សកទាគាមិមគ្គចិត្ត (សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ)** គឺ **សកឹ + អាគាមី + មគ្គ + ចិត្តំ***

***សកឹ** ប្រែថា មួយដង មួយវារៈ។*

***អាគាមី** ប្រែថា ត្រឡប់មក។*

***សកទាគាមិមគ្គចិត្ត** គឺមគ្គចិត្តដែលញ៉ាំងឲ្យបុគ្គលត្រឡប់មកកាន់កាមលោកម្តងទៀត បានដល់មគ្គចិត្តរបស់អរិយបុគ្គលទី២ ដែលត្រឡប់មកបដិសន្ធិក្នុងកាមភូមិតែម្តងទៀតប៉ុណ្ណោះ។*

អនាគាមិមគ្គចិត្ត

*ពាក្យថា **អនាគាមិមគ្គចិត្ត(អនាគាមិមគ្គ-ចិត្តំ)អន+អាគាមី+មគ្គ+ចត្តំ***

***អនាគាមិមគ្គចិត្ត** គឺមគ្គចិត្តដែលញ៉ាំងឲ្យបុគ្គល មិនចាំបាច់ត្រឡប់មកកាន់កាមលោក*

សូម្បីតែម្តងទៀតទេ បានដល់មគ្គចិត្តរបស់អរិយបុគ្គលទី៣ ដែលមិនត្រូវត្រឡប់មក បដិសន្ធិក្នុងកាមលោក។

អរហត្តមគ្គចិត្ត

ពាក្យថា **អរហត្តមគ្គចិត្ត (អរហត្តមគ្គចិត្តំ) អរហត្ត + មគ្គ + ចិត្តំ**។

ឈ្មោះថា **ព្រះអរហន្ត** ដោយអត្ថថា គួរដល់ការបូជាវិសេស ព្រោះភាពជា ព្រះទក្ខិណេយ្យ ឬបុគ្គលដ៏កំពូល។ ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថាអរហន្ត ដោយអត្ថថា កាំ (កាំកង់ដែលវិលទៅ)គឺកិលេស ឬកិលេសដែលជាកាំនៃសង្សារចក្រ ត្រូវលោកកាត់បំបាក់អស់ហើយ។ ម្យ៉ាងទៀតឈ្មោះថា **អរហន្ត** ព្រោះមិនមានការត្រឡប់មកក្នុងការធ្វើបាបទេ បានដល់ព្រះអរិយបុគ្គលទី៤។ ភាវៈនៃបុគ្គលទី៤នោះ ឈ្មោះថា អរហត្ត។ ពាក្យថា អរហត្ត នោះជាឈ្មោះនៃផលទី៤។ មគ្គដែលជាហេតុនៃព្រះអរហត្តនោះ ឈ្មោះថា **អរហត្តមគ្គ**។ ចិត្តដែល សម្បយុត្ត ដោយអរហត្តមគ្គនោះ ឈ្មោះថា **អរហត្តមគ្គចិត្ត**។

ក្នុង **មគ្គចិត្ត៤ដួង** នោះ ចាត់ជា **លោកុត្តរកុសល**។

ពាក្យថា **លោកុត្តរកុសល** នេះ ព្រោះជាកុសលដែលធ្វើឲ្យឆ្លងផុតចាកលោក៣ មាន កាមលោក១ រូបលោក១ អរូបលោក១។

កាមលោក បានដល់ កាមភូមិ ១១ ភូមិ

រូបលោក បានដល់ រូបភូមិ ១៦ ភូមិ

អរូបលោក បានដល់ អរូបភូមិ៤ភូមិ រួមទាំងអស់ ជា ៣១ភូមិ។

ន័យម្យ៉ាងទៀត ពាក្យថាលោកុត្តរកុសលនេះ ព្រោះជាកុសលដែលធ្វើឲ្យឆ្លងផុតពីបុថុជ្ជនទៅជាអរិយបុគ្គល។

ន័យម្យ៉ាងទៀត ពាក្យថាលោកុត្តរកុសលនេះ ព្រោះជាកុសលដែលកើតឡើងមានព្រះនិព្វានជាលោកុត្តរធម៌ ជាអារម្មណ៍។

ន័យម្យ៉ាងទៀត ពាក្យថា**លោកុត្តរកុសល**នេះ ព្រោះជាកុសលដែលមានអំណាចផុតលើស ពីកុសលលោកិយទាំងឡាយ រំលត់អកុសលឲ្យដាច់ជាសមុច្ឆេទបាន។

ន័យទី១ ដែលថាឆ្លងផុតលោកនោះ គឺមគ្គចិត្តដួង១ ហៅថាបឋមមគ្គ គឺសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត និងមគ្គចិត្តដួងទី២ ហៅថាទុតិយមគ្គ គឺសកទាគាមិមគ្គចិត្ត ២ដួងនេះ ធ្វើឲ្យផុតចាកកាមលោក គឺអបាយភូមិទាំង៤។ មគ្គចិត្តដួងទី៣ ហៅថាតតិយមគ្គ គឺអនាគាមិមគ្គ ១ដួងនេះធ្វើឲ្យផុតចាកពីកាមលោកទាំង១១ភូមិ។ មគ្គចិត្តដួងទី៤ ហៅថាចតុត្ថមគ្គ គឺអរហត្តមគ្គចិត្ត ១ដួងនេះធ្វើឲ្យផុតចាកពីលោកទាំងអស់៣១ដួង។

ន័យទី២ ដែលថា ឆ្លងផុតពីបុថុជ្ជន ទៅជាអរិយបុគ្គល គឺ ៖

មគ្គចិត្តដួងទី១ ធ្វើឲ្យទៅជាព្រះសោតាបន្នបុគ្គល មគ្គចិត្តដួងទី២ ធ្វើឲ្យទៅជាព្រះសកទាគាមិបុគ្គល និងមគ្គចិត្តដួងទី៣ ធ្វើឲ្យទៅជាព្រះអនាគាមិបុគ្គល និងមគ្គចិត្តដួងទី៤ ធ្វើឲ្យទៅជាព្រះអរហន្ត។

ន័យទី៣ ដែលថាមានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ គឺព្រះនិព្វានជាលោកុត្តរធម៌ ហើយលោកុត្តរកុសល៤ដួងនេះ ដែលកើតឡើងបាន ក៏ដោយព្រះនិព្វានជាអារម្មណប្បច្ច័យទើបកើត។

ន័យទី៤ ដែលថារំលត់អកុសលឲ្យដាច់ជាសមុច្ឆេទបាន ក៏គឺដោយហេតុមានព្រះនិព្វាន ជាអារម្មណ៍នោះឯង។

លោកុត្តរកុសលពោលគឺ មគ្គចិត្ត៤ តាមសេចក្តីផ្សេងគ្នានៃការប្រកបរបស់អដ្ឋង្គិកមគ្គ មានសោតាបត្តិមគ្គជាដើម គឺដោយអំណាចការលះសំយោជនៈបាន។ ការដែលលះសំយោជនៈ បានផ្សេងៗគ្នា ក៏ព្រោះឥន្ទ្រីយ៍៥ មានសទ្ធាជាដើម មានកម្លាំងខុសផ្សេងៗគ្នា គឺឥន្ទ្រីយ៍៥របស់ សោតាបត្តិមគ្គមិនចាស់ក្លា របស់សកទាគាមិមគ្គចាស់ក្លា របស់អនាគាមិមគ្គចាស់ក្លាជាង របស់អរហត្តមគ្គ ចាស់ក្លាជាទីបំផុតនោះឯង។

សួរថា ការប្រហារលះបង់កិលេសនោះ តើលោកុត្តរកុសលប្រហារលះបង់កិលេសអតីត ឬកិលេសអនាគត ឬកិលេសបច្ចុប្បន្ន ?

ឆ្លើយថា ការប្រហារលះបង់របស់អរិយមគ្គនោះ នឹងថាដោយកាលណាមួយក្នុងកាលទាំង៣ក៏មិនបាន ព្រោះកិលេសចំណែកអតីតបានរលត់មុនទៅហើយ ចំណែកកិលេសអនាគតក៏ មិនទាន់កើតដែរ ឯចំពោះកិលេសចំណែកបច្ចុប្បន្នក៏មិនមានប្រាកដ មានប្រាកដ

តែលោកុត្តរកុសលប៉ុណ្ណោះៗ ប៉ុន្តែទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ ការប្រហារកិលេសនោះ គឺថាតាំងពីមគ្គចិត្តប្រាកដឡើង កិលេសដែលនឹងប្រាកដទៀត ក៏រមែងមិនមានឱកាសឡើយ គឺរមែងមិនប្រាកដ ដោយពិតគឺបានសេចក្ដីថា អរិយមគ្គកាត់ផ្ដាច់ប្រហារនូវឬសគល់ ពូជរបស់កិលេសវដ្ដៈ មិនមានកើតទៅទៀតបាន ឧបមាដូចដើមឈើមានផ្លែ គេបេះ អស់ហើយ បុរសម្នាក់មកកាត់ផ្ដាច់ឬសកែវចេញ សូម្បីដើមឈើនោះនៅរស់ក្ដី ក៏ពុំ អាចនឹងឲ្យផល បានឡើយៗ ក្នុងរឿងនេះ ការកាត់ដើមឈើនៃបុរសនោះ នឹងថាប្រហារផល ក្នុងអតីតក៏មិនបាន ព្រោះផលអតីតនោះអ្នកស្រុកបេះអស់ ហើយនឹងថាប្រហារផល ក្នុងអនាគតក៏មិនបាន ព្រោះផលនោះមិនទាន់មាន ទាំងនឹងថាប្រហារផលបច្ចុប្បន្ន ក៏មិនបានទៀត ព្រោះផលក្នុងបច្ចុប្បន្នមិនមាន យ៉ាងណា ការប្រហារកិលេសរបស់ ព្រះអរិយមគ្គក៏យ៉ាងនោះ ថាដោយកាល ទាំង៣មិនបាន គ្រាន់តែថា កិលេសនៃអនាគតនោះ រមែងមិនប្រាកដដោយពិតៗ ក្នុងកថាវត្ថុ អដ្ឋកថា ពោលថា កាលអរិយមគ្គ មានព្រះនិព្វានជា អារម្មណ៍កើតឡើងនោះ កិលេសដែលមិន ទាន់កើតក៏រមែងមិនកើតៗ

អកុសលធម៌ ៩កង

អកុសលធម៌ គឺធម៌ដែលជាអកុសល ដែលព្រះអរិយបុគ្គលគប្បីលះ(ប្រហារ) ទាំងអស់ មាន៩កង ឬ៩ប្រភេទ គឺ៖

១-អាសវៈ ធម៌ដែលត្រាំក្នុងខន្ធសន្ដាន មាន៤ គឺកាមាសវៈ ភវាសវៈ ទិដ្ឋាសវៈ និង អវិជ្ជាសវៈៗ

២-ឱឃៈ ធម៌ដែលប្រៀបដូចអន្លង់ទឹកញ៉ាំងសត្វឲ្យលិចលង់ក្នុងសង្សារវដ្ដ មាន៤គឺ កាមោឃៈ ភវោឃៈ ទិដ្ឋោឃៈ និងអវិជ្ជោឃៈៗ

៣-យោគៈ ធម៌ដែលប្រកបសត្វទុកក្នុងភពមាន៤គឺ កាមយោគៈ ភវយោគៈ ទិដ្ឋិយោគៈ និងអវិជ្ជាយោគៈ ៗ

៤-គន្ថៈ ធម៌ជាគ្រឿងចងសត្វទុក មាន៤ គឺអភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ និងឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈៗ

៥-ឧបាទានៈ *ធម៌ដែលជាគ្រឿងប្រកាន់មាន ៤ គឺ កាមុបាទាន ទិដ្ឋុបាទាន សីលព្វត្តុបាទាន និងអត្តវាទុបាទាន។*

៦-នីវរណធម៌ *ជាគ្រឿងរាំងនូវសេចក្ដីល្អមាន៦គឺ កាមច្ឆន្ទៈ ព្យាបាទ ថីនមិទ្ធៈ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងអវិជ្ជា។*

៧-អនុស័យៈ *ធម៌ដែលដេកសម្ងំក្នុងខន្ធសន្តាន មាន៧គឺ កាមរាគានុស័យ ទិដ្ឋានុស័យ បដិឃានុស័យ ភវរាគានុស័យ មានានុស័យ វិចិកិច្ឆានុស័យ និងអវិជ្ជានុស័យ។*

៨-សញ្ញោជនៈ *ធម៌ជាគ្រឿងរួបរិតសត្វទុក មាន១០គឺ កាមរាគៈ (កាមរាគសញ្ញោជន)- ភវរាគៈ មានៈ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្វត្តបរាមាសៈ ឥស្សា មច្ឆរិយៈ បដិឃៈ និងអវិជ្ជាសញ្ញោជនៈ។*

៩-កិលេសៈ *ធម៌ជាគ្រឿងសៅហ្មង មាន១០គឺ លោភៈ ទោសៈ មោហៈ មានៈ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថីនៈ ឧទ្ធច្ចៈ អហិរិកៈ និងអនោត្តប្បកិលេស។*

មគ្គចិត្តលះបង់អកុសលធម៌ ៤កង

១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត *លះបង់ទិដ្ឋាសវៈ១ ទិដ្ឋោឃៈ១ ទិដ្ឋិយោគៈ១ សីលព្វត្តបរាមាសកាយគន្ថៈ១ ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ១ ទិដ្ឋុបាទាន១ អត្តវាទុបាទាន១ សីលព្វត្តុបាទាន១ វិចិកិច្ឆានីវរណៈ១ កុក្កុច្ចនីវរណៈ (គ្រោតគ្រាត)១ ទិដ្ឋានុស័យ១ វិចិកិច្ឆានុស័យ១ ទិដ្ឋិសញ្ញោជនៈ១ វិចិកិច្ឆសញ្ញោជនៈ១ សីលព្វត្តបរាមាសញ្ញោជនៈ១ ឥស្សាសញ្ញោជនៈ១ មច្ឆរិយសញ្ញោជនៈ១ មិច្ឆាទិដ្ឋិកិលេស១ និងវិចិកិច្ឆាកិលេស១។*

២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត *លះបង់អកុសលធម៌គ្រោតគ្រាត ដែលសល់នៅពីបឋមមគ្គបានលះបង់ហើយនោះ ឲ្យស្រាលស្តើង (តនុករបហាន)។*

៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត *លះបង់កាមាសវៈ១ កាមោឃៈ១ កាមយោគៈ១ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ១ ព្យាបាទនីវរណៈ១ កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ១ កាមរាគានុស័យ១ បដិឃានុស័យ១ កាមរាគសញ្ញោជនៈ១ បដិឃសញ្ញោជនៈ១ ទោសកិលេស១។*

៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត *លះបង់អកុសលធម៌ ដែលនៅសល់ទាំងអស់ពីមគ្គចិត្តខាងក្រោម ដែលនៅមិនទាន់បានលះឲ្យអស់ទៅ។*

មគ្គចិត្តលះអកុសលចិត្ត ១២ដួង

១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្តបាន៤ដួងគឺ លោភទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះ មោហមូលចិត្តបាន១ដួង គឺមោហវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។

២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលចិត្ត គ្រោតគ្រាតដែលនៅសល់ពីបឋមមគ្គ បានលះហើយ ដោយតនុករបហាន។

៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះទោសមូលចិត្តបានទាំង ២ដួង។

៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្ត ៤ដួង គឺលោភទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះមោហមូលចិត្ត១ដួង គឺមោហាឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។

មគ្គចិត្តលះអកុសលកម្មបថ ១០

១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបាណាតិបាត អទិន្នាទាន កាមេសុមិច្ឆាចារៈ មុសាវាទ និងមិច្ឆាទិដ្ឋិ។

២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលកម្មបថ គ្រោតគ្រាតដែលនៅសល់ពីបឋមមគ្គ លះហើយ ដោយតនុករបហាន។

៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះបិសុណាវាចា ផរុសវាចា និងព្យាបាទ។

៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត លះសម្ផប្បលាបវាទ និងអភិជ្ឈា។

មគ្គចិត្តលះសំយោជនៈ ១០

១-សោតាបត្តិមគ្គ លះសំយោជនៈខាងក្រោមបាន៣ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា និងសីលព្វតុបរាមាស ដោយសមុច្ឆេទបហាន។

២-សកទាគាមិមគ្គ លះសំយោជនៈដោយតនុករបហាន គឺធ្វើកាមរាគៈ និងព្យាបាទឲ្យស្រាលស្តើងចុះ។

៣-អនាគាមិមគ្គ លះសំយោជនៈបាន២គឺ កាមរាគៈ និងព្យាបាទ ដោយសមុច្ឆេទបហាន។

៤-**អរហត្តមគ្គ** លះសំយោជនៈខាងលើ ដែលសល់ពីមគ្គខាងក្រោមបានលះហើយ បាន៥ គឺ រូបរាគៈ អរូបរាគៈ មានៈ ឧទ្ធច្ចៈ និងអវិជ្ជា ដោយសមុច្ឆេទបហាន។

ការដែលមគ្គចិត្ត មានអំណាចសំលាប់កិលេសដាច់ជាសមុច្ឆេទបាននោះ ក៏ដោយហេតុថា ក្នុងមគ្គចិត្ត៤ដួងនោះ ប្រកបបរិបូណ៌ព្រមដោយពោធិបក្ខិយធម៌ទាំង៣៧ប្រការ ហើយក្នុងពោធិបក្ខិយធម៌នោះ កាលបើបង្រួមចុះក៏បានដល់ សីល សមាធិ បញ្ញា ទាំង៣នោះឯង។

លោកុត្តរវិបាកចិត្ត ៤ដួង

សោតាបត្តិផលចិត្តំ សកទាគាមិផលចិត្តំ អនាគាមិផលចិត្តំ អរហត្តផល ចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរវិបាកចិត្តានិ នាម។

ប្រែថាៈ សោតាបត្តិផលចិត្ត ១

សកទាគាមិផលចិត្ត ១

អនាគាមិផលចិត្ត ១

អរហត្តផលចិត្ត ១

ចិត្តទាំង ៤ដួងនេះ ឈ្មោះថា **លោកុត្តរវិបាកចិត្ត**។

សួរថាៈ ហេតុអ្វី លោកុត្តរវិបាកក៏មាន៤ប្រការ ឆ្លើយថា ព្រោះជាផលរបស់លោកុត្តរកុសលនោះៗ គឺអាស្រ័យមគ្គចិត្ត ជាហេតុជាបច្ច័យ ឲ្យកើតឡើងព្រោះហេតុនោះ ទើបហៅថា **ផលចិត្ត**។ ផលចិត្តនេះ មិនបានមាននាទី ប្រហារនូវកិលេសណាមួយដូចជាមគ្គចិត្តទេ ប៉ុន្តែមានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ និងប្រកបព្រមដោយពោធិបក្ខិយធម៌ទាំង៣៧ប្រការដូចគ្នា។

លោកុត្តរចិត្តនោះមិនមានកិរិយាចិត្តទេ ព្រោះមគ្គចិត្តកើតឡើងមួយដងក៏ប្រហារកិលេស ដាច់ជាសមុច្ឆេទ ដូច្នេះមគ្គចិត្តដែលកើតឡើងប្រហារកិលេសបានហើយនេះ នឹងមិនកើតឡើង ជាលើកទី២ទៀតឡើយ។ ចំណែកផលចិត្តកើតបានច្រើនដង

គឺដែលជាផលសមាបត្តិ មានព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ ក៏ដើម្បីសេចក្តីនៅជាសុខក្នុងភពបច្ចុប្បន្ន ព្រោះហេតុនេះ ទើបលោកុត្តរចិត្តដែលជាកិរិយា មិនមាន។

លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារ

លោកត្តរចិត្តមាន ២ន័យ គឺបែបសង្ខេបមាន ៨ដួង ១ន័យ និងបែបពិស្តារ មាន៤០ ដួង ១ន័យ ។

លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារមាន៤០ដួង សំដែងដោយតាមអង្គឈាន គឺថាធ្វើ លោកុត្តរចិត្តដួងនីមួយៗ ជា៥យ៉ាង ដោយតាមសេចក្តីខុសគ្នា នៃការប្រកបជាមួយអង្គឈាន គឺថា:

បឋមជ្ឈានមានអង្គ៥	មានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១
ទុតិយជ្ឈានមានអង្គ៤	មានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១
តតិយជ្ឈានមានអង្គ៣	មានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១
ចតុត្ថជ្ឈានមានអង្គ ២	មានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១
បញ្ចមជ្ឈានមានអង្គ ២	មានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១

សោតាបត្តិមគ្គចិត្តក៏មាន៥ សោតាបត្តិផលចិត្តក៏មាន៥

សកទាគាមិមគ្គចិត្តក៏មាន៥ សកទាគាមិផលក៏មាន៥

អនាគាមិមគ្គចិត្តក៏មាន៥ អនាគាមិផលចិត្តក៏មាន ៥

អរហត្តមគ្គចិត្តក៏មាន៥ និងអរហត្តផលចិត្តក៏មាន៥ដូចគ្នា

រួមជាមគ្គចិត្ត២០ដួង និងផលចិត្ត២០ដួង

រួមទាំង២ ក៏ជាលោកុត្តរចិត្ត៤០ដួង ដោយពិស្តារ ។

ចំណែកលោកុត្តរចិត្ត ៨ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ ជាជាតិកុសល ៤ ជាតិវិបាក ៤

២-ដោយភូមិ ជាលោកុត្តរភូមិទាំង៨ដួង ដូច្នេះហើយទើបជាអវត្ថានភូមិ (មិនមានភូមិប្រចាំរបស់ខ្លួន)កើតបាន២៦ភូមិ វៀរអបាយភូមិ៤ អសញ្ញាសត្តាភូមិ១។

៣-ដោយវេទនា ជាសោមនស្សវេទនា និងឧបេក្ខាវេទនា

៤-ដោយហេតុ ជានហេតុ មានហេតុប្រកបជាសហេតុកចិត្តទាំង ៨ដួង

៥-ដោយសម្បយុត្ត ជាញាណសម្បយុត្តចិត្តទាំង ៨ដួង

៦-ដោយសង្ខារ ជាសសង្ខារិកៈទាំង ៨ដួង

៧-ដោយសោភណ ជាសោភណចិត្ត

៨-ដោយឈាន ជាអឈានចិត្ត

៩-ដោយលោកិយ ជាលោកុត្តរចិត្ត

១០-ដោយកិច្ច ធ្វើជវនកិច្ច

១១-ដោយអារម្មណ៍ មានធម្មារម្មណ៍ គឺព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍

១២-ដោយទ្វារ កើតឡើងអាស្រ័យតាមមនោទ្វារ

១៣-ដោយវត្ថុ វៀរសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១ ដែលអាស្រ័យហទយវត្ថុលោកុត្តរចិត្ត សល់៧ដួងទៀតអាស្រ័យហទយវត្ថុ ក្នុងបញ្ចវោការភព និងមិនអាស្រ័យ ក្នុងចតុវោការភពទេ។

១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ

តារាងលោកុត្តរចិត្ត ៨ដួង

មគ្គចិត្ត	កុសល	ផលចិត្ត	វិបាក	រួម
សោតាបត្តិមគ្គ	១	សោតាបត្តិផល	១	២
សកទាមិមគ្គ	១	សកទាគាមិផល	១	២
អនាគាមិមគ្គ	១	អនាគាមិផល	១	២
អរហត្តមគ្គ	១	អរហត្តផល	១	២
រួម	៤	រួម	៤	៨

តារាងលោកុត្តរចិត្ត ៤០ដួង

មគ្គចិត្ត	បឋម	ទុតិយ	តតិយ	ចតុត្ថ	បញ្ចម	រួម
សោតាបត្តិមគ្គ	១	១	១	១	១	៥
សកទាគាមិមគ្គ	១	១	១	១	១	៥
អនាគាមិមគ្គ	១	១	១	១	១	៥
អរហត្តមគ្គ	១	១	១	១	១	៥
រួម :	៤	៤	៤	៤	៤	២០
ផលចិត្ត	បឋម	ទុតិយ	តតិយ	ចតុត្ថ	បញ្ចម	រួម
សោតាបត្តិផល	១	១	១	១	១	៥
សកទាគាមិផល	១	១	១	១	១	៥
អនាគាមិផល	១	១	១	១	១	៥
អរហត្តផល	១	១	១	១	១	៥
រួម :	៤	៤	៤	៤	៤	២០

(ចប់លោកុត្តរចិត្ត ៨ដួង)

ព្រះសោតាបន្ន ៣ប្រភេទ

ក្នុងគាថាធម្មបទ សរសើរព្រះសោតបន្នថា សោតបត្តិផល ប្រសើរជាង សកាពជាស្តេចចក្រពត្តិ ឬថាប្រសើរជាងការទៅទេវលោក ឬថាប្រសើរជាង ភាពធំក្រៃលែងក្នុងលោកទាំងពួង។

១-ឯកពីជីសោតបន្ន

ឈ្មោះថា ឯកពីជី ព្រោះអត្ថថា មានពូជ (ការកើត) ១ជាតិទៀត គឺព្រះសោតាបន្នកើតឡើងតែមួយជងទៀត ក៏បានសំរេចនូវអរហត្តផល ហើយបរិនិព្វាន។

២-កោលំកោលសោតាបន្ន

ឈ្មោះថាកោលំកោល ព្រោះអត្ថថា ទៅពីត្រកូលមួយទៅកាន់ត្រកូលមួយ គឺព្រះសោតាបន្ន ដែលត្រូវកើត២ជាតិទៅ ៦ជាតិទៀត ទើបនឹងបរិនិព្វាន ។

៣-សត្តក្ខត្តុបរមសោតាបន្ន

ឈ្មោះថា សត្តក្ខត្តុបរម ព្រោះអត្ថថា មាន៧ជាតិទៀតយ៉ាងច្រើន គឺព្រះសោតាបន្ន ត្រូវកើតមិនហួសពី៧ជាតិទៀតឡើយ ហើយបរិនិព្វាន ។

ក្នុងអដ្ឋកថានៃបុគ្គលប្បញ្ញត្តិ ពោលថា ព្រះសោតាបន្នមានអធ្យាស្រ័យត្រេកអរ ពេញចិត្ត ក្នុងភព នឹងទៅកើតក្នុងទេវលោកទាំង៦ រួចហើយនឹងទៅតាំងនៅក្នុងអកនិដ្ឋភព បរិនិព្វាន ក្នុងភពនោះ មាន៧អង្គ គឺ:

១-អនាថបិណ្ឌិកសេដ្ឋី

២-ព្រះនាងវិសាខា មហាឧបាសិកា

៣-ចូឡរថទេវបុត្រ

៤-មហារថទេវបុត្រ

៥-អនេកវណ្ណទេវបុត្រ

៦-ព្រះសក្កទេវរាជ

៧-នាគទត្តទេវបុត្រ

ព្រះសកទាគាមី ៥ប្រភេទ

១-ឥធ បត្វា ឥធ បរិនិព្វាយី ព្រះសកទាគាមី អ្នកសំរេចក្នុងមនុស្សលោកនេះ ហើយបរិនិព្វានក្នុងមនុស្សលោកនេះ។

២-តត្ថ បត្វា តត្ថ បរិនិព្វាយី ព្រះសកទាគាមី អ្នកសំរេចក្នុងទេវលោកនោះ ហើយបរិនិព្វានក្នុងទេវលោកនោះ ។

៣-ឥធ បត្វា តត្ថ បរិនិព្វាយី ព្រះសកទាគាមីអ្នកសំរេចក្នុងមនុស្សលោកនេះ ហើយ បរិនិព្វានក្នុងទេវលោកនោះ។

៤-តត្ថ បត្វា ឥធ បរិនិព្វាយី ព្រះសកទាគាមី អ្នកសំរេចក្នុងទេវលោកនោះ ហើយបរិនិព្វានក្នុងមនុស្សលោកនេះ។

៥-ឥធ បត្វា តត្ថ និព្វត្តិត្វា ឥធ បរិនិព្វាយី *ព្រះសកទាគាមី អ្នកសំរេចក្នុងមនុស្សលោកនេះ បានកើតនៅក្នុងទេវលោកនោះ ហើយចុតិពីទេវលោកនោះ រួចមកកើតក្នុងមនុស្សលោក ទើបបរិនិព្វានក្នុងមនុស្សលោកនេះ។*

ព្រះអនាគាមី ៥ប្រភេទ

១-អន្តរាបរិនិព្វាយី *បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយបរិនិព្វាន មុនពាក់កណ្តាលអាយុខេយ្យ នៃភូមិនោះ។*

២-ឧបហច្ចបរិនិព្វាយី *បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយបរិនិព្វាន កន្លងពាក់កណ្តាលអាយុខេយ្យ នៃភូមិនោះ។*

៣-អសង្ខារបរិនិព្វាយី *បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបរិនិព្វានដោយស្រួល មិនចាំបាច់ព្យាយាមច្រើន។*

៤-សសង្ខារបរិនិព្វាយី *បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបានដោយលំបាក ចាំបាច់ត្រូវព្យាយាមច្រើន ទើបបរិនិព្វានក្នុងទីនោះ។*

៥-ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី *បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិតាំងពីសុទ្ធាវាសភូមិខាងក្រោមណាមួយ គឺអវិហាភូមិ (មានអាយុ១០០០មហាកប្ប) ចុតិហើយកើតក្នុងអតប្បាភូមិ (មានអាយុ២០០០មហាកប្ប) ចុតិហើយកើតក្នុងសុទស្សាភូមិ (មានអាយុ៤០០០មហាកប្ប) ចុតិហើយកើតក្នុងសុទស្សីភូមិ (មានអាយុ ៨០០០មហាកប្ប) ចុតិហើយកើតក្នុងអកនិដ្ឋភូមិ (មានអាយុ ១៦០០០មហាកប្ប) ទើបបរិនិព្វាន។*

ព្រះអរហន្ត ២ប្រភេទ

១-ព្រះអរហន្តដែលសំរេច ដោយបញ្ញាវិមុត្តិ

២-ព្រះអរហន្តដែលសំរេច ដោយចេតោវិមុត្តិ

ព្រះអរហន្តអ្នកបញ្ញាវិមុត្តិ មិនមានឈានលាភី ចំណែកព្រះអរហន្តអ្នកចេតោវិមុត្តិ មានឈានលាភី ខ្ទះបានវិជ្ជា៣គឺ បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ចុតូបបាតញ្ញាណ និង

អាសវក្ខយញ្ញាណ។ ខ្លះបានអភិញ្ញា៦ គឺឥទ្ធិវិធ (សំដែងឫទ្ធិបាន) ទិព្វសោត (ត្រចៀកទិព្វ) ចេតោបរិយញ្ញាណ (កំនត់ដឹងចិត្តអ្នកដទៃបាន) និងវិជ្ជា៣ជាគំរប់៦។ម្យ៉ាងទៀត លោកដែលបានបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រម)៤ គឺ អត្ថបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងអត្ថ) ធម្មបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងធម៌) និរុត្តិបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងសព្ទពាក្យ បញ្ញត្តភាសា) និងបដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថា ***បដិសម្ភិទប្បត្តោ***។ *ចំណែកឯលោកដែលមិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ។*

សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន

រូបាវចរចិត្ត សង្គ្រោះក្នុងប្រភេទនៃឈាន មានបឋមជ្ឈានជាដើមយ៉ាងណា លោកុត្តរចិត្ត ក៏ដូច្នេះដែរ។ ឯអរូបាវចរចិត្ត ក៏សង្គ្រោះចូលក្នុងបញ្ចមជ្ឈាន។

ដោយលោកុត្តរចិត្តនិមួយៗ សង្គ្រោះក្នុងប្រភេទនៃឈានមាន៥ ទើបក្នុងប្រភេទនៃឈាននិមួយៗ មានបឋមជ្ឈានជាដើម មានលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

ព្រោះហេតុនោះ បឋមជ្ឈាន ទុតិយជ្ឈាន តតិយជ្ឈាន ចតុត្ថជ្ឈាន និមួយៗ ទើបមាន១១ដួង ចំណែកបញ្ចមជ្ឈាន ឈានចុងក្រោយមាន២៣ដួង ដូច្នេះឈានចិត្តមាន ៦៧ដួង។

ឈានចិត្ត ៦៧ដួង

បឋមឈានចិត្តមាន១១ដួង គឺ រូបាវចរចិត្ត៣ដួង (រូបាវចរកុសល១ រូបាវចរវិបាក១ រូបាវចរកិរិយា១) និងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

ទុតិយជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង គឺ រូបាវចរចិត្ត៣ដួង និងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

តតិយជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង គឺ រូបាវចរចិត្ត៣ដួង និងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

ចតុត្ថជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង គឺ រូបាវចរចិត្ត៣ដួង និងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

បញ្ចមជ្ឈានចិត្តមាន២៣ដួង គឺ រូបាវចរចិត្ត៣ដួង អរូបាវចរចិត្ត១២ដួង និង លោកុត្តរចិត្ត៨ដួង។

ចំណែកចិត្តដោយពិស្តារ

ចិត្តដោយសង្ខេបមាន ៨៩ដួង ។

*សំដែងដោយភូមិ គឺ ៖

កាមាវចរចិត្ត	៥៤ដួង	ជាកាមាវចរភូមិ
រូបាវចរចិត្ត	១៥ដួង	ជារូបាវចរភូមិ
អរូបាវចរចិត្ត	១២ដួង	ជាអរូបាវចរភូមិ
អនុត្តរចិត្ត	៨ដួង	ជាលោកុត្តរភូមិ

*សំដែងដោយជាតិគឺ ៖

អកុសលចិត្ត១២ដួង ជាអកុសលជាតិ

កុសលចិត្ត២១ដួង (មហាកុសល៨ មហគ្គតកុសល៩ លោកុត្តរកុសល៤) ជាកុសលជាតិ។

វិបាកចិត្ត៣៦ដួង (អកុសលវិបាក៧ អហេតុកកុសលវិបាក៨ មហាវិបាក៨ មហគ្គតវិបាក៩ លោកុត្តរវិបាក៤) ជាវិបាកជាតិ។

កិរិយាចិត្ត២០ដួង (អហេតុកកិរិយា៣ មហាកិរិយា៨ មហគ្គតកិរិយា៩) ជាកិរិយាជាតិ។

ដោយលោកុត្តរកុសល និងលោកុត្តរវិបាកដោយពិស្តារ និមួយៗមាន២០ដួង ទើបកុសលចិត្តដោយសង្ខេប២១ដួង ទៅជាមាន៣៧ដួង ដោយពិស្តារ និងវិបាកចិត្តដោយសង្ខេប៣៦ដួង ទៅជាមាន៥២ដួងដោយពិស្តារ។

កុសលចិត្ត៣៧ដួង វិបាក៥២ដួង រួមជាមួយអកុសលចិត្ត១២ដួង និងកិរិយាចិត្ត២០ដួង បណ្ឌិតទាំងឡាយពោលនូវចិត្តដោយពិស្តារថា មាន១២១ដួង។

ដូច្នេះលោកសំដែងកុសលចិត្ត២១ដួង វិបាកចិត្ត៣៦ដួងនោះ ជាការសំដែងចំនួនចិត្ត ៨៩ដួងដោយសង្ខេប។ ប៉ុន្តែលោកសំដែងកុសលចិត្ត៣៧ដួង វិបាកចិត្ត៥២ដួងនោះ គឺជាការសំដែងចំនួនចិត្ត ១២១ដួងដោយពិស្តារ។

កុសលចិត្តពិស្តារ ៣៧ដួង

កាមាវចរកុសលចិត្ត	ឬមហាកុសលចិត្ត	៨ ដួង
មហគ្គតកុសលចិត្ត (រូបាវចរកុសល៥ និងអរូបាវចរកុសល៤)		៩ ដួង
លោកុត្តរកុសលចិត្ត (មគ្គចិត្ត៤ គុណនឹង ឈាន៥)		២០ ដួង
រួម		៣៧ ដួង

វិបាកចិត្តដោយពិស្តារ ៥២ដួង

អកុសលវិបាកចិត្ត	៧ ដួង
អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត	៨ ដួង
មហាវិបាកចិត្ត	៨ ដួង
មហគ្គតវិបាកចិត្ត (រូបាវចរកុសល៥ និងអរូបាវចរកុសល៤)	៩ ដួង
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត (ផលចិត្ត៤ គុណនឹង ឈាន៥)	២០ ដួង
រួម	៥២ ដួង

ចំណែកចិត្តពិស្តារ ១២១ដួង ដោយន័យផ្សេងៗ

១-ដោយជាតិ អកុសលចិត្ត១២ដួង ជាអកុសលជាតិ

	កុសលចិត្ត	៣៧ ដួង	ជាកុសលជាតិ
	វិបាកចិត្ត	៥២ ដួង	ជាវិបាកជាតិ
	កិរិយាចិត្ត	២០ ដួង	ជាកិរិយាជាតិ
២-ដោយភូមិ	កាមាវចរ	៥៤ដួង	ជាកាមភូមិ
	រូបាវចរចិត្ត	១៥ ដួង	ជារូបភូមិ
	អរូបាវចរចិត្ត	១២ ដួង	ជាអរូបភូមិ
	លោកុត្តរចិត្ត	៤០ ដួង	ជាលោកុត្តរភូមិ
៣-ដោយវេទនា	សុខសហគតចិត្ត	១ ដួង	ជាសុខវេទនា
	ទុក្ខសហគតចិត្ត	១ ដួង	ជាទុក្ខវេទនា
	សោមនស្សសហគតចិត្ត៦២ដួង		ជាសោមនស្សវេទនា

ទោមនស្សសហគតចិត្ត ២ដួង ជាទោមនស្សវេទនា

ឧបេក្ខាសហគតចិត្ត ៥៥ដួង ជាឧបេក្ខាវេទនា

៤-ដោយហេតុ ចិត្ត១២១ដួង ជានហេតុ ចិត្តមិនមានហេតុប្រកប

១៨ដួង ជាអហេតុកចិត្ត

ចិត្តដែលមានហេតុប្រកប ១០៣ដួង ជាសហេតុកចិត្ត

៥-ដោយសម្បយុត្ត សម្បយុត្តចិត្ត៨៧ដួងគឺ

ជាញាណសម្បយុត្ត ៧៩

ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត ៤

បដិឃសម្បយុត្ត ២

វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត ១

ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត ១

វិប្បយុត្តចិត្ត ៣៤ដួង

៦-ដោយសង្ខារ អសង្ខារិកចិត្ត៣៧ដួង ជាអសង្ខារិក

សសង្ខារិកចិត្ត៨៤ដួង ជាសសង្ខារិក

៧-ដោយសោភណៈ អសោភណចិត្ត៣០ដួង ជាអសោភណចិត្ត

សោភណចិត្ត ៩១ដួង ជាសោភណចិត្ត

៨-ដោយឈាន កាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួង ជាអឈានចិត្ត

ចិត្តដែលនៅសល់៦៧គឺ រូបាវចរចិត្ត ១៥ អរូបាវចរចិត្ត១២

លោកុត្តរចិត្ត ៤០ ជាឈានចិត្តៗ

៩-ដោយលោកិយៈ ចិត្ត៨១ដួង ជាលោកិយចិត្តៗ

ចិត្ត៤០ដួង ជាលោកុត្តរចិត្តៗ

១០-ដោយកិច្ច ចិត្ត១២១ ធ្វើកិច្ចបាន១៤កិច្ច

១១-ដោយអារម្មណ៍ ចិត្ត១២១ដួង មានអារម្មណ៍ ៦

១២-ដោយទ្វារ ចិត្ត១២១ដួង អាស្រ័យទ្វារ៦ និងទ្វារវិមុត្តិ កាលធ្វើ

បដិសន្ធិ ភវង្គ ចុតិៗ

១៣-ដោយវត្ថុ ចិត្ត១១៧ដួង កើតត្រង់វត្ថុទាំង៦ ចិត្ត៤ដួង មិនអាស្រ័យវត្ថុ
១៤-ដោយវិញ្ញាណធាតុ ចិត្ត១២១ដួង ជាវិញ្ញាណធាតុ៧។

វិនិច្ឆ័យអសង្ខារិក និងសសង្ខារិក

ចិត្ត៨៧ដួង ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យមិនពោលថា ជាអសង្ខារិក និងជាសសង្ខារិកទេ ចិត្តទាំងនោះគឺ មោហមូលចិត្ត២ដួង អហេតុកចិត្ត១៨ដួង មហគ្គតចិត្ត២៧ដួង និងលោកុត្តរចិត្ត ៤០ដួង។

ប៉ុន្តែកេចិអាចារ្យពោលថា មោហមូលចិត្ត២ដួង និងអហេតុកចិត្ត១៨ដួង សង្គ្រោះជាអសង្ខារិក និងពោលថា មហគ្គតចិត្ត២៧ដួង លោកុត្តរចិត្ត៤០ដួង ជាសសង្ខារិក។

សេចក្តីនេះព្រះដីកាចារ្យ អ្នករចនាគម្ពីរ អភិធម្មត្ថវិភាវិនី មិនឃើញមានការសង្គ្រោះដូចកេចិអាចារ្យយ៉ាងនោះទេ ប៉ុន្តែលោកមានគំនិតស្របតាមពាក្យរបស់ព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យ តាមន័យផ្សេងៗ គឺ៖

-មោហមូលចិត្ត មិនមានសង្ខារ ចិត្ត២ដួងនេះ ជាឯកហេតុកៈ សហគតដោយឧបេក្ខា ព្រោះជាចិត្តវង្វេង និងជាចិត្តសង្ស័យ រាយមាយ ហើយគ្រប់ៗកាល។ ចិត្តនេះក៏មិនផ្សេងគ្នា ដោយសេចក្តីនៃសង្ខារដែរ ព្រោះមិនមានកម្លាំងដោយភាវៈនៃខ្លួន និងព្រោះមិនមានអ្នកដឹកនាំ។

-ឈានមិនមានសង្ខារភេទ មានសំនួរថា ឈានដែលបានមកដោយកំលាំងអំណាចការពន្ទុះមគ្គ ក៏អាចហៅថាអសង្ខារិកបានទេតើ?

ហើយដែលបានមកដោយការប្រកបសមថៈ ក៏អាចហៅថាសសង្ខារិកបានដែរទេតើ?

ឆ្លើយថា មិនអាចហៅអសង្ខារិក ព្រោះឈានទាំងអស់ វៀរចាកការតាក់តែងជំបូងគឺបរិកម្មហើយ នឹងកើតឡើងដោយអំណាចការតាំងចិត្តខាងដើមតែម្យ៉ាង ក៏មិនបាន។ ទាំងមិនអាចហៅថាសសង្ខារិកដែរ ព្រោះវៀរចាកការតាំងចិត្តខាងដើមហើយ កើតឡើងដោយការតាក់តែង គឺបរិកម្មតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះក៏មិនបាន។

ន័យម្យ៉ាងទៀតថា ឈាន ដែលកើតឡើងដោយអំណាចការតាក់តែងជំបូងតែម្យ៉ាងនឹង ជាអសង្ខារិក ក្នុងពេលខ្លះ គ្រាខ្លះក៏មិនបានដែរ ដោយហេតុនោះ អាចារ្យទើបមិនហៅ

ជាអសង្ខារិក និងមិនហៅថាសសង្ខារិក គឺមិនមានសេចក្តីផ្សេងដោយសង្ខារភេទទេ យ៉ាងនេះឯង ។

ដូច្នេះការចែកចិត្ត១២១ដួង ដោយន័យសង្ខារ គឺ ៖

ចិត្ត១៧ដួង	ជាអសង្ខារិកចិត្ត
ចិត្ត១៧ដួង	ជាសសង្ខារិកចិត្ត

អសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង គឺលោភមូលចិត្ត ជាអសង្ខារិក៤ដួង ទោសមូលចិត្តជាអសង្ខារិក១ដួង និងសោភណកាមាវចរចិត្ត ជាអសង្ខារិក១២ដួង រួមទាំងអស់ ១៧ដួង

សសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង គឺ ៖

លោភមូលចិត្ត	ជាសសង្ខារិក	៤ ដួង
ទោសមូលចិត្ត	ជាសសង្ខារិក	១ ដួង
សោភណកាមាវចរ	ចិត្តជាសសង្ខារិក	១២ ដួង
	រួមទាំងអស់	១៧ ដួង

មិនពោលថាអសង្ខារិកចិត្តទាំងសសង្ខារិកចិត្ត ៨៧ដួង គឺ ៖

មោហមូលចិត្ត		២ ដួង
អហេតុកចិត្ត		១៨ ដួង
រូបាវចរចិត្ត		១៥ ដួង
អរូបាវចរចិត្ត		១២ ដួង
លោកុត្តរចិត្ត		៤០ ដួង
	រួមទាំងអស់	៨៧ ដួង

ន័យរបស់ភូមិ២ន័យ

ពាក្យថាភូមិ សំដៅដល់ថ្នាក់របស់ចិត្ត១ និងសំដៅស្ថានទីកើត១ ។

១-ភូមិដែលសំដៅដល់ថ្នាក់របស់ចិត្តមាន ៤គឺ

-កាមភូមិ	ឬហៅថា	កាមាវចរចិត្ត

-រូបភូមិ	ឬហៅថា	រូបាវចរចិត្ត
-អរូបភូមិ	ឬហៅថា	អរូបាវចរចិត្ត
-លោកុត្តរភូមិ	ឬហៅថា	លោកុត្តរចិត្ត

២-ភូមិដែលសំដៅដល់ស្ថានទីកើត

ឧទាហរណ៍ សត្វទាំងឡាយកើតនៅក្នុង៣១ភូមិ ក្នុងទីនេះ សំដៅយកចិត្ត ទាំងអស់ដែលកើតក្នុងភូមិផ្សេងៗ ដោយចែកជា៣ប្រភេទ ហៅថា វត្ថានភូមិ១ អវត្ថានភូមិ១ និង វត្ថានាវត្ថានភូមិ១ៗ

វត្ថានភូមិ បានដល់ចិត្តដែលកើតប្រចាំតែភូមិរបស់ខ្លួនប៉ុណ្ណោះ មិនកើតក្នុងភូមិដទៃឡើយ គឺចិត្តកើតបានតែ១ភូមិៗ

អវត្ថានភូមិ បានដល់ចិត្តដែលកើតឡើងដោយមិនមានភូមិរបស់ខ្លួនៗ

វត្ថានាវត្ថានភូមិ បានដល់ចិត្តដែលកើតក្នុងភូមិរបស់ខ្លួនហើយ អាចកើតនៅក្នុងភូមិដទៃៗបានទៀត គឺចិត្តកើត២ភូមិ ឬ៣ភូមិៗ

វត្ថានភូមិ ឬចិត្តកើតបានតែមួយភូមិ មាន ២៥ដួង

១-មហាវិបាកចិត្ត ៨	កើតក្នុង	កាមភូមិ	ធ្វើកិច្ច៤យ៉ាង
២-ឃានវិញ្ញាណ ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	ធ្វើឃាយនកិច្ច
៣-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	ធ្វើសាយនកិច្ច
៤-កាយវិញ្ញាណ ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	ធ្វើផុស្សនកិច្ច
៥-ទោសមូលចិត្ត ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	ធ្វើជវនកិច្ច
៦-រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥	កើតក្នុង	រូបភូមិ	ធ្វើកិច្ច៣យ៉ាង
៧-អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៤	កើតក្នុង	អរូបភូមិ	ធ្វើកិច្ច៣យ៉ាង

អវត្ថានភូមិ ឬចិត្តមិនមានភូមិកើត របស់វាមាន ៨ដួង

គឺលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង ឬដោយពិស្តារ ៤០ដួង មិនមានភូមិកើតរបស់វាទេ ដោយចំពោះព្រោះ មិនមែនជាចិត្តសង្គ្រោះក្នុងកាមភព ក្នុងរូបភព និងក្នុងអរូបភព ជាចិត្តខ្ពង់ផុតចាកលោក ដូច្នេះហើយ ទើបលោកហៅថា អបរិយាបន្នធម៌ គឺធម៌មិនរាប់បញ្ចូលហើយ។

វត្ថានា វត្ថានភូមិ ឬចិត្តកើត បាន២ភូមិ ឬ៣ភូមិ មាន៥៦ដួង

ចិត្តកើតបាន២ភូមិ មាន២១ដួង :

១-ចក្ខុវិញ្ញាណ ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
២-សោតវិញ្ញាណ ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៣-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៤-សន្តីរណចិត្ត ៣	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៥-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៦-ហសិតុប្បាទចិត្ត ១	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៧-រូបាវចរកុសលចិត្ត៥	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ
៨-រូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥	កើតក្នុង	កាមភូមិ	និងរូបភូមិ

ចិត្តកើតបាន៣ភូមិ មាន៣៥ភូមិ

១-លោភមូលចិត្ត ៨	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
២-មោហមូលចិត្ត ២	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
៣-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
៤-មហាកុសលចិត្ត ៨	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
៥-មហាកិរិយាចិត្ត ៨	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
៦-អរូបាវចរកុសលចិត្ត ៤	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ
៧-អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤	កើតក្នុង	កាមភូមិ	រូបភូមិ និងអរូបភូមិ

ចិត្ត ៨៩ ឬដោយពិស្តារ ១២១នេះ ដោយន័យផ្សេងៗ មានដោយជាតិ ជាដើមយ៉ាងនោះ ដើម្បីសំដែងឲ្យដឹងនូវចិត្តប្រភេទនីមួយៗតាមសភាព ជាអកុសលចិត្តខ្លះ អហេតុកចិត្តខ្លះ មហាកុសលចិត្តខ្លះ មហាវិបាកចិត្តខ្លះ មហាកិរិយាចិត្តខ្លះ មហគ្គតចិត្តខ្លះ លោកុត្តរចិត្តខ្លះៗ ហើយដែលសំដែងដល់ស្ថានទីកើតរបស់ចិត្ត៣ប្រភេទ ដែលហៅថា វត្តានភូមិ អវត្តានភូមិ និងវត្តានាវត្តានភូមិនោះ ដើម្បីឲ្យដឹងថាចិត្តបរមត្ថនេះ មានការវិចិត្រពិស្តារក្រៃលែងណាស់ៗ

ចិត្តទាំងឡាយ ដែលនៅប្រព្រឹត្តអន្ទោលទៅក្នុងកាមភព ក៏ដោយអំណាច នៃកាមតណ្ហា ដែលប្រព្រឹត្តអន្ទោលទៅក្នុងរូបភព ដោយអំណាចនៃរូបតណ្ហា (ភវតណ្ហា) ឬប្រព្រឹត្តអន្ទោលទៅ ក្នុងអរូបភព ដោយអំណាចនៃអរូបតណ្ហា (វិភវតណ្ហា) រមែងមិនផុតចាកអំពីវដ្តទុក្ខឡើយ ដល់កាលណាបានសំរេចនូវព្រះនិព្វាន កាលនោះក៏រមែងដល់នូវសន្តិសុខដ៏ក្សេមក្សាន្ត យ៉ាងពិតប្រាកដៗ

អវសានគាថា

ឥច្ចានុរុទ្ធរចិតេ្ត	***អភិធម្មត្ថសង្គហេ***
បឋមោ បរិច្ឆេទោយំ	***សមាសេនេវ និដ្ឋិតោ***

បរិច្ឆេទទី១ ឈ្មោះថា ចិត្តសង្គហវិភាគ

ក្នុងបករណ៍ដែលរួបរួមនូវអត្ថនៃព្រះអភិធម្ម (អភិធម្មត្ថសង្គហៈ) ដែលព្រះអនុរុទ្ធាចារ្យ រចនាទុកដោយសង្ខេប បានចប់ស្រេចដោយប្រការយ៉ាងនេះឯង ។

ដោយចេតនាដែលជាកុសលសម្បទា បំពេញកុសលជាធម្មទានក្នុងពេលឱកាសនេះ សូមចូរជាបញ្ញាបារមី ឲ្យសាធុជនទាំងឡាយ ដល់នូវសេចក្តីសុខក្សេមក្សាន្តសំរាន្តស្រួល ផុតចាកទុក្ខភ័យទាំងពួងអស់កាលជានិច្ចទៅហោងៗ

ប្រែចប់នៅថ្ងៃទី ២៨ ខែ មករា ឆ្នាំ១៩៩៧

រស់ សុផាត

ចិត្ត៨៩ដួង=(កាមាវចរ៥៤+រូបាវចរ១៥+អរូបាវចរ១២+លោកុត្តរ៨)
កាមាវចរចិត្ត៥៤(អសោភណចិត្ត(អហេតុកចិត្ត១៨+អកុសលចិត្ត១២)៣០ដួង+កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤ដួង)
អសោភណចិត្ត៣០
អហេតុកអកុសលវិបាកចិត្ត៧ដួង
១-ឧបេក្ខា សហគតំ ចក្ខុវិញ្ញាណ អកុសលវិបាកចិត្តំ ចក្ខុវិញ្ញាណ ដែលជាអកុសល
វិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការឃើញរូបមិនល្អ)។ ធ្វើទស្សនកិច្ច
២-ឧបេក្ខា សហគតំ សោតវិញ្ញាណ អកុសលវិបាកចិត្តំ សោតវិញ្ញាណ ដែលជាអកុសល
វិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការលឺសំលេងមិនល្អ)។ ធ្វើសវនកិច្ច
៣-ឧបេក្ខា សហគតំ ឃានវិញ្ញាណ អកុសលវិបាកចិត្តំ ឃានវិញ្ញាណ ដែលជាអកុសល
វិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការធុំក្លិនមិនល្អ)។ ធ្វើឃាយនកិច្ច
៤-ឧបេក្ខា សហគតំ ជិវ្ហាវិញ្ញាណ អកុសលវិបាកចិត្តំ ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ដែលជាអកុសល
វិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការដឹងរសមិនល្អ)។ ធ្វើសាយនកិច្ច
៥-ទុក្ខ សហគតំ កាយវិញ្ញាណ អកុសលវិបាកចិត្តំ កាយវិញ្ញាណដែលជាអកុសល
វិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា(មានការដឹងផោដ្ឋព្វមិនល្អ)។ ធ្វើផុសនកិច្ច
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ មនោធាតុ អកុសលវិបាកចិត្តំ មនោធាតុដែលជាអកុសលវិបាកចិត្ត
ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ ឧបេក្ខាវេទនា (មានការទទួលអារម្មណ៍មិនល្អ អំពីបញ្ចវិញ្ញាណ) ចិត្តនេះធ្វើសម្បដិច្ឆន្នកិច្ច។
៧-ឧបេក្ខាសហគតំ មនោវិញ្ញាណធាតុ អកុសលវិបាកចិត្តំ មនោវិញ្ញាណធាតុដែលជា អកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ ឧបេក្ខាវេទនា។ ធ្វើកិច្ច៥គឺ: ចុតិ បដិសន្ធ ភវង្គ សន្តីរណ តទាលម្ពណ។
អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួង
១- ឧបេក្ខា សហគតំ ចក្ខុវិញ្ញាណ កុសលវិបាកចិត្តំ
ចក្ខុវិញ្ញាណ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការឃើញរូបល្អ)។ ធ្វើទស្សនកិច្ច
២- ឧបេក្ខា សហគតំ សោតវិញ្ញាណ កុសលវិបាកចិត្តំ

សោតវិញ្ញាណ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការលឺសំលេងល្អ)។ សវនកិច្ច
៣- ឧបេក្ខា សហគតំ ឃានវិញ្ញាណ កុសលវិបាកចិត្តំ
ឃានវិញ្ញាណ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការធំក្លិនល្អ)។ ឃាយនកិច្ច
៤- ឧបេក្ខា សហគតំ ជិវ្ហាវិញ្ញាណ កុសលវិបាកចិត្តំ
ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការដឹងរសល្អ)។ សាយនកិច្ច
៥-សុខ សហគតំ កាយវិញ្ញាណ កុសលវិបាកចិត្តំ
កាយវិញ្ញាណ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា (មានការដឹងផោដ្ឋព្វល្អ)។ ផុសនកិច្ច
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ មនោធាតុ កុសលវិបាកចិត្តំ
មនោធាតុ ដែលជាកុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា។
៧-សោមនស្សសហគតំ មនោវិញ្ញាណធាតុ អហេតុកកុសលវិបាកចិត្តំ មនោវិញ្ញាណធាតុ
ដែលជា(អហេតុក)កុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ សោមនស្សវេទនា។ ធ្វើសន្តីរណកិច្ច តទាលម្ពណកិច្ច។
៨-ឧបេក្ខា សហគតំ មនោវិញ្ញាណធាតុ អហេតុក កុសល វិបាកចិត្តំ មនោវិញ្ញាណធាតុ ដែលជា(អហេតុក)កុសលវិបាកចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា។ ចិត្តនេះ ធ្វើកិច្ច៥យ៉ាងគឺ ចុតិ បដិសន្ធ ភវង្គ សន្តីរណ និង តទាលម្ពណ)
អហេតុកកិរិយាចិត្ត ៣ដួង
១-ឧបេក្ខា សហគតំ មនោធាតុ កិរិយាចិត្តំ មនោធាតុ ដែលជាកិរិយាចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ឧបេកាវេទនា (ចិត្តនេះ ធ្វើអាវជ្ជនកិច្ចគឺ កិច្ចរាវរកអារម្មណ៍ តាមបញ្ចទ្វារ រឺហៅថា បញ្ចទ្វារាវជ្ជនកិច្ច)។
២-ឧបេក្ខា សហគតំ មនោវិញ្ញាណធាតុ អហេតុក កិរិយាចិត្តំ
មនោវិញ្ញាណធាតុ ដែលជា អហេតុកកិរិយាចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅ ជាមួយឧបេកាវេទនា (ចិត្តនេះ ធ្វើកិច្ច២គឺ: វោដ្ឋវនកិច្ច ជាកិច្ចកាត់ក្តីលើអារម្មណ៍ តាមបញ្ចទ្វារ និងមនោទ្វារាវជ្ជនកិច្ច គឺកិច្ចរាវរកអារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ)។
៣-សោមនស្ស សហគតំ មនោវិញ្ញាណធាតុ អហេតុកកិរិយាចិត្តំ
មនោវិញ្ញាណធាតុ ដែលជាអហេតុកកិរិយាចិត្ត ប្រព្រឹត្តទៅ ជាមួយសោមនស្សវេទនា (ចិត្តនេះ ធ្វើជវនកិច្ច គឺ កិច្ចសោយអារម្មណ៍)។ ចិត្តនេះ ជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត អាចហៅថា ហសិតុប្បាទចិត្ត ក៏បាន។

អកុសលចិត្ត១២ដួង
លោភមូលចិត្ត ៨ដួង
១-សោមនស្ស សហគតំ ទិដ្ឋិគត សម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
សោមនស្សវេទនា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្លាំងក្លា កើតឡើង ដោយមិនមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
២-សោមនស្ស សហគតំ ទិដ្ឋិគត សម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
សោមនស្សវេទនា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្សោយ កើតឡើង ដោយមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៣-សោមនស្ស សហគតំ ទិដ្ឋិគត វិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
សោមនស្សវេទនា ប្រាសចាកមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្លាំងក្លា កើតឡើង ដោយមិនមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៤-សោមនស្ស សហគតំ ទិដ្ឋិគត វិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
សោមនស្សវេទនា ប្រាសចាកមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្សោយ កើតឡើង ដោយមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៥-ឧបេក្ខា សហគតំ ទិដ្ឋិគត សម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ឧបេក្ខាវេទនា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្លាំងក្លា កើតឡើង ដោយមិន មានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ ទិដ្ឋិគត សម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ឧបេក្ខាវេទនា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្សោយ កើតឡើង ដោយ មានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៧-ឧបេក្ខា សហគតំ ទិដ្ឋិគត វិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ឧបេក្ខាវេទនា ប្រាសចាកមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្លាំងក្លា កើតឡើងដោយមិន មានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
៨-ឧបេក្ខា សហគតំ ទិដ្ឋិគត វិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ លោភមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ឧបេក្ខាវេទនា ប្រាសចាកមិច្ឆាទិដ្ឋិ មានកំលាំងខ្សោយ កើតឡើងដោយមាន អ្នកបបួលដឹកនាំ។
ទោសមូលចិត្ត២ដួង
១-ទោមនស្ស សហគតំ បដិឃ សម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ ទោសមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយទោមនស្ស
វេទនា ប្រកបទៅដោយសេចក្តីថ្នាំងថ្នាក់ មានកំលាំងខ្លាំងក្លា កើតឡើងដោយមិនមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។
២-ទោមនស្ស សហគតំ បដិឃ សម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ ទោសមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយ
ទោមនស្សវេទនា ប្រកបទៅដោយសេចក្តីថ្នាំងថ្នាក់ មានកំលាំងខ្សោយ កើតឡើងដោយមានអ្នកបបួលដឹកនាំ។

មោហមូលចិត្ត២ដួង
១-ឧបេក្ខា សហគតំ វិចិកច្ឆា សម្បយុត្តំ
មោហមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា ប្រកបដោយវិចិកិច្ឆា (សេចក្តីសង្ស័យ)
២-ឧបេក្ខា សហគតំ ឧទ្ធច្ច សម្បយុត្តំ
មោហមូលចិត្តប្រព្រឹត្តទៅជាមួយឧបេក្ខាវេទនា ប្រកបដោយឧទ្ធច្ចៈ (ការរវើរវាយ រឺ សេចក្តីរាយមាយ)
កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤
មហាកុសលចិត្ត៨ដួង
១-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
២-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសង្ខារិក ១
៣-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៤-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៥-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាអសង្ខារិក ១
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាសសង្ខារិក ១
៧-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាកុសលចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាអសង្ខារិក ១
៨-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកុសលចិត្តំ
មហាចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាសសង្ខារិក ១

មហាវិបាកចិត្ត៨ដួង
១-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
២-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៣-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៤-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៥-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៧-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៨-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាវិបាកចិត្តំ
មហាវិបាកចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
មហាកិរិយាចិត្ត៨ដួង
១-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
២-សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៣-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិនប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១

៤-សោមនស្ស សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិនប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
៥-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៦-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក១
៧-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១
៨-ឧបេក្ខា សហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ មហាកិរិយាចិត្តំ
មហាកិរិយាចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១
រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥ដួង
រូបាវចរកុសលចិត្ត៥ដួង
១-វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ
ចិត្តជាបឋមជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
២-វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត ទុតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ
ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
៣-បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត តតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ
ចិត្តជាតតិយជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយបីតិ សុខ ឯកគ្គតា។
៤-សុខេកគ្គតាសហិត ចតុត្ថជ្ឈានកុសលចិត្តំ
ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយ សុខ ឯកគ្គតា។
៥-ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិត បញ្ចមជ្ឈានកុសលចិត្តំ
ចិត្តជាបញ្ចមជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។
រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ដួង
១-វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត បឋមជ្ឈានវិបាកចិត្តំ

ចិត្តជាបឋមជ្ឈានវិបាក១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
២-វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត ទុតិយជ្ឈានវិបាកចិត្តំ
ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានវិបាក១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
៣-បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត តតិយជ្ឈានវិបាកចិត្តំ
ចិត្តជាតតិយជ្ឈានវិបាក១ដួង ប្រកប ព្រមដោយបីតិ សុខ ឯកគ្គតា។
៤-សុខេកគ្គតាសហិត ចតុត្ថជ្ឈានវិបាកចិត្តំ
ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានវិបាក១ដួង ប្រកប ព្រមដោយ សុខ ឯកគ្គតា។
៥-ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិត បញ្ចមជ្ឈានវិបាកចិត្តំ
ចិត្តជាបញ្ចមជ្ឈានវិបាក១ដួង ប្រកបព្រមដោយ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។
រូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥ដួង
១-វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត បឋមជ្ឈាន កិរិយាចិត្តំ
ចិត្តជាបឋមជ្ឈានកិរិយា១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
២-វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត ទុតិយជ្ឈាន កិរិយាចិត្តំ
ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានកិរិយា១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។
៣-បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត តតិយជ្ឈាន កិរិយាចិត្តំ
ចិត្តជាតតិយជ្ឈានកិរិយា១ដួង ប្រកប ព្រមដោយបីតិ សុខ ឯកគ្គតា។
៤-សុខេកគ្គតាសហិត ចតុត្ថជ្ឈាន កិរិយាចិត្តំ ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានកិរិយា១ដួង ប្រកបព្រមដោយសុខ ឯកគ្គតា។
៥-ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិត បញ្ចមជ្ឈាន កិរិយាចិត្តំ
ចិត្តជាបញ្ចមជ្ឈានកិរិយា១ដួង ប្រកបព្រមដោយ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។
អរូបាវចរចិត្ត១២ដួង
អរូបាវចរកុសលចិត្ត ៤ដួង
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្តំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្ត ១

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្តំ	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្ត១
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត ៤ដួង	
អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ	អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ	វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្តំ	អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត ១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្តំ	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត១
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដួង	
អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ	អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត ១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ	វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត ១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្តំ	អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត ១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្តំ	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត ១
លោកុត្តរសោភណចិត្ត៨ដួង	
លោកុត្តរកុសលចិត្ត ៤ដួង	
១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ	សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១
២-សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ	សកទាគាមិមគ្គចិត្ត ១
៣-អនាគាមិមគ្គចិត្តំ	អនាគាមិមគ្គចិត្ត ១
៤-អរហត្តមគ្គចិត្តំ	អរហត្តមគ្គចិត្ត ១
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត ៤ដួង	
១-សោតាបត្តិផលចិត្តំ	សោតាបត្តិផលចិត្ត ១
២-សកទាគាមិផលចិត្តំ	សកទាគាមិផលចិត្ត ១
៣-អនាគាមិផលចិត្តំ	អនាគាមិផលចិត្ត ១
៤-អរហត្តផលចិត្តំ	អរហត្តផលចិត្ត ១

តារាងចេតសិក៥២ប្រភេទ សង្គ្រោះជាមួយខន្ធផ្សេងៗ			
ចេតសិក ៥២ដួង ចែកជា៣ក្រុម	លេខរៀង		ឈ្មោះខន្ធផ្សេងៗ
ក្រុមទី១-អញ្ញសមានាចេតសិក ១៣ដួង ចែកជា២ពួក			
ពួកទី១-សព្វចិត្តសាធារណចេតសិក ៧ដួង			
១-ផស្សោ (កើតឡើងខ្ទប់អារម្មណ៍ណា ក៏ជាបច្ច័យឲ្យចិត្តនិងចេតសិកដទៃៗ ដែលកើតរួមគ្នាក្នុងខណៈនោះ ធ្វើកិច្ចការតាមនាទីនៃចិត្តនិងចេតសិកនោះៗ) (អារម្មណ៍៦ ទ្វារ៦)	១		សង្ខារក្ខន្ធ
២-វេទនា (កើតនឹងចិត្តគ្រប់ដួង កើតរួមនឹងចិត្តក្នុងខណៈនោះ ក៏ដឹងខ្លួនសប្បាយ សុខ ទុក្ខ ឬព្រងើយ ក្នុងអារម្មណ៍នោះ	២		វេទនាខន្ធ
៣-សញ្ញា (ចងចាំ សំគាល់អារម្មណ៍ ដែលប្រាកដបន្តជារឿងរ៉ាវ	៣		សញ្ញាខន្ធ
៤-ចេតនា (ចេតនាចេតសិក ជាកម្មបច្ច័យ ឬ ជាធម្មជាតិសន្សំបុណ្យនិងបាប)	៤		សង្ខារក្ខន្ធ
៥-ឯកគ្គតា (តាំងមាំក្នុងអារម្មណ៍ ផ្ចង់ចិត្តឲ្យមានអារម្មណ៍តែ១)	៥		សង្ខារក្ខន្ធ
៦-ជីវិតិន្ទ្រិយ (តម្រង់រក្សាសម្បយុត្តធម៌ឲ្យតម្រង់ជីវិត តាំងនៅត្រឹមមួយជួរខណៈ មុននឹងរលត់ទៅ)	៦		សង្ខារក្ខន្ធ
៧-មនសិការោ (ធ្វើទុកក្នុងចិត្ត យកចិត្តទុកដាក់ក្នុងអារម្មណ៍)	៧		សង្ខារក្ខន្ធ
ពួកទី២-បកិណ្ណកចេតសិក ៦ដួង			
១-វិតក្កោ (ត្រិះរិះក្នុងអារម្មណ៍ដែលផស្សចេតសិកប៉ះខ្ទប់)	៨		សង្ខារក្ខន្ធ
២-វិចារោ (ផ្គងតាមវិតក្ក មិនថាឡើយ វិតក្កនឹងត្រិះរិះយ៉ាងណា វិចារចេតសិក ក៏ផ្គងតាមយ៉ាងនោះ)	៩		សង្ខារក្ខន្ធ
៣-អធិមោក្ខោ (ធ្វើចិត្តអោយតាំងចុះណែនក្នុងអារម្មណ៍)	១០		សង្ខារក្ខន្ធ
៤-វិរិយំ (គាំទ្រជ្រោមជ្រែង សហជាតិធម៌មិនឲ្យរួញរា)	១១		សង្ខារក្ខន្ធ
៥-បីតិ (ធម្មជាតិធ្វើកាយនិងចិត្តឲ្យឆ្អែត កើតរួមជាមួយនឹងសោមនស្សវេទនាប៉ុណ្ណោះ)	១២		សង្ខារក្ខន្ធ
៦-ឆន្ទោ (សភាពធ្វើចិត្តឲ្យប្រាថ្នានូវអារម្មណ៍)	១៣		សង្ខារក្ខន្ធ
ក្រុមទី២-អកុសលចេតសិក ១៤ដួង			
១-មោហោ (មិនដឹងលក្ខណៈនៃសភាវធម៌ តាមសេចក្តីពិត)	១៤		សង្ខារក្ខន្ធ
២-អហិរិកំ (មិនខ្មាស់ មិនខ្ពើមអកុសលធម៌)	១៥		សង្ខារក្ខន្ធ
៣-អនោត្តប្បំ (មិនតក់ស្លុត មិនភ័យខ្លាចចំពោះអកុសលធម៌)	១៦		សង្ខារក្ខន្ធ

៤-ឧទ្ធច្ចំ (រាយមាយ មិនស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍)	១៧		សង្ខារក្ខន្ធ
៥-លោភោ (ជាប់ជំពាក់ ប្រាថ្នាត្រូវការអារម្មណ៍)	១៨		សង្ខារក្ខន្ធ
៦-ទិដ្ឋិ (ឃើញខុស យល់ខុសក្នុងសភាវធម៌ ទើបធ្វើឲ្យប្រកាន់មាំ ក្នុងវត្តប្រតិបត្តិដែលមិនត្រឹមត្រូវតាមហេតុផលនៃសភាវធម៌)	១៩		សង្ខារក្ខន្ធ
៧-មានោ (ប្រកាន់ខ្លួន លើកដំកើងខ្លួន)	២០		សង្ខារក្ខន្ធ
៨-ទោសោ (សភាវដែលប្រទូស្តនឹងអារម្មណ៍ ក្តៅក្ហួលមួម៉ៅ)	២១		សង្ខារក្ខន្ធ
៩-ឥស្សា (ប្រណែន ឫស្សានឹងទ្រព្យសម្បត្តិ រូបសម្បត្តិ និងគុណសម្បត្តិអ្នកដទៃ)	២២		សង្ខារក្ខន្ធ
១០-មច្ឆរិយំ (កំណាញ់សម្បត្តិរបស់ខ្លួន មិនចង់ឲ្យបុគ្គលដទៃមានចំណែករួម ប្រើប្រាស់ទទួលប្រយោជន៍ ពីសម្បត្តិនោះ)	២៣		សង្ខារក្ខន្ធ
១១-កុក្កុច្ចំ (រោលរាលរំខានចិត្ត ស្តាយចិត្តក្នុងអកុសលដែលបានធ្វើហើយ និងក្នុងកុសលដែលមិនទាន់បានធ្វើ)	២៤		សង្ខារក្ខន្ធ
១២-ថីនំ (ធ្វើចិត្តឲ្យរួញរា អស់កម្លាំង មិនខ្វល់ខ្វាយ)	២៥		សង្ខារក្ខន្ធ
១៣-មិទ្ធំ (ធ្វើឲ្យ ងងុយងោកងក់ ខ្សោយកម្លាំង)	២៦		សង្ខារក្ខន្ធ
១៤-វិចិកិច្ឆា (ស្ទាក់ស្ទើរ សង្ស័យ មានចម្ងល់ក្នុងលក្ខណៈនៃនាមធម៌ រូបធម៌ អរិយសច្ចធម៌ ព្រះរតនត្រ័យ...)	២៧		សង្ខារក្ខន្ធ
ក្រុមទី៣-សោភណចេតសិក ២៥ដួង ចែកជា៤ពួក			
ពួកទី១-សោភណសាធារណចេតសិក ១៩ដួង			
១-សទ្ធា (បរិសុទ្ធជ្រះថ្លាស្អាតក្នុងកុសលធម៌ ធ្វើឲ្យអកុសលធម៌ទាំងឡាយ កើតឡើងមិនបាន)	២៨		សង្ខារក្ខន្ធ
២-សតិ (រលឹកបានក្នុងកុសលទាំងឡាយមានទាន សីលភាវនា)	២៩		សង្ខារក្ខន្ធ
៣-ហិរិ (ខ្មាស់ខ្ពើមអកុសលធម៌ ប្រៀបបានទៅនឹងការខ្ពើមដោយមិនចាប់កាន់របស់មិនស្អាត)	៣០		សង្ខារក្ខន្ធ
៤-ឱត្តប្ប (តក់ស្លុតភ័យខ្លាច នូវទោសរបស់អកុសលធម៌)	៣១		សង្ខារក្ខន្ធ
៥-អលោភោ (មិនជាប់ជំពាក់ក្នុងអារម្មណ៍)	៣២		សង្ខារក្ខន្ធ
៦-អទោសោ (មិនមួរម៉ៅ មិនគ្រោតគ្រាតប្រទូស្ត មានលក្ខណៈអាការជាមិត្រ មេត្រីភាព -មេត្តា)	៣៣		សង្ខារក្ខន្ធ
៧-តត្រមជ្ឈត្តតា (ជាកណ្តាលមិនលំអៀង ប្រាសចាកអគតិព្រងើយកន្តើយក្នុងសត្វនិងសង្ខារ - ជាផ្នែក១នៃឧបេក្ខាទាំង១០)	៣៤		សង្ខារក្ខន្ធ
៨-កាយបស្សទ្ធិ (ស្ងប់រម្ងាប់ មិនរាយមាយក្នុងកាយ - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច)	៣៥		សង្ខារក្ខន្ធ

៩-ចិត្តបស្សទ្ធិ (ចិត្តកើតរួមជាមួយការស្ងប់ ចិត្តនោះប្រព្រឹត្តទៅក្នុងទានសីល ភាវនា - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច)	៣៦		សង្ខារក្ខន្ធ
១០-កាយលហុតា (ស្រាលកាយព្រោះប្រកបដោយកុសល - មិនធ្ងន់ដូចអកុសល - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ)	៣៧		សង្ខារក្ខន្ធ
១១-ចិត្តលហុតា (ធ្វើឲ្យចិត្តដែលកើតរួមមិនធ្ងន់ - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ)	៣៨		សង្ខារក្ខន្ធ
១២-កាយមុទុតា (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចេតសិកទាំងឡាយ កើតរួមជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក)	៣៩		សង្ខារក្ខន្ធ
១៣-ចិត្តមុទុតា (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចិត្តទាំងឡាយ កើតរួមជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក)	៤០		សង្ខារក្ខន្ធ
១៤-កាយកម្មញ្ញតា (កាយដែលគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌)	៤១		សង្ខារក្ខន្ធ
១៥-ចិត្តកម្មញ្ញតា (ចិត្តគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌)	៤២		សង្ខារក្ខន្ធ
១៦-កាយបាគុញ្ញតា (កាយដ៏ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចេតសិក ទាំងឡាយដែលកើតរួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផ្សេងៗ)	៤៣		សង្ខារក្ខន្ធ
១៧-ចិត្តបាគុញ្ញតា (ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចិត្ត ទាំងឡាយដែលកើតរួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផ្សេងៗ)	៤៤		សង្ខារក្ខន្ធ
១៨-កាយុជុកតា (ភាពនៃកាយស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ មិនឆបោក ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផ្សេងៗ)	៤៥		សង្ខារក្ខន្ធ
១៩-ចិត្តុជុកតា (ធ្វើឲ្យចិត្តស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផ្សេងៗ)	៤៦		សង្ខារក្ខន្ធ
ពួកទី២-វិរតិចេតសិក (វិរតិ=វៀរចាក) ៣ដួង			សង្ខារក្ខន្ធ
២០-សម្មាវាចា (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវវចីទុច្ចរិត៤ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាចា ផរុសវាទ សម្ផប្បលាបវាចា)	៤៧		សង្ខារក្ខន្ធ
២១-សម្មាកម្មន្តោ (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន និងកាមេសុមិច្ឆាចារ)	៤៨		សង្ខារក្ខន្ធ
២២-សម្មាអាជីវោ (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ និងវចីទុច្ចរិត៤ ដែលជាមិច្ឆាជីវៈ)	៤៩		សង្ខារក្ខន្ធ
ពួកទី៣-អប្បមញ្ញាចេតសិក ២ដួង			
២៣-ករុណា (ករុណាសត្វមានទុក្ខ មានការមិនបៀតបៀន)	៥០		សង្ខារក្ខន្ធ
២៤-មុទិតា (ត្រេកអរដល់សត្វ ដែលដល់នូវសេចក្តីសុខ)	៥១		សង្ខារក្ខន្ធ
ពួកទី៤-បញ្ញិន្ទ្រិយចេតសិក ១ដួង			
២៥-បញ្ញិន្ទ្រិយចេតសិក (ឃើញត្រូវ យល់ត្រូវក្នុងសភាវធម៌)	៥២		សង្ខារក្ខន្ធ

ចេតសិក៥២ តាមលំដាប់អក្ខរក្រម

លេខរៀង	ឈ្មោះចេតសិក
១	ករុណាចេតសិក (ករុណាសត្វមានទុក្ខ មានការមិនបៀតបៀន)
២	កាយកម្មញ្ញតាចេតសិក (កាយដែលគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌)
៣	កាយបស្សទ្ធិចេតសិក (ស្ងប់រម្ងាប់ មិនរាយមាយក្នុងកាយ - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច)
៤	កាយបាគុញ្ញតាចេតសិក (កាយដ៏ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចេតសិក ទាំង ឡាយដែលកើតរួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផ្សេងៗ)
៥	កាយមុទុតាចេតសិក (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចេតសិកទាំងឡាយ កើតរួម ជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក)
៦	កាយលហុតាចេតសិក (ស្រាលកាយព្រោះប្រកបដោយកុសល - មិនធ្ងន់ដូចអកុសល - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ)
៧	កាយុជុកតាចេតសិក (ភាពនៃកាយស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ មិនធ បោក ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផ្សេងៗ)
៨	កុក្កុច្ចចេតសិក (រោលរាលរំខានចិត្ត ស្តាយចិត្តក្នុងអកុសល ដែលបានធ្វើហើយ និងក្នុងកុសលដែលមិនទាន់បានធ្វើ)
៩	ចិត្តកម្មញ្ញតាចេតសិក (ចិត្តគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌)
១០	ចិត្តបស្សទ្ធិចេតសិក (ចិត្តកើតរួមជាមួយការស្ងប់ ចិត្តនោះប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងទានសីល ភាវនា - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច)
១១	ចិត្តបាគុញ្ញតាចេតសិក (ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចិត្ត ទាំងឡាយដែលកើត រួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផ្សេងៗ)
១២	ចិត្តមុទុតាចេតសិក (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចិត្តទាំងឡាយ កើតរួមជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក)
១៣	ចិត្តលហុតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តដែលកើតរួមមិនធ្ងន់ - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ)
១៤	ចិត្តុជុកតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផ្សេងៗ)

១៥	*ចេតនាចេតសិក (ចេតនាចេតសិក ជាកម្មបច្ច័យ ឬ ជាធម្មជាតិសន្សំ បុណ្យនិងបាប)*
១៦	*ឆន្ទចេតសិក (សភាពធ្វើចិត្តឲ្យប្រាថ្នានូវអារម្មណ៍)*
១៧	*ជីវិតិន្ទ្រិយចេតសិក (តម្រង់រក្សាសម្បយុត្តធម៌ឲ្យតម្រង់ជីវិត តាំងនៅ ត្រឹមមួយជួរខណៈ មុននឹងរលត់ទៅ)*
១៨	*តត្រមជ្ឈត្តតាចេតសិក (ជាកណ្តាលមិនលំអៀង ប្រាសចាកអគតិ ព្រងើយកន្តើយក្នុងសត្វនិងសង្ខារ – ជាផ្នែក១នៃឧបេក្ខាទាំង១០)*
១៩	*ថីនចេតសិក (ធ្វើចិត្តឲ្យរួញរា អស់កម្លាំង មិនខ្វល់ខ្វាយ)*
២០	*ទិដ្ឋិចេតសិក (ឃើញខុស យល់ខុសក្នុងសភាវធម៌ ទើបធ្វើឲ្យប្រកាន់ មាំក្នុងវត្តប្រតិបត្តិដែលមិនត្រឹមត្រូវតាមហេតុផលនៃសភាវធម៌)*
២១	*ទោសចេតសិក (សភាវដែលប្រទូស្តនឹងអារម្មណ៍ ក្តៅក្តួលមួម៉ៅ)*
២២	*បញ្ញិន្ទ្រិយចេតសិក (ឃើញត្រូវ យល់ត្រូវក្នុងសភាវធម៌និង ហេតុផល – បញ្ញាជាធំជាងសហជាតធម៌ទាំងពួង)*
២៣	*បីតិចេតសិក (ធម្មជាតិធ្វើកាយនិងចិត្តឲ្យឆ្អែត កើតរួមជាមួយនឹងសោមនស្ស វេទនាប៉ុណ្ណោះ)*
២៤	*ផស្សចេតសិក (កើតឡើងខ្ទប់អារម្មណ៍ណា ក៏ជាបច្ច័យឲ្យចិត្តនិង ចេតសិកដទៃៗ ដែលកើតរួមគ្នាក្នុងខណៈនោះ ធ្វើកិច្ចការតាម នាទីនៃចិត្តនិង ចេតសិកនោះៗ) (អារម្មណ៍៦ ទ្វារ៦)*
២៥	*មនសិការចេតសិក (ធ្វើទុកក្នុងចិត្ត យកចិត្តទុកដាក់ក្នុងអារម្មណ៍)*
២៦	*មានចេតសិក (ប្រកាន់ខ្លួន លើកដំកើងខ្លួន)*
២៧	*មិច្ឆរិយចេតសិក (កំណាញ់សម្បត្តិរបស់ខ្លួន មិនចង់ឲ្យបុគ្គលដទៃ មានចំណែករួមប្រើប្រាស់ទទួលប្រយោជន៍ ពីសម្បត្តិនោះ)*
២៨	*មិទ្ធចេតសិក (ធ្វើឲ្យ ងងុយងោកងក់ ខ្សោយកម្លាំង)*
២៩	*មុទិតាចេតសិក (ត្រេកអរដល់សត្វ ដែលដល់នូវសេចក្តីសុខ)*
៣០	*មោហចេតសិក (មិនដឹងលក្ខណៈនៃសភាវធម៌ តាមសេចក្តីពិត)*
៣១	*លោភចេតសិក (ជាប់ជំពាក់ ប្រាថ្នាត្រូវការអារម្មណ៍)*
៣២	*វិចារចេតសិក (ផ្គងតាមវិតក្ក មិនថាឡើយ វិតក្កនឹងត្រិះរិះយ៉ាងណា វិចារចេតសិកក៏ផ្គងតាមយ៉ាងនោះ)*
៣៣	*វិចិកិច្ឆាចេតសិក (ស្ទាក់ស្ទើរ សង្ស័យ មានចម្ងល់ក្នុងលក្ខណៈនៃ នាមធម៌ រូបធម៌ អរិយសច្ចធម៌ ព្រះរតនត្រ័យ...)*

៣៤	វិតក្កចេតសិក (ត្រិះរិះក្នុងអារម្មណ៍ដែលផស្សចេតសិកប៉ះខ្ទប់)
៣៥	វីរិយចេតសិក (គាំទ្រជ្រោមជ្រែង សហជាតិធម៌មិនឲ្យរួញរា)
៣៦	វេទនាចេតសិក (កើតនឹងចិត្តគ្រប់ដួង កើតរួមនឹងចិត្តក្នុងខណៈនោះ ក៏ ដឹងខ្លួនសប្បាយ សុខ ទុក្ខ ឬព្រងើយ ក្នុងអារម្មណ៍នោះ
៣៧	សញ្ញាចេតសិក (ចងចាំ សំគាល់អារម្មណ៍ ដែលប្រាកដបន្តជារឿងរ៉ាវ
៣៨	សតិចេតសិក (រលឹកបានក្នុងកុសលទាំងឡាយមានទាន សីលភាវនា)
៣៩	សទ្ធាចេតសិក (បរិសុទ្ធជ្រះថ្លាស្អាតក្នុងកុសលធម៌ ធ្វើឲ្យអកុសលធម៌ ទាំងឡាយ កើតឡើងមិនបាន)
៤០	សម្មាកម្មន្តចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន និងកាមេសុមិច្ឆាចារ)
៤១	សម្មាវាចាចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវវចីទុច្ចរិត៤ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាចា ផរុសវាទ សម្ផប្បលាបវាចា)
៤២	សម្មាអាជីវចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ និងវចីទុច្ចរិត៤ ដែលជាមិច្ឆាជីវៈ)
៤៣	ហិរិចេតសិកិ (ខ្មាស់ខ្ពើមអកុសលធម៌ ប្រៀបបានទៅនឹងការខ្ពើម ដោយមិនចាប់កាន់ របស់មិនស្អាត)
៤៤	អទោសចេតសិក (មិនមួរម៉ៅ មិនគ្រោតគ្រាតប្រទូស្ត មានលក្ខណៈ អាការជាមិត្រ មេត្រីភាព -មេត្តា)
៤៥	អធិមោក្ខចេតសិក (ធ្វើចិត្តអោយតាំងចុះណែនក្នុងអារម្មណ៍)
៤៦	អនោត្តប្បចេតសិក (មិនតក់ស្លុត មិនភ័យខ្លាចចំពោះអកុសលធម៌)
៤៧	អលោភចេតសិក (មិនជាប់ជំពាក់ក្នុងអារម្មណ៍)
៤៨	អហិរិកចេតសិក (មិនខ្មាស់ មិនខ្ពើមអកុសលធម៌)
៤៩	ឥស្សាចេតសិក (ប្រណែន ឫស្សានឹងទ្រព្យសម្បត្តិ រូបសម្បត្តិ និង គុណសម្បត្តិអ្នកដទៃ)
៥០	ឱត្តប្បចេតសិក (តក់ស្លុតភ័យខ្លាច នូវទោសរបស់អកុសលធម៌)
៥១	ឧទ្ធច្ចចេតសិក (រាយមាយ មិនស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍)
៥២	ឯកគ្គតាចេតសិក (តាំងមាំក្នុងអារម្មណ៍ ផ្ចង់ចិត្តឲ្យមានអារម្មណ៍តែ១)

តារាងចេតសិក៥២ប្រភេទ

១-អញ្ញសមានាចេតសិក១៣	១.១-សព្វចិត្តសាធារណចេតសិក៧	ផស្សោ វេទនា សញ្ញា ចេតនា ឯកគ្គតា ជីវិតិន្ទ្រិយំ មនសិការោ
	១.២-បកិណ្ណកចេតសិក៦	វិតក្កោ វិចារោ អធិមោក្ខោ វិរិយំ បីតិ ឆន្ទោ
២-អកុសលចេតសិក១៤	មោហោ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ ឧទ្ធច្ចំ លោភោ ទិដ្ឋិ មានោ ទោសោ ឥស្សា មិច្ឆរិយំ កុក្កុច្ចំ ថីនំ មិទ្ធំ វិចិកិច្ឆា	មោចតុក្កៈ៤ គឺ មោហោ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ ឧទ្ធច្ចំ លោតិកៈ៣ គឺ លោភោ ទិដ្ឋិ មានោ ទោចតុកៈ៤ គឺ ទោសោ ឥស្សា មិច្ឆរិយំ កុក្កុច្ចំ ថីទុកៈ២ គឺ ថីនំ មិទ្ធំ និង ឯកវិចិកិច្ឆា១
៣-សោភណចេតសិក២៥	៣.១-សោភណសាធារណចេតសិក១៩	សទ្ធា សតិ ហិរិ ឧត្តប្ប អលោភោ អទោសោ តត្រមជ្ឈត្តតា កាយបស្សទ្ធិ ចិត្តបស្សទ្ធិ កាយលហុតា ចិត្តលហុតា កាយមុទុតា ចិត្តមុទុតា កាយកម្មញ្ញតា ចិត្តកម្មញ្ញតា កាយបាគុញ្ញតា ចិត្តបាគុញ្ញតា កាយុជុកតា ចិត្តុជុកតា
	៣.២-វិរតិចេតសិក៣	សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តោ សម្មាអាជីវោ
	៣.៣-អប្បមញ្ញាចេតសិក២	ករុណា មុទិតា
	៣.៤-បញ្ញិន្ទ្រិយចេតសិក១	បញ្ញិន្ទ្រិយ

ក		Save as Ros Sophat Glossary Final Version Dec.06 Trial
កត្តព្វកម្មសុទិដ្ឋានិសំសតា	២៥	ជាអ្នកឃើញនូវប្រយោជន៍ ក្នុងការងារដែលគប្បីធ្វើ
កថាវត្ថុបករណៈ	១	ឈ្មោះគម្ពីរព្រះអភិធម្មទី៥ អដ្ឋកថា គឺ បរមត្ថទីបនី
កម្បនរសា		មានការញាប់ញ័រ (ក្នុងអារម្មណ៍) ជាកិច្ច
កម្ម៥ប្រការ	១១៤	បុគ្គលបរិបូណ៌ដោយកម្ម ៥ប្រការ គឺ : ១-ការបរិបូណ៌ ដោយកម្មជាកុសល និងជាអកុសល ដែលជាគ្រឿងប្រមូលមក។ ២-ការបរិបូណ៌ដោយចេតនា៣ ៣-ការបរិបូណ៌នៃ កម្មដែលគួរដល់វិបាក ៤-វិបាកសមង្គិតា ការបរិបូណ៌ នៃ វិបាកក្នុងខណៈនៃការឲ្យផល ៥-ការបរិបូណ៌នៃការប្រាកដគឺដោយកម្ម អារម្មណ៍ កម្មនិមិត្ត អារម្មណ៍ និងគតិនិមិត្តអារម្មណ៍ណាមួយ ក្នុងវេលាជិតស្លាប់
កម្មដ្ឋាន (ការកាន់យក)	១៤១	កាន់យកបានដល់ ការកាន់យកដោយភ្នែកមើល ដោយការប៉ះខ្ទប់ និង ដោយការស្តាប់។ ក្នុង៣យ៉ាងនោះ កម្មដ្ឋាន១៩គឺកសិណ៩(វៀរវាយោកសិណ) និងអសុភ១០ គឺយកដោយការមើល ទើបឲ្យកើតនិមិត្ត៣បាន។ កាយគតាសតិ កាន់យកបាន ដោយភ្នែកមើល និងដោយការស្តាប់គឺ តចបញ្ចកកម្មដ្ឋាន កាន់យកដោយភ្នែកមើល ក្រៅពីនោះកាន់យកដោយការស្តាប់។ អានាបានស្សតិ កាន់យកដោយការប៉ះខ្ទប់ វាយោកសិណ កាន់យកដោយការមើល និងដោយការ ប៉ះខ្ទប់។
កម្មដ្ឋាន២២	១៤០	ដោយអារម្មណ៍ ក្នុងចំណោមកម្មដ្ឋាន៤០ទាំងនេះ កម្មដ្ឋាន២២ គឺកសិណ១០ អសុភ១០ អានាបានស្សតិ១ កាយគតាសតិ១ មានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្ត កម្មដ្ឋាន១៨ ទៀតមិនមានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្តឡើយ។
កម្មដ្ឋានសមគួរតាមចរិត		សូមអានពាក្យ : ចរិតសមគួរតាមកម្មដ្ឋាន
កម្មេសុចិណ្ណាវសិតា	២៥	ជាអ្នកជំនាញក្នុងការងារទាំងឡាយ
កម្មវិចិត្រ	៨	ពាក្យថាកម្មវិចិត្រ ព្រោះតណ្ហាវិចិត្រ នោះសេចក្តីថា តណ្ហាគឺចំណង់ ក្នុងវត្ថុផ្សេងៗ ក្នុងសត្វ ក្នុងបុគ្គល មិនចង់ឲ្យព្រាត់ប្រាស

កម្មស្សកតាបច្ចវេក្ខណា	២៨	ការពិចារណាថាសត្វ មានកម្មជារបស់ខ្លួន
កម្មេសុចិណ្ណាវសិតា	២៣	ជាអ្នកជំនាញក្នុងការងារទាំងឡាយ
កម្មេសុ ចិណ្ណាវសិតា	២៤	បានសេចក្តីថា ជាអ្នកធ្លាប់បានធ្វើការងារនោះៗមកហើយ រួចក៏មាន ជំនាញៗ
កម្មេសុ អចិណ្ណាវសិតា	២៥	ជាអ្នកមិនជំនាញ មិនឈ្លាសការងារទាំងឡាយ
ករុណាចេតសិក		ករុណាចេតសិក (ករុណាសត្វមានទុក្ខ មានការមិនបៀតបៀន
កល្យាណមិត្តតា	២៨	ភាពជាអ្នកមានកល្យាណមិត្ត
កល្លកាយចិត្តតា	២៣	ជាអ្នកដែលមានកាយនឹងចិត្តរឹងមាំ
កល្លកាយចិត្តតា	២៣	បានសេចក្តីថា សភាពចិត្តនិងកាយរបស់បុគ្គលនោះមានអំណាច ក្នុងខ្លួន ហ៊ានសំរេច ហ៊ានធ្វើដោយខ្លួនឯង មិនត្រូវការអាស្រ័យ គាត់តែង ដឹកនាំពីអ្នកដទៃ មិនងាយទៅតាម អ្នកណាបានស្រួលៗ ឡើយ។
កសិណ	១៣៨	កសិណ ១០ គឺបឋវីកសិណ (ដី)១ អាបោកសិណ (ទឹក)១ តេជោកសិណ (ភ្លើង)១ វាយោកសិណ (ខ្យល់)១ នីលកសិណ (ពណ៌ខៀវ) បីតកសិណ (ពណ៌លឿង)១ លោហិតកសីណ (ពណ៌ក្រហម) ឱទាតកសិណ (ពណ៌ស)១ អាកាសកសិណ (អាកាស)១ និង អាលោកកសិណ (ពន្លឺ)។
កសិណុគ្ឃាដិមាកាស	១៥៤	កសិណុគ្ឃាដិមាកាស បានដល់អាកាស ដែលអាស្រ័យមកពីកសិណ៩ (វៀរអាកាស កសិណ)។
កាន់យក កម្មដ្ឋាន		សូមអានពាក្យ : កម្មដ្ឋាន (ការកាន់យក)
គាម	១៦	សភាវៈណា ដែលចិត្តតែងស្រឡាញ់ សភាវៈនោះ ឈ្មោះថាកាម គឺកិលេសកាម
កាមឆន្ទៈ	១២៩ និង១៣៥	កាមឆន្ទៈ គឺប្រៀបបីដូចជា ភាជនៈដាក់ទឹកដែលលាយ ដោយពណ៌ កាមឆន្ទៈ លះបង់ចេញដោយធម៌៣គឺៈ ដោយតទង្គនិស្សរណៈ (វិបស្សនា)១ ដោយ វិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អសុភឈាន)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណ (អរហត្តមគ្គ)១

កាមភព		ភពគឺកាម ឬភពដែលប្រកបដោយកាមគុណទាំង៥ បានដល់ភព១១ គឺទេវលោក៦ មនុស្សលោក១ និងអបាយភូមិ៤ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទ. ៣៣)
កាមលោក	១៦៨	កាមលោក បានដល់កាមភូមិ ១១ គឺ អបាយភូមិ៤ មនុស្សភូមិ១ ទេវភូមិ៦
កាមសុខល្លិកានុយោគ		ការប្រកបរឿយៗក្នុងកាមសុខ ការប្រព្រឹត្តជាប់ចិត្ត ចំពោះកាមសុខ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ៣៣)
កាមសោភណកិរិយា	១២០	ពាក្យថាកាមសោភណកិរិយានោះ ក៏ព្រោះដោយកម្មកិរិយាចិត្ត ចិត្តដួងនេះ ប្រកបសោភណចេតសិក ហេតុនេះទើបហៅថា កាមសោភណកិរិយា។
កាមាវចរកិរិយា	១២០	ពាក្យថាកាមាវចរកិរិយានោះ គឺជាចិត្តដែលមិនរាប់បញ្ចូលក្នុង ប្រភេទចិត្តជាហេតុនិងជាផលទេ គឺជាចិត្តដែលប្រព្រឹត្តដោយ មិនមានផលវិញ ឬថាជាកម្មដែលចាត់នៅ ក្នុងប្រភេទ អហោសិកម្ម។
កាមវចរចិត្ត	១៦	កាមាវចរចិត្ត (កាម + អវចរ + ចិត្ត) ពាក្យថា កាម បានដល់កិលេសកាម និងវត្ថុកាម។ ពាក្យថា អវចរៈ បានដល់ការត្រាច់ទៅ។
កាមវចរចិត្ត	១៦	កាមវចរចិត្តមាន៥៤ដួងគឺៈ អកុសលចិត្ត១២ អហេតុកចិត្ត១៨ កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤
កាមវចរភូមិ		កាមវចរភូមិ មាន២៧ភូមិ គឺ : អបាយភូមិ៤ មនុស្សភូមិ១ ទេវភូមិ៦ និងព្រហ្មភូមិ១៦។ សូមមើលពាក្យ : ភូមិ៣១ ផង។
កាមាវចរវិបាកចិត្ត ៨	១០៩	កាមាវចរកុសលចិត្ត ៨ដួង ជាបច្ច័យឲ្យផល ជាសហេតុកវិបាកចិត្ត ៨ដួង ហើយឲ្យ ផលជាអហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួងទៀត រួមជាកុសលវិបាកចិត្ត ១៦ដួង ប៉ុន្តែការឲ្យផលនៃ វិបាកទាំង២ប្រភេទនោះ ខុសគ្នា

កាមវិតក្កៈ	២២	ត្រិះរិះនឹកគិតតែរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ ណាដែលជាទីប្រាថ្នា ជាទីស្រឡាញ់ ជាទីពេញចិត្ត។
កាមាវចរកុសល	១០៦	ពាក្យថាកាមាវចរកុសលនោះ សំគាល់ថាកុសលនេះ ជាហេតុនឹង ញ៉ាំងឲ្យផល កើតបានត្រឹមតែក្នុងកាមភូមិ ឬបុគ្គលខ្ពស់ជាងពីនេះ ដូចជាព្រហ្មបុគ្គលជាដើម មិនបានឡើយ។ ម្យ៉ាងទៀតដោយហេតុថា កុសលចិត្ត៨ដួងនេះ ក៏អកុសលញ៉ាំង ឲ្យកើតបានតែកាមវិបាកចិត្តប៉ុណ្ណោះ ហើយនឹងសេចក្តីសុខ ក៏បានត្រឹមតែអាស្រ័យ កើតអំពី កាមារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ ទើបហៅចិត្តដែលជាកុសល ទាំង៨ដួងនេះ ថាកាមាវចរកុសល យ៉ាងនេះឯង។
កាមាវចរសោភណ		កាមាវចរសោភណ មានចិត្ត២៤ដួង គឺ កាមាវចរកុសល ៨ កាមាវចរវិបាក ៨ កាមាវចរកិរិយា ៨
កាមសោភណកុសល	១០៧	ពាក្យថាកាមសោភណកុសលនោះ ក៏ព្រោះហេតុថា ចិត្ត៨ដួងនេះ ប្រកបដោយ សោភណចេតសិក ទើបហៅចិត្តនេះថា កាមសោភណកុសល យ៉ាងនេះឯង។
កាមាវចរកិរិយា ឬ មហាកិរិយាចិត្ត	៨៦	១-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។ ២-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹង សោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសង្ខារិក ១។ ៣-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹង សោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។ ៤-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹង សោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។ ៥-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាអសង្ខារិក ១។ ៦-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាសសង្ខារិក ១។ ៧-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាអសង្ខារិក ១។ ៨-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាសសង្ខារិក ១។
កាមាវចរកុសលចិត្ត	៨៧	កាមាវចរកុសលចិត្ត មាន៨ដួង គឺ សោមនស្ស៤ ឧបេក្ខា៤ ឬ ញាណសម្បយុត្ត៤ និង ញាណវិប្បយុត្ត៤។ ចិត្ត៨ដួងនេះ ឈ្មោះថា សហេតុកកាមាវចរកុសលចិត្ត

ឬ មហាកុសលចិត្ត		ឬហៅថា កាមាវចរកុសលចិត្ត ឬហៅថា មហាកុសលចិត្ត។ ១-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកប ដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។ ២-សោមនស្សសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស ប្រកបដោយញាណ ជាសង្ខារិក ១។ ៣-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាអសង្ខារិក ១។ ៤-សោមនស្សសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងសោមនស្ស មិន ប្រកបដោយញាណ ជាសសង្ខារិក ១។ ៥-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាអសង្ខារិក ១។ ៦-ឧបេក្ខាសហគត ញាណសម្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ប្រកបដោយ ញាណជាសសង្ខារិក ១។ ៧-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត អសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាអសង្ខារិក ១។ ៨-ឧបេក្ខាសហគត ញាណវិប្បយុត្ត សសង្ខារិក ចិត្តកើតព្រមនឹងឧបេក្ខា មិនប្រកប ដោយញាណជាសសង្ខារិក ១។

កាមាវចរកុសលវិបាក	៦៦	កាមាវចរកុសលវិបាកមាន១៦ គឺ អហេតុកកុសលវិបាក៨ និងសហេតុកកុសលវិបាក ឬមហាវិបាក៨។
កាមាវចរចិត្ត៥៤	១៧	ក្នុងកាមាវចរចិត្ត ៥៤ដួងនោះ ចែកចេញជា ៣ប្រភេទគឺ : ១-អកុសលចិត្ត ១២ដួង ២-អហេតុកចិត្ត ១៨ដួង ៣-កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤ដួង រួម: ៥៤ដួង
កាមាវចរវិបាក	១១៦	កាមាវចរវិបាកមាន២៣ដួង គឺ: ១-អកុសលវិបាកចិត្ត៧ដួង ២-អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួង ៣-សហេតុកកាមាវចរវិបាក ចិត្ត៨ដួង
កាមាវចរវិបាក	១១៦	ពាក្យថា កាមាវចរវិបាកនោះ សំដៅដល់ចិត្តដែលជាផលកើតឡើង នៃកាមាវចរកុសល៨ដួងនោះជាហេតុ ហើយទើងកើតឡើងបាន ចំពោះតែក្នុងកាមភូមិប៉ុណ្ណោះ ដូច្នេះហើយទើបហៅចិត្ត៨ដួងនេះ ថាជាកាមាវចរវិបាក។
កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤		កាមាវចរសោភណចិត្ត ២៤ដួង ចែកចេញជា ៣ប្រភេទ គឺ : ១-កាមាវចរកុសល ៨ ឬ (មហាកុសលចិត្ត) ២-កាមាវចរវិបាក ៨ ឬ (មហាវិបាកចិត្ត) ៣-កាមាវចរកិរិយា ៨ ឬ (មហាកិរិយាចិត្ត)
កាមាសវ:	៣១	អាសវ:គឺកាម បានដល់សេចក្តីស្រឡាញ់ពេញចិត្ត ក្នុងរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វ: និងធម្មារម្មណ៍។
កាមេសុមិច្ឆាចារ	៤៣	ពាក្យថា កាមេសុ បានដល់ការសេពមេថុន ពាក្យថា មិច្ឆាចារ គឺការប្រព្រឹត្តដ៏លាមកដែលបណ្ឌិតតិះដៀល។ ប៉ុន្តែបើពោលដោយ លក្ខណ: បានដល់ចេតនាជាហេតុកន្លងល្មើស ឋាន:ដែលមិនគួរទាក់ទងដែលប្រព្រឹត្តតាមកាយទ្វារ...
កាយកម្ម៣	១០០	កាយកម្ម៣ គឺចេតនាវៀរចាក បាណាតិបាត ចេតនាវៀរចាកអទិន្នាទាន ចេតនាវៀរចាកកាមេសុមិច្ឆាចារ:។

កាយវិញ្ញត្តិ		កាយវិការ ការកំម្រើកនៃកាយ ចលនានៃកាយ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ៣៤)
កាយវិញ្ញាណ	៦៦	ជាអហេតុកចិត្តកើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានពាល់ត្រូវផោដ្ឋព្វ:ជាអនិដ្ឋារម្មណ៍។
កិច្ច របស់អរូបាវចរចិត្ត	១៦២	កិច្ច អរូបាវចរកុសល៤ និងអរូបាវចរកិរិយា៤ ធ្វើជវនកិច្ច អរូបាវចរវិបាក៤ ធ្វើកិច្ច៣ គឺ បដិសន្ធិ ភវង្គ និងចុតិ
កិរិយាចិត្ត២០ដួង	១៨០	កិរិយាចិត្ត២០ដួង (អហេតុកកិរិយា៣ មហាកិរិយា៨ មហគ្គតកិរិយា៩) ជាកិរិយាជាតិ។
កិលេស:	១៧១	ធម៌ជាគ្រឿងសៅហ្មង មាន១០គឺ លោភ: ទោស: មោហ: មាន: ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថីន: ឧទ្ធច្ច: អហិរិក: និងអនោត្តប្បកិលេស។
កិលេស	១៧១	ធម៌ជាគ្រឿងសៅហ្មង មាន១០គឺ លោភ: ទោស: មោហ: មាន: ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថិន: ឧទ្ធច្ច: អហិរិក: និងអនោត្តប្បកិលេស។
កុក្កុច្ចចេតសិក		កុក្កុច្ចចេតសិក (រោលរាលរំខានចិត្ត ស្តាយចិត្តក្នុងអកុសល ដែលបានធ្វើហើយ និងក្នុងកុសលដែលមិនទាន់បានធ្វើ)
កុសល	៨៩	មានន័យ៣យ៉ាង គឺ : ១-ឈ្មោះថា កុសល ព្រោះអត្ថថា កំចាត់បង់នូវបាបធម៌ដែលគួរខ្ពើម ២-ឈ្មោះថាកុសល ព្រោះអត្ថថា កាត់ គឺប្រូតនូវបាបធម៌ទាំងឡាយ ដែល ឈ្មោ ថាកុស: ៣-ឈ្មោះថាកុសល ព្រោះអត្ថថា ដែលបុគ្គលគប្បីកាត់ គឺគប្បីឲ្យប្រព្រឹត្តទៅដោយសេចក្តីជាសហជាត: និង ឧបនិស្ស័យតាមសមគួរ ដោយញាណ ឬ ថាដោយ សេចក្តីកើតឡើងនៃធម៌មាន សទ្ធាជាដើម ព្រោះញុំាងបាបធម៌ ដែលគួរខ្ពើមស្អប់នោះឲ្យស្រោល ឬ ឲ្យស្តើង ឬ ឲ្យដាច់អស់តែម្តង។
កុសលចិត្តពិស្តារ ៣៧ដួង	១៨១	កាមាវចរកុសលចិត្ត ឬមហាកុសលចិត្ត៨ដួង មហគ្គតកុសលចិត្ត (រូបាវចរកុសល៥ និងអរូបាវចរកុសល៤) ៩ ដួងលោកុត្តរកុសលចិត្ត (មគ្គចិត្ត៤ គុណនឹង ឈាន៥=២០) ២០ដួង រួមជា៣៧ដួង
កុសលហេតុ៣		សូមអានពាក្យ : បរមត្ថធម៌ដែលជាហេតុ
កុសលដោយឧក្កដ្ឋ: និងឱមក: ៨	១០៣	ភាពជាកុសលទាំង៨ប្រការ(ចំណែកកុសលដោយឧក្កដ្ឋ:និងឱមក:៨) តាមដែលបានពោលមកនេះ អាស្រ័យដោយមុញ្ចនចេតនាជាប្រធាន គឺខណ:ដែលមុញ្ចនចេតនាកើតឡើង បើប្រកបដោយតិហេតុហៅថាតិហេតុកកុសល។ ប៉ុន្តែបើមុញ្ចនចេតនាប្រកបដោយទុហេតុ កុសលនោះក៏ហៅថា ទុហេតុកកុសល។

កុសលកម្មបថ១០	៩៩	អង្គធម៌របស់កុសលកម្មបថ១០ គឺ: ១-កាយកម្ម៣ បានដល់ សម្មា កម្មន្តចេតសិក និង សម្មាអាជីវចេតសិក ២-វចីកម្ម៤ បានដល់ សម្មាវាចាចេតសិក និងសម្មាអាជីវចេតសិក ៣-មនោកម្ម៣ បានដល់ អនភិជ្ឈា (អលោភចេតសិក) អព្យាបាទ (អទោសចេតសិក) សម្មាទិដ្ឋិ (បញ្ញាចេតសិក)
កុសលចិត្ត	១៣៥	កុសលចិត្ត សម្បយុត្តដោយបឋមជ្ឈាន ឈ្មោះថា បឋមជ្ឈាន កុសលចិត្ត។
កុសលចិត្ត	១០៦	ក្នុងកុសលចិត្ត៨ដួងនេះ ហៅបានច្រើនយ៉ាង មានឈ្មោះដូចនេះគឺ: ១-កាមាវចរកុសល ២-កាមសោភណកុសល ៣-សហេតុកកុសល ៤-មហាកុសល
កុសលចិត្ត១២ដួង	១៨០	កុសលចិត្ត២១ដួង (មហាកុសល៨ មហគ្គតកុសល៩ លោកុត្តរកុសល៤) ជាកុសលជាតិ។
កុសលចិត្តពិស្តារ	១៨១	កុសលចិត្តពិស្តារ ៣៧ដួង : កាមាវចរកុសលចិត្ត ឬមហាកុសលចិត្ត៨ដួង មហគ្គតកុសលចិត្ត (រូបាវចរកុសល៥ និងអរូបាវចរកុសល៤) ៩ ដួង លោកុត្តរកុសលចិត្ត (មគ្គចិត្ត៤ គុណនឹង ឈានចិត្ត៥) ២០ដួង រួម៣៧ ដួង
កុសលជាតិ២១		កុសលជាតិ មានចិត្ត២១ គឺ : មហាកុសល៨ មហគត្តកុសល៩ លោកុត្តរ៤
កុសលសោមនស្ស		ហេតុឲ្យកើតកុសលសោមនស្ស មាន៦ប្រការ គឺ : ១-បដិសន្ធិដោយចិត្ត សោមនស្ស ២-ជាអ្នកមានសទ្ធាច្រើន ៣-មានការឃើញប្រពៃ ជា សម្មាទិដ្ឋិ ៤-ឃើញអានិសង្សនៃកុសល ៥-ប្រសប់នឹងឥដ្ឋារម្មណ៍ ៦-មិនមានឧបសគ្គរាំង
កុសលឧបេក្ខា	៩៤	ហេតុឲ្យកើតកុសលឧបេក្ខា មាន៦ប្រការ គឺ : ១-បដិសន្ធិដោយឧបេក្ខា ២-មានសទ្ធាតិច ៣-មានការឃើញមិនបរិសុទ្ធ ៤-មិនឃើញអានិសង្សនៃកុសល ៥-ប្រសប់នឹងអារម្មណ៍ ជាមធ្យម ៦-មានឧបសគ្គខ្ទះរាំង
កុសាវហារ:	៤១	ការលួចដោយការប្តូរស្លាក
កិរិយាជាតិ២០		កិរិយាជាតិ មានចិត្ត២០ គឺ : មហាកិរិយា៨ រូបាវចរកិរិយា៥ អរូបាវចរកិរិយា៤ អហេតុកកិរិយា៣ (បញ្ចទ្វារាវជ្ជនកិរិយា១ មនោទ្វារាវជ្ជនកិរិយា១ ហសិតុប្បាទ១)
កេចិអាចារ្យ	១៨០	អាចារ្យមួយពួក (កេចិ=ពួកមួយ គីម តូ ទំ. ៧៦)
កោលំកោលសោតាបន្ន	១៧៤	ឈ្មោះថាកោលំកោល ព្រោះអត្ថថា ទៅពីត្រកូលមួយទៅកាន់ ត្រកូលមួយ គឺព្រះសោតាបន្ន ដែលត្រូវកើត២ជាតិទៅ ៦ជាតិទៀត ទើបនឹងបរិនិព្វាន ។

កោដ្ឋាស	៥១	កោដ្ឋ + សី + អ = ចំណែក (គីម តូ ទំ. ៨១)
កោលំកោលសោតាបន្ន	១៧៦	កោលំកោលសោតាបន្ន ឈ្មោះថាកោលំកោល ព្រោះអត្ថថា ទៅពីត្រកូលមួយទៅកាន់ត្រកូលមួយ គឺព្រះសោតាបន្ន ដែលត្រូវកើត២ជាតិទៅ ៦ជាតិទៀត ទើបនឹងបរិនិព្វាន ។
កំណើតផ្សេងគ្នា		សូមអានពាក្យ : បុព្វហេតុឲ្យសត្វផ្សេងគ្នា
កំណើតវិចិត្រ		ពាក្យថាកំណើតវិចិត្រ ព្រោះកម្មវិចិត្រនោះ គឺជាធម្មតាសត្វ ដែលកើត មក សុទ្ធតែ ធ្វើកម្មទុកផ្សេងៗគ្នា ខ្លះក៏ធ្វើកុសល ខ្លះក៏ធ្វើអកុសល
កំណើតសត្វក្នុងភូមិ៣១	១៦២	ក្នុងភូមិជាទីកើត៣១ភូមិនោះ អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ និងអរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ កើតបាន២៦ភូមិ (វៀរអបាយភូមិ៤និងអសញ្ញីសត្តភូមិ១)។ ចំណែក អរូបាវចរ វិបាកចិត្ត៤ កើតបានចំពោះតែក្នុងអរូបព្រហ្មភូមិ៤ប៉ុណ្ណោះ។
គន្ថៈ	១៧១	គន្ថៈ ធម៌ជាគ្រឿងចងសត្វទុក មាន៤ គឺអភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ និងឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ
ខ		
ខណចិត្ត១៧		សូមអានពាក្យ : ចិត្ត១៧ខណៈ
ខន្តិពហុលតា	២៥	ជាអ្នកច្រើនទៅដោយការអត់ធន
ខន្ធ	៦៣	ខន្ធដែលជានាមធម៌មាន៤ គឺវេទនាខន្ធ១ សញ្ញាខន្ធ១ សង្ខារក្ខន្ធ១ និងវិញ្ញាណក្ខន្ធ១
ខន្ធ ៥	៣	ខន្ធ៥ គឺ រូបក្ខន្ធ១ វេទនាខន្ធ១ សញ្ញាខន្ធ១ សង្ខារក្ខន្ធ១ និង វិញ្ញាណក្ខន្ធ១។ ពាក្យថា ខន្ធ សំដៅដល់សភាវធម៌ដែលចែកជាអតីត អនាគត បច្ចុប្បន្ន ខាងក្នុង ខាងក្រៅ គ្រោតគ្រាត ល្អិត ថោកទាប ប្រណីត ឆ្ងាយ ជិត។ ខន្ធជារូបធម៌នាមធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌ គឺជាធម៌ ដែលបច្ច័យ តាក់តែង និង កើតរលត់។
ខន្តិពហុលតា		ជាអ្នកច្រើនទៅដោយការមិនអត់ធន់

ខន្ធ	៦៣	ខន្ធដែលជានាមធម៌មាន៤ គឺវេទនាខន្ធ១ សញ្ញាខន្ធ១ សង្ខារក្ខន្ធ១ និងវិញ្ញាណក្ខន្ធ១
គន្ថៈ (អកុសលធម៌ឥតង)		គន្ថៈ ធម៌ជាគ្រឿងចងសត្វទុក មាន៤ គឺអភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ និង ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ។
ឃានវិញ្ញាណ	៦៦	ឃានវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់ អកុសលកម្ម ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានធុំក្លិនជាអនិដ្ឋារម្មណ៍។ ពាក្យថាឃានៈ ដោយព្យញ្ជនៈ សំដៅដល់ច្រមុះ តែដោយបរមត្ថ សំដៅដល់ឃានបសាទរូប សំរាប់ប៉ះខ្ទប់នឹងក្លិន។
ច		
ចក្កៈ ៤	៩២ ៩៣	ចក្កៈ៤: -នៅក្នុងប្រទេសដ៏សមគួរ -សេពគប់សប្បុរស -តាំងខ្លួនទុកដោយប្រពៃ -ភាពជាអ្នកបានធ្វើបុណ្យទុកមកពីក្នុងកាលមុន។
ចក្ខុ	៦៥	ពាក្យថា ចក្ខុ សំដៅដល់ភ្នែក ឬកែវភ្នែក ដោយបរមត្ថ សំដៅដល់ ចក្ខុបសាទ។ ពាក្យថា បសាទ សំដៅដល់ ការថ្លានៃមហាភូតរូប តែមិន មែនជាមហាភូតរូបទេ។
ចក្ខុវិញ្ញាណ	៦៥	ចក្ខុវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្តកើតឡើង ដើម្បីទទួលផលរបស់កម្ម ដែលបាន ធ្វើទុកហើយ។ ចក្ខុវិញ្ញាណនេះ កើតម្តងក្តី ឬប៉ុន្មានដងក្តី តែងឃើញត្រឹមតែពណ៌ (រូប) ជា អារម្មណ៍ប៉ុណ្ណោះ មិនឃើញ យ៉ាងដទៃជាសត្វ បុគ្គលទេ។
ចតុត្ថជ្ឈាន	១៣១	ចតុត្ថជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (សុខ ឯកគ្គតា)
ចតុត្ថជ្ឈាន ដោយចតុកន័យ	១៤០	ដោយប្រភេទនៃឈាន គឺកសិណ១០ អានាបានស្សតិ១ ចំរើនបានដល់ ចតុត្ថជ្ឈាន (ឈានទី៤) ដោយចតុកន័យ។ ព្រហ្មវិហារទី៤ និងអរូបឈាន ប្រព្រឹត្តទៅក្នុង ចតុត្ថជ្ឈាន ដោយចតុកន័យ។
ចតុត្ថជ្ឈានវិបាក	១៤៧	ចតុត្ថជ្ឈានវិបាក(ចតុកន័យ) ឬបញ្ចមជ្ឈានវិបាក (បញ្ចកន័យ) បដិសន្ធនៅ វេហប្ផលាភូមិ
ចតុធាតុវវត្ថាន	១៣៨	ចតុធាតុវវត្ថាន១ : ការកំនត់ចែកធាតុ៤ មានបឋវីធាតុជាដើម ដោយសសំភារៈ មានកេសាជាដើម។
ចរិតសមគួរតាមកម្មដ្ឋាន	១៤២	ដោយសមគួរដល់ចរិត មានអធិប្បាយថា ក្នុងកម្មដ្ឋាន៤០នោះ កម្មដ្ឋាន១១គឺ អសុភ១០ កាយគតាសតិ១ សមគួរដល់បុគ្គលជារាគចរិត។
ចិត្ត (វេវចនៈ)	៦០	វេវចនៈ របស់ចិត្ត មាន ១០គឺ ចិត្ត មនោ ហទយៈ មានសៈ បណ្ឌរៈ មនាយតនៈ មនិន្ទ្រិយ វិញ្ញាណ វិញ្ញាណក្ខន្ធ មនោវិញ្ញាណធាតុ។

ចិត្ត	៥	ពាក្យថាចិត្ត មានសេចក្តីថា : -ធម្មជាតិណាមែងគិតគឺដឹងអារម្មណ៍ ធម្មជាតិនោះ ឈ្មោះថា ចិត្ត។
ចិត្ត	៦	១-មានការដឹងអារម្មណ៍ជាលក្ខណៈ។ ២-មានការជាប្រធានជាកិច្ច។ ៣-មានការកើតបន្តជាប់គ្នា ជាអាការប្រាកដ។ ៤-មាននាមក្ខន្ធ៣ និងរូបជាបទដ្ឋាន។
ចិត្ត	៦០	វេវចនៈ របស់ចិត្ត មាន ១០គឺ ចិត្ត មនោ ហទយៈ មានសៈ បណ្ឌរៈ មនាយតនៈ មនិន្ទ្រិយ វិញ្ញាណ វិញ្ញាណក្ខន្ធ មនោវិញ្ញាណធាតុ។
ចិត្តកម្មញ្ញតាចេតសិក		ចិត្តកម្មញ្ញតាចេតសិក (ចិត្តគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌)
ចិត្តក្នុងកាម	១២២	ចិត្តក្នុងកាម ដោយប្រការទាំងពួង ៥៤ដួង គឺ : ១-វិបាកចិត្ត២៣ដួង ២-កុសល និងអកុសចិត្ត២០ដួង ៣-កិរិយាចិត្ត១១ដួង
ចិត្ត ៨៧ដួង	១៨៤	ចមោហមូលចិត្ត២ដួង អហេតុកចិត្ត១៨ដួង រូបាវចរចិត្ត១៥ដួង អរូបាវចរចិត្ត ១២ដួង លោកុត្តរចិត្ត៤០ដួង(២+១៨+១៥+១២+៤០=៨៧)
ចិត្ត៧វិថី		សូមអានពាក្យ : ចិត្ត១៧ខណៈ
ចិត្ត (ជារូបាវចរកុសល)		សូមមើលពាក្យ : រូបាវចរកុសលចិត្ត (អធិប្បាយ)
ចិត្ត(ទទួលព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍)	១៦៦	ក្នុងចិត្ត៨៩ដួងចិត្ត ដែលនឹងអាចទទួលព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍ បានប្រាកដមានតែ៨ដួងប៉ុណ្ណោះ ក្រៅពីនោះសូម្បីមានចិត្តខ្លះ និងអាចទទួលអារម្មណ៍ព្រះនិព្វានបានក៏មិនប្រាកដ ដូច្នោះហើយទើបហៅចិត្ត៨ដួងនោះថាជាលោកុត្តរចិត្ត។
ចិត្ត និងចេតសិក	៣	ចិត្ត ៨៩ ឬ ១២១ និងចេតសិក៥២ ជានាមធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌
ចិត្តនិយាម		សូមមើលពាក្យ : បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ
ចិត្តបរមត្ថ	៣ ១៥	ចិត្តបរមត្ថ បានដល់ចិត្ត៨៩ ឬ ១២១ដួង។ ចិត្តបរមត្ថ មាន៨៩ដួង គឺ : កាមាវចរចិត្ត៥៤ មហគ្គតចិត្ត២៧ និង លោកុត្តរ៨។
ចិត្តបស្សទ្ធិចេតសិក		ចិត្តបស្សទ្ធិចេតសិក (ចិត្តកើតរួមជាមួយការស្ងប់ ចិត្តនោះប្រព្រឹត្តទៅក្នុងទានសីល ភាវនា - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច)
ចិត្តបាគុញ្ញតាចេតសិក		ចិត្តបាគុញ្ញតាចេតសិក (ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចិត្ត ទាំងឡាយដែលកើត រួមជាមួយស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផ្សេងៗ)
ចិត្តមុទុតាចេតសិក		ចិត្តមុទុតាចេតសិក (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចិត្តទាំងឡាយ កើតរួមជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក)
ចិត្តលហុតាចេតសិក		ចិត្តលហុតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តដែលកើតរួមមិនធ្ងន់ - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ)
ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងកាមភព	១៨៧	ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងកាមភព ចិត្តទាំងឡាយ ដែលនៅប្រព្រឹត្តអន្ទោលទៅក្នុងកាមភព ក៏ដោយអំណាច នៃកាម តណ្ហា

ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងរូបភព	១៨៧	ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងរូបភព ចិត្តដែលប្រព្រឹត្តអន្ទោលទៅក្នុងរូបភព ដោយអំណាចនៃរូបតណ្ហា (ភវតណ្ហា)
ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងអរូបភព	១៨៧	ចិត្តអន្ទោលទៅក្នុងអរូបភព ចិត្តដែលប្រព្រឹត្ត អន្ទោលទៅក្នុងអរូបភព ដោយអំណាចនៃអរូបតណ្ហា (វិភវតណ្ហា) រមែងមិនផុតចាកអំពីវដ្ដ ទុក្ខឡើយ
ចិត្តុជុកតាចេតសិក		ចិត្តុជុកតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ ប្រាថ្នាត្រង់ចំពោះធម៌ដែលល្អផូរផង់)
ចុតិកិច្ច	៦៧	ធ្វើកិច្ចឃ្លាតចាកភព
ចេតនាចេតសិក		ចេតនាចេតសិក (ចេតនាចេតសិក ជាកម្មបច្ច័យ ឬ ជាធម្មជាតិសន្សំបុណ្យនិងបាប)
ចេតសិក	៤	ចេតសិក៥២ គឺ វេទនាចេតសិក១ ជាវេទនាខន្ធ។ សញ្ញាចេតសិក១ ជាសញ្ញាខន្ធ។ នៅសល់ចេតសិក៥០ទៀត ជាសង្ខារក្ខន្ធ រួមជាខន្ធ៣។
ចេតសិក និងចិត្ត	៣	ចិត្ត ៨៩ ឬ ១២១ និងចេតសិក៥២ ជានាមធម៌ ជាសង្ខារធម៌ ជាសង្ខតធម៌
ចេតសិក (ជាហេតុ)	៦៤	ចេតសិកដែលជាហេតុមាន៦ដួង។ ចេតសិក៣ដួង ជាអកុសលហេតុ គឺលោភៈ ទោសៈ និងមោហៈ។ ចេតសិក៣ដួងទៀត ជាសោភណហេតុ គឺ អលោភៈ អទោសៈ និងអមោហៈ។
ចេតសិក ៥២ប្រភេទ		ចេតសិក៥២ប្រភេទ ចែកចេញជា៣ក្រុម : (សុចិន ទំ. ៤៣៨-៤៦៥) ក្រុមទី១ អញ្ញសមានាចេសិក ១៣ដួង ចែកជា២ពួក ពួកទី១ឈ្មោះថា សព្វចិត្តសាធារណចេតសិក ៧ដួង និងពួកទី២ឈ្មោះថា បកិណ្ណកចេសិក ៦ដួង ក្រុមទី២ អកុសលចេតសិក ១៤ដួង ក្រុមទី៣ សោភណចេតសិក ២៥ដួង ចែកចេញជាពួកទី១ឈ្មោះថា សោភណសាធារណចេតសិក ១៩ដួង ពួកទី២ឈ្មោះថា វិរតិចេតសិក ៣ដួង ពួកទី៣ឈ្មោះថា អប្បមញ្ញាចេតសិក ២ដួង និងពួកទី៤ឈ្មោះថា បញ្ញាចេតសិក ១ដួង។
ចេតសិក (ឈ្មោះតាមលំដាប់អក្ខរក្រម)		១-ករុណាចេតសិក (ករុណាសត្វមានទុក្ខ មានការមិនបៀតបៀន) ២-កាយកម្មញ្ញតាចេតសិក (កាយដែលគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌) ៣-កាយបស្សទ្ធិចេតសិក (ស្ងប់រម្ងាប់ មិនរាយមាយក្នុងកាយ - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច) ៤-កាយបាគុញ្ញតាចេតសិក (កាយដ៏ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចេតសិក ទាំងឡាយដែលកើតរួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផូរផង់) ៥-កាយមុទុតាចេតសិក (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចេតសិកទាំងឡាយ កើតរួម ជាមួយ

		មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក) ៦-កាយលហុតាចេតសិក (ស្រាលកាយព្រោះប្រកបដោយកុសល - មិនធ្ងន់ដូចអកុសល - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ) ៧-កាយុជុកតាចេតសិក (ភាវនៃកាយស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ មិនធ បោក ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផូរផង់) ៨-កុក្កុច្ចចេតសិក (រោលរាលរំខានចិត្ត ស្តាយចិត្តក្នុងអកុសល ដែលបានធ្វើហើយ និងក្នុងកុសលដែលមិនទាន់បានធ្វើ) ៩-ចិត្តកម្មញ្ញតាចេតសិក (ចិត្តគួរដល់ការងារនៃសោភណធម៌) ១០-ចិត្តបស្សទ្ធិចេតសិក (ចិត្តកើតរួមជាមួយការស្ងប់ ចិត្តនោះប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងទានសីល ភាវនា - បដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ច) ១១-ចិត្តបាគុញ្ញតាចេតសិក (ស្ទាត់ជំនាញធ្វើឲ្យចិត្ត ទាំងឡាយដែលកើត រួមជាមួយ ស្ទាត់ជំនាញក្នុងធម៌ល្អផូរផង់) ១២-ចិត្តមុទុតាចេតសិក (ទន់ភ្លន់ ធ្វើឲ្យចិត្តទាំងឡាយ កើតរួមជាមួយ មិនគ្រោតគ្រាត - បដិបក្ខជាមួយទិដ្ឋិនិងមានចេតសិក) ១៣-ចិត្តលហុតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តដែលកើតរួមមិនធ្ងន់ - បដិបក្ខនឹងថីន និងមិទ្ធ) ១៤-ចិត្តុជុកតាចេតសិក (ធ្វើឲ្យចិត្តស្មោះត្រង់ មិនវៀចវេរ ប្រាថ្នាត្រង់ ចំពោះធម៌ដែលល្អផូរផង់) ១៥-ចេតនាចេតសិក (ចេតនាចេតសិក ជាកម្មបច្ច័យ ឬ ជាធម្មជាតិសន្សំ បុណ្យនិងបាប) ១៦-ឆន្ទចេតសិក (សភាពធ្វើចិត្តឲ្យប្រាថ្នានូវអារម្មណ៍) ១៧-ជីវិតិន្ទ្រិយចេតសិក (តម្រង់រក្សាសម្បយុត្តធម៌ឲ្យតម្រង់ជីវិត តាំងនៅ ត្រឹមមួយជួរខណៈ មុននឹងរលត់ទៅ) ១៨-តត្រមជ្ឈត្តតាចេតសិក (ជាកណ្តាលមិនលំអៀង ប្រាសចាកអគតិ ព្រងើយកន្តើយក្នុងសត្វនិងសង្ខារ - ជាផ្នែក១នៃឧបេក្ខាទាំង១០) ១៩-ថីនចេតសិក (ធ្វើចិត្តឲ្យរួញរា អស់កម្លាំង មិនខ្វល់ខ្វាយ) ២០-ទិដ្ឋិចេតសិក (ឃើញខុស យល់ខុសក្នុងសភាវធម៌ ទើបធ្វើឲ្យប្រកាន់ មាំ ក្នុងវត្តប្រតិបត្តិដែលមិនត្រឹមត្រូវតាមហេតុផលនៃសភាវធម៌) ២១ទោសចេតសិក (សភាវដែលប្រទូស្តនឹងអារម្មណ៍ ក្តៅក្តួលមួម៉ៅ) ២២-បញ្ញិន្ទ្រិយចេតសិក (ឃើញត្រូវ យល់ត្រូវក្នុងសភាវធម៌និង ហេតុផល - បញ្ញាជាធំជាងសហជាតធម៌ទាំងពួង)

		២៣-បីតិចេតសិក (ធម្មជាតិធ្វើកាយនិងចិត្តឲ្យឆ្អែត កើតរួមជាមួយនឹងសោមនស្សវេទនាប៉ុណ្ណោះ) ២៤-ផស្សចេតសិក (កើតឡើងខ្ទប់អារម្មណ៍ណា ក៏ជាបច្ច័យឲ្យចិត្តនិងចេតសិកដទៃៗ ដែលកើតរួមគ្នាក្នុងខណៈនោះ ធ្វើកិច្ចការតាម នាទីនៃចិត្តនិងចេតសិកនោះៗ) (អារម្មណ៍៦ ទ្វារ៦) ២៥-មនសិការចេតសិក (ធ្វើទុកក្នុងចិត្ត យកចិត្តទុកដាក់ក្នុងអារម្មណ៍) ២៦-មានចេតសិក (ប្រកាន់ខ្លួន លើកដំកើងខ្លួន) ២៧-មច្ឆរិយចេតសិក (កំណាញ់សម្បត្តិរបស់ខ្លួន មិនចង់ឲ្យបុគ្គលដទៃមានចំណែករួម ប្រើប្រាស់ទទួលប្រយោជន៍ ពីសម្បត្តិនោះ) ២៨-មិទ្ធចេតសិក (ធ្វើឲ្យ ងងុយងោកងក់ ខ្សោយកម្លាំង) ២៩-មុទិតាចេតសិក (ត្រេកអរដល់សត្វ ដែលដល់នូវសេចក្តីសុខ) ៣០-មោហចេតសិក (មិនដឹងលក្ខណៈនៃសភាវធម៌ តាមសេចក្តីពិត) ៣១-លោភចេតសិក (ជាប់ជំពាក់ ប្រាថ្នាត្រូវការអារម្មណ៍) ៣២-វិចារចេតសិក (ផ្គងតាមវិតក្ក មិនថាឡើយ វិតក្កនឹងត្រិះរិះយ៉ាងណា វិចារចេតសិក ក៏ផ្គងតាមយ៉ាងនោះ) ៣៣-វិចិកិច្ឆាចេតសិក (ស្ទាក់ស្ទើរ សង្ស័យ មានចម្ងល់ក្នុងលក្ខណៈនៃ នាមធម៌ រូបធម៌ អរិយសច្ចធម៌ ព្រះរតនត្រ័យ...) ៣៤-វិតក្កចេតសិក (ត្រិះរិះក្នុងអារម្មណ៍ដែលផស្សចេតសិកប៉ះខ្ទប់) ៣៥-វិរិយចេតសិក (គាំទ្រជ្រោមជ្រែង សហជាតិធម៌មិនឲ្យរួញរា) ៣៦-វេទនាចេតសិក (កើតនឹងចិត្តគ្រប់ដួង កើតរួមនឹងចិត្តក្នុងខណៈនោះ ក៏ដឹងខ្លួនសប្បាយ សុខ ទុក្ខ ឬព្រងើយ ក្នុងអារម្មណ៍នោះ ៣៧-សញ្ញាចេតសិក (ចងចាំ សំគាល់អារម្មណ៍ ដែលប្រាកដបន្តជារឿងរ៉ាវ ៣៨-សតិចេតសិក (រលឹកបានក្នុងកុសលទាំងឡាយមានទាន សីលភាវនា) ៣៩-សទ្ធាចេតសិក (បរិសុទ្ធជ្រះថ្លាស្អាតក្នុងកុសលធម៌ ធ្វើឲ្យអកុសលធម៌ទាំងឡាយ កើតឡើងមិនបាន) ៤០-សម្មាកម្មន្តចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន និងកាមេសុមិច្ឆាចារ) ៤១-សម្មាវាចាចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវវចីទុច្ចរិត៤ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាចា ផរុសវាទ សម្ផប្បលាបវាចា) ៤២-សម្មាអាជីវចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ និងវចីទុច្ចរិត៤ ដែលជាមិច្ឆាជីវៈ)

		៤៣-ហិរិចេតសិកិ (ខ្មាស់ខ្ពើមអកុសលធម៌ ប្រៀបបានទៅនឹងការខ្ពើម ដោយមិនចាប់កាន់របស់មិនស្អាត) ៤៤-អទោសចេតសិក (មិនមួរម៉ៅ មិនគ្រោតគ្រាតប្រទូស្ត មានលក្ខណៈ អាការជាមិត្រ មេត្រីភាព -មេត្តា) ៤៥-អធិមោក្ខចេតសិក (ធ្វើចិត្តអោយតាំងចុះណែនក្នុងអារម្មណ៍) ៤៦-អនោត្តប្បចេតសិក (មិនតក់ស្លុត មិនភ័យខ្លាចចំពោះអកុសលធម៌) ៤៧-អលោភចេតសិក (មិនជាប់ជំពាក់ក្នុងអារម្មណ៍) ៤៨-អហិរិកចេតសិក (មិនខ្មាស់ មិនខ្ពើមអកុសលធម៌) ៤៩-ឥស្សាចេតសិក (ប្រណែន ឫស្សានឹងទ្រព្យសម្បត្តិ រូបសម្បត្តិ និង គុណសម្បត្តិអ្នកដទៃ) ៥០-ឧត្តប្បចេតសិក (តក់ស្លុតភ័យខ្លាច នូវទោសរបស់អកុសលធម៌) ៥១-ឧទ្ធច្ចចេតសិក (រាយមាយ មិនស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍) ៥២-ឯកគ្គតាចេតសិក (តាំងមាំក្នុងអារម្មណ៍ ផ្ចង់ចិត្តឲ្យមានអារម្មណ៍តែ១)
ឆ		
ឆកាមាវចរស្ួគ៌		ឆកាមាវចរស្ួគ៌ ឬ ឋានសួគ៌៦ ជាន់ ឬ ភូមិ៦ : ១-ចាតុម្មហារាជិកា ២-តាវតិង្សា ៣-យាមា ៤-តុសិត ៥-និម្មានរតី ៦-បរនិម្មិតវសវត្តី (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ២២៥)
ឆន្ទចេតសិក		ឆន្ទចេតសិក (សភាពធ្វើចិត្តឲ្យប្រាថ្នានូវអារម្មណ៍)
ឆឡង្គុបេក្ខា	១១៩	(ឧបេក្ខា៦) សេចក្តីថា បុគ្គលប្រកបដោយ ឆឡង្គុបេក្ខា ឃើញរូបដោយភ្នែកហើយ ជាអ្នកមិនមានចិត្តត្រេកអរ មិនមានចិត្តអាក់អន់ ជាអ្នកព្រងើយកន្តើយ មានស្មារតីដឹងខ្លួន។ ឮសំឡេងដោយត្រចៀក...កាយបុគ្គលនោះក៏តាំងនៅខ្ជាប់ខ្ជួន ចិត្តក៏ឋិតនៅខាងក្នុងសន្តាន ឋិតនៅដោយល្អ រួបស្រឡះដោយប្រពៃ (ចាកអាសវៈ)។ (បរាភេទសុត្តនិទ្ទេស ទី១០ ទំ.១១៤ បិដកលេខ៦៥)
ឆេកត្ថ	៩០	មានអត្ថថា ឈ្លាសប្រសប់ វាងវៃស្រួចស្រាល
ជ		
ជាតិ(របស់ចិត្ត)		ជាតិជាកុសល២១ ជាតិជាអកុសល១២ ជាតិជាកិរិយា២០ ជាតិជាវិបាក៣៦
ជិវ្ហាវិញ្ញាណ	៦៦	ជិវ្ហាវិញ្ញាណ ជាអហេតុកចិត្ត កើតឡើងដើម្បីទទួលផលរបស់ អកុសលកម្ម

		ដែលបានធ្វើទុកមក ធ្វើឲ្យបានក្រេបជញ្ជក់ (ដឹង) រសជាអនិដ្ឋារម្មណ៍។
ជីវិតិន្ទ្រិយ		ជីវិតិន្ទ្រិយ មាន២ប្រការ គឺ រូបជីវិតិន្ទ្រិយ និងនាមជីវិតិន្ទ្រិយ (វចនានុក្រមព្រះពុទ្ធសាសនា ទំ. ៧២)
ជីវិតិន្ទ្រិយចេតសិក		ជីវិតិន្ទ្រិយចេតសិក (តម្រង់រក្សាសម្បយុត្តធម៌ឲ្យតម្រង់ជីវិត តាំងនៅត្រឹមមួយជួរខណៈ មុននឹងរលត់ទៅ)
ឈ		
ឈាន	១៣៤	ឈ្មោះថា ឈាន ព្រោះចូលទៅសំលឹងពិចារណាអារម្មណ៍ និងព្រោះ ដុតនូវធម៌ដែលជាសឹកសត្រូវ។
ឈាន	១០ ១៣៦	ឈានមាន២យ៉ាងគឺ អារម្មណូបនិជ្ឈាន១ បានដល់សមាបត្តិ៨ និងលក្ខណុបនិជ្ឈាន១ បានដល់វិបស្សនា មគ្គនិងផល។
ឈាន	១២៨	ពាក្យថាឈាននោះ មានអត្ថន័យ ២ន័យ : ន័យទី១ សំដៅដល់ការសំឡឹងពិចារណា ដុតកំដៅនូវសភាវៈ បដិបក្ខ ដូចនីវរណធម៌ ជាដើមឲ្យអស់ទៅ។ ន័យទី២ សំដៅដល់ចិត្ត ដែលចុះតាំងណែនក្នុងអារម្មណ៍នៃកម្មដ្ឋាន មានបឋវីកសិណជាដើម ដោយអំណាចនៃសមាធិអប្បានានោះ ឯងទើបហៅថាឈាន។ ពាក្យថា រូបឈាន មានន័យថា ឈានដែលបានមកពីការ សំលឹងរូប ដូចបឋវីកសិណ ជាដើម ដូច្នោះហើយទើបហៅថា រូបឈាន ឬ រូបាវចរឈាន។ រូបឈានដែលជាកុសល ហៅថារូបាវចរកុសលចិត្ត រូបឈាន ដែលជាវិបាក ហៅថារូបាវចរវិបាក រូបឈានដែលជាកិរិយា ហៅថារូបាវចរកិរិយា។ ឈានចិត្តទាំង៣ ប្រភេទនេះ ព្រះមាន ព្រះភាគទ្រង់លើកដំកើងសរសើរ ប៉ុន្តែមានឈានប្រភេទមួយទៀត ដែលព្រះមានព្រះភាគ ព្រះអង្គទ្រង់មិន សរសើរ គឺ អកុសលឈាន។
ឈាន ២យ៉ាង	១៣៨	ឈាន២យ៉ាង គឺ : ១-អារម្មណូបនិជ្ឈាន បានដល់សមាបត្តិ ៨។ ២-លក្ខណូបនិជ្ឈាន បានដល់វិបស្សនា មគ្គ ផល។
ឈានចិត្ត	១១	ដោយន័យនៃចិត្តពិស្តារ : រូបាវចរចិត្ត១៥ អរូបាវចរចិត្ត១២ លោកុត្តរចិត្ត៤០ រួមទាំងអស់ជាចិត្ត៦៧ដួង ហៅថា ឈានចិត្ត។
ឈានចិត្តនឹងកើតឡើង	១៤២	ម្យ៉ាងទៀត ពេលឈានចិត្តនឹងកើតឡើង សមាធិរមែងកើតឡើងតាមលំដាប់ គឺខណិក សមាធិ ឧបចារសមាធិ និងអប្បនាសមាធិ។ ឈានចិត្តកើតឡើង គ្រា

		ដំបូងបានត្រឹមតែ មួយខណៈនៃចិត្តប៉ុណ្ណោះ ហើយក៏ជាភវង្គៗ
ឈានចិត្តកើតឡើងតែ១ខណៈ	១៤៣	កាលភវង្គចលនៈ គឺការញ័រនៃភវង្គលត់ទៅ ភវង្គុបច្ឆេទក៏កើត រួចក៏រលត់ៗ
ឈាន ដោយសង្ខេប៣៥		ឈាន៣៥ គឺ លោកិយឈាន ២៧ និង លោកុត្តរឈាន៨ (មគ្គ៤ ផល៤)
ឈាន ទី៥	១៥៤	កាលព្រះយោគាវចរឃើញទោសនៃរូប និងវិធីដែលនឹងផុតចាកពីរូបយ៉ាងនេះ ហើយ ក៏ចូលរូបឈានទី៥ បន្តពីរូបឈានទី៣ទៅៗ
ឈ្មោះចេតសិក		សូមអានពាក្យ : ចេតសិក (ឈ្មោះតាមលំដាប់អក្ខរក្រម)
ញ		
ញាតិព្យសនៈ	២១	សេចក្តីវិនាសព្រោះញាតិ
ដ		
ដំណើរឈានចិត្ត		សូមមើលពាក្យ : ឈានចិត្តកើតឡើងតែ១ខណៈ
ឋ		
ឋានសួគ៌		ឋានសួគ៌៦ ជាន់ ឬ ភូមិ៦ : ១-ចាតុម្មហារាជិកា ២-តាវតឹង្សា ៣-យាមា ៤-តុសិត ៥-និម្មានរតី ៦-បរនិម្មិតវសវតិ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ២២៥)
ត		
តណ្ហាវិចិត្រ	៨	ពាក្យថាតណ្ហាវិចិត្រ ព្រោះសញ្ញាវិចិត្រ នោះសេចក្តីថា សញ្ញាគឺការចាំ ការសំគាល់ បាន មានច្រើនយ៉ាងៗ
តតិយជ្ឈាន	១៣០	តតិយជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ៣ (បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)
តតិយជ្ឈាន (ឈានទី៣)	១៤០	ព្រហ្មវិហារ៣ខាងដើម ចំរើនបានដល់តតិយជ្ឈាន (ឈានទី៣) ដោយចតុកន័យៗ
តតិយជ្ឈាន	១៤៤	កាលណាព្រះយោគាវចរ ស្ទាត់ក្នុងទុតិយជ្ឈានល្អប្រកបដោយវសី៥ ហើយក៏ សំលឹងនូវបដិភាគនិមិត្តឡើងកាន់ឈានទី៣
តតិយជ្ឈានវិបាក	១៤៧	តតិយជ្ឈានវិបាក(ចតុកន័យ) ឬចតុត្ថជ្ឈានវិបាក(បញ្ចកន័យ) បដិសន្ធទៅ បរិត្តសុភាភូមិ អប្បមាណសុភាភូមិ និង សុភកិណ្ហាភូមិ
តទាលម្ពណកិច្ច	៦៧	តទាលម្ពណកិច្ច ធ្វើកិច្ច ទទួលអារម្មណ៍ពីជវនៈ
តិក្ខបុគ្គល	១៥៦	តិក្ខបុគ្គល ជាបុគ្គលមានការស្ទាត់ជំនាញក្នុងឈាន
តិហេតុកកុសល	១០៣	សូមអានពាក្យ : មុញ្ចនចេតនា និង អានិសង្សតាមន័យនៃតិហេតុកៈ

ថ		
ថីនចេតសិក		ថីនចេតសិក (ធ្វើចិត្តឲ្យរួញរា អស់កម្លាំង មិនខ្វល់ខ្វាយ)
ថីនមិទ្ធៈ	១៣០	ថីនមិទ្ធៈ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលជិតទៅដោយសារាយ និងចក
ថីនមិទ្ធៈ (លះបង់)	១៣៦	ថីនមិទ្ធៈ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភនទិស្សរណៈ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ(អរហត្តមគ្គ)។
ថេយ្យចេតនា	៤២	ចេតនាលួច
ទ		
ទានមយៈ	១០០	ទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយទាន គឺការលះវត្ថុឲ្យជាប្រយោជន៍អ្នកដទៃ
ទានឲ្យផល ឬ វិបាកនៃទាន	១១១	សូម្បីតែការឲ្យទាន តែមួយប៉ុណ្ណោះ វិបាកនៃទាននោះ ក៏នៅតែបែកសត្វឲ្យកើតក្នុងកន្លែងផ្សេងៗ គ្នាដល់ទៅ ៧កន្លែងដែរ
ទ្វាររបស់អហេតុកចិត្ត ១៨		សូមអាន : អហេតុកចិត្ត ១៨
ទិដ្ឋិ		ទិដ្ឋិក្នុងលោភមូលចិត្តនោះសំដៅ យកការឃើញខុសទាំងអស់ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ សីលព្វតទិដ្ឋិ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ
ទិដ្ឋិចេតសិក		ទិដ្ឋិចេតសិក (ឃើញខុស យល់ខុសក្នុងសភាវធម៌ ទើបធ្វើឲ្យប្រកាន់ មាំក្នុងវត្តប្រតិបត្តិដែលមិនត្រឹមត្រូវតាមហេតុផលនៃសភាវធម៌)
ទិដ្ឋ និង មិច្ឆាទិដ្ឋិ	៦០	ខុសគ្នាគឺទិដ្ឋិក្នុងលោភមូលចិត្តនោះសំដៅ យកការឃើញខុសទាំងអស់ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ សីលព្វតទិដ្ឋិ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ។ ចំណែកមិច្ឆាទិដ្ឋិក្នុង អកុសលកម្មបថនោះសំដៅយកមិច្ឆាទិដ្ឋិ៣ គឺ អកិរិយទិដ្ឋិ អហេតុកទិដ្ឋិ និងនត្ថិកទិដ្ឋិ។
ទិដ្ឋិ (របស់គ្រូផ្សេងៗ)	២៣	ទិដ្ឋិដែលមានទោសច្រើន ទោសធ្ងន់មាន៣ : ១-អកិរិយទិដ្ឋិឃើញយល់ថា មិនជាការធ្វើ (របស់គ្រូបុរណកស្សបៈ) គឺបដិសេធ ការធ្វើល្អ ការធ្វើអាក្រក់ទាំងអស់។ ២-អហេតុកទិដ្ឋិយល់ថា អ្វីៗទាំងអស់មិនមានហេតុ (របស់គ្រូមក្ខលិគោសាល) គឺបដិសេធផលដែលកើតពីការធ្វើកម្មមិនមាន ផលនៃកម្មមិនមាន សេចក្ដីព្យាយាមមិនមាន... គឺអ្វីៗទាំងអស់កើត ដោយឯកឯងហើយរលត់ ក៏ដោយឯកឯង។ ៣-នត្ថិកទិដ្ឋិ យល់ថាបុណ្យមិនមាន បាបមិនមាន (របស់គ្រូអជិតកេសកម្ពលៈ) គឺបដិសេធទាំងហេតុទាំងផល គឺយល់ថា បាបបុណ្យ ការធ្វើ ផលនៃការធ្វើ និងលោកខាងមុខមិនមាន។ សត្វទាំងឡាយអស់ ចប់ទីបំផុតត្រង់ត្រឹមការស្លាប់ដូចគ្នានឹង ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ។

ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត	១៨	ពាក្យថា ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត ប្រែថា មិនប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ គឺប្រាស់ចាក ទិដ្ឋិទាំង២
ទិដ្ឋគតសម្បយុត្ត	១៨	ពាក្យថា ទិដ្ឋគតសម្បយុត្ត ប្រែថា ប្រកបដោយមិច្ឆាទិដ្ឋិ គឺសស្សតទិដ្ឋិ១ និងឧច្ឆេទទិដ្ឋិ១ៗ
ទិដ្ឋិព្យសនៈ	២១	សេចក្ដីវិនាសព្រោះទិដ្ឋិ
ទិដ្ឋុជុកម្មៈ	១០០	ទិដ្ឋុជុកម្មៈ បុណ្យសំរេចដោយការឃើញត្រូវត្រង់តាមធម៌
ទីកំណើតសត្វ		សូមអានពាក្យ : អរូបាវចរចិត្ត (នាំសត្វឲ្យទៅកើត)
ទុតិយជ្ឈាន	១៣០	ទុតិយជ្ឈាន ១ជួជ ប្រកបដោយអង្គ៤ (វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)
ទុតិយជ្ឈាន	១៤៣	ជំនាញល្អដល់ព្រមដោយវសីទាំង៥គឺ : ១-អាវជ្ជនវសី ជំនាញឬស្ទាត់ក្នុងការនឹករក ២-សមាបជ្ជនវសី ស្ទាត់ក្នុងការចូលកាន់ឈាន ៣-អធិដ្ឋានវសី ស្ទាត់ក្នុងការឲ្យឈានតាំងនៅមាំ ៤-វុដ្ឋានវសី ស្ទាត់ក្នុងការចេញចាកឈាន ៥-បច្ចវេក្ខណវសី ស្ទាត់ក្នុងការពិចារណាអង្គឈាន
ទុតិយអរូបជ្ឈានចិត្ត		សូមអានពាក្យ : វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈានទី២
ទុហេតុកកុសល	១០៣	សូមអានពាក្យ : មុញ្ចទចេតនា
ទោសៈ		សូមមើល : ធម៌ជាហេតុលះទោសៈ ៦
ទោសចេតសិក		ទោសចេតសិក (សភាវដែលប្រទូស្តនឹងអារម្មណ៍ ក្តៅក្តួលមួម៉ៅ)
ទោសជ្ឈាសយតា	៣០	ជាអ្នក មាននិស្ស័យខាងក្រោធ រហ័សក្រោធ ព្រោះមកពីសន្សំទុកច្រើន ហើយជាប់ក្នុងសន្តានៗ
ធ		
ធម្មទេសនាមយៈ	១០០	ធម្មទេសនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការសំដែងធម៌
ធម្មបដិសម្ភិទា	១៧៨	ធម្មបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងធម៌) និរុត្តិបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងស័ព្ទពាក្យ បញ្ញតិភាសា) និងបដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថាបដិសម្ភិទប្បត្តាៗ ចំណែកឯលោកដែល មិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តាៗ
ធម្មស្សវនមយៈ	១០០	ធម្មស្សវនមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការស្តាប់ធម៌
ន		
នត្ថិកទិដ្ឋិ	២២	នត្ថិកទិដ្ឋិ យល់ថាបុណ្យមិនមាន បាបមិនមាន (របស់គ្រូអជិតកេសកម្ពលៈ)

នហេតុ		ធម៌ដែលមិនមែនជាហេតុ ភាសាបាលីហៅថា នហេតុ (សុចិន្ត ទំ. ២៧៧)
នាមនៃកុសលចិត្ត		សូមមើលពាក្យ : កុសលចិត្ត
និមិត្ត	១៤១	ជារូបារម្មណ៍ ដែលមាន៣ប្រការ : ១-បរិកម្មនិមិត្ត រូបារម្មណ៍ កើតឡើងក្នុងកិរិតបរិកម្ម ២-ឧគ្គហនិមិត្ត គឺនិមិត្តរបស់បវរិកសិណ ដែលប្រាកដតាមផ្លូវមនោទ្វារ ស្មើដូចខណៈដែលបើកភ្នែក (សុចិន្ត ទំ. ៤៩៤) ៣-បដិភាគនិមិត្ត ជារូបនិមិត្តច្បាស់លាស់ តាំងនៅខ្ជាប់ខ្ជួនមិនកំរើក (វចនានុក្រមព្រះពុទ្ធសាសនា ទំ. ១០៧)
និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ	២២	សូមមើលពាក្យ : ទិដ្ឋិ ផង ការយល់ខុសទាំង៣នេះ ហៅថា និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ (គឺ នត្ថិកទិដ្ឋិ១ អហេតុកទិដ្ឋិ១ និងអកិរិយទិដ្ឋិ១) ជាការយល់សំយុងចុះលំបាកនឹងកែ ខែបាន ជាការយល់ដែលមានទោសធ្ងន់បំផុតក្នុងទោសនៃចំណែកអកុសល។
និព្វាន	៣	ជានាមធម៌ ជាវិសង្ខារធម៌ ជាអសង្ខតធម៌
និព្វានបរមត្ថ	៣	និព្វានបរមត្ថ បានដល់ព្រះនិព្វាន ជាលោកុត្តរ គឺដល់ការឆ្លងផុតលោក ជាវិសង្ខារធម៌ គឺមិនមានបច្ច័យតាក់តែង. ជាអសង្ខតធម៌ គឺមិនកើតរលត់។
និរុត្តិបដិសម្ភិទា	១៧៨	និរុត្តិបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងស័ព្ទពាក្យ បញ្ញត្តិភាសា) និងបដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថា បដិសម្ភិទប្បត្តោ។ ចំណែកឯលោកដែល មិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ។
នីវរណៈ		គ្រឿងរាំង វេវចនៈ ទៅនឹង នីវរណៈ គឺ :១-អាវរណៈ (គ្រឿងទប់) ២-ឱនាហនៈ (គ្រឿងទាញយិត) ៣-បរិយោហនៈ (គ្រឿងរួបរឹត) នីវរណៈទាំង៥ប្រការ គឺ : ១-កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ ២-ព្យាបាទនីវរណៈ ៣-ថីនមិទ្ធនីវរណៈ ៤-ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ច នីវរណៈ ៥-វិចិកិច្ឆា នីវរណៈ។ (តេវិជ្ជសូត្រ ទី១៣ ទំ. ២២៦៧ បិដកលេខ១៥)
នីវរណៈ ៥ (ការលះបង់)	១៣៦	ការលះនូវនីវរណៈ ៥ យ៉ាងនេះគឺ : ១-កាមច្ឆន្ទៈ លះបង់ចេញដោយធម៌៣គឺៈ ដោយតទង្គនិស្សរណៈ (វិបស្សនា)១ ដោយ វិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អសុភឈាន)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណ (អរហត្តមគ្គ)១។ ២-ព្យាបាទ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)១។ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)។ ៣-ថីនមិទ្ធៈ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ (អរហត្តមគ្គ)។ ៤-ឧទ្ធច្ច កុក្កុច្ចៈ លះបង់ចេញដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (សមថកម្មដ្ឋានណាមួយ) និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ គឺកុក្កុច្ចៈដោយ

		អនាគាមិមគ្គ។ ឯឧទ្ធច្ចៈដោយ អរហត្តមគ្គ។ ៥-វិចិកិច្ឆា លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភនវិស្សរណៈ (ឈានណាមួយ) និង ដោយសមុច្ឆេទវិស្សរណៈ (សោតាបត្តិមគ្គ)។
នីវរណធម៌	១៧១	នីវរណធម៌ ជាគ្រឿងរាំងនូវសេចក្តីល្អមាន៦គឺ កាមឆន្ទៈ ព្យាបាទ ថីនមិទ្ធៈ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងអវិជ្ជា
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតន ឈានទី៤	១៥៩	នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ គឺ នេវ + សញ្ញា + ន + ន + សញ្ញា + អាយតនៈ មានន័យថា ជាអាយតនមួយកន្លែងដែលតែងមានសញ្ញាក៏មិនមែន មិនមានសញ្ញាក៏មិនមែន ព្រោះមិនមានសញ្ញាគ្រោតគ្រាត មានតែសញ្ញាល្អិត។
ន័យរបស់ភូមិ២ន័យ		សូមអានពាក្យ : ភូមិ២ន័យ
ប		
បកិណ្ណកចេតសិក ៦ដួង		បកិណ្ណកចេតសិក ៦ដួង (បកិណ្ណក = រាយរង រាត់រាយ បន្ទាប់បន្សំ វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ៦០៣) ១-វិតក្ក ចេតសិក (ត្រិះរិះក្នុងអារម្មណ៍ដែល ផស្សចេតសិកប៉ះខ្ទប់) ២-វិចារចេតសិក (ផ្គងតាមវិតក្ក មិនថាឡើយ វិតក្កនឹងត្រិះរិះយ៉ាងណា វិចារចេតសិកក៏ផ្គងតាមយ៉ាងនោះ) ៣-អធិមោក្ខចេតសិក (ធ្វើចិត្តអោយតាំងចុះណែនក្នុងអារម្មណ៍) ៤-វីរិយចេតសិក (គាំទ្រជ្រោមជ្រែង សហជាតិធម៌មិនឲ្យរួញរា) ៥-បីតិចេតសិក (ធម្មជាតិធ្វើកាយនិងចិត្តឲ្យឆ្អែត កើតរួមជាមួយនឹងសោមនស្សវេទនាប៉ុណ្ណោះ) ៦-ឆន្ទចេតសិក (សភាពធ្វើចិត្តឲ្យប្រាថ្នានូវអារម្មណ៍) អកុសលចេតសិក ១៤ដួង
បច្ចវេក្ខណញ្ញាណ	៨៥	បច្ចវេក្ខណ= ឃើញចុះចំពោះ ពិចារណា ការពិចារណា (គីម តូ ទំ. ១៣)
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ	៧០	បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ (បញ្ច+ទ្វារ+អាវជ្ជនំ) ប្រែថា ពិចារណាអារម្មណ៍ ក្នុងបញ្ចទ្វារ គឺទ្វារ៥។
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ (លក្ខណៈ)	៧០	មានការនាំមុខនៃវិញ្ញាណ មានចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ហើយដឹងច្បាស់នូវអារម្មណ៍ មានរូប ជាដើម ជាលក្ខណៈ។
បញ្ចមជ្ឈាន	១៣១	បញ្ចមជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា)
បញ្ចមជ្ឈានវិបាក (បញ្ចកន័យ)	១៤៧	ចតុត្ថជ្ឈានវិបាក (ចតុកន័យ) ឬ បញ្ចមជ្ឈានវិបាក (បញ្ចកន័យ) បដិសន្ធិនៅអវិហាភូមិ អតប្បាភូមិ សុទស្សាភូមិ សុទស្សីភូមិ និង អកនិដ្ឋាភូមិ។ ៥ភូមិនេះ ជាព្រហ្មសុទ្ធាវាស នៃព្រះអនាគាមី។

បដិភាគនិមិត្ត	១៤០	ដោយអារម្មណ៍ ក្នុងចំណោមកម្មដ្ឋាន៤០ទាំងនេះ កម្មដ្ឋាន២២ គឺកសិណ១០ អសុភ១០ អានាបានស្សតិ១ កាយគតាសតិ១ មានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្ត។ កម្មដ្ឋាន១៨ ទៀតមិនមានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្តឡើយ។
បដិភាគនិមិត្ត		បដិភាគនិមិត្ត ជារូបនិមិត្តច្បាស់លាស់ តាំងនៅខ្ជាប់ខ្ជួនមិនកំរើក (វចនានុក្រមព្រះពុទ្ធសាសនា ទំ. ១០៧)
បដិភាណបដិសម្ភិទា	១៧៨	បដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថា បដិសម្ភិទប្បត្តោ។ ចំណែកឯលោកដែល មិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ។
បដិរូបកវិចិកិច្ឆា	៦១	បដិរូបកវិចិកិច្ឆា គឺជាការសង្ស័យដែរ។ បើសង្ស័យនោះទាក់ទិននឹងលោកៈ ក៏ជាលោកមូលចិត្ត បើទាក់ទិននឹងទោសៈ ក៏ជាទោសមូលចិត្ត។
បដិសន្ធិ	១១២	ព្រះសព្វញ្ញូពោធិសត្វគ្រប់ព្រះអង្គ តែងបដិសន្ធិ ដោយមហាវិបាកចិត្តជា សោមនស្ស សហគតិញាណសម្បយុត្តអសង្ខារិកតិហេតុកៈដួងមួយតែម្យ៉ាង ។
បដិសន្ធិកិច្ច	៦៧	បដិសន្ធិកិច្ច ធ្វើកិច្ច កើតក្នុងភពថ្មី
បដិសម្ភិទា	១៧៨	លោកដែលបានបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រម)៤ គឺ អត្ថបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងអត្ថ) ធម្មបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងធម៌) និរុត្តិបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងសព្ទពាក្យ បញ្ញតិភាសា) និងបដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថា បដិសម្ភិទប្បត្តោ។ ចំណែកឯលោកដែល មិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ។
បឋមជ្ឈាន	១៣១	បឋមជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ៥ (វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា)
បឋមជ្ឈាន	១៣៦	ឈ្មោះថា ឈាន ព្រោះចូលទៅសំលឹងពិចារណាអារម្មណ៍ និងព្រោះដុតនូវធម៌ ដែលជាសឹកសត្រូវ។ ហើយដែលឈ្មោះថា បឋម (ទី១) ព្រោះជាខាងដើម
បឋមជ្ឈាន (ឈានទី១)		អសុភ១០ កាយគតាសតិ១ ចំរើនបានដល់ត្រឹមតែបឋមជ្ឈាន (ឈានទី១) ដោយបតុកន័យ។
បឋមជ្ឈានវិបាកចិត្ត	១៤៧	បឋមជ្ឈានវិបាកចិត្ត បដិសន្ធិនៅ បារិសជ្ជាភូមិ បុរោហិតាភូមិ មហាព្រហ្មាភូមិនិង បរិត្តាភាភូមិ
បឋមអរូបជ្ឈាន និងរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន	១៥៦	បឋមអរូបជ្ឈាន បានដល់អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត។ ឈាននេះមាន អាកាសបញ្ញត្តិ ដែលបើកពីរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន ជាអារម្មណ៍ ហៅថា កសិណុគ្ឃា ដិមាកាសបញ្ញត្តិ។
បណ្ឌរៈ (ចិត្ត)		តើខណៈណាចិត្តឈ្មោះថាបណ្ឌរៈ? សំដៅយកភវង្គចិត្ត ដែលបរិសុទ្ធត្រឹម តែមួយជួរខណៈ ដែលមិនដឹងអារម្មណ៍ តាមផ្លូវ ភ្នែក ត្រចៀក ច្រមុះ អណ្តាត កាយ ចិត្តប៉ុណ្ណោះ ព្រោះថាខណៈនោះ មិនមានសេចក្តីដឹងខ្លួនថា ស្រឡាញ់ ស្អប់

បត្តានុមោទនាមយៈ	១០០	បត្តានុមោទនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការអនុមោទនាក្នុងកុសលនៃអ្នកដទៃ
បត្តិទានមយៈ	១០០	បត្តិទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការឧទ្ទិសចំណែកកុសលឲ្យដល់អ្នកដទៃ
បរមត្ថ	២	ពាក្យថា បរមត្ថ បែកជា២បទ គឺ បរមៈ+អត្ថ ប្រែថា អត្ថសេចក្តីដ៏ប្រសើរខ្ពង់ខ្ពស់ មិនវិបរិតៗ បរមត្ថធម៌មាន២ គឺ : ១-សង្ខតធម៌ ធម៌ដែលមានបច្ច័យតាក់តែង គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូបៗ ២-អសង្ខតធម៌ ធម៌ដែលមិនមានបច្ច័យតាក់តែង គឺព្រះនិព្វានៗ
បរមត្ថធម៌	៥៩	បរមត្ថធម៌ សំដៅដល់សភាវៈរបស់នាម និងរូប ដែលមាននៅដោយមិនវិបរិត មាន៤ គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន
បរមត្ថធម៌	៦៣	បរមត្ថធម៌ដែលជានាមធម៌ មាន៣ គឺ ចិត្តបរមត្ថ១ ចេតសិកបរមត្ថ១ និព្វានបរមត្ថ១
បរមត្ថធម៌៤ពោលដោយហេតុ		ចិត្ត មិនមែនជាហេតុ គឺជានហេតុៗ ចេតសិក ដែលជាហេតុ មាន៦ៗ ចេតសិក ដែលមិនមែនជាហេតុ មាន៤៦ គឺជានហេតុៗ រូប មិនមែនជាហេតុ គឺជានហេតុ និព្វាន មិនមែនជាហេតុ គឺនហេតុ (សុចិន្ត ទំ. ២៧៦)
បរិកម្មនិមិត្ត		បរិកម្មនិមិត្ត ជារូបារម្មណ៍ កើតឡើងក្នុងកិរិតបរិកម្ម
បរិច្ឆិន្នាកាស	១៥៤	បរិច្ឆិន្នាកាស បានដល់អាកាសកសិណៗ
បរិច្ឆេទាកាស	១៥៤	បរិច្ឆេទាកាស បានដល់អាកាសរូបៗ
បាណាតិបាត	៤០	បាណាតិបាត ការញុំាងសត្វមានជីវិតឲ្យធ្លាក់ចុះគន្លង ឈ្មោះថា បាណាតិបាត គឺសំលាប់សត្វៗ
បាណាតិបាត (អង្គ)	៤០	មានអង្គ៥ គឺ : ១-បាណោ សត្វមានជីវិត ២-បាណសញ្ញិតា ដឹងថាសត្វមានជីវិត ៣-វិធកចិត្តំ មានចិត្តគិតសំលាប់ ៤-ឧបក្កមោ មានសេចក្តីព្យាយាម ៥-តេន មរណំ សត្វស្លាប់ដោយការព្យាយាមនោះ
បាប ឬ បាបកម្ម (វៀរ)		វៀរបាប សូមអានពាក្យ : វិរតិ៣ ឬ មហាកុសលដោយកម្មទ្វារ៣
បិសុណាវាចា	៤៧	បិសុណាវាចា បានដល់ សំកិលិដ្ឋចេតនា ជាចេតនានៃអ្នកដែល មានចិត្តសៅហ្មងព្រោះលោភៈ ទោសៈបៀតបៀន ឲ្យបំណងនិយាយស៊ីកសៀតចាក់ដោតបំផ្លាញអ្នកដទៃ ដើម្បីឲ្យខ្លួនបាន ជាទីស្រឡាញ់ៗ
បីតិ	១៣៣	ធម្មជាតិ ដែលឈ្មោះថា បីតិ ព្រោះអត្ថថា ញុំាងកាយ និងចិត្តឲ្យឆ្អែត ឲ្យរីករាយ ឬថាញុំាងកាយ និង ចិត្តឲ្យបំប៉េនៗ បីតិនោះ មានការឆ្អែតជាលក្ខណៈ បានដល់មានការទទួលអារម្មណ៍ដោយគួរ (ដល់ កាយនិងចិត្ត) ជាលក្ខណៈ គឺធ្វើកាយ និងចិត្តឲ្យត្រេកអរមាន ៥យ៉ាងគឺ ៖ ១-ខុទ្ទកាបីតិ សេចក្តីត្រេកអរតិចតួច គ្រាខ្លះក៏ព្រឺរោមព្រឺស្បែក គ្រាខ្លះក៏ហូរ

		ទឹកភ្នែកក៏មាន ។ ២-ខណិកាបីតិ សេចក្តីត្រេកអរមួយជួរខណៈ ប្រាកដដូចផ្លេកបន្ទោរ ៣-ឱក្កន្តិកាបីតិ បីតិកើតហើយធ្វើកាយឲ្យញ័រ ប្រាកដដូចជារលកទឹកបោកខ្ទប់ មកត្រូវ ៤-ឧព្វេង្គាបីតិ បីតិខ្លាំង អាចញ៉ាំងកាយឲ្យអណ្តែតឡើង ៥-ផរណាបីតិ បីតិធ្វើឲ្យត្រជាក់ជ្រួតជ្រាបទូទៅក្នុងកាយ ដូចសំឡីជប់ដោយប្រេងល្ង។
បីតិចេតសិក		បីតិចេតសិក (ធម្មជាតិធ្វើកាយនិងចិត្តឲ្យឆ្អែត កើតរួមជាមួយនឹងសោមនស្សវេទនាប៉ុណ្ណោះ)
បីតិចេតសិក (ជាបដិបក្ខ)		បីតិចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់ព្យាបាទនីវរណៈ កាលសេចក្តីស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍នៃសមថភាវនាកើនឡើង បីតិក៏ឆ្អែតស្កប់ក្នុងសេចក្តីស្ងប់នោះក្រៃលែងឡើង ធ្វើឲ្យសេចក្តីព្យាបាទ មួរម៉ៅចិត្ត កើតមិនបានក្នុងវេលានោះ។ (សុចិន្ត ទំ. ៥០១)
បីតិ ឧបមានិងសុខ		សូមអានពាក្យ : ឧបមាបីតិ និងសុខ
បុគ្គលបរិបូណ៌ដោយកម្ម ៥ប្រការ		សូមអានពាក្យ : កម្ម ៥ប្រការ
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០	១០១	បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០ : ១-ទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយទាន គឺការលះវត្ថុឲ្យជាប្រយោជន៍អ្នកដទៃ ២-សីលមយៈ បុណ្យសំរេចដោយសីល គឺ វិរតិទុច្ចរិតកម្ម ៣-ភាវនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការចំរើនសមថៈ និងវិបស្សនា ៤-អបចាយនមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការគោរព ថ្វាយបង្គំចំពោះអ្វីដែលគួរគោរព ៥-វេយ្យាវច្ចមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការជួយសង្គ្រោះនូវការងារផ្សេងៗ ៦-បត្តិទានមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការឧទ្ទិសចំណែក កុសលឲ្យដល់អ្នកដទៃ អនុមោទនា ៧-បត្តានុមោទនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការអនុមោទនាក្នុងកុសលនៃអ្នកដទៃ ៨-ធម្មទេសនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការសំដែងធម៌ ៩-ធម្មស្សវនមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការស្តាប់ធម៌ ១០-ទិដ្ឋុជុកម្មៈ បុណ្យសំរេចដោយការឃើញត្រូវត្រង់តាមធម៌
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ៣ ដោយសង្ខេប	១០១	បញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០នេះ កាលបើពោលដោយសង្ខេបក៏មានត្រឹម៣ប៉ុណ្ណោះ គឺ ទានមយៈ១ បត្តិទានមយៈ១ បត្តានុមោទនាមយៈ១ រួមទាំង៣នេះសង្គ្រោះចូលក្នុងទាន។
បុណ្យ	៩១	ពាក្យថា បុញ្ញំ ប្រែថាបុណ្យ ប្រើជំនួសពាក្យថាកុសល មានវិគ្រោះស័ព្ទថា **អត្តនោ សន្តានំ បុនាតិ សោធេតីតិ បុញ្ញំ** ប្រែថា ធម្មជាតិណា តែងជំរះ គឺញ៉ាំងសន្តាន នៃខ្លួនឲ្យបរិសុទ្ធ ព្រោះហេតុនោះ ធម្ម ជាតិនោះឈ្មោះថាបុណ្យ។

ប្រហារលះបង់កិលេស		សូមអានពាក្យ : អរិយមគ្គ ប្រហារលះបង់ កិលេស
ផ		
ផលចិត្ត	១៣៨	ផលចិត្ត ឈ្មោះថា លក្ខណូបនិជ្ឈាន ក៏ព្រោះសំលឹងពិចារណានូវលក្ខណៈដែលជាសច្ចៈ គឺនិរោធសច្ចៈ។
ផលក្នុងបដិសន្ធិកាល		សូមអានពាក្យ : បដិសន្ធិកាល
ផលនៃទាន		សូមអានពាក្យ : ទានឲ្យផល
ផលនៃមហាវិបាក៨		សូមមើលពាក្យ : មហាវិបាក៨ ឲ្យផល៤ស្ថាន
ផស្សចេតសិក		ផស្សចេតសិក (កើតឡើងខ្ទប់អារម្មណ៍ណា ក៏ជាបច្ច័យឲ្យចិត្តនិងចេតសិកដទៃៗ ដែលកើតរួមគ្នាក្នុងខណៈនោះ ធ្វើកិច្ចការតាមនាទីនៃចិត្តនិងចេតសិកនោះៗ) (អារម្មណ៍៦ ទ្វារ៦)
ផរុសវាចា	៤៨	ផរុសវាចា បានដល់ទុដ្ឋុល្លចេតនា (ចេតនាកំណាច) នៃអ្នកដែលនិយាយពាក្យមិនជាទីស្រឡាញ់ មិនធ្វើឲ្យសប្បាយចិត្ត ព្រោះត្រូវទោសៈប្រទូស្តនិងដើម្បីបំណងបំផ្លាញបុគ្គលដទៃឲ្យវិនាស។
ព		
ព្យសនៈ (សេចក្តីវិនាស)	២១	ព្យសនៈ (សេចក្តីវិនាស) ៥ : ១-សេចក្តីវិនាសព្រោះញាតិ ២-សេចក្តីវិនាសព្រោះភោគ ៣-សេចក្តីវិនាសព្រោះរោគ ៤-សេចក្តីវិនាសព្រោះសីល ៥-សេចក្តីវិនាសព្រោះទិដ្ឋិ
ព្យាបាទ	៥១	ព្យាបាទ សភាវធម៌ដែលញ៉ាំងប្រយោជន៍ សេចក្តីចំរើន និងសេចក្តីសុខឲ្យវិនាស ឈ្មោះថា ព្យាបាទ។
ព្យាបាទ	១៣០	ព្យាបាទ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកកំពុងពុះ
ព្យាបាទ (លះបង់)		ព្យាបាទ លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភននិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)១។ (អាលោកសញ្ញា)១ និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ (អនាគាមិមគ្គ)។
ព្រហ្មលោក		ព្រហ្មភូមិ ឋានព្រហ្ម មាន១៦ជាន់។ ព្រហ្មធម្មតា ១១ភូមិ អសញ្ញីសត្វ (ឬព្រហ្មពួកមួយ មានរូប តែមិនមានសញ្ញា កើតនៅព្រហ្មលោកជាន់ទី១១) និងអរូបព្រហ្ម៤។
ព្រហ្ម ក្នុងព្រហ្មភូមិ	១៤៨	អ្នកដែលកើតជាព្រហ្មតែងមានសេចក្តីសុខ ប្រណីតជាងសុខក្នុងទេវតា មានរូបស្អាត មានសំលេងពិរោះ។
ព្រហ្មវិហារ ៤	១៣៨	ព្រហ្មវិហារ ៤ : ១-មេត្តា សេចក្តីរាប់អាន ២-ករុណា សេចក្តីអាណិតអាសូរ

		៣-មុទិតា សេចក្តីអំណរនិងសេចក្តីសុខ ៤-ឧបេក្ខា សេចក្តីស្មោះ ស្មើមិនលំអៀង
ព្រហ្មសុទ្ធាវាស	១៨៧	មាន៥ភូមិ គឺ : អវិហាភូមិ អតប្បាភូមិ សុទស្សាភូមិ សុទស្សីភូមិ និង អកនិដ្ឋាភូមិ។ ភូមិទាំងនេះតាំងនៅក្នុងចំណែកវិវដ្តៈ។
ព្រះសទ្ធម្ម		សូមមើលពាក្យ : សទ្ធម្ម
ភ		
ភវង្គកិច្ច	៦៧	ភវង្គកិច្ច ធ្វើកិច្ចរក្សាភព
ភាវនាមយៈ	១០០	ភាវនាមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការចំរើនសមថៈ និងវិបស្សនា
ភូមិ២ន័យ	១៨៤	ន័យរបស់ភូមិ២ន័យ ពាក្យថាភូមិ សំដៅដល់ថ្នាក់របស់ចិត្ត១ និងសំដៅស្ថានទីកើត១។ ភូមិដែលសំដៅដល់ថ្នាក់របស់ចិត្តមាន៤គឺ : ១-កាមភូមឬហៅថា កាមាវចរចិត្ត ២-រូបភូមិ ឬហៅថា រូបាវចរចិត្ត ៣-អរូបភូមិ ឬហៅថា អរូបាវចរចិត្ត ៤-លោកុត្តរភូមិឬហៅថា លោកុត្តរចិត្ត
ភូមិ ៦		ភូមិ៦ ឬទេវភូមិ ឬ ឋានសួគ៌ : ១-ចាតុម្មហារាជិកា ២-តាវតឹង្សា ៣-យាមា ៤-តុសិត ៥-និម្មានរតី ៦-បរនិម្មិតវសវតិ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ២២៥)
ភូមិ១១		១-នរក ២-ប្រេត ៣-តិរច្ឆាន ៤-អសុរកាយ ៥-មនុស្សលោក ៦-ចាតុម្មហារាជិកា ៧-តាវតឹង្សា ៨-យាមា ៩-តុសិត ១០-និម្មានរតី ១១-បរនិម្មិតវសវត្តី
ភូមិ ៣១		អបាយភូមិ៤ (នរក ប្រេត តិរច្ឆាន អសុរកាយ) មនុស្សភូមិ១ ទេវភូមិ៦ ឬឋានសួគ៌៦ជាន់ (ចាតុម្មហារាជិកា តាវតឹង្សា យាមា តុសិត និម្មានរតី បរនិម្មិតវសវត្តី) និងព្រហ្មលោក ឬព្រហ្មភូមិ១៦ និង អរូបព្រហ្មភូមិ៤។ សារុប ៤+១+៦+១៦+៤ = ៣១ភូមិ។
ភោគព្យសនៈ	២១	សេចក្តីវិនាសព្រោះភោគ
ម		
មគ្គចិត្ត	១៣៨	មគ្គចិត្តឈ្មោះថា លក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះកិលេសដែលវិបស្សនា កំចាត់ហើយ តែងសំរេចដោយមគ្គ។ ចំណែកឯផលចិត្ត ឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន ក៏ព្រោះសំលឹងពិចារណានូវលក្ខណៈ ដែលជាសច្ចៈ គឺនិរោធសច្ចៈ។
មគ្គចិត្ត		មគ្គចិត្ត កើតឡើងមាននិព្វានជាអារម្មណ៍
មគ្គចិត្តលៈសំយោជនៈ១០	១៧២	មគ្គចិត្តលៈសំយោជនៈ ១០

មគ្គចិត្តលះអកុសលកម្មបថ១០	១៧២	មគ្គចិត្តលះអកុសលកម្មបថ១០ : ១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបាណាតិបាត អទិន្នាទាន កាមេសុមិច្ឆាចារៈ មុសាវាទ និងមិច្ឆាទិដ្ឋិ។ ២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលកម្មបថ គ្រោតគ្រាតដែលនៅសល់ពីបឋមមគ្គ លះហើយ ដោយតនុករបហាន។ ៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះបិសុណវាចា ផរុសវាចា និងព្យាបាទ។ ៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត លះសម្ផប្បលាបវាទ និងអភិជ្ឈា។
មគ្គចិត្តលះបង់អកុសលធម៌ ៩កង	១៧០	មគ្គចិត្តលះបង់អកុសលធម៌ ៩កង ១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបង់ទិដ្ឋាសវៈ១ ទិដ្ឋោឃៈ១ ទិដ្ឋិយោគៈ១ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ១ ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ១ ទិដ្ឋុបាទាន១ អត្តវាទុបាទាន១ សីលព្វតុបាទាន១ វិចិកិច្ឆានីវរណៈ១ កុក្កុច្ចនីវរណៈ(គ្រោតគ្រាត)១ ទិដ្ឋានុស័យ១ វិចិកិច្ឆានុស័យ១ ទិដ្ឋិសញ្ញោជនៈ១ វិចិកិច្ឆសញ្ញោជនៈ១ សីលព្វតបរាមាសញ្ញោជនៈ១ ឥស្សាសញ្ញោជនៈ១ មច្ឆរិយសញ្ញោជនៈ១ មិច្ឆាទិដ្ឋិកិលេស១ និងវិចិកិច្ឆាកិលេស១។ ២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះបង់អកុសលធម៌គ្រោតគ្រាត ដែលសល់នៅពីបឋមមគ្គបានលះបង់ហើយនោះ ឲ្យស្រាលស្តើង (តនុករបហាន)។ ៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះបង់កាមាសវៈ១ កាមោឃៈ១ កាមយោគៈ១ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ១ ព្យាបាទនីវរណៈ១ កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ១ កាមរាគានុស័យ១ បដិឃានុស័យ១ កាមរាគសញ្ញោជនៈ១ បដិឃសញ្ញោជនៈ១ ទោសកិលេស១។ ៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត លះបង់អកុសលធម៌ ដែលនៅសល់ទាំងអស់ពីមគ្គចិត្តខាងក្រោម ដែលនៅមិនទាន់បានលះឲ្យអស់ទៅ។
មគ្គចិត្តលះអកុសលចិត្ត ១២ដួង	១៧២	មគ្គចិត្តលះអកុសលចិត្ត ១២ដួង ១-សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្តបាន៤ដួងគឺ លោភទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះ មោហមូលចិត្តបាន១ដួង គឺមោហវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។ ២-សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលចិត្ត គ្រោតគ្រាតដែលនៅសល់ពីបឋមមគ្គបាន លះហើយ ដោយតនុករបហាន។ ៣-អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះទោសមូលចិត្តបានទាំង ២ដួង។ ៤-អរហត្តមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្ត ៤ដួង គឺលោភទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះមោហ មូលចិត្ត១ដួង គឺមោហាឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។
មនុស្សបុគ្គល		មនុស្សបុគ្គល គឺអ្នកដឹងឃើត ហើយត្រូវការប្រើ កាលអប្បនាវិថី ដែលជាអាទិកម្មិកអរូបជ្ឈាន របស់បុគ្គលដែលដឹងឃើត។
មនសិការចេតសិក		មនសិការចេតសិក (ធ្វើទុកក្នុងចិត្ត យកចិត្តទុកដាក់ក្នុងអារម្មណ៍)
មនសិការជាហេតុ	៧៦	ពាក្យថា មានមនសិការជាហេតុ អធិប្បាយថា កិរិយាមនោវិញ្ញាណធាតុ

		ញ៉ាំងករជ័ឲ្យ ផ្លាស់ប្តូរទៅសិន ទើបមនោវិញ្ញាណកើតឡើង។
មានចេតសិក		មានចេតសិក (ប្រកាន់ខ្លួន លើកដំកើងខ្លួន)
មនោកម្ម៣	១០០	មនោកម្ម៣ គឺអនភិជ្ឈា (មិនគិតរំពៃក្នុងវត្ថុរបស់អ្នកដទៃ មកធ្វើជារបស់ខ្លួន) អព្យាបាទ (មិនព្យាបាទ) សម្មាទិដ្ឋិ (សេចក្តីយល់ឃើញត្រូវ)។
មនោទ្វារាវជ្ជនៈ (លក្ខណៈ)	៧១	ធម្មារម្មណវិជាននលក្ខណា មានការដឹងច្បាស់ នូវអារម្មណ៍៦ ជាលក្ខណៈ។ កិច្ចវសេន បញ្ចទ្វារ មនោទ្វារេសុ វោដ្ឋវនាវជ្ជន រសា មានវោដ្ឋវនៈ ក្នុងបញ្ចទ្វារ និងអាវជ្ជនៈក្នុងមនោទ្វារ ដោយអំណាចនៃកិច្ច ជារស។
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត	៦៩	មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត ជាអហេតុកកិរិយាចិត្ត។ ពាក្យថា មនោទ្វារាវជ្ជនំ (មនោ+ទ្វារ+អាវជ្ជនំ) មនោ = ចិត្ត ទ្វារ = ផ្លូវ ទ្វារ អាវជ្ជនំ = ការពិចារណា ប្រែថា ការពិចារណាតាមផ្លូវមនោទ្វារ។
មនោធាតុ៣ដួង	៧៥	មនោធាតុ៣ដួង គឺ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង។ ចិត្ត៣ដួងនេះ ហៅថាមនោធាតុ ប្រែថា ធាតុដឹង។
មនោវិញ្ញាណធាតុ	៧៥	មនោវិញ្ញាណធាតុ ជាចិត្តដែលមានអំណាចអាចដឹងអារម្មណ៍បានច្រើនជាង បញ្ចវិញ្ញាណ និងមនោធាតុ។ ក្នុងអហេតុកចិត្តនេះ មានមនោវិញ្ញាណធាតុ៥ដួង គឺ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង សន្តីរណចិត្ត៣ដួង និងហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង។
មហគ្គតចិត្ត២៧	១៦៥	មហគ្គតចិត្ត២៧ គឺ រូបាវចរចិត្ត១៥ អរូបាចរចិត្ត១២ ១-រូបាវចរចិត្ត ១៥ : រូបាវចរកុសល៥ រូបាវចរវិបាក៥ រូបាវចរកិរិយា៥ ២-អរូបាវចរចិត្ត ១២ : អរូបាវចរកុសល៥ អរូបាវចរវិបាក៥ អរូបាវចរកិរិយា៥
មហាកិរិយាចិត្ត ៨ដួង	១១៧	មហាកិរិយាចិត្ត ឬកាមាវចរកិរិយាចិត្តនេះ មិនមែនជាចិត្តកុសលផង មិនមែនជាចិត្ត អកុសលផង ទាំងមិនមែនជាចិត្តវិបាកផង គឺជាចិត្តអព្យាកត គឺត្រឹមតែជាការធ្វើប៉ុណ្ណោះ ដែលមាន២ប្រភេទគឺ ១-អហេតុកកិរិយាចិត្ត៣ដួង និង ២-សហេតុកកិរិយាចិត្ត ៨ដួង
មហាកិរិយាចិត្ត របស់ព្រះអរហន្ត	១១៩	មហាកិរិយាចិត្ត នៃព្រះអរហន្ត ដែលកើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា តែងកើតក្នុងទ្វារទាំង៦។ ក្នុងចក្ខុទ្វារ ព្រះឱណាស្រពកាលឃើញទឹកទន្លេងដ៏សមគួរ ដល់ការបំពេញសេចក្តីព្យាយាមហើយ តែងតែសោមនស្ស ដោយមហាកិរិយាចិត្តដួងនេះ។
មហាកិរិយាចិត្ត ក្នុងឧបេក្ខាវេទនា	១១៩	មហាកិរិយាចិត្តដែលកើតព្រមនឹងឧបេក្ខាវេទនានោះ តែងតែប្រាកដក្នុងខណៈដែលលោកពិចារណាអារម្មណ៍ ដែលមកប៉ះខ្ទប់ក្នុងទ្វារទាំង៦ ដោយធម្មត្តិបេក្ខា មិនមានការ ញាប់ញ័រក្នុងប្រការណាៗឡើយ។
មហាកុសល	១០៧	ពាក្យថា មហាកុសលនេះជាកុសលទូលំទូលាយណាស់ ព្រោះដោយហេតុថា កុសលចិត្ត៨ដួងនេះ អាចកើតបានក្នុងបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០ អាចប្រព្រឹត្តបានក្នុង

		អារម្មណ៍ទាំង៦ តាមទ្វារទាំង៦ អាចកើតបានក្នុងបុគ្គលទាំង១១ពួក (វៀរព្រះអរហន្ត) និងអាចប្រព្រឹត្ត បានជាកាយកម្ម វចីកម្ម មនោកម្មផង ទាំងជាថោកទាប កណ្តាល ប្រណីតផង។
មហាកុសល	១១០	មហាកុសលទាំងឡាយមានច្រើនដោយកម្ម (កាយកម្ម វចីកម្ម មនោកម្ម) ដោយទ្វារ (ទ្វារ៦) ដោយកម្មបថ ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ចំណែកមហាវិបាក៨នេះ មិនមានទេ ព្រោះមហាវិបាក៨ ឲ្យវិញ្ញត្តិកើតមិនបាន គឺមិនធ្វើឲ្យវិបាកកើតទៀតទេ។ ម្យ៉ាងទៀតករុណា មុទិតា វិរតិ៣ គឺសម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តៈ សម្មាអាជីវៈ រួមទាំង៥យ៉ាងនេះ ជាមហាកុសលប៉ុណ្ណោះ
មហាកុសលដោយកម្មទ្វារ៣	១០០	១-កាយកម្ម៣ គឺចេតនាវៀរចាក បាណាតិបាត ចេតនាវៀរចាកអទិន្នាទាន ចេតនាវៀរ ចាកកាមេសុមិច្ឆាចារៈ។ ២-វចីកម្ម៤ គឺចេតនាវៀរចាកមុសាវាទ ចេតនាវៀរចាកបិសុណាវាទ ចេតនាវៀរចាក ផរុសវាទ ចេតនាវៀរចាក សម្ផប្បលាបវាទ។ ៣-មនោកម្ម៣ គឺអនភិជ្ឈា (មិនគិតរំពៃក្នុងវត្ថុរបស់អ្នកដទៃមកធ្វើជារបស់ខ្លួន) អព្យាបាទ (មិនព្យាបាទ) សម្មាទិដ្ឋិ (សេចក្តីយល់ឃើញត្រូវ)។
មហាកុសលដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០	១០១	មហាកុសល ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០ : ១-ទានមយៈ ២-សីលមយៈ ៣-ភាវនាមយៈ ៤-អបចាយនមយៈ ៥-វេយ្យាវច្ចមយៈ ៦-បត្តិទានមយៈ ៧-បត្តានុមោទនាមយៈ ៨-ធម្មទេសនាមយៈ ៩-ធម្មស្សវនមយៈ ១០-ទិដ្ឋុជុកម្ម
មហាកុសល៨ ប្រកបដោយចេតនា៤	១០២	មហាកុសល៨ប្រកបដោយចេតនា៤ : ១-ចេតនាមុនធ្វើ ២-ចេតនាកំពុងធ្វើ ៣-ចេតនាពេលបានធ្វើហើយ ៤-ចេតនាពេលនឹកដល់កុសលដែលខ្លួនបានធ្វើយូរយារ មកហើយ។
មហាវិបាក	១១៤	ពាក្យថា មហាវិបាកនោះ ព្រោះហេតុថា ជាវិបាកដែលកើតបានច្រើនជាអនេក តាម ចំនួននៃមហាកុសលដែលគុណទុកនោះ ដោយន័យនេះឯងទើបហៅចិត្ត ៨ដួងនេះ ថា ជាមហាវិបាក ហើយមហាវិបាក៨ដួង
មហាវិបាកចែកសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា	១១១	មហាវិបាក៨ដួងនេះ រមែងចែកសត្វឲ្យប្រព្រឹត្តទៅតាមកម្ម គឺបដិសន្ធិ ក្នុងកាមសុគតិ ភូមិ៧ តាមសមគួរដល់កំលាំងនៃមហាកុសលចិត្តនោះ និងធ្វើសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា
មហាវិបាកផ្សេងពីមហាកុសល	១១០	មហាកុសលទាំងឡាយមានច្រើនដោយកម្ម (កាយកម្ម វចីកម្ម មនោកម្ម) ដោយទ្វារ (ទ្វារ៦) ដោយកម្មបថ ដោយបុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ចំណែកមហាវិបាក៨នេះ មិនមានទេ ព្រោះមហាវិបាក៨ ឲ្យវិញ្ញត្តិកើតមិនបាន គឺមិនធ្វើឲ្យវិបាកកើតទៀតទេ។

មហាវិបាក៨ ឲ្យផល៤ស្ថាន	១១១	ស្ថានដែលឲ្យផលនៃមហាវិបាក៨ មាន៤ស្ថាន : ១-បដិសន្ធិស្ថាន ធ្វើកិច្ចបដិសន្ធិ ២-ភវង្គស្ថាន ធ្វើកិច្ចរក្សាភពជាតិ ៣-ចុតិស្ថានធ្វើកិច្ចឃ្លាតចាកភព ៤-តទាលម្ពណស្ថាន ធ្វើកិច្ចទទួលអារម្មណ៍ តអំពីជវនៈ
មិច្ឆរិយចេតសិក		មិច្ឆរិយចេតសិក (កំណាញ់សម្បត្តិរបស់ខ្លួន មិនចង់ឲ្យបុគ្គលដទៃ មានចំណែករួមប្រើប្រាស់ទទួលប្រយោជន៍ ពីសម្បត្តិនោះ)
មិច្ឆាទិដ្ឋ និងទិដ្ឋិ	៦០	ពាក្យថា "ទិដ្ឋិ" ក្នុងលោភមូលចិត្ត៤ដួង និងពាក្យថា "មិច្ឆាទិដ្ឋិ" ក្នុងអកុសលកម្មបថ មិនដូចគ្នាទេ។ ខុសគ្នា គឺទិដ្ឋិក្នុងលោភមូលចិត្តនោះសំដៅ យកការឃើញខុសទាំងអស់ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ សីលព្វតទិដ្ឋិ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ។ ចំណែកមិច្ឆាទិដ្ឋិក្នុង អកុសលកម្មបថនោះ សំដៅយកមិច្ឆាទិដ្ឋិ៣ គឺ អកិរិយទិដ្ឋិ អហេតុកទិដ្ឋិ និងនត្ថិកទិដ្ឋិ។
មិច្ឆាទិដ្ឋិ	៥២	មិច្ឆាទិដ្ឋិ បានដល់ ចេតនាដែលកើតរួមនឹងសេចក្តីឃើញខុស ដ៏មានកម្លាំង ដោយសេចក្តីមិន កាន់យកតាមសេចក្តីពិត។ មិច្ឆាទិដ្ឋិមានការឃើញវិបរិត គឺឃើញខុស ឃើញផ្ទុយជា លក្ខណៈ ដោយន័យជាអាទិថា ទានមិនមានផល។ ជាចេតនាដែលជឿជាក់ក្នុងការឃើញ ខុសនោះយ៉ាងស៊ប់។
មិទ្ធចេតសិក		មិទ្ធចេតសិក (ធ្វើឲ្យ ងងុយងោកងក់ ខ្សោយកម្លាំង)
មុខយផល	១០៩	មុខយផល ផលដោយត្រង់ បានដល់ធម៌ដែលជាវិបាក គឺចិត្តនិងចេតសិក កើតឡើងទទួលផលនៃកម្មដែលបានធ្វើទុកមកហើយ។
មុញ្ចនចេតនា (ក្នុងកុសល ដោយឧក្កដ្ឋៈ និងឱមកៈ)	១០៣	មុញ្ចនចេតនា ជាប្រធាន គឺខណៈដែលមុញ្ចនចេតនាកើតឡើង បើប្រកបដោយ តិហេតុ ហៅថា តិហេតុកកុសល។ ប៉ុន្តែបើមុញ្ចនចេតនាប្រកបដោយទុហេតុ កុសលនោះក៏ហៅថា ទុហេតុកកុសល។
មុទិតាចេតសិក		មុទិតាចេតសិក (ត្រេកអរដល់សត្វ ដែលដល់នូវសេចក្តីសុខ)
មុសាវាទ	៤៥	មុសាវាទ ការព្យាយាមតាមផ្លូវវាចា (វចីបយោគៈ) ឬ សេចក្តីព្យាយាមតាមផ្លូវកាយ ដែល បំផ្លាញប្រយោជន៍របស់អ្នកដទៃ នៃអ្នកដែលបំណងពោលឲ្យទំនាស់គ្នា ឈ្មោះថា មុសា។
មោហៈ	៣៣	លក្ខណាទិចតុកៈ របស់មោហៈ ១-មានការងងឹតស្ងប់នៃចិត្ត ជាលក្ខណៈ។ អញ្ញាណ លក្ខណោ មានការមិនដឹង ជាលក្ខណៈ។ ២-មានការបាំងបិទសភាវៈនៃអារម្មណ៍ ជាកិច្ច។ មានការមិនចាក់ធ្លុះជាកិច្ច។ ៣-មានការងងឹតស្ញប់ជាផល។ ៤-មានការ ធ្វើទុកក្នុងចិត្តមិនដោយ ឧបាយ នៃប្រាជ្ញាជាបទដ្ឋាន។
មោហចេតសិក (លក្ខណៈ)	៣៣	មោហចេតសិកនេះ ក្នុងធម្មសង្គណី ពោលទុកមានពាក្យជាដើមថា :

		១-អញ្ញាណំ ការមិនដឹង ២-អទស្សនំ ការមិនឃើញ ៣-អនភិសមយោ ការមិនត្រាស់ដឹង ៤-អននុពោធោ ការមិនដឹងដោយសមគួរ
មោហចេតសិក		មោហចេតសិក (មិនដឹងលក្ខណៈនៃសភាវធម៌ តាមសេចក្ដីពិត)
មោហមូលចិត្ត ២ដួង	៣២	មោហមូលចិត្ត ២ដួង ១-ឧបេក្ខាសហគត វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត ២-ឧបេក្ខាសហគត ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត ។ មោហមូលចិត្ត ជាចិត្តដែលមានមោហៈ ជាហេតុ ជាចិត្តមិនដឹង វង្វេង ល្ងង់ខ្លៅ មិន ដឹងតាមសេចក្ដីពិត។
យ		
យោគៈ	១៧១	យោគៈ ធម៌ដែលប្រកបសត្វទុកក្នុងភពមាន៤គឺ កាមយោគៈ ភវយោគៈ ទិដ្ឋិយោគៈ និងអវិជ្ជាយោគៈ
រ		
របៀបជ្រើសយកកម្មដ្ឋាន		សូមអានពាក្យ : កម្មដ្ឋាន ការកាន់យក
រូបក្ខន្ធ	៤	បានដល់រូបបរមត្ថ២៨
រូបឈាន	១៣០	ពាក្យថា រូបឈាន មានន័យថា ឈានដែលបានមកពីការសំលឹងរូប ដូចបឋវីកសិណ ជាដើម ដូច្នេះហើយទើបហៅថា រូបឈាន ឬរូបាវចរឈាន។ រូបឈានដែលជាកុសល ហៅថារូបាវចរកុសលចិត្ត រូបឈានដែលជាវិបាក ហៅថារូបាវចរវិបាក រូបឈានដែលជាកិរិយា ហៅថារូបាវចរកិរិយា។
រូបព្រហ្ម	១៤៧	រូបព្រហ្ម បុគ្គលអ្នកបដិសន្ធិក្នុងរូបាវចរភូមិ ដោយរូបាវចរវិបាកចិត្ត ជារូបព្រហ្ម។ បុគ្គលនោះតែងមាន ចក្ខុបសាទ និងសោតបសាទ តែមិនមានឃានបសាទ ជិវ្ហាបសាទ និង កាយបសាទទេ។
រូបភូមិ១៥	១៤៧	រូបភូមិ១៥ គឺ : បារិសជ្ជាភូមិ បុរោហិតាភូមិ មហាព្រហ្មាភូមិ បរិត្តាភាភូមិ អប្បមាណាភាភូមិ អាភស្សរាភូមិ បរិត្តសុភាភូមិ អប្បមាណសុភាភូមិ សុភកិណ្ហាភូមិ វេហប្ផលាភូមិ អវិហាភូមិ អតប្បាភូមិ សុទស្សាភូមិ សុទស្សីភូមិ និង អកនិដ្ឋាភូមិ
រូបលោក	១៦៨	រូបលោកបានដល់ រូបភូមិ ១៦ភូមិ
រូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង	១៣១	រូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង : ១-វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាបឋមជ្ឈានកុសល ១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។ ២-វិចារ បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត ទុតិយជ្ឈានកុសល

		ចិត្តំ ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយ វិចារៈ បីតិ សុខៈ ឯកគ្គតា។ ៣-បីតិ សុខេកគ្គតាសហិត តតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាតតិយជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយបីតិ សុខ ឯកគ្គតា។ ៤-សុខេកគ្គតាសហិត ចតុត្ថជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកបព្រមដោយ សុខ ឯកគ្គតា។ ៥-ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិត បញ្ចមជ្ឈានកុសលចិត្តំ ចិត្តជាមញ្ចមជ្ឈានកុសល១ដួង ប្រកប ព្រមដោយ ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា។
រូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង (អធិប្បាយ)	១៣១	អធិប្បាយរូបាវចរកុសលចិត្ត ចិត្តជារូបាវចរកុសលនេះ សំដៅយកចិត្តដែលជាកុសលកម្ម ប្រព្រឹត្តទៅដោយអំណាចនៃអប្បានាសមាធិ ដែលកើតឡើងពីការសំលឹងកម្មដ្ឋាន មានបឋវីជាដើម
រូបាវចរកុសលចិត្ត ៥ដួង (ចែកតាមឈាន)	១៣១	ចិត្តជារូបាវចរកុសល៥ដួងនេះ ចែកចំណែកទៅតាមឈានទាំង៥គឺ : ១-ជាបឋមជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ៥ (វិតក្ក វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា) ២-ជាទុតិយជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ៤ (វិចារ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា) ៣-ជាតតិយជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ៣ (បីតិ សុខ ឯកគ្គតា) ៤-ជាចតុត្ថជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (សុខ ឯកគ្គតា) ៥-ជាបញ្ចមជ្ឈាន ១ដួង ប្រកបដោយអង្គ២ (ឧបេក្ខា ឯកគ្គតា)
រូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៥ដួង	១៥០	រូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៥ដួង រូបាវចរវិបាកក្តី រូបាវចរកិរិយាក្តី ដូចគ្នានឹងរូបាវចរកុសល ផ្សេងគ្នាត្រង់ដែលរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្តប៉ុណ្ណោះ។ -បឋមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រម នឹងវិតក្កៈ វិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា។ -ទុតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងវិចារៈ បីតិ សុខ ឯកគ្គតា -តតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងបីតិ សុខ ឯកគ្គតា -ចតុត្ថជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងសុខ ឯកគ្គតា -បញ្ចមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត កើតព្រមនឹងឧបេក្ខា ឯកគ្គតា
រូបាវចរចិត្ត	១៣០	រូបាវចរចិត្តនេះ ក្នុងព្រះអភិធម្មកំណត់ទុកចំនួនមាន ១៥ដួង ដែលចែកជាកុសល ៥ដួង ជាវិបាក៥ដួង ជាកិរិយា៥ដួង រួមទាំងអស់ជា ១៥ដួង។
រូបាវចរចិត្ត សង្គ្រោះក្នុងប្រភេទនៃឈាន		សូមអាន : សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន
រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន និងបឋមអរូបជ្ឈាន		សូមមើលពាក្យ : បឋមអរូបជ្ឈាន និងរូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន
រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ដួង	១៤៦	រូបាវចរវិបាកចិត្ត ៥ដួង :

		១-បឋមជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាបឋមជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងបឋមជ្ឈានភូមិ។ ២-ទុតិយជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាទុតិយជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងទុតិយជ្ឈានភូមិ។ ៣-តតិយជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាតតិយជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងទុតិត្ថជ្ឈានភូមិ។ ៤-ចតុត្ថជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាចតុត្ថជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងតតិត្ថជ្ឈានភូមិ។ ៥-បញ្ចមជ្ឈានកុសល ឲ្យផលជាបញ្ចមជ្ឈានវិបាក បដិសន្ធិក្នុងចតុត្ថជ្ឈានភូមិ។
រូបាវចរវិបាកចិត្ត	១៤៧	រូបាវចរវិបាក មានតែ៥ដួងប៉ុណ្ណោះ ដែលធ្វើបដិសន្ធិក្នុងរូបភូមិ១៥ (វៀរអសញ្ញសត្តភូមិ)
រូបាវចរសោភណចិត្ត ១៥	១៣០	ពាក្យថារូបាវចរសោភណចិត្ត (រូបាវចរសោភណចិត្តំ) គឺរូប+វចរ+សោភណ+ចិត្តំ ប្រែថា សោភណចិត្តដែលប្រព្រឹត្តទៅក្នុងរូប បានដល់រូបឈាន។
រោគព្យសនៈ	២១	សេចក្តីវិនាសព្រោះរោគ
ល		
លក្ខណូបនិជ្ឈាន	១៣៨	លក្ខណូបនិជ្ឈាន បានដល់វិបស្សនា មគ្គ ផល សូមមើលពាក្យ : សមាបត្តិ៨
លោក៣	១៦៨	លោក៣ មានកាមលោក១ រូបលោក១ អរូបលោក១។ កាមលោក បានដល់កាមភូមិ១១ ភូមិ។ រូបលោកបានដល់ រូបភូមិ ១៦ភូមិ។ អរូបលោក បានដល់អរូបភូមិ៤ភូមិ។ រួមទាំងអស់ ជា ៣១ភូមិ។
លោកុត្តរកុសល	១៦៨	ពាក្យថា លោកុត្តរកុសលនេះ ព្រោះជាកុសល ដែលធ្វើឲ្យឆ្លងផុតចាកលោក៣ មានកាមលោក១ រូបលោក១ អរូបលោក១។ កាមលោក បានដល់កាមភូមិ ១១ ភូមិ។ រូបលោក បានដល់រូបភូមិ ១៦ភូមិ អរូបលោក បានដល់អរូបភូមិ៤ភូមិ រួមទាំងអស់ ជា៣១ភូមិ។
លោកុត្តរកុសលចិត្ត ៤ដួង	១៦៦	លោកុត្តរកុសលចិត្ត ៤ដួង : សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ អនាគាមិមគ្គចិត្តំ អរហត្តមគ្គចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរកុសលចិត្តានិ នាម។ ប្រែថា: សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១ដួង សកទាគាមិមគ្គចិត្ត១ដួង អនាគាមិមគ្គចិត្ត១ដួង អរហត្តមគ្គចិត្ត១ដួង។ ចិត្តទាំង ៤ដួងនេះ ឈ្មោះថា លោកុត្តរកុសលចិត្ត។
លោកុត្តរចិត្ត៨	១៥	លោកុត្តរចិត្ត៨ គឺ លោតុត្តរកុសល៤ (មគ្គចិត្ត៤) លោកុត្តរវិបាក ៤ (ផលចិត្ត៤)
លោកុត្តរចិត្ត៨	១៦៦	លោកុត្តរចិត្ត៨ដួងនេះ ចែកចេញជា ២ប្រភេទ គឺ មគ្គចិត្ត៤ដួង ឈ្មោះថា លោកុត្តរកុសលចិត្ត ជាប្រភេទ១ និងផលចិត្ត៤ដួង ឈ្មោះថា លោកុត្តរវិបាកចិត្ត ប្រភេទ១ទៀត មិនមានលោកុត្តរកិរិយាចិត្តឡើយ។

លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារ	១៧៤	លោកុត្តរចិត្តមាន២ន័យ គឺបែបសង្ខេបមាន៨ដួង ១ន័យ និងបែបពិស្តារមាន៤០ដួង ១ន័យ ។ លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារមាន៤០ដួង សំដែងដោយតាមអង្គឈាន គឺថាធ្វើលោកុត្តរចិត្តដួងនីមួយៗជា៥យ៉ាង ដោយតាមសេចក្តីខុសគ្នា នៃការប្រកបជាមួយអង្គឈាន
លោកុត្តរចិត្តនោះមិនមានកិរិយាចិត្តទេ	១៧៣	លោកុត្តរចិត្តនោះមិនមានកិរិយាចិត្តទេ ព្រោះមគ្គចិត្តកើតឡើងមួយដង ក៏ប្រហារកិលេសដាច់ជាសមុច្ឆេទ ដូច្នេះមគ្គចិត្តដែលកើតឡើង ប្រហារកិលេសបានហើយនេះ នឹងមិនកើតឡើង ជាលើកទី២ទៀតឡើយ។
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត ៤ដួង	១៧៣	លោកុត្តរវិបាកចិត្ត ៤ដួង សោតាបត្តិផលចិត្តំ សកទាគាមិផលចិត្តំ អនាគាមិផលចិត្តំ អរហត្តផល ចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរវិបាកចិត្តានិ នាម។ ប្រែថា: សោតាបត្តិផលចិត្ត១ សកទាគាមិផលចិត្ត១ អនាគាមិផលចិត្ត១ អរហត្តផលចិត្ត១។ ចិត្តទាំង ៤ដួងនេះ ឈ្មោះថា លោកុត្តរវិបាកចិត្ត។
លោកុត្តរសោភណចិត្ត	៨៦	លោកុត្តរសោភណចិត្ត ៨ ដួង ឬ ៤០ ដួង
លោកុត្តរសោភណចិត្ត ៨ដួង	១៦៦	ពាក្យថា លោកុត្តរ គឺ លោក + ឧត្តរ ប្រែថា: លើពីលោក ឬ ផុតពីលោក។ ពាក្យថា លោកុត្តរចិត្ត គឺចិត្តដែលលើពីលោក ឬផុតពីលោក។
លោភៈ	១៩	លក្ខណាទិចតុកៈរបស់លោភៈ ១- លោភៈមានការប្រកាន់នូវអារម្មណ៍ជាលក្ខណៈ ២- មានការជាប់ល្អិតនូវអារម្មណ៍ជាកិច្ច ៣- មានការមិនលះបង់ទៅជាអាការប្រាកដ ៤-មានការឃើញដោយការពេញចិត្ត នូវធម៌ទាំងឡាយដែលជាទីតាំង របស់សំយោជនៈ ជាបទដ្ឋាន។
លោភចេតសិក		លោភចេតសិក (ជាប់ជំពាក់ ប្រាថ្នាត្រូវការអារម្មណ៍)
លោភៈ និងលោភមូលចិត្ត	៦០	លោភៈ ជាចេតសិក ចំណែកលោភមូលចិត្ត ជាចិត្តដែលមាន លោភៈជាមូល
លោភមូលចិត្ត	២០	ហេតុឲ្យកើតលោភមូលចិត្ត មាន៤ប្រការ គឺ : ១-បដិសន្ធិដោយកម្ម ដែលមានលោភៈជាបរិវារ។ ២- ចុតិចាកពីភពដែលច្រើន ឬក្រាស់ទៅដោយលោភៈ។ ៣-ប្រកបឬប្រសព្វនិងអារម្មណ៍ គឺវត្ថុដែលគួរជាប់ចិត្ត គួរប្រាថ្នាក្នុងជាតិដែលខ្លួនកើតនេះ... ៤-ឃើញវត្ថុដែលពេញចិត្ត ឬសប្បាយចិត្ត។
លោភសោមនស្ស	២០	ហេតុឲ្យកើតលោភសោមនស្សមាន៤ប្រការគឺ : ១-ភាពជាអ្នកបដិសន្ធិដោយសោមនស្ស។ ២-ភាពជាអ្នកមានប្រក្រតីមិនសុខុម។ ៣-ប្រកបនឹងឥដ្ឋារម្មណ៍។ ៤-ផុតចាកសេចក្តីវិនាស៥ គឺថា កាលបើផុតចាកពីសេចក្តីវិនាស

		ណា មួយហើយ ក៏ជាហេតុឲ្យកើតសោមនស្សវេទនា។
លះបង់នីវរណៈ ៥		សូមមើលពាក្យ : នីវរណៈ ៥
វ		
វចីកម្ម៤	១០០	វចីកម្ម៤ គឺចេតនាវៀរចាកមុសាវាទ ចេតនាវៀរចាកបិសុណាវាទ ចេតនាវៀរចាកផរុសវាទ ចេតនាវៀរចាក សម្ផប្បលាបវាទ។
វឌ្ឍានភូមិ	១៨៤	វឌ្ឍានភូមិ ឬចិត្តកើតបានតែមួយភូមិ មាន ២៥ដួង
វឌ្ឍានា វឌ្ឍានភូម	១៨៤	វឌ្ឍានា វឌ្ឍានភូមិ ឬចិត្តកើត បាន២ភូមិ ឬ៣ភូមិ មាន៥៦ដួង។ ចិត្តកើតបាន២ភូមិ មាន២១ដួង។
វសី ៥	១៤៥	វសី៥ គឺសេចក្តីជំនាញក្នុងឈាន៥ប្រការ : (សុចិន្ត ទំ. ៥០៤) ១-អាវជ្ជនវសី ជំនាញក្នុងការនឹកដល់បឋមជ្ឈាន ក្នុងស្ថានទីនិងខណៈតាមដែលប្រាថ្នា ២-សមាបជ្ជនវសី ជំនាញក្នុងការចូលឈាន គឺឲ្យឈានចិត្ត កើតបានក្នុងស្ថានទីនិងខណៈ តាមដែលប្រាថ្នា ៣-អធិដ្ឋានវសី ជំនាញក្នុង ការឲ្យឈានចិត្តកើតរលត់ បន្តយូរឆាប់ តិចច្រើន ក្នុងស្ថានទីនិងខណៈ តាមដែលប្រាថ្នា ៤-វុដ្ឋានវសី ជំនាញក្នុងការចេញចាកឈានបាន ក្នុងស្ថាន ទីនិងខណៈ តាមដែលប្រាថ្នា ៥-បច្ចវេក្ខណវសី ជំនាញក្នុងការនឹកដល់អង្គឈាន និមួយៗបានក្នុងស្ថានទី និងខណៈ តាមដែលប្រាថ្នា
វិចារចេតសិក (ជាបដិបក្ខ)		វិចារចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់វិចិកិច្ឆានីវរណៈ ពេលវិចារចេតសិករាំង ផ្គង អារម្មណ៍តាមវិតក្កចេតសិក ដែលប្រត់ទល់ចុះទៅក្នុងអារម្មណ៍ នៃសមថការនា ជារឿយៗនោះ សេចក្តីសង្ស័យ សេចក្តីមិនជាក់ច្បាស់ក្នុងចិត្ត ក្នុងសភាវធម៌ និងក្នុងហេតុផលនៃសភាវធម៌ ក៏កើតមិនបាន។ (សុចិន្ត ទំ. ៥០១)
វិចារចេតសិក		វិចារចេតសិក (ផ្គងតាមវិតក្ក មិនថាឡើយ វិតក្កនឹងត្រិះរិះយ៉ាងណា វិចារចេតសិកក៏ផ្គងតាមយ៉ាងនោះ)
វិចារោ វិចារៈ	១៣១	វិចារេតិ មានវចនត្ថៈ ថា អារម្មណតេន ចិត្តំ វិចរតីតិ វិចារោ។ ធម៌ដែលឈ្មោះថា វិចារៈ ព្រោះអត្ថថា ជាហេតុពិចារណាអារម្មណ៍នៃចិត្ត។ វិចារៈនោះមានលក្ខណៈប្រទៀលនូវអារម្មណ៍ គឺលោកអធិប្បាយថា ជាការជាប់បន្ត (អនុសន្ធានតា)។
វិចិកិច្ឆាចេតសិក		វិចិកិច្ឆាចេតសិក (ស្ទាក់ស្ទើរ សង្ស័យ មានចម្ងល់ក្នុងលក្ខណៈនៃ នាមធម៌ រូបធម៌ អរិយសច្ចធម៌ ព្រះរតនត្រ័យ...)
វិតក្កចេតសិក		វិតក្កចេតសិក (ត្រិះរិះក្នុងអារម្មណ៍ដែលផស្សចេតសិកប៉ះខ្ទប់)

វត្ថុរបស់អហេតុកចិត្ត ១៨		សូមអាន : អហេតុកចិត្ត ១៨
វិចិកិច្ឆា	៣២	ជាធម្មជាតិដែលជាហេតុឲ្យសំរេច សភាវៈលំបាក ជាធម៌ទិតខាំងនូវបញ្ញា។ ចិត្តដែលប្រកបនឹងវិចិកិច្ឆា ឈ្មោះថា វិចិកិច្ឆា សម្បយុត្តចិត្ត។
វិចិកិច្ឆា	១៣០	វិចិកិច្ឆា ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលល្អក់ខ្វល់ដូចភក់
វិចិកិច្ឆា (លក្ខណៈ)	៣៤	លក្ខណាទិចតុកៈ របស់វិចិកិច្ឆា : ១-មានសេចក្តីសង្ស័យ ជាលក្ខណៈ ២-កម្បនរសា មានការញាប់ញ័រ (ក្នុងអារម្មណ៍) ជាកិច្ច។ ៣-អនិច្ឆយបច្ចុប្បដ្ឋានា មានការសំរេចចិត្តមិនបាន ឬអនេកំសគាហ បច្ចុប្បដ្ឋានា មាន ការកាន់យកតែម្យ៉ាង មិនបានជាអាការប្រាកដ។ ៤-អយោនិសោមនសិការ បទដ្ឋានា មានការធ្វើទុកក្នុងចិត្ត មិនដោយឧបាយ នៃប្រាជ្ញា។
វិចិកិច្ឆា ៨	៣៤	ចិត្តដែលសម្បយុត្តដោយវិចិកិច្ឆា៨ : ១-សង្ស័យក្នុងព្រះពុទ្ធ ២-សង្ស័យក្នុងព្រះធម៌ ៣-សង្ស័យក្នុងព្រះសង្ឃ ៤-សង្ស័យក្នុងសិក្ខា ៥-សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើមពីអតីត ៦-សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើម ទៅអនាគត ៧-សង្ស័យក្នុងខន្ធជាដើមដែលជាអតីត និងអនាគត ៨-សង្ស័យក្នុងបដិច្ចសមុប្បាទ។
វិចិកិច្ឆា (លះបង់)	១៣៦	វិចិកិច្ឆា លះបង់ចេញដោយធម៌២ គឺដោយវិក្ខម្ភនវិស្សរណៈ (ឈានណាមួយ) និង ដោយសមុច្ឆេទវិស្សរណៈ (សោតាបត្តិមគ្គ)។
វិចិកិច្ឆា (ហេតុលះ)		ធម៌ដែលជាហេតុលះវិចិកិច្ឆា ៦ : ១-ភាពជាអ្នកស្តាប់ច្រើន ២-ភាពជាអ្នកសាកសួរ ៣-សេចក្តីដឹងទូទៅក្នុងព្រះវិន័យ ៤-ភាពជាអ្នកច្រើនដោយអធិមោក្ខ ៥-ភាពជាអ្នកមានមិត្តល្អ ៦-មានកថាដែលជាសប្បាយៈ
វិជ្ជា៣	១៧៨	វិជ្ជា៣គឺ បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ចុតូបបាតញ្ញាណ និង អាសវក្ខយញ្ញាណ។
វិញ្ញាណក្ខន្ធ	៤	វិញ្ញាណក្ខន្ធ បានដល់ចិត្តបរមត្ថ ៨៩ ឬ ១២១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនចិត្ត	១៥៧	វិញ្ញាណញ្ចាតនៈចិត្ត គឺវិញ្ញាណ + អានញ្ច + អាយតនៈ មានន័យថាជាអាយតនៈ ១កន្លែងដែលវិញ្ញាណមិនមានទីបំផុត។ វិញ្ញាណនោះឯងរកទីបំផុតមិនបាន ទើបឈ្មោះថា វិញ្ញាណញ្ចៈ បានដល់អរូបវិញ្ញាណទី១។
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន (ទី២)	១៥៧	យោគាវចរបុគ្គល កាលជំនាញក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនឈានហើយ បំណងនឹងចំរើននូវអរូបជ្ឈានទី២ ត្រូវធ្វើវសី៥ឲ្យស្ទាត់ ហើយពិចារណាឃើញទោសរបស់អាកាសានញ្ចាយតនឈាន
វិញ្ញាណធាតុ៧	១៣	វិញ្ញាណធាតុ៧ គឺ : ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ១ សោតវិញ្ញាណធាតុ១ ឃានវិញ្ញាណធាតុ១ ជិវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ១ កាយវិញ្ញាណធាតុ១ មនោធាតុ១ និងមនោវិញ្ញាណធាតុ១។
វិតក្កចេតសិក (បដិបក្ខ)		វិតក្កចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់ ថីនមិទ្ធនីវរណៈ ព្រោះពេលវិតក្កចេតសិកត្រិះរិះដល់អារម្មណ៍នៃសមថភាវនា ច្រើនឡើងជារឿយៗ សេចក្តីរួញរាក្រៀមក្រំ

		និងការផង្សុយផោកផក់ ក៏រមែងកើតមិនបានៗ (សុចិន្ត ទំ. ៥០១)
វិតក្កោ វិតក្កៈ	១៣២	វិតក្កោ វិតក្កៈ បណ្ដាអង្គ៥ នៃឈានទោះ វិតក្កសព្ទមានវចនត្ថៈថា វិតក្កេតីតិ វិតក្កោ វិតក្កនំ វិតក្កោៗ ធម៌ដែលឈ្មោះថា វិតក្កៈ ព្រោះអត្ថថា ត្រិះរិះ (គឺនឹក)ៗ មា្យ៉ាងទៀត ការត្រិះរិះ (គឺការទល់នឹងអារម្មណ៍) ឈ្មោះថាវិតក្កៈៗ
វិថីចិត្ត៧		សូមអានពាក្យ : ចិត្ត១៧ខណៈ
វិធីចំរើនអាកាសានញ្ចាយតន (ឈានទី១)		សូមអានពាក្យ : អាកាសានញ្ចាយតន ឈានទី១
វិនាស ៥ប្រការ	២១	សេចក្ដីវិនាស ៥ (=ព្យសនៈ): ១-សេចក្ដីវិនាសព្រោះញាតិ ២-សេចក្ដីវិនាសព្រោះភោគ ៣-សេចក្ដីវិនាសព្រោះរោគ ៤-សេចក្ដីវិនាសព្រោះសីល
វិបស្សនា និង សមាបត្តិ៨	១៣៨	វិបស្សនាឈ្មោះ ថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះការពិចារណា សង្កេតនូវលក្ខណៈមាន អនិច្ចលក្ខណៈ ជាដើមៗ ឯមគ្គចិត្តឈ្មោះថា លក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះកិលេសដែល វិបស្សនាកំចាត់ហើយ តែងសំរេចដោយមគ្គៗ
វិបាក	១០៩ ១៨១	ពាក្យថា វិបាក មានវិគ្រោះថា ធម៌ដែលជាផលរបស់កុសល និងអកុសលនោះមិនប្រកប នូវគ្នានិងគ្នាទេ ធ្ងន់និងស្រាលក៏មិនស្មើគ្នាដែរៗ ផលនៃកុសលជាឥដ្ឋារម្មណ៍ ផលនៃអកុសល ជាអនិដ្ឋារម្មណ៍ៗ
វិបាកចិត្ត៣៦ដួង	១៨០	វិបាកចិត្ត៣៦ដួង (អកុសលវិបាក៧ អហេតុកកុសលវិបាក៨ មហាវិបាក៨ មហគ្គតវិបាក៩ លោកុត្តរវិបាក៤) ជាវិបាកជាតិៗ
វិបាកជាតិ៣៦		វិបាកជាត មានចិត្តិ៣៦ គឺ : អហេតុកវិបាក១៥ មហាវិបាក៨ មហគត្តវិបាក៩ លោកុត្តរវិបាក៤
វិបាកនៃទាន		សូមអានពាក្យ : ទានឲ្យផល
វិរតិ៣	១០០	ភាវៈនៃការវៀរចាកបាប ឈ្មោះថា វិរតិចេតសិក (សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តៈ សម្មាអាជីវៈ) ឬ ហៅថា វិរតិៗ វិរតិ មាន ៣ប្រភេទគឺ ៖ សម្បត្តិវិរតិ១ សមាទានវិរតិ១ សេតុឃាត វិរតិ១ (អដ្ឋកថាកូដទន្តសូត្រ សុមង្គលវិលាសិនី)ៗ
វិរតិចេតសិក ៣		វិរតិចេតសិក ៣ដួង : ១-សម្មាវាចាចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវវចីទុច្ចរិត៤ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាចា ផរុសវាទ សម្ផប្បលាបវាចា) ២-សម្មាកម្មន្តចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន និងកាមេសុមិច្ឆាចារ) ៣-សម្មាអាជីវចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ និងវចីទុច្ចរិត៤ ដែលជាមិច្ឆាជីវៈ)
វិរិយចេតសិក		វិរិយចេតសិក (គាំទ្រជ្រោមជ្រែង សហជាតិធម៌មិនឲ្យរួញរា)

វិវេក		វិវេក មាន៣ប្រការ គឺ : (បិដកលេខ៦៤ ទំ. ៤៦-៤៩) ១-កាយវិវេក ដំណើរប្រព្រឹត្តទៅតែម្នាក់ឯង ក្នុងកិច្ចការអ្វីៗទាំងអស់ ២-ចិត្តវិវេក ភិក្ខុចូលបឋមជ្ឈាន ចិត្តស្ងប់ចាកនីវរណៈទាំងឡាយ ភិក្ខុចូលទុតិយជ្ឈាន ...ចាកនិមិត្តគ្រប់យ៉ាងខាងក្រៅផង នេះឈ្មោះថា ចិត្តវិវេក ៣-ឧបធិវិវេក (អមតនិព្វាន) បានដល់ការរម្ងាប់សង្ខារទាំងឡាយទាំងពួង ការញ្រះបង់ឧបធិទាំងពួង ការអស់តណ្ហា ការប្រាសចាករគៈ ការរលត(កងទុក្ខ) ការចេញចាកតណ្ហា នេះឈ្មោះថា ឧបធិវិវេក។
វៀរបាប		សូមអានពាក្យ : វិរតិ៣
វេទនា (រាប់ចិត្តតាមវេទនា)	៩	ន័យដោយវេទនាគឺ : ១-សុខវេទនា មានចិត្ត ១ដួង ២-ទុក្ខវេទនា មានចិត្ត ១ដួង ៣-សោមនស្សវេទនា មានចិត្ត៣០ ឬ ៦២ដួង ៤-ទោមនស្សវេទនា មានចិត្ត ២ដួង ៥-ឧបេក្ខាវេទនា មានចិត្ត៥៥ដួង។ ទាំងអស់មាន៨៩ ឬ ១២១ដួង។
វេទនាខន្ធ	៤	វេទនាខន្ធ បានដល់វេទនាចេតសិក ១
វេទនាចេតសិក		វេទនាចេតសិក (កើតនឹងចិត្តគ្រប់ដួង កើតរួមនឹងចិត្តក្នុងខណៈនោះ ក៏ ដឹងខ្លួនសប្បាយ សុខ ទុក្ខ ឬព្រងើយ ក្នុងអារម្មណ៍នោះ
វេយ្យាវច្ចមយៈ	១០០	វេយ្យាវច្ចមយៈ បុណ្យសំរេចដោយការជួយសង្គ្រោះនូវការងារផ្សេងៗ
ស		
សកទាគាមិមគ្គចិត្ត	១៦៧	ពាក្យថា សកទាគាមិមគ្គចិត្ត (សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ) គឺ សកឹ + អាគាមី + មគ្គ + ចិត្តំ សកឹ ប្រែថា មួយដង មួយវារៈ។ អាគាមី ប្រែថា ត្រឡប់មក។ សកទាគាមិមគ្គចិត្ត គឺមគ្គចិត្តដែលញ៉ាំងឲ្យបុគ្គលត្រឡប់មកកាន់កាមលោកម្តងទៀត បានដល់មគ្គចិត្ត របស់អរិយបុគ្គលទី២ ដែលត្រឡប់មកបដិសន្ធិក្នុងកាមភូមិតែម្តងទៀត ប៉ុណ្ណោះ។
សកទាគាមិមគ្គចិត្ត	១៧១	សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះបង់អកុសលធម៌គ្រោតគ្រាត ដែលសល់នៅពីបឋមមគ្គ បានលះបង់ហើយនោះ ឲ្យស្រាលស្តើង (តនុករបហាន)។
សកទាគាមិមគ្គ លះសំយោជនៈ	១៧២	សកទាគាមិមគ្គ លះសំយោជនៈដោយតនុករបហាន គឺធ្វើកាមរាគៈ និងព្យាបាទឲ្យស្រាលស្តើងចុះ។
សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលចិត្ត	១៧២	សកទាគាមិមគ្គចិត្ត លះអកុសលចិត្ត គ្រោតគ្រាតដែលនៅសល់ពីបឋមមគ្គ បានលះហើយ ដោយតនុករបហាន។
សង្ខតធម៌	២	ធម៌ដែលមានបច្ច័យតាក់តែង គឺ ចិត្ត ចេតសិក រូប។

សង្ខារធម៌	៦៣	សង្ខារធម៌ដែលជានាមធម៌ មាន២គឺ ចិត្ត១ ចេតសិក១
សង្ខារក្ខន្ធ	៤	សង្ខារក្ខន្ធ បានដល់សង្ខារចេតសិក ៥០
សង្ស័យ៨ប្រការ		សូមអានពាក្យ : វិចិកិច្ឆា
សញ្ញាខន្ធ	៤	សញ្ញាខន្ធ បានដល់សញ្ញាចេតសិក ១
សញ្ញាចេតសិក		សញ្ញាចេតសិក (ចងចាំ សំគាល់អារម្មណ៍ ដែលប្រាកដបន្តជារឿងរ៉ាវ
សញ្ញាវិចិត្រ	៨	ពាក្យថាសញ្ញាវិចិត្រ ព្រោះចិត្តវិចិត្រនោះ សេចក្តីថា កាលណាចិត្តដួងមួយកើតឡើង សញ្ញាមួយដួងក៏កើតឡើងៗ ចិត្តកើតមួយរយដង មួយពាន់ដង សញ្ញាក៏កើត មួយរយដង មួយពាន់ដង ស្មើនឹងចិត្តនោះដែរៗ
សញ្ញោជនៈ	១៧១	សញ្ញោជនៈ ធម៌ជាគ្រឿងរួបរិតសត្វទុក មាន១០គឺ កាមរាគៈ (កាមរាគសញ្ញោជន)- ភវរាគៈ មានៈ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្វតបរាមាសៈ ឥស្សា មច្ឆរិយៈ បដិឃៈ និងអវិជ្ជាសញ្ញោជនៈ
សត្តក្ខត្តុបរមសោតាបន	១៧៦	សត្តក្ខត្តុបរមសោតាបន្ន ឈ្មោះថា សត្តក្ខត្តុបរម ព្រោះអត្ថថា មាន៧ជាតិទៀតយ៉ាងច្រើន គឺព្រះសោតាបន្ន ត្រូវកើតមិនហួសពី៧ជាតិទៀតឡើយ ហើយបរិនិព្វាន ។
សតិចេតសិក		សតិចេតសិក (រលឹកបានក្នុងកុសលទាំងឡាយមានទាន សីលភាវនា)
សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន	១៧៩	សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន រូបាវចរចិត្ត សង្គ្រោះក្នុងប្រភេទនៃឈាន មានបឋមជ្ឈានជាដើមយ៉ាងណា លោកុត្តរ ចិត្ត ក៏ដូច្នេះដែរៗ ឯអរូបាវចរចិត្ត ក៏សង្គ្រោះចូលក្នុងបញ្ចមជ្ឈានៗ ដោយលោកុត្តរចិត្តនិមួយៗ សង្គ្រោះក្នុងប្រភេទនៃឈានមាន៥ ទើបក្នុងប្រភេទនៃឈាននិមួយៗ មានបឋមជ្ឈានជាដើម មានលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង ព្រោះហេតុនោះ បឋមជ្ឈាន ទុតិយជ្ឈាន តតិយជ្ឈាន ចតុត្ថជ្ឈាន និមួយៗ ទើបមាន១១ដួងៗ ចំណែកបញ្ចមជ្ឈាន ឈានចុងក្រោយមាន២៣ដួង ដូច្នេះឈានចិត្តមាន ៦៧ដួងៗ
សត្វមានកំណើតផ្សេងគ្នា		សូមអានពាក្យ : បុព្វហេតុឲ្យសត្វផ្សេងគ្នា
សទ្ធម្ម (ព្រះសទ្ធម្ម)	៥៨	ព្រះសទ្ធម្ម គឺជាធម៌របស់សប្បុរសមាន ៣យ៉ាង គឺ : ក-បរិយត្តិសទ្ធម្ម បានដល់ ព្រះពុទ្ធវចនដែលសិក្សារៀនសូត្រ ខ-បដិបត្តិសទ្ធម្ម បានដល់ ការរក្សាសីល ការកាន់នូវធុតង្គ និងការចំរើនកម្មដ្ឋាន គ-បដិវេធសទ្ធម្ម បានដល់ការពន្ធុះមគ្គ ផលព្រះនិព្វាន និងឈានអភិញ្ញា

សទ្ធាចេតសិក		សទ្ធាចេតសិក (បរិសុទ្ធជ្រះថ្លាស្អាតក្នុងកុសលធម៌ ធ្វើឲ្យអកុសលធម៌ ទាំងឡាយកើតឡើងមិនបាន)
សន្តីរណកិច្ច	៦៧	សន្តីរណកិច្ច ធ្វើកិច្ច ពិចារណាអារម្មណ៍
សន្តីរណចិត្ត	៦៧	សន្តីរណចិត្ត ប្រែថាចិត្តពិចារណាអារម្មណ៍ ឬសាកសួរអារម្មណ៍។ ជាអហេតុកវិបាកចិត្ត ធ្វើកិច្ចពិចារណាអារម្មណ៍ដែលកើតឡើងតាមទ្វារទាំង៦។ ម្យ៉ាងទៀតសន្តីរណចិត្តនេះ ធ្វើកិច្ចបាន៥គឺ : ១-បដិសន្ធិកិច្ច ធ្វើកិច្ច កើតក្នុងភពថ្មី ២-ភវង្គកិច្ចធ្វើកិច្ច រក្សាភព ៣-ចុតិកិច្ច ធ្វើកិច្ចឃ្លាតចាកភព ៤-សន្តីរណកិច្ច ធ្វើកិច្ចពិចារណាអារម្មណ៍៥-តទាលម្ពណកិច្ច ធ្វើកិច្ច ទទួលអារម្មណ៍ពីជវនៈ
សមថកម្មដ្ឋាន	១៣៨	អារម្មណ៍ដែលគួរចូលទៅសំលឹង ដើម្បីធ្វើចិត្តឲ្យស្ងប់ចាកនីវរណៈ៥ ហៅថាសមថកម្មដ្ឋានមាន៤០យ៉ាង
សមថកម្មដ្ឋាន ៤០យ៉ាង	១៣៨	សមថកម្មដ្ឋាន ៤០យ៉ាង : កសិណ១០ អសុភៈ១០ អនុស្សតិ១០ ព្រហ្មវិហារ៤ អរូបឈាន ៤ អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ និង ចតុធាតុវវត្ថាន១។
សមថកម្មដ្ឋាន៤០ (វិនិច្ឆ័យដោយអាការៈ ១០ យ៉ាង)	១៣៨	សមថកម្មដ្ឋាន៤០ វិនិច្ឆ័យដោយអាការៈ ១០ យ៉ាងគឺ : ១-ដោយសំដែងចំនួន ២-ដោយនាំមកនូវឧបចារៈនិងអប្បនា ៣-ដោយប្រភេទនៃឈាន ៤-ដោយការកន្លង បានដល់ ការកន្លង២យ៉ាង គឺកន្លងអង្គឈាន១ និងកន្លង អារម្មណ៍១។ ៥-ដោយគួរពង្រីកឬមិនគួរពង្រីក ៦-ដោយអារម្មណ៍ ៧-ដោយភូមិ បានដល់ កម្មដ្ឋាន១២ ៨-ដោយការកាន់យក ៩-ដោយបច្ច័យ ១០-ដោយសមគួរដល់ចរិត
សមថកម្មដ្ឋាន២២		សូមមើលពាក្យ : កម្មដ្ឋាន២២
សមថភាវនា	១៤២	ការចំរើនសមថភាវនា គឺចំរើនរូបឈាន ប្រកបដោយអង្គឈាន៥ មានវិតក្កៈជាដើមនោះ អាចបញ្ឈប់នូវនិវរណៈ៥ មិនឲ្យកើតឡើងបានព្រោះចិត្តតាំងណែនក្នុងអារម្មណ៍តែមួយ រហូតដល់ឈានចិត្តកើត។ ពេលឈានចិត្តកើតហើយអង្គឈាននោះឯងតែងប្រហារ នូវនីវរណៈ៥ដោយវិក្ខម្ភនបហាន។
សមថយានិកៈ		អរិយបុគ្គល លោកសំរេចដោយវិធី សមថៈ គឺមិនតាមរយៈវិបស្សនាទេ (វចនានុក្រមពុទ្ធសាសនា ភាសាអង់គ្លេស ទំ. ១៧៥)
សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត	៦៧	សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត មកពីពាក្យថា សំ+បដិ+ឥច្ឆន្នំ។ សំ = ព្រម បដិ = ចំពោះ ឥច្ឆន្នំ = ប្រាថ្នា ប្រែថា ចិត្តព្រមទទួល គឺព្រមទទួលចំពោះអារម្មណ៍ តពីបញ្ចវិញ្ញាណមាន ចក្ខុវិញ្ញាណជាដើម ទោះជាអកុសលវិបាកក្តី ឬកុសលវិបាកអហេតុកក្តី។ ចិត្តនេះជា មនោធាតុ គឺធាតុដឹង អាស្រ័យហទយវត្ថុទើបកើត។ ដែលឈ្មោះថា "ធាតុ" ព្រោះអត្ថថា សូន្យ គឺ សូន្យចាកសត្វ បុគ្គល ជាដើម។

សម្បត្តិវិរតិ	១០០	សម្បត្តិវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាប ដោយអធ្យាស្រ័យរបស់ខ្លួន គឺខ្លួនមិនបានទទួល នូវសិក្ខាបទទេ ពេលនឹងគិតដល់ជាតិ គោត្រ ត្រកូល ឬប្រទេស ជាដើម របស់ខ្លួនណាមួយ ថា ការធ្វើយ៉ាងនេះមិនសមគួរដល់យើងទេ យ៉ាងនេះហើយក៏មិនធ្វើ បាណាតិបាតទៅជាដើមៗ
សម្បយុត្តចិត្ត៨៧ដួង	១៨២	សម្បយុត្តចិត្ត៨៧ដួង គឺ : ជាញាណសម្បយុត្ត៧៩ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត៤ បដិឃសម្បយុត្ត២ វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត១ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត១ វិប្បយុត្តចិត្ត៣៤ដួង
សម្ផប្បលាប	៤៨	ពាក្យថា សម្ផប្បលាប គឺសម្ផំ + បលាប សម្ផំ = រោយរាយឥតប្រយោជន៍ បលាប = ពោល និយាយ បានដល់ អនត្ថវិញ្ញាបិកា គឺចេតនាដែលបំណាំងឲ្យអ្នកដទៃដឹងរឿងមិនជាប្រយោជន៍ៗ
សម្មុទិតា		សូមអានពាក្យ : អរហន្ត២ប្រភេទ
សមាធិ	១៣៤	សមាធិ ឈ្មោះថា មានការមិនរាយមាយជាលក្ខណៈ ព្រោះមិនឲ្យសហជាតធម៌ទាំងឡាយរាយមាយខ្ចាត់ខ្ចាយៗ ដូចជាព្រះរាជាមេទ័ព ទៅកាន់ទីកន្លែងកងទ័ពចម្បាំង ទាហានទាំងនោះ តែងប្រជុំគ្នាកុះករត្រង់កន្លែងដែលព្រះអង្គយាងទៅ ទាហានតែងព្រមព្រៀង កំចាត់សត្រូវ និងតែងព្រមស្របតាមព្រះរាជាៗ
សមាធិ ៣យ៉ាង	១៣៥	សមាធិមាន ៣យ៉ាង : ១-ខណិកសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំនៅក្នុងអារម្មណ៍បានមួយជួរខណៈ ២-ឧបចារសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំនៅក្នុងអារម្មណ៍ជិតឈានចិត្ត ៣-អប្បនាសមាធិ បានដល់ ចិត្តតាំងមាំណែនក្នុងអារម្មណ៍ ដែលកំណាត់ទុក កិលេស មិនអាចចូលរំខានបានៗ ឈានចិត្តនោះរមែងកើតឡើងដោយអប្បនាសមាធិនេះៗ
សមាបត្តិ៨ និងវិបស្សនា	១៣៨	សមាបត្តិ៨ ឈ្មោះថា អារម្មណូបនិជ្ឈាន ព្រោះការសំលឹងអារម្មណ៍ដែលជាកសិណ មានបឋវីកសិណជាដើមៗ ចំណែកវិបស្សនា ឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន ព្រោះការពិចារណា សង្កេតនូវលក្ខណៈមាន អនិច្ចលក្ខណៈជាដើមៗ
សម្មតិសច្ចៈ	២	ហេតុដែលព្រះអង្គទ្រង់ត្រាស់នូវសម្មតិសច្ចៈ ដោយហេតុ៨ប្រការ គឺទ្រង់សំដែង ១-ហិរិនិង ឱត្តប្បៈ ២-កម្មស្សកតា ៣-ដល់បុគ្គលដែលធ្វើប្រព្រឹត្តចំពោះខ្លួន៤-ដល់អនន្តរិយកម្ម ៥-ដល់ព្រហ្មវិហារធម៌ ៦-បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ៧-ដល់ទក្ខិណាវិសុទ្ធិ និង ៨-ដើម្បីទ្រង់មិនលុះបញ្ញត្តិនៃលោក
សម្មាកម្មន្តចេតសិក		សម្មាកម្មន្តចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ គឺ បាណាតិបាត អទិន្នាទាន និងកាមេសុមិច្ឆាចារ)

សម្មាវាចាចេតសិក		សម្មាវាចាចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវវចីទុច្ចរិត៤ គឺ មុសាវាទ បិសុណាវាចា ផរុសវាទ សម្ផប្បលាបវាចា)
សម្មាអាជីវចេតសិក		សម្មាអាជីវចេតសិក (ធ្វើកិច្ចវៀរចាកនូវកាយទុច្ចរិត៣ និងវចីទុច្ចរិត៤ ដែលជាមិច្ឆាជីវៈ)
សម្មាទានវិរតិ	១០០	សម្មាទានវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាបដោយសមាទានសិក្ខាបទ មានសីល៥ សីល៨ជាដើម ថា ពីពេលនេះទៅ ខ្ញុំម្ចាស់នឹងវៀរចាកការសំលាប់សត្វជាដើម សូម្បីព្រោះ ហេតុនៃជីវិតក៏ដោយ ខ្ញុំម្ចាស់សូមសមាទានការវៀរចាក។
សម្មាទិដ្ឋិ១០	៩៩	សម្មាទិដ្ឋិ១០១-ឃើញថាទានដែលឲ្យហើយ មានផល ២-ឃើញថាការបូជាតូច មានផល ៣- ឃើញថាការបូជាធំ មានផល (បួងសួងសុំ) ៤-ឃើញថាផល វិបាករបស់កម្មល្អ និង អាក្រក់ដែលធ្វើហើយមាន ៥-ឃើញថាលោកនេះ មាន ៦-ឃើញថាលោកខាងមុខ មាន៧- ឃើញថាមាតា មានគុណ ៨-ឃើញថាបិតា មានគុណ ៩-ឃើញថាសត្វទាំងឡាយជា ឧបេបាតិកៈមាន ១០-ឃើញថា សមណព្រាហ្មណ៍ធ្វើឲ្យជាក់ច្បាស់ ដោយប្រាជ្ញាដ៏ឧត្តមដោយខ្លួនឯង ចំពោះលោក នេះ និងលោកខាងមុខ
សសង្ខារបរិនិព្វាយី	១៧៨	សសង្ខារបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណា មួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបានដោយលំបាក ចាំបាច់ត្រូវព្យាយាមច្រើន ទើប បរិនិព្វាន ក្នុងទីនោះ។
សសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង	១៨៤	សសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង គឺ : លោភមូលចិត្ត ជាសសង្ខារិក៤ដួង ទោសមូលចិត្ត ជា សសង្ខារិក១ដួង និងសោភណកាមាវចរចិត្ត ជាសសង្ខារិក១២ដួង (៤+១+១២=១៧) រួមទាំងអស់១៧ ដួង
សស្សតទិដ្ឋិ	១៨	សស្សតទិដ្ឋិ សេចក្តីយល់ខុសថា សត្វស្លាប់ហើយកើតទៀត។
សសំខារិក	១៨	ពាក្យថា សសំខារិក ប្រែថា មានការដឹកនាំឲ្យកើតមានឡើងដោយកាយ ឬដោយវាចា គឺមានកម្លាំងខ្សោយ។
សហេតុកៈ	៦៤	ចិត្តឬចេតសិក ដែលមានហេតុកើតរួម ហៅថា សហេតុកៈ។
សហេតុកកុសល	១០៧	ពាក្យថា សហេតុកកុសលនោះ ក៏ព្រោះហេតុថា ចិត្ត៨ដួងនេះប្រកបជា មួយហេតុគឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ ទើបហៅចិត្តនេះថា សហេតុកកុសលយ៉ាងនេះ។
សហេតុកចិត្ត		ចិត្តណាមានចេតសិកដែលជាហេតុកើតរួមផង ចិត្តនោះ ជាសហេតុកចិត្ត។ (សុចិន្ត ទំ. ២៧៧)
សហេតុកចេតសិក		ចេតសិកណាមានចេតសិកដែលជាហេតុកើតរួមផង ចេតសិកនោះ ជាសហេតុក

		ចេតសិក។ (សុចិន្ត ទំ. ២៧៧)
សហេតុកវិបាក	១១៤	ពាក្យថា សហេតុកវិបាកនោះ ព្រោះហេតុថាវិបាកចិត្ត៨ដួង នេះប្រកបជាមួយហេតុគឺ អលោភហេតុ អទោសហេតុ និងអមោហហេតុ ដូច្នោះទើបហៅ ចិត្ត៨ដួងនេះ ថាជាសហេតុកវិបាក។
សហេតុកវិបាកចិត្តទាំង៨	១០៩	ចំណែកសហេតុកវិបាកចិត្តទាំង៨ដួងនោះ ឲ្យផលបានក្នុងសុគតិភូមិ៧ប៉ុណ្ណោះ គឺញុំាងផលបដិសន្ធិកិច្ចក្នុងបដិសន្ធិកាល និងជាភវង្គកិច្ច និងតទាលម្ពណកិច្ចក្នុងបវត្តិកាល។
សាមញ្ញផល	១០៩	សាមញ្ញផល បានដល់ផលដែលស្មើគ្នា ដែលជាផលដោយអម បានដល់កម្មជរូបមានហទយរូបជាដើម ដែលកើតព្រមនឹងចិត្ត ក្នុងបដិសន្ធិកាល។ ក្នុងទីនេះ លោកបំណងយកមុខយផល ផលដោយត្រង់ បានដល់មហាវិបាកចិត្ត៨ដួង នោះឯង។
សាវជ្ជចេតនា		ចេតនានឹងសម្លាប់ (ទាក់ទងដល់កម្មបថ)
សីលព្យសនៈ	២១	សេចក្តីវិនាសព្រោះសីល
សីលមយៈ	១០០	សីលមយៈ បុណ្យសំរេចដោយសីល គឺ វិរតិទុច្ចរិតកម្ម
សុខ (សោមនស្ស)	១៣៤	សុខ (សោមនស្សវេទនា) សុខស័ព្ទក្នុងអដ្ឋកថា មានវចនត្ថៈ ថា សម្បយុត្តធម្មេ សុខយតីតិ សុខំ ធម្មជាតិឈ្មោះថាសុខ ព្រោះអត្ថថា ញុំាងសម្បយុត្តធម៌ឲ្យសប្បាយ។ ម្យ៉ាងទៀត ធម្មជាតិណា តែងទំពារស៊ីសប្បាយ និងតែងកកាយ (គឺបំផ្លាញ) អាពាធផ្លូវចិត្ត ព្រោះហេតុនោះ ធម្មជាតិនោះឈ្មោះថា សុខ។ សុខ សង្គ្រោះចូលក្នុង វេទនាខន្ធ។
សុខចេតសិក (ជាបដិបក្ខ)		សុខចេតសិក (សោមនស្សវេទនា) ជាបដិបក្ខដល់ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណៈ ពេលកំពុងនៅជាសុខក្នុងអារម្មណ៍របស់សមថភាវនា សេចក្តីក្តៅក្រហាយចិត្ត ការកន្ទល់ចិត្ត និងសេចក្តីរាយមាយក្នុងអារម្មណ៍ដទៃ ក៏កើតមិនបាន ព្រោះកំពុង នៅជាសុខក្នុងសមថអារម្មណ៍ ក្នុងខណៈនោះនោះ។ (សុចិន្ត ទំ. ៥០១)
សុខ ឧបមា និងបីតិ		សូមអានពាក្យ : ឧបមាបីតិ និងសុខ
សុខវិបស្សកៈ		អរិយបុគ្គល លោកសំរេចដោយវិធី វិបស្សនា គឺមិនតាមរយៈឈានទេ ប្រភេទនេះឈ្មោះថា សុទ្ធវិបស្សនាយានិកៈ (ប្រើបញ្ញា)។ តាមផ្លូវ សមថៈ ហៅថា សមថយានិកៈ (វចនានុក្រមពុទ្ធសាសនា ភាសាអង់គ្លេស ទំ. ១៧៥)
សុទស្សា	១៤៩	សុទស្សា ប្រែថា ឃើញវត្ថុផ្សេងៗ បានល្អ (ព្រោះសំបូរដោយចក្ខុបសាទ) ទិព្វចក្ខុ ធម្មចក្ខុ បញ្ញាចក្ខុ។
សុទស្សី	១៤៩	សុទស្សី ប្រែថាៈ ឃើញវត្ថុផ្សេងៗបានល្អ ក្រៃលែងជាងសុទស្សា។

សុទ្ធវិបស្សនាយានិកៈ		អរិយបុគ្គល លោកសំរេចដោយវិធី វិបស្សនា គឺមិនតាមរយៈឈានទេ (ប្រើបញ្ញា) (វចនានុក្រមពុទ្ធសាសនា ភាសាអង់គ្លេស ទំ. ១៧៥)
សុទ្ធាវាសព្រហ្ម	១៤៧	មាន៥ភូមិ គឺ : អវិហាភូមិ អតប្បាភូមិ សុទស្សាភូមិ សុទស្សីភូមិ និង អកនិដ្ឋាភូមិ
សេតុឃាតវិរត	១០០	សេតុឃាតវិរតិ គឺសមុច្ឆេទវិរតិ បានដល់ ការវៀរចាកបាបដែលសម្បយុត្ត ដោយមគ្គរបស់អរិយបុគ្គលទាំងឡាយ។
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត	១៦៧	ពាក្យថា សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត សោតាបត្តិ មគ្គចិត្តំ គឺ សោត + អាបត្តិ + មគ្គ + ចិត្តំ សោត ប្រែថាក្រសែ គឺថា អរិយមគ្គ មានអង្គ៨ បណ្ឌិតហៅថាសោត (ក្រសែ) ដោយហូរតម្រង់ទៅ គឺចូលកាន់ព្រះនិព្វាន ឬដូចជាក្រសែទឹក ដោយការហូរទៅកាន់មហាសមុទ្ទ គឺព្រះនិព្វាន។
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត (លះបង់)	១៧១	សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបង់ទិដ្ឋាសវៈ១ ទិដ្ឋោឃៈ១ ទិដ្ឋិយោគៈ១ សីលព្វត្ត បរាមាសកាយគន្ថៈ១ ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ១ ទិដ្ឋុបាទាន១ អត្តវាទុបាទាន១ សីលព្វត្តុបាទាន១ វិចិកិច្ឆានីវរណៈ១ កុក្កុច្ចនីវរណៈ (គ្រោតគ្រាត)១ ទិដ្ឋានុស័យ១ វិចិកិច្ឆានុស័យ១ ទិដ្ឋិសញ្ញោជនៈ១ វិចិកិច្ឆសញ្ញោជនៈ១ សីលព្វត្ត បរាមាសញ្ញោជនៈ១ ឥស្សាសញ្ញោជនៈ១ មច្ឆរិយសញ្ញោជនៈ១ មិច្ឆាទិដ្ឋិកិលេស១ និងវិចិកិច្ឆាកិលេស១។
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបាណាតិបាត	១៧២	សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះបាណាតិបាត អទិន្នាទាន កាមេសុមិច្ឆាចារៈ មុសាវាទ និងមិច្ឆាទិដ្ឋិ។
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្ត	១៧២	សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្តបាន៤ដួងគឺ លោភទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះ មោហមូលចិត្តបាន១ដួង គឺមោហវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។
សោតាបត្តិមគ្គ លះសំយោជនៈ	១៧២	សោតាបត្តិមគ្គ លះសំយោជនៈខាងក្រោមបាន៣ គឺសក្កាយទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា និងសីលព្វត្តបរាមាស ដោយសមុច្ឆេទបហាន។
សោតាបន្ន ៣ប្រភេទ	១៧៦	១-ឯកពីជីសោតបន្ន ឈ្មោះថា ឯកពីជី ព្រោះអត្ថថា មានពូជ (ការកើត) ១ជាតិទៀត គឺព្រះសោតាបន្ន កើតឡើងតែមួយដងទៀត ក៏បានសំរេចនូវ អរហត្តផល ហើយបរិនិព្វាន។ ២-កោលំកោលសោតាបន្ន ឈ្មោះថាកោលំកោល ព្រោះអត្ថថា ទៅពីត្រកូលមួយទៅកាន់ត្រកូលមួយ គឺព្រះសោតាបន្ន ដែលត្រូវ កើត២ជាតិទៅ ៦ជាតិទៀត ទើបនឹងបរិនិព្វាន ។ ៣-សត្តក្ខត្តុបរមសោតាបន្ន ឈ្មោះថា សត្តក្ខត្តុបរម ព្រោះអត្ថថា មាន៧ជាតិទៀតយ៉ាងច្រើន គឺព្រះសោតាបន្ន ត្រូវកើតមិនហួសពី៧ជាតិទៀតឡើយ ហើយបរិនិព្វាន ។

សោភណហេតុ		សូមអានពាក្យ : បរមត្ថធម៌ដែលជាហេតុ
សោមនស្សសហគត	១៨	ពាក្យថា សោមនស្សសហគត ប្រែថា កើតព្រមដោយសោមនស្សវេទនា គឺសភាពពេញចិត្តរីករាយ។
សំកិលិដ្ឋចេតនា	៤៧	សំកិលិដ្ឋចេតនា ជាចេតនានៃអ្នកដែល មានចិត្ត សៅហ្មងព្រោះលោភៈ ទោសៈបៀតបៀន ឲ្យបំណាំងនិយាយស៊កសៀតចាក់ ដោតបំផ្លាញអ្នកដទៃ
ហ		
ហសនចិត្ត	៨៥	ហសនចិត្ត មាន១៣ដួង គឺ មហាកុសលសោមនស្ស៤ដួង លោភមូលសោមនស្ស៤ដួង មហាកិរិយាសោមនស្ស៤ដួង និងហសិតុប្បាទ១ដួង
ហសិតុប្បាទចិត្ត	៧១	ហសិតុប្បាទចិត្តនេះ ជាចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត កើតព្រមនឹងសោមនស្សវេទនា ជាចិត្តដែលធ្វើរូបឲ្យញញឹមញញែម។
ហសិតុប្បាទៈ (លក្ខណៈ)	៧២	ឆទ្វារម្មណវិជាននៈ លក្ខណា មានការដឹងច្បាស់នូវអារម្មណ៍៦ ជាលក្ខណៈ មានការញញឹមញញែម ក្នុងវត្ថុទាំង២ដែលមិនជាល្អអ្វីទេ កើតមានដល់ចំពោះព្រះអរហន្តទាំង២ ដោយអំណាច នៃកិច្ច ជារស តថាការ បច្ចុបដ្ឋានមានសភាពជាយ៉ាងនោះឯង គឺហសិតុប្បាទ ជាអាការប្រាកដ។
ហិរិចេតសិក		ហិរិចេតសិក (ខ្មាស់ខ្ពើមអកុសលធម៌ ប្រៀបបានទៅនឹងការខ្ពើមដោយមិនចាប់កាន់របស់មិនស្អាត)
ហេតុលះទោសៈ៦ ប្រការ		សូមមើល : ធម៌ជាហេតុលះទោសៈ៦
អ		
អកនិដ្ឋា	១៤៩	អកនិដ្ឋា ប្រែថា មិនមានសុខតិចតួចទេ (មានសុខសំបូរ) ជាព្រហ្មដែលមានគុណសម្បត្តិក្រៃលែងជាងព្រហ្មជាន់ទី១ ទី២ ទី៣ ទី៤ នៃសុទ្ធាវាសភូមិ។
អកិរិយទិដ្ឋិ	២២	អកិរិយទិដ្ឋិ ឃើញយល់ថាមិនជាការធ្វើ (របស់គ្រូបុរណកស្សបៈ) គឺបដិសេធការធ្វើល្អ ការធ្វើអាក្រក់ទាំងអស់។
អកុសសកម្មបថ ៥ប្រភេទ	៥៣	វិនិច្ឆ័យ អកុសលកម្មបថ១០ ដោយអាការៈ ៥គឺ : ១-ធម្មតោ ដោយធម្ម គឺអង្គធម៌ ២-កោដ្ឋាសតោ ដោយកោដ្ឋាស គឺចំណែក ៣-អារម្មណតោ ដោយអារម្មណ៍ ៤-វេទនាតោ ដោយវេទនា ៥-មូលតោ ដោយមូល
អកុសលចិត្ត១២	១៧	អកុសលចិត្ត១២ដួង គឺ លោភមូលចិត្ត៨ដួង ទោសមូលចិត្ត២ដួង

		និងមោហមូលចិត្ត២ដួង
អកុសលជាតិ១២		អកុសលជាតិ មានចិត្ត១២ គឺ : លោភមូលចិត្ត៨ ទោសមូល២ មោហមូល២
អកុសលឈាន	១៣០	អកុសលឈាននោះ ក៏គឺនីវរណៈ៥ ដែលរាំងចិត្តមិនឲ្យសំរេចសេចក្តីល្អនោះឯង ១-កាមច្ឆន្ទៈ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលលាយដោយពណ៌ ២-ព្យាបាទ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកកំពុងពុះ ៣-ថីនមិទ្ធៈ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលជិតទៅដោយសារាយនិងចក ៤-ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលត្រូវខ្យល់ ធ្វើឲ្យញ័ររញ្ជួយ ៥-វិចិកិច្ឆា ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលល្អក់ខ្វល់ដូចភក់
អកុសលធម៌ ៩កង	១៧០	អកុសលធម៌ គឺធម៌ដែលជាអកុសល ដែលព្រះអរិយបុគ្គលគប្បីលះ(ប្រហារ) ទាំងអស់ មាន៩កង ឬ៩ប្រភេទ គឺ៖ ១-អាសវៈ ធម៌ដែលត្រាំក្នុងខន្ធសន្តាន មាន៤ គឺកាមាសវៈ ភវាសវៈ ទិដ្ឋាសវៈ និង អវិជ្ជាសវៈ។ ២-ឱឃៈ ធម៌ដែលប្រៀបដូចអន្លង់ទឹកញ៉ាំងសត្វឲ្យលិចលង់ក្នុងសង្សារវដ្ត មាន៤គឺ កាមោឃៈ ភវោឃៈ ទិដ្ឋោឃៈ និងអវិជ្ជោឃៈ។ ៣-យោគៈ ធម៌ដែលប្រកបសត្វទុកក្នុងភពមាន៤គឺ កាមយោគៈ ភវយោគៈ ទិដ្ឋិយោគៈ និងអវិជ្ជាយោគៈ ។ ៤-គន្ថៈ ធម៌ជាគ្រឿងចងសត្វទុក មាន៤ គឺអភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ សីលព្វតបរាមាសកាយគន្ថៈ និងឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ។ ៥-ឧបាទានៈ ធម៌ដែលជាគ្រឿងប្រកាន់មាន ៤ គឺ កាមុបាទាន ទិដ្ឋុបាទាន សីលព្វតុបាទាន និងអត្តវាទុបាទាន។ ៦-នីវរណធម៌ ជាគ្រឿងរាំងនូវសេចក្តីល្អមាន៦គឺ កាមច្ឆន្ទៈ ព្យាបាទ ថីនមិទ្ធៈ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងអវិជ្ជា។ ៧-អនុស័យៈ ធម៌ដែលដេកសម្ងំក្នុងខន្ធសន្តាន មាន៧គឺ កាមរាគានុស័យ ទិដ្ឋានុស័យ បដិឃានុស័យ ភវរាគានុស័យ មានានុស័យ វិចិកិច្ឆានុស័យ និងអវិជ្ជានុស័យ។ ៨-សញ្ញោជនៈ ធម៌ជាគ្រឿងរួបរិតសត្វទុក មាន១០គឺ កាមរាគៈ (កាមរាគសញ្ញោជន)- ភវរាគៈ មានៈ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្វតបរាមាសៈ ឥស្សា មច្ឆរិយៈ បដិឃៈ និងអវិជ្ជាសញ្ញោជនៈ។ ៩-កិលេសៈ ធម៌ជាគ្រឿងសៅហ្មង មាន១០គឺ លោភៈ ទោសៈ មោហៈ មានៈ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថិនៈ ឧទ្ធច្ចៈ អហិរិកៈ និងអនោត្តប្បកិលេស។
អកុសលវិបាកចិត្ត	៦៤	អកុសលវិបាកចិត្ត (ផលរបស់អកុសលកម្ម) ដែលជាអហេតុក មាន៧ដួង (ប៊ុត សាវង្ស ខ្មែរអាត់ ព្រះអភិធម្ម លេខ ១៣)

អកុសលហេតុ៣		សូមអានពាក្យ : បរមត្ថធម៌ដែលជាហេតុ
អង្គឈាន៥ (បដិបក្ខ)		អង្គឈាន៥ ជាបដិបក្ខដល់នីវរណៈ៥ ដូចតទៅ : (សុចិន្ត ទំ. ៥០១) ១-វិតក្កចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់ ថីនមិទ្ធនីវរណៈ ព្រោះពេលវិតក្កចេតសិកត្រិះរិះដល់អារម្មណ៍នៃសមថភាវនា ច្រើនឡើងជារឿយៗ សេចក្តីរួញរាក្រៀមក្រំ និងការងងុយងោកងក់ ក៏រមែងកើតមិនបាន។ ២-វិចារចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់វិចិកិច្ឆានីវរណៈ ពេលវិចារចេតសិករាំង ផ្គង អារម្មណ៍តាមវិតក្កចេតសិក ដែលប្រត់ទល់ចុះទៅក្នុងអារម្មណ៍ នៃសមថភាវនាជារឿយៗនោះ សេចក្តីសង្ស័យ សេចក្តីមិនជាក់ច្បាស់ក្នុងចិត្ត ក្នុងសភាវធម៌ និងក្នុងហេតុផលនៃសភាវធម៌ ក៏កើតមិនបាន។ ៣-បីតិចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់ព្យាបាទនីវរណៈ កាលសេចក្តីស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍ នៃសមថភាវនាកើនឡើង បីតិក៏ឆ្អែតស្កប់ក្នុងសេចក្តីស្ងប់នោះក្រៃលែងឡើង ធ្វើឲ្យសេចក្តីព្យាបាទ មួរម៉ៅចិត្ត កើតមិនបានក្នុងវាងនោះ។ ៤-សុខចេតសិក (សោមនស្សវេទនា) ជាបដិបក្ខដល់ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណៈ ពេលកំពុងនៅជាសុខក្នុងអារម្មណ៍របស់សមថភាវនា សេចក្តីក្តៅក្រហាយចិត្ត ការកង្វល់ចិត្ត និងសេចក្តីរាយមាយក្នុងអារម្មណ៍ដទៃ ក៏កើតមិនបាន ព្រោះកំពុងនៅជាសុខ ក្នុងសមថអារម្មណ៍ ក្នុងខណៈនោះនោះ។ ៥-ឯកគ្គតាចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ ព្រោះពេលសមាធិតាំងមាំក្នុងអារម្មណ៍ នៃសមថភាវនាហើយ ក៏មិនត្រេកអរក្នុង កាមអារម្មណ៍ណាៗឡើយ។
អចិន្តេយ្យ មាន៤	១១៤	អចិន្តេយ្យមាន៤គឺ : ១- គឺការប្រព្រឹត្តទៅនៃព្រះសព្វញ្ញុតញ្ញាណ ជាដើម ២-ឈានវិសយោ ឈានវិស័យ គឺឈានអភិញ្ញានៃអ្នកមានឫទ្ធិ ៣-កម្មវិបាកោ កម្មវិបាក គឺផលនៃកម្ម ៤-លោកចិន្តា ត្រិះរិះរឿងលោក ដូចគិតថាអ្នកណាហ្ន បង្កើតព្រះចន្ទ ព្រះអាទិត្យ ផែនដី មហាសមុទ្ទ អ្នកណាបង្កើតសត្វលោក សាងភ្នំព្រៃឈើ លតាវល្លិ ទាំងឡាយជាដើម
អជដាកាស	១៥៤	អជដាកាស បានដល់អាកាសមេឃ។
អឈានចិត្ត	១១	អកុសលចិត្ត១២ អហេតុកចិត្ត១៨ កាមាវចរ សោភណចិត្ត២៤ រួមជា៥៤ចិត្ត ហៅថា អឈានចិត្ត។
អតប្បា	១៤៩	អតប្បា ប្រែថា មិនក្តៅក្រហាយ (មានសេចក្តីស្ងប់ត្រជាក់)
អត្ថបដិសម្ភិទា	១៧៨	អត្ថបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងអត្ថ) ធម្មបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងធម៌)

		និរុត្តិបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងស័ព្ទពាក្យ បញ្ញត្តិភាសា) និងបដិភាណបដិសម្ភិទា (បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ) ហៅថា បដិសម្ភិទប្បត្តោ។ ចំណែកឯលោកដែល មិនបានបដិសម្ភិទា៤ ហៅថាអប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ។
អតិឥដ្ឋារម្មណ៍	៦៩	អតិឥដ្ឋារម្មណ៍ គឺអារម្មណ៍ជាទីប្រាថ្នាដ៏យ៉ាងក្រៃលែង បានដល់អារម្មណ៍ដូចសរីរៈរបស់ព្រះពុទ្ធ ស្នូរសៀងរបស់ព្រះពុទ្ធ ព្រះភិក្ខុសង្ឃ ព្រះពុទ្ធវចនគឺព្រះត្រៃបិដក អាចជាអតិឥដ្ឋារម្មណ៍ សំរាប់បុគ្គលអ្នកមានសទ្ធា មិនកំរើកបាន។
អទិន្នាទាន	៤២	អទិន្នាទានការកាន់យកវត្ថុរបស់របរដែលម្ចាស់គេមិនបានឲ្យ ឈ្មោះថា អទិន្នាទាន គឺលួចដោយ ថេយ្យចេតនា គឺចេតនាលួច។
អទោសចេតសិក		អទោសចេតសិក (មិនមួរម៉ៅ មិនគ្រោតគ្រាតប្រទូស្ត មានលក្ខណៈ អាការជាមិត្រ មេត្រីភាព -មេត្តា)
អធិមោក្ខ		ការដឹងជាក់ ការយល់ច្បាស់ ការជឿស៊ប់ចិត្ត (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦០៧)
អធិមោក្ខចេតសិក		អធិមោក្ខចេតសិក (ធ្វើចិត្តអោយតាំងចុះណែនក្នុងអារម្មណ៍)
អនុត្តរចិត្ត៨ដួង	១៨០	គឺ លោកុត្តរចិត្ត៨ដួង ដែលចែកជា លោកុត្តរកុសល៤ លោកុត្តរវិបាក៤
អនាគាមិមគ្គចិត្ត	១៦៧	ពាក្យថា អនាគាមិមគ្គចិត្ត(អនាគាមិមគ្គ-ចិត្ត)អន+អាគាមី+មគ្គ+ចត្តំ អនាគាមិមគ្គចិត្ត គឺមគ្គចិត្តដែលញ៉ាំងឲ្យបុគ្គល មិនចាំបាច់ត្រឡប់មកកាន់កាមលោកសូម្បីតែម្តងទៀតទេ។
អនាគាមិមគ្គចិត្ត	១៧១	អនាគាមិមគ្គចិត្ត លះបង់កាមាសវៈ១ កាមោឃៈ១ កាមយោគៈ១ ព្យាបាទកាយគន្ថៈ១ ព្យាបាទនីវរណៈ១ កាមច្ឆន្ទនីវរណៈ១ កាមរាគានុស័យ១ បដិឃានុស័យ១ កាមរាគសញ្ញោជនៈ១ បដិឃសញ្ញោជនៈ១ ទោសកិលេស១។
អនាគាមិមគ្គចិត្ត	១៧២	អនាគាមិមគ្គចិត្តលះ ១-ទោសមូលចិត្តបានទាំង ២ដួង។ ២- បិសុណាវាចា ផរុសវាចា និងព្យាបាទ។ ៣- សំយោជនៈបាន២គឺ កាមរាគៈ និងព្យាបាទ ដោយសមុច្ឆេទបហាន។
អនាគាមី ៥ប្រភេទ	១៧៨	១-អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយបរិនិព្វាន មុនពាក់កណ្តាល អាយុខេយ្យនៃភូមិនោះ។ ២-ឧបហច្ចបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយបរិនិព្វានកន្លងពាក់កណ្តាលអាយុខេយ្យ នៃភូមិនោះ។ ៣-អសង្ខារបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបរិនិព្វាន ដោយស្រួល មិនចាំបាច់ព្យាយាមច្រើន។ ៤-សសង្ខារបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបានដោយលំបាក ចាំបាច់ត្រូវ

		ព្យាយាមច្រើន ទើបបរិនិព្វាន ក្នុងទីនោះៗ ៥-បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិតាំង ពីសុទ្ធាវាសភូមិ ខាងក្រោមណាមួយ គឺអវិហាភូមិ (មានអាយុ១០០០មហាកប្ប)...
អនិដ្ឋារម្មណ៍	៨៥	អារម្មណ៍គឺបុគ្គលមិនប្រាថ្នាហើយ អារម្មណ៍មិនជាទីប្រាថ្នា (គីម តូ ទំ. ៩៤)
អនុស្សតិ១០	១៣៨	អនុស្សតិ ១០ គឺ : ១-រំលឹកដល់គុណព្រះពុទ្ធ ២-រំលឹកដល់គុណព្រះធម៌ ៣-រំលឹកដល់គុណព្រះសង្ឃ ៤-រំលឹកដល់គុណព្រះសីល ៥-រំលឹកដល់គុណព្រះទាន ៦-រំលឹកដល់គុណព្រះទេវតា ៧-រំលឹកដល់គុណព្រះនិព្វាន ៨-រំលឹកដល់សេចក្ដីស្លាប់ ៩-រំលឹកដល់គុណរាងកាយប្រជុំ ដោយអាការទាំង ៣២ ១០-រំលឹកដល់គុណខ្យល់ដង្ហើមចេញចូល
អនុស័យ:	១៧១	អនុស័យ: ធម៌ដែលដេកសម្ងំក្នុងខន្ធសន្តាន មាន៧គឺ កាមរាគានុស័យ ទិដ្ឋានុស័យ បដិឃានុស័យ ភវរាគានុស័យ មានានុស័យ វិចិកិច្ឆានុស័យ និងអវិជ្ជានុស័យ
អនោត្តប្បចេតសិក		អនោត្តប្បចេតសិក (មិនតក់ស្លុត មិនភ័យខ្លាចចំពោះអកុសលធម៌)
អនោឡារិកអារម្មណ៍	៨៥	គឺអារម្មណ៍ល្អិត អារម្មណ៍មិនរីករាយក្នុងអកុសលធម៌
អន្តរាបរិនិព្វាយី	១៧៨	អន្តរាបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណាមួយ ហើយបរិនិព្វាន មុនពាក់កណ្ដាលអាយុខេយ្យ នៃភូមិនោះៗ
អបចាយនមយ:	១០០	អបចាយនមយ: បុណ្យសំរេចដោយការគោរពថ្វាយបង្គំចំពោះអ្វីដែលគួរគោរព
អប្បនា		ការអែបនែប អែបផ្ទាប់ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៥០)
អប្បនាចិត្ត		ចិត្តដែលចុះស៊ប់ក្នុងអត្តឈាន (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៥០)
អប្បនាជវន		សន្ទុះចិត្តដែលស្ទុះទៅចាប់អារម្មណ៍ក្នុងអត្តឈាន (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៥០)
អប្បនាឈាន		ឈានដែលចុះស៊ប់ក្នុងអត្តតាមលំដាប់ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៥០)
អប្បនាវិថី (អធិប្បាយ)	១៥៦	អធិប្បាយអប្បនាវិថី ទី១-ភវង្គចលនៈ ទី២-ភវង្គុប្បច្ឆេទៈ ទី៣-មនោទ្វារាវជ្ជនៈ ទី៤-បរិកម្ម ៥-ឧបចារៈ ៦-អនុលោម ៧គោត្រភូ ទី៨-បឋម អរូបជ្ឈាន
អប្បនាសមាធិ		ការដំកល់ចិត្តស៊ប់មាំ ឬ ការទប់ចិត្តឲ្យតាំងនៅស្មើក្នុងអារម្មណ៍ ដែលប្រកបដោយអត្តឈាន (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៥០)
អប្បនាសមាធិ	១៣០	ពាក្យថាអត្តឈានៗនោះ ក៏សំដៅដល់ សភាវធម៌ដែលជាបច្ច័យ ឬជាគ្រឿងទ្រទ្រង់ គ្រឿងអាស្រ័យឲ្យចិត្តនោះចូលដល់ អប្បនាសមាធិនោះឯង។
អប្បនាសមាធិ (សំរេច អប្បនាឈាន)	១៤០	អប្បនាសមាធិ ចំរើនកម្មដ្ឋាន៣០ គឺ : ១-កសិណ១០ ២-អសុភ១០ ៣-អនុសតិ២ (កាយគតាសតិនិងអនាបានស្សតិ) ៤-ព្រហ្មវិហារ៤ ៥-អរូបឈាន៤ ព្រមទាំងអាហារេបដិកូលសញ្ញា១ និងចតុធាតុវវដ្ឋាន១។

អប្បមញ្ញាចេតសិក ២		*អប្បមញ្ញាចេតសិក ២ដួង* *១-ករុណាចេតសិក (ករុណាសត្វមានទុក្ខ មានការមិនបៀតបៀន)* *២-មុទិតាចេតសិក (ត្រេកអរដល់សត្វ ដែលដល់នូវសេចក្តីសុខ)*
អភិជ្ឈា	*៤៩*	*អភិជ្ឈា ធម្មជាតិដែលសំលឹងរំពៃនូវកណ្ឌៈរបស់អ្នកដទៃ ជាលក្ខណៈយ៉ាង នេះ ឈ្មោះថា អភិជ្ឈា។*
អភិញ្ញាចិត្ត	*៨៥*	*អភិញ្ញា= ប្រាជ្ញាជាគ្រឿងដឹងចំពោះ គុណជាតិបុគ្គលគប្បីដឹងច្បាស់* *(គីម តូ ទំ. ១៧២)*
អយោនិសោមនសិការៈ	*៣៣*	*អយោនិសោមនសិការោ នោះបានដល់ ការមិនពិចារណា អារម្មណ៍ ដែលមកខ្ទាំងខ្ទប់តាមទ្វារនោះៗឲ្យឃើញដឹងតាមសេចក្តីពិត មិនពិចារណាហេតុ មិនពិចារណាផល មិនពិចារណាសភាវៈ ខាងដើម ខាងចុងនៃធម៌នោះៗ ទើបជាហេតុឲ្យកើតមោហមូលចិត្ត ២ដួង។*
អរហត្ត	*១៦៨*	*ពាក្យថា អរហត្ត នោះជាឈ្មោះនៃផលទី៤។ មគ្គដែលជា ហេតុនៃព្រះអរហត្តនោះ ឈ្មោះថា អរហត្តមគ្គ។ ចិត្តដែលសម្បយុត្ត ដោយអរហត្តមគ្គនោះ ឈ្មោះថា អរហត្តមគ្គចិត្ត។*
អរហត្តមគ្គចិត្ត	*១៦៨*	*ពាក្យថា អរហត្តមគ្គចិត្ត (អរហត្តមគ្គចិត្តំ) អរហត្ត + មគ្គ + ចិត្តំ។* *ឈ្មោះថា ព្រះអរហន្ត ដោយអត្ថថា គួរដល់ការបូជាវិសេស ព្រោះភាពជា ព្រះទក្ខិណេយ្យ ឬបុគ្គលដ៏កំពូល។ ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថាអរហន្ត ដោយអត្ថថា កាំ (កាំកង់ដែលវិលទៅ)គឺកិលេស ឬកិលេសដែលជាកាំ នៃសង្សារចក្រ ត្រូវលោក កាច់បំបាក់អស់ហើយ។...មគ្គដែលជា ហេតុនៃព្រះអរហត្តនោះ ឈ្មោះថា អរហត្តមគ្គ។ ចិត្តដែល សម្បយុត្ត ដោយអរហត្តមគ្គនោះ ឈ្មោះថា អរហត្តមគ្គចិត្ត។*
អរហត្តមគ្គចិត្ត	*១៧១*	*អរហត្តមគ្គចិត្ត លះបង់អកុសលធម៌ ដែលនៅសល់ទាំងអស់ពីមគ្គចិត្ត ខាងក្រោម ដែលនៅមិនទាន់បានលះឲ្យអស់ទៅ។*
អរហត្តមគ្គចិត្ត	*១៧២*	*អរហត្តមគ្គចិត្តលះ : ១-សម្ផប្បលាបវាទ និងអភិជ្ឈា ២- អរហត្តមគ្គចិត្ត លះលោភមូលចិត្ត ៤ដួង គឺលោភទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្ត៤ និងលះមោហ មូលចិត្ត១ដួង គឺមោហាឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត១ សរុបបាន៥ដួង។*
អរហន្ត	*១៦៨*	*ម្យ៉ាងទៀត ឈ្មោះថាអរហន្ត ដោយអត្ថថា កាំ (កាំកង់ដែលវិលទៅ)គឺកិលេស ឬកិលេសដែលជាកាំ នៃសង្សារចក្រ ត្រូវលោក កាច់បំបាក់អស់ហើយ។*
អរហត្តមគ្គ លះសំយោជនៈ	*១៧២*	*អរហត្តមគ្គ លះសំយោជនៈខាងលើ ដែលសល់ពីមគ្គខាងក្រោមបានលះហើយ បាន៥ គឺ រូបរាគៈ អរូបរាគៈ មានៈ ឧទ្ធច្ចៈ និងអវិជ្ជា ដោយសមុច្ឆេទបហាន។*

អរហន្ត ២ប្រភេទ	១៧៨	ព្រះអរហន្ត ២ប្រភេទ ១-ព្រះអរហន្តដែលសំរេច ដោយបញ្ញាវិមុត្តិ ២-ព្រះអរហន្តដែលសំរេច ដោយចេតោវិមុត្តិ
អរហន្តអ្នកបញ្ញាវិមុត្តិ និង អរហន្តអ្នកចេតោវិមុត្តិ	១៧៨	ព្រះអរហន្តអ្នកបញ្ញាវិមុត្តិ មិនមានឈានលោកី ចំណែកព្រះអរហន្តអ្នកចេតោវិមុត្តិ មានឈានលោកី ខ្លះបានវិជ្ជា៣គឺ បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ចុតូបបាតញ្ញាណ និង អាសវក្ខយញ្ញាណ។ ខ្លះបានអភិញ្ញា៦ គឺឥទ្ធិវិធ (សំដែងឫទ្ធិបាន) ទិព្វសោត (ត្រចៀកទិព្វ) ចេតោបរិយញ្ញាណ (កំនត់ដឹងចិត្តអ្នកដទៃបាន) និងវិជ្ជា៣ជាគំរប់៦។
អរិយមគ្គ ប្រហារលះបង់	១៦៩	ការប្រហារលះបង់របស់អរិយមគ្គនោះ នឹងថាដោយកាលណាមួយក្នុង កាលទាំង ៣ក៏មិនបាន ព្រោះកិលេសចំណែកអតីតបានរលត់មុនទៅហើយ ចំណែកកិលេស អនាគតក៏មិនទាន់កើតដែរ ឯចំពោះកិលេសចំណែកបច្ចុប្បន្ន ក៏មិនមានប្រាកដ មានប្រាកដ តែលោកុត្តរកុសលប៉ុណ្ណោះ។
អរូបឈាន ៤	១៣៨	អរូបឈាន៤ : ១-អាកាសានញ្ចាយតនៈ អាកាសមិនមានទីបំផុត ២-វិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ វិញ្ញាណមិនមានទីបំផុត ៣-អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ អ្វីតិចតួចមិនមាន ៤-នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ វិញ្ញាណល្អិតប្រណិត ក្រៃពេក
អរូបឈាន ទី១ និង អប្បនាសមាធិ	១៥៦	កាលដាក់ចិត្តដល់អាកាសមិនមានទីបំផុតនោះរឿយៗទៅ ទីបំផុត អប្បនាសមាធិ ក៏កើតឡើង ដោយមានអាកាសដែលមិនមានទីបំផុតនោះជាអារម្មណ៍។ អាកាស ដែលមិនមានទីបំផុតនេះ ជាទីតាំងឲ្យកើតបឋមអរូបជ្ឈានទី១ ហៅថាអាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត ជាកសិណុគ្ឃាដិមាកាសបញ្ញត្តិ ដែលបានបើករូបកសិណ ចេញ ហើយជាអារម្មណ៍។
អរូបព្រហ្ម៤ភូមិ	១៦២	អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ កើតបានចំពោះតែក្នុងអរូបព្រហ្មភូមិ៤ប៉ុណ្ណោះ។
អរូបភូមិ៤		អរូបភូមិ៤ ឬអរូបព្រហ្ម ៤ភូមិ។ អរូបភូមិ ជាទីលំនៅរបស់អរូបព្រហ្ម៤ ជាព្រហ្មពួកមួយ ដែមានតែនាមធម៌ (វេទនា សញ្ញា សង្ខារ វិញ្ញាណ) គឺគ្មានរូបទេ។
អរូបលោក	១៦៨	អរូបលោក បានដល់ អរូបភូមិ៤ភូមិ
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត	១៦១	អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដូចនេះ កើតមានដល់ព្រះអរហន្តតែមួយពួកប៉ុណ្ណោះ បុថុជ្ជនក្តី ព្រះសេក្ខបុគ្គល៧ពួកក្តី ចំរើនអរូបឈាន៤ អរូបឈានចិត្តនេះ តែងតែជាកុសល មិនជាអរូបាវចរកិរិយាចិត្តឡើយ។ អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត ៤ដូង : ១-អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ ២-វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្តំ ៣-អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្តំ ៤-នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត

អរូបាវចរកុសលចិត្ត	១៥៣	អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ដួង ពាក្យថា អរូបាវចរចិត្តនោះ គឺជាចិត្តដែលប្រព្រឹត្តទៅ ក្នុងអារម្មណ៍នៃអរូបឈាន។ ពាក្យថា អរូបឈាន នោះសំដៅដល់ឈាន ដែលមិនសំលឹងនូវរូប ឬឈានដែលមិន មានរូបជាអារម្មណ៍ គឺបានដល់អារម្មណ៍៤ : អាកាស១ វិញ្ញាណ១ សេចក្តីមិនមានអ្វី១ សញ្ញា១។
អរូបាវចរចិត្ត (ធ្វើកិច្ច)		សូមអានពាក្យ : កិច្ច អរូបាវចរចិត្ត
អរូបាវចរចិត្ត (កន្ទង់នូវកសិណនិមិត្ត)	១៦៣	អរូបាវចរចិត្តនោះ តែងកន្ទង់នូវកសិណនិមិត្តដែលជាអារម្មណ៍នៃ បញ្ចមជ្ឈាន។ រួចទាញយកអាកាស ដែលបានដោយការបើកកសិណនិមិត្ត (កសិណុគ្ឃាដិមាកាស) នោះតែងកន្ទង់នូវអាកាសនោះ ដោយទាញយក វិញ្ញាណ ដែលប្រព្រឹត្តក្នុងអាកាសនោះ តែងកន្ទង់នូវវិញ្ញាណនោះ។
អរូបាវចរចិត(ដោយអារម្មណ៍)	១៦៣	អរូបាវចរចិត្តនេះ ដោយប្រភេទនៃអារម្មណ៍មាន៤ប្រការ
អរូបាវចរចិត្ត (សង្គហគាថា)	១៦៣	អរូបាវចរចិត្ត (ដោយសង្គហគាថា) អាលម្ពនប្បភេទេន ចតុធារុប្បមានសំ បុញ្ញបាកក្រិយាភេទា បុន ទ្វាទសធា ឋិតំ ប្រែថា: អរូបាវចរចិត្តនេះ ដោយប្រភេទនៃអារម្មណ៍មាន៤ប្រការ តែបើដោយសេចក្តី ផ្សេងនៃកុសល វិបាក និងកិរិយា ទើបមាន១២ដួង។
អរូបាវចរចិត្ត (នាំសត្វឲ្យទៅកើត)	១៦២	ក្នុងភូមិជាទីកើត៣១ភូមិនោះ អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ និងអរូបាវចរកិរិយា ចិត្ត៤ កើតបាន២៦ភូមិ (វៀរអបាយភូមិ៤និងអសញ្ញីសត្តភូមិ១)។ ចំណែក អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ កើតបានចំពោះតែក្នុងអរូបព្រហ្មភូមិ៤ប៉ុណ្ណោះ។
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត	១៦០	អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួង ជាផលរបស់អរូបាវចរកុសលចិត្ត គឺ អាកាសានញ្ចាយតនកុសល មានអាកាសមិនមានទីបំផុតជាអារម្មណ៍ អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត ក៏មានអាកាស មិនមានទីបំផុតជាអារម្មណ៍ដូចគ្នាដែរ។
អរូបាវចរសោភណចិត្ត១២	១៥៣	អរូបាវចរសោភណចិត្ត១២ដួងគឺ ១-អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ដួង ២-អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួង ៣-អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ដួង
អលោភចេតសិក		អលោភចេតសិក (មិនជាប់ជំពាក់ក្នុងអារម្មណ៍)
អវត្ថានភូមិ	១៧៤	អវត្ថានភូមិ (មិនមានភូមិប្រចាំរបស់ខ្លួន)កើតបាន២៦ភូមិ វៀរអបាយភូមិ៤ អសញ្ញាសត្តាភូមិ១។
អវត្ថានភូមិ	១៨៦	អវត្ថានភូមិ ឬចិត្តមិនមានភូមិកើត របស់ខ្លួនមាន ៨ដួង
អវិជ្ជា	៦២	អវិជ្ជានេះ ព្រះអង្គត្រាស់ថា ជា**សិរសារបស់កិលេសទាំងពួង** ជាប្រធានរបស់កិលេស ជាបច្ច័យនៃសំសារវដ្ត ដកបានដោយលំបាក លះបានដោយកម្រ ធ្វើយ៉ាងណាទើបដល់កិរិតអវិជ្ជាបាន ព្រោះអាស្រ័យដោយនេះ ទើបចាំបាច់យ៉ាង

		ក្រៃលែង ដែលអ្នកមានបញ្ញាទាំងឡាយ គួរសិក្សាព្យាយាមប្រឹងប្រែងរៀនសូត្រតទៅ។
អវិហា	១៤៩	អវិហា ប្រែថា មិនវិនាសបាកសម្បត្តិ។
អសង្ខតធម	២	អសង្ខតធម៌ ធម៌ដែលមិនមានបច្ច័យតាក់តែង គឺព្រះនិព្វាន។
អសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង	១៨៤	អសង្ខារិកចិត្ត១៧ដួង គឺ : លោភមូលចិត្ត ជាអសង្ខារិក៤ដួង ទោសមូលចិត្ត ជាអសង្ខារិក១ដួង និងសោភណកាមាវចរចិត្ត ជាអសង្ខារិក១២ដួង (៤+១+១២=១៧) រួមទាំងអស់ ១៧ដួង
អសំខារិក:	១៨	ពាក្យថា អសំខារិក: ប្រែថា មិនមានការដឹកនាំឲ្យកើតឡើង ដោយកាយ ឬដោយវាចា គឺ មានកម្លាំងក្លៀវក្លាដោយខ្លួនឯង។
អសង្ខាបរិនិព្វាយី	១៧៨	អសង្ខាបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិណា មួយ ហើយសំរេចព្រះអរហត្តបរិនិព្វានដោយស្រួល មិនចាំបាច់ព្យាយាមច្រើន។
អសញ្ញីសត្ត		អសញ្ញីសត្ត ឬសត្វ ឬព្រហ្មពួកមួយ មានរូប តែមិនមានសញ្ញា (ដែលឥតសញ្ញា ដែលគ្មានគ្រឿងចំណាំ) កើតនៅព្រហ្មលោកជាន់ទី១១ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៦៩២)។ ព្រហ្មពួកមួយនេះ គ្មានសញ្ញា ជាការដឹង ចងចាំអ្វីទេ។
អសំវរ:	៥៧	ការមិនសង្រួម ការមិនរវាំង (គីម តូ ទំ. ២៣៨)
អហិរិកចេតសិក		អហិរិកចេតសិក (មិនខ្មាស់ មិនខ្ពើមអកុសលធម៌)
អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈានទី៣	១៥៨	អាកិញ្ចញ្ញាយតន: គឺ ន + អាកិញ្ចន + អាយតន មានន័យថា ជាអាយតន: មួយកន្លែង ដែលវិញ្ញាណសូម្បីបន្តិចក៏រមែងមិនមាន។
អាសវ:		អាសវ: ធម៌ដែលត្រាំក្នុងខន្ធសន្តាន មាន៤ គឺកាមាសវ: ភវាសវ: ទិដ្ឋាសវ: និង អវិជ្ជាសវ:។
អាហារេបដិកូលសញ្ញា	១៣៨	អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ : សេចក្តីសំគាល់នូវអាហារថាជារបស់គួរខ្ពើមរអើម។
អហេតុកកិរិយាចិត្ត	៦៤	អហេតុកកិរិយាចិត្ត (មិនមែនហេតុមិនមែនផល) ៣ដួង
អហេតុកចិត្ត	៨០	អហេតុកចិត្តនោះសំដៅដល់ចិត្តដែលមិនមាន សម្បយុត្តហេតុ គឺមិនមានលោភ: ទោស: មោហ: អលោភ: អទោស: អមោហ: កើតរួមជាមួយ។
អហេតុកចិត្ត ១៨ (ទ្វាររបស់)		ទ្វាររបស់អហេតុកចិត្ត ១៨ : ១-ចក្ខុវិញ្ញាណ២ដួង កើតតាមចក្ខុទ្វារ ២-សោតវិញ្ញាណ២ដួង កើតតាមសោតទ្វារ ៣-ឃានវិញ្ញាណ២ដួង កើតតាមឃានទ្វារ ៤-ជិវ្ហាវិញ្ញាណ២ដួង កើតតាមជិវ្ហាទ្វារ ៥-កាយវិញ្ញាណ២ដួង កើតតាមកាយទ្វារ ៦-បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង កើតតាមបញ្ចទ្វារ ៧-សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង កើតតាមបញ្ចទ្វារ ៨-មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង កើតតាមទ្វារទាំង៦ ៩-សន្តីរណចិត្ត ៣ដួង អាស្រ័យកើតតាមទ្វារទាំង៦ ១០-ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង កើតតាមទ្វារទាំង៦

អហេតុកចិត្ត (ឈ្មោះ)		សូមអានពាក្យ : ចក្ខុវិញ្ញាណសម្បយុត្ត
អហេតុកចិត្ត១៨ ជាវិញ្ញាណធាតុ៧	៧៩	អហេតុកចិត្ត១៨ ជាវិញ្ញាណធាតុ៧ : ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណ១០ដួង ជាវិញ្ញាណធាតុ៥ដួង សម្បដិច្ឆន្នចិត្ត២ដួង បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង ជាមនោធាតុ១ៗ សន្តីរណចិត្ត៣ដួង មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១ដួង ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ១ៗ
អហេតុកកុសលវិបាក៨	១០៩	បណ្តាអហេតុកកុសលវិបាក៨នោះ មានអហេតុកកុសលវិបាកឧបេក្ខាសន្តីរណចិត្ត១ដួង ធ្វើបដិសន្ធិកិច្ចក្នុងមនុស្សភូមិ១ ក្នុងចាតុម្មហារាជិកាភូមិ១ ហើយក្នុងបវត្តិកាល អហេតុកកុសលវិបាកចិត្តទាំង៨ដួង កើតឡើងទទួលផលរបស់កុសលកម្ម ក្នុងកាមភូមិ១១ និងក្នុងរូបភូមិ១៥ (វៀរអសញ្ញ សត្តាភូមិ) តាមសមគួរ ដល់ទ្វារនិងអារម្មណ៍ៗ
អហេតុកចិត្ត	៦៤	ចិត្តដែលមិនប្រកបដោយហេតុ ជាអហេតុកចិត្តៗ មួយថ្ងៃៗមានអហេតុកចិត្តកើតច្រើនណាស់ៗ ខណៈដែលឃើញ ឮ ធុំក្លិន ដឹងរស ដឹងផោដ្ឋព្វៈនោះ អហេតុកចិត្ត កើតមុន សហេតុកចិត្ត (កុសល ឬអកុសលចិត្ត)ៗ
អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត	៦៤	អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត (ផលរបស់កុសលកម្ម) ៨ដួង សូមមើល : កុសលវិបាកចិត្ត៨
អហេតុកចេតសិក		ចេតសិកណាដែលមិនមានចេតសិកជាហេតុ៦ (លោភៈ ទោសៈ មោហៈ អលោភៈ អទោសៈ អមោហៈ) កើតរួមជាមួយផងទេ ចេតសិកនោះ គឺជាអហេតុកចេតសិកៗ (សុចិន្ត ទំ. ២៧៧)
អហេតុកទិដ្ឋិ	២២	អហេតុកទិដ្ឋិ យល់ថាអ្វីៗទាំងអស់មិនមានហេតុ (របស់គ្រូមក្ខលិគោសាល) គឺបដិសេធផលដែលកើតពីការធ្វើ កម្មមិនមាន ផលនៃកម្មមិនមាន

អាកាស	១៥៤	អាកាសមាន៤ប្រការ គឺអជដាកាស១ បរិច្ឆិន្នាកាស១ កសិណុគ្ឃាដិមាកាស១ និង បរិច្ឆេទាកាស១។
អាកាស (មិនមានទីបំផុត)	១៥៦	អាកាស មិនមានទីបំផុត (អាកាសោ អនន្តោ)។ ក្នុងខណៈចិត្តគិតដល់នូវអាកាសមិនមានទីបំផុតនេះ ពេលនោះនៅមានរូបនិមិត្តដែលពង្រីកផ្សាយទៅដែរ ទាំងឧបចារសមាធិ ក៏កើតឡើងជាលំដាប់។
អាកាសានញ្ចៈ	១៥៤	គឺអាកាសានន្តៈ អាកាសានន្តៈ បានដល់អាកាសបើក ដកកសិណចេញ។
អាកាសានញ្ចាយតនៈ	១៥៤	អាកាសានញ្ចាយតនៈ បានដល់កសិណុគ្ឃាដិមាកាសប៉ុណ្ណោះ មិនបានសំដៅដល់អាកាសនៃអាកាសកសិណទេ។
អាឃាតវត្ថុ១០ប្រការ	២៩	អាឃាតវត្ថុ១០ប្រការ គឺ អាឃាតគេថា :១-បានធ្លាប់ធ្វើសេចក្តីវិនាស ដល់យើង ២-កំពុងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់យើង ៣-នឹងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់យើង ៤-ធ្លាប់បានធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នក ដែលយើងស្រឡាញ់ ៥-កំពុងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នកដែលយើងស្រឡាញ់ ៦-នឹងធ្វើនូវសេចក្តីវិនាសដល់អ្នកដែល យើងស្រឡាញ់ ៧-ធ្លាប់បានធ្វើនូវប្រយោជន៍ ឲ្យដល់អ្នក ដែលយើងស្អប់ ៨-កំពុងធ្វើនូវប្រយោជន៍ដល់អ្នកដែលយើងស្អប់ ៩-នឹងធ្វើនូវប្រយោជន៍ដល់ អ្នកដែលយើងស្អប់ ១០-មិនសមគួរ ដូចជាខណៈដែលដើរជំពប់ ឬជាន់ភ្លើង ជាដើម។
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី (របស់មន្ទបុគ្គល)	១៥៦	អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី ជាវិថីរបស់មន្ទបុគ្គល ដែលរមែងកើតតាមលំដាប់នេះ : ១-ភវង្គចលនៈ ២-ភវង្គុបច្ឆេទៈ(លេខ១និង២ ជាចិត្តផុតវិថី) ៣-មនោទ្វារាវជ្ជន ៤-បរិកម្ម ៥-ឧបចារៈ ៦-អនុលោម ៧-គោត្រភូ (លេខ៦និង៧ គឺមហាកុសលឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត២ដួង) ៨-បឋមអរូបជ្ឈាន (គឺអាកាសនញ្ចាយតនកុសលចិត្ត) ភវង្គបាត : ចិត្តជាភវង្គ។
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី (របស់តិក្ខបុគ្គល)	១៥៦	អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិថី ជាវិថីរបស់តិក្ខបុគ្គល ដែលប្រព្រឹត្តទៅយ៉ាងនេះ : ១-ភវង្គចលនៈ ២-ភវង្គុបច្ឆេទៈ(លេខ១និង២ ជាចិត្តផុតវិថី) ៣-មនោទ្វារាវជ្ជន ៤-ឧបចារៈ ៥-អនុលោម ៦-គោត្រភូ (លេខ៤ ៥និង៦ គឺមហាកុសលឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត២ដួង) ៧-បឋមអរូបជ្ឈាន (គឺអាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត) ភវង្គបាត : ចិត្តជាភវង្គ។
អារម្មណ៍ (របស់ចិត្ត)	១២	អារម្មណ៍របស់ចិត្តមាន៦ គឺ រូបារម្មណ៍១ សទ្ទារម្មណ៍១ គន្ធារម្មណ៍១ រសារម្មណ៍១ ផោដ្ឋព្វារម្មណ៍១ និងធម្មារម្មណ៍១។
អារម្មណ៍ ជាព្រះនិព្វាន		សូមអានពាក្យ : ចិត្ត(ទទួលព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍)
អារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្ត	១៤០	ដោយអារម្មណ៍ ក្នុងចំណោមកម្មដ្ឋាន៤០ទាំងនេះ កម្មដ្ឋាន២២ គឺកសិណ១០ អសុភ១០ អានាបានស្សតិ១ កាយគតាសតិ១ មានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្ត។

		កម្មដ្ឋាន១៨ ទៀតមិនមានអារម្មណ៍ជាបដិភាគនិមិត្តឡើយ។
អារម្មណូបនិជ្ឈាន	១៣៨	អារម្មណូបនិជ្ឈាន បានដល់សមាបត្តិ៨ សូមមើលពាក្យ : សមាបត្តិ៨
អាសវៈ	៣៣	ពាក្យថា អាសវៈ នោះបានដល់កិលេសដែលជាគ្រឿងដេកត្រាំនៅក្នុងចិត្ត សន្ដាន មាន៤ ប្រភេទ គឺ : ១-កាមាសវៈ អាសវៈគឺកាម បានដល់សេចក្ដីស្រឡាញ់ពេញចិត្ត ក្នុងរូប សំលេង ក្លិន រស ផោដ្ឋព្វៈ និងធម្មារម្មណ៍។ ២-ភវាសវៈ អាសវៈគឺភពបានដល់ការត្រេកអរជាប់ជំពាក់ចិត្តក្នុងភព។ ៣-ទិដ្ឋាសវៈ អាសវៈគឺទិដ្ឋិ បានដល់មិច្ឆាទិដ្ឋិទាំងអស់។ ៤-អវិជ្ជាសវៈ អាសវៈ គឺអវិជ្ជា បានដល់សេចក្ដីល្ងង់ខ្លៅ មិនដឹងពិត ក្នុងសភាវៈទាំងពួង។
ឥស្សាចេតសិក		ឥស្សាចេតសិក (ប្រណែន ឫស្យានឹងទ្រព្យសម្បត្តិ រូបសម្បត្តិ និង គុណសម្បត្តិអ្នកដទៃ)
ឧ		
ឧគ្គហនិមិត្ត		ឧគ្គហនិមិត្ត គឺនិមិត្តរបស់បបរិកសិណ ដែលប្រាកដតាមផ្លូវមនោទ្វារ ស្មើដូចខណៈដែលបើកភ្នែក (សុចិន្ត ទំ. ៤៩៤)
ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ	១៨	ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ សេចក្ដីយល់ខុសថា សត្វស្លាប់ហើយសូន្យមិនកើតទៀត។
ឧត្តប្បចេតសិក		ឧត្តប្បចេតសិក (តក់ស្លុតភ័យខ្លាច នូវទោសរបស់អកុសលធម៌)
ឧទ្ធច្ចៈ	៣២	ជាភាវៈនៃចិត្តដែលរវើយរវាយ។ ចិត្តដែលប្រកបនឹងឧទ្ធច្ចៈ ឈ្មោះថា ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត។ ឧទ្ធច្ចៈជាអកុសលចេតសិកកើតទូទៅ ក្នុងអកុសលចិត្ត ប៉ុន្តែជាប្រធាន ក្នុងសម្បយុត្តធម៌ ក្នុងមោហមូលចិត្តដួងទី២ គឺជា ឧទ្ធច្ចនីវរណៈ។
ឧទ្ធច្ចចេតសិក		ឧទ្ធច្ចចេតសិក (រាយមាយ មិនស្ងប់ក្នុងអារម្មណ៍)៥២-ឯកគ្គតាចេតសិក (តាំងមាំក្នុងអារម្មណ៍ ផ្គង់ចិត្តឲ្យមានអារម្មណ៍តែ១)
ឧទ្ធច្ចៈ (លក្ខណៈ)	៣៧	លក្ខណាទិចតុក្កៈរបស់ឧទ្ធច្ចៈ ១-មានការមិនស្ងប់ជាលក្ខណៈ ២-ការមិនតាំងនៅ (ក្នុងអារម្មណ៍តែមួយ) ជាកិច្ច ៣-មានការភ័ន្តភាំងញាប់ញ័រ ជាអាការប្រាកដ ៤- មានការធ្វើទុកក្នុងចិត្តមិនដោយឧបាយ ល្អិតល្អន់ ជាបទដ្ឋាន
ឧទ្ធច្ចៈ (ហេតុលះ)	៣៧	ធម៌ដែលជាហេតុលះឧទ្ធច្ចៈ៦ប្រការ : ១-ជាអ្នកស្ដាប់បានច្រើន ២-ជាអ្នក សាកសួរ ៣-ជាអ្នកដឹងទូទៅក្នុងព្រះវិន័យ ៤-ជាអ្នកពេញចិត្តក្នុងធម៌របស់ ព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់ ៥-ជាអ្នកមានមិត្តល្អ ៦-មានកថាដែលជាសប្បាយៈ
ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ	១៣០	ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ ដូចភាជនៈដាក់ទឹកដែលត្រូវខ្យល់ ធ្វើឲ្យញ័ររញ្ជួយ
ឧទ្ធច្ច កុក្កុច្ចៈ (លះបង់)	១៣៦	ឧទ្ធច្ច កុក្កុច្ចៈ លះបង់ចេញដោយវិក្ខម្ភនទិស្សរណៈ (សមថកម្មដ្ឋានណាមួយ)

		និងដោយសមុច្ឆេទនិស្សរណៈ គឺកុក្កុច្ចៈដោយអនាគាមិមគ្គ។ ឯឧទ្ធច្ចៈដោយអរហត្តមគ្គ។
ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី	១៧៨	ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិតាំង ពីសុទ្ធាវាសភូមិខាងក្រោមណាមួយ ...
ឧបក្កិលេស		ធម៌ជាគ្រឿងចូលទៅសៅហ្មង (គីម តូ ទំ. ៣៤៧)
ឧបចារសមាធិ (សំរេចឧបចារឈាន)	១៤០	ឧបចារសមាធិ ចំរើនអនុស្សតិ៨ (វៀរ កាយគតាសតិ និងអនាបានស្សតិ) អាហារេបដិកូលសញ្ញា១ ចតុធាតុវវដ្ឋាន១ រួមជា១០នេះ ជាកម្មដ្ឋានដែលអាចនាំមកបានត្រឹមតែឧបចារឈាន ។
ឧបធិ		កិលេសជាគ្រឿងចូលទៅទ្រទុក ជាឈ្មោះកិលេស៤យ៉ាង ១-កាមុបធិ ២-ឧបធិពន្ធន ៣-ឧបធិវិវេក ៤-ឧបធិសម្បទា (គីម តូ ទំ. ៣៥២)
ឧបមាបីតិ និងសុខ	១៣៤	បីតិ ប្រៀបដូចជាក្នុងករណីដែលបុគ្គលនឿយហត់កណ្ដាលផ្លូវកន្ដារ បានឃើញបានឮសំលេងទឹកហូរក្នុងព្រៃជាដើម (មិនទាន់បានផឹក) ក៏កើតបីតីរីករាយចិត្តថាយើងនឹងបានផឹក បានមុជជំរះរាងកាយឲ្យសប្បាយ។ ឯចំណែកសុខនោះប្រៀបដូចបុគ្គល ដែលបានជ្រកម្លប់ បានផឹក បានងូតមុជតាមសប្បាយ។
ឧបហច្ចបរិនិព្វាយី	១៧៨	ឧបហច្ចបរិនិព្វាយី បានដល់ព្រះអនាគាមី អ្នកបដិសន្ធិក្នុងសុទ្ធាវាសភូមិ ណាមួយ ហើយបរិនិព្វាន កន្លងពាក់កណ្ដាលអាយុខយ្យ នៃភូមិនោះ។
ឧបាទាន	១៧១	ឧបាទានៈ ធម៌ដែលជាគ្រឿងប្រកាន់មាន ៤ គឺ កាមុបាទាន ទិដ្ឋុបាទាន សីលព្វតុបាទាន និងអត្តវាទុបាទាន
ឧបាទានក្ខន្ធ	៤	ពាក្យថា ឧបាទានក្ខន្ធ សំដៅយកខន្ធណាដែលប្រព្រឹត្តប្រកបនឹងអាសវៈជាបច្ច័យដល់ ឧបាទាន នេះហៅថាឧបាទានក្ខន្ធ។ បរមត្ថធម៌៣ជាខន្ធ៥ហើយខន្ធ៥ជាបរមត្ថធម៌៣ : ១-រូបក្ខន្ធ បានដល់រូបបរមត្ថ២៨ ២-វេទនាខន្ធ បានដល់វេទនាចេតសិក១ ៣-សញ្ញាខន្ធ បានដល់សញ្ញាចេតសិក១ ៤-សង្ខារក្ខន្ធ បានដល់សង្ខារចេតសិក៥០ ៥-វិញ្ញាណក្ខន្ធ បានដល់ចិត្តបរមត្ថ ៨៩-១២១
ឧបាទាយរូប	៦៤	ចក្ខុវិញ្ញាណកើតរួមនឹងឧបេក្ខាវេទនា ព្រោះអាស្រ័យដោយរូប ជាឧបាទាយរូបប៉ះខ្ទប់ នឹងចក្ខុបសាទដែលជាឧបាយទាយរូបដែរ (មិនមែនជាមហាភូមិរូបប៉ះខ្ទប់នឹងមហាភូតរូប) មានកម្លាំងតិចណាស់។
ឧបបាតិក ឬ ឱបបាតិក	៩៩	ដែលកើតឯង សត្វដែលចាប់កំណើតឯងៗ (វចនានុក្រមខ្មែរ ទំ. ១៨០៣)
ឯ		
ឯកគ្គតា		ឯកគ្គតានៃចិត្តនោះ មានវចនត្ថៈថា នានាលម្ពវិក្ខេបាភាវេន ឯកំ អារម្មណ អគ្គំ

		ឥមស្សាតិ ឯកគ្គំ ចិត្តំ តស្ស ភាវោ ឯកគ្គតា សមាធិ ចិត្តដែលឈ្មោះថា ឯកគ្គ ដោយអត្ថថា មានអារម្មណ៍តែមួយ ព្រោះមិនមានការរាយមាយក្នុងអារម្មណ៍ផ្សេងៗ ភាវៈនៃចិត្តមាន អារម្មណ៍ តែមួយនោះឈ្មោះថា ឯកគ្គតា គឺសមាធិ។ ឯកគ្គតានៃចិត្តនេះ ប្រហារនូវកាមឆន្ទនីវរណៈ។
ឯកគ្គតាចេតសិក (ជាបដិបក្ខ)		ឯកគ្គតាចេតសិក ជាបដិបក្ខដល់កាមច្ឆន្ទនីវរណៈព្រោះពេលសមាធិតាំងមាំក្នុង អារម្មណ៍ នៃសមថភាវនាហើយ ក៏មិនត្រេកអរក្នុង កាមអារម្មណ៍ណាៗឡើយ។ (សុចិន្ត ទំ. ៥០១)
ឯកពីជីសោតបន	១៧៦	ឯកពីជីសោតបន្ន ឈ្មោះថា ឯកពីជី ព្រោះអត្ថថា មានពូជ (ការកើត) ១ជាតិទៀត គឺព្រះសោតាបន្ន កើតឡើងតែមួយជងទៀត ក៏បានសំរេចនូវ អរហត្តផល ហើយបរិនិព្វាន។
ឱ		
ឱឃៈ	១៧១	ឱឃៈ ធម៌ដែលប្រៀបដូចអន្លង់ទឹកញ៉ាំងសត្វឲ្យលិចលង់ក្នុងសង្សារវដ្ត មាន៤គឺ កាមោឃៈ ភវោឃៈ ទិដ្ឋោឃៈ និងអវិជ្ជោឃៈ
ឱបបាតិក		សូមអានពាក្យ : ឱបបាតិក

របៀបប្រើ អ៊ិនដិច

ក្នុងទំព័រនេះ ខ្ញុំនឹងជំរាបមិត្រអ្នកអាន អំពីរបៀបប្រើប្រាស់អ៊ិនដិចនិងផលប្រយោជន៍របស់អ៊ិនដិច។

ទី១ ស្តីពីរបៀបប្រើប្រាស់អ៊ិនដិច

ខ្ញុំបានព្យាយាមស្រង់ពាក្យសំខាន់ៗ ក្នុងសៀវភៅបរិច្ឆេទទី១នេះ យកមករៀបចំតាមលំដាប់អក្ខរក្រម។ ឧទាហរណ៍ ពាក្យថា ទ្វារវិមុត្តិ១៦៣ នីវរណធម៌១៧១ និងពាក្យថា កម្មដ្ឋាន៤០ ទំ.១៤០។ លេខ១៦៣ និងលេខ១៧១ គឺជាលេខទំព័រយោងទៅដល់ពាក្យនោះ។ ចំណែកឯពាក្យថា កម្មដ្ឋាន ដោយសារមានលេខ៤០ ទើបខ្ញុំដាក់អក្សរកាត់ថា ទំ. ក្នុង ន័យថា ទំព័រ១៤០ ដើម្បីកុំឲ្យច្រឡំថា លេខ៤០ទៅជាលេខទំព័រ។ ចំពោះពាក្យថា កាមភូមិ ១១៦ ១៨៥ ១៨៦ គឺមានលេខទំព័រដល់ទៅបីដង គឺ ទំព័រ ១១៦ ទំព័រ ១៨៥ និង ទំព័រ ១៨៦។

ទី២ ស្តីពីផលប្រយោជន៍របស់អ៊ិនដិច

ជាទូទៅសៀវភៅ ដែលអធិប្បាយអំពីវិជ្ជាពិបាកៗ មានអត្ថស៊ីជម្រៅ ដូចជាព្រះអភិធម្មជាដើម គប្បីមានអ៊ិនដិច ព្រោះអ៊ិនដិចអាចបានជាជំនួយដល់ការសិក្សាធម្មតា ព្រមទាំងការសិក្សាស្រាវជ្រាវផង ។ លោកអ្នកអានខ្លះ លោកមិនត្រូវការអានពីទំព័រទី១ដល់ចុងចប់ទេ តែលោកត្រូវការសេចក្តីពន្យល់ខ្លះៗអំពីសព្ទផ្សេងៗ។ អ្នកអានប្រភេទនេះ ត្រូវការបញ្ជីអ៊ិនដិចខ្លាំងណាស់។

ចំពោះអ្នកសិក្សាព្រះអភិធម្ម ពីបរិច្ឆេទទី១រហូតដល់ចប់ ត្រូវការអ៊ិនដិចក្នុងសៀវភៅគ្រប់បរិច្ឆេទទាំងអស់ ព្រោះត្រូវការបញ្ជាក់ឡើងវិញ លើសព្ទទាំងឡាយ ដែលបានពន្យល់

រួចហើយ តែលោកដែលជាអ្នករៀននោះភ្លេចបាត់ទៅ។ ចំណែកឯលោកគ្រូបង្រៀនព្រះធម៌ ឬសំដែងព្រះធម្មទេសនា ត្រូវការផ្នែកខ្លះៗនៃបរិច្ឆេទទី១នេះ ដើម្បីយកទៅទេសនា ឬធ្វើជាមេរៀន។ លោកគ្រូទាំងនោះ អាចរកឃើញភ្លាមតាមរយៈ ទំព័ររបស់អ៊ិនដិច។

បែបមួយទៀត គឺលោកអ្នកសិក្សាមានការចងចាំដែរ តែគ្រាន់តែប្រហាក់ប្រហែល ស្រពិចស្រពិល លើពាក្យនោះ ឬសព្ទនោះ តើធ្វើដូចម្តេចនឹងរកឃើញ។ ម្យ៉ាងទៀតលោកអ្នកសិក្សា បានស្វែងរកហើយ តាមរយៈមាតិការឿង ប៉ុន្តែពុំបានជួបប្រទះសោះ ម្ល៉ោះហើយ មានតែអាងទៅលើទំព័ររបស់អ៊ិនតែប៉ុណ្ណោះ។
ជាទូទៅលោកអ្នកទិញសៀវភៅថ្មីៗ គេត្រូវការមើលមាតិការឿង និងអ៊ិនដិចជាដំបូង។ លោកអ្នកខ្លះទៀត មុននឹងសំរេចទិញ គេតែងតែអាន សេចក្តីផ្តើមនិងសេចក្តីបញ្ចប់។ បើពុំនោះសោតទេ គេតែងតែស្វែងរកអាន អត្ថបទសិក្សារិះគន់លើស្នាដៃនោះៗ ជាមុនសិន។

ខ្ញុំសង្ឃឹមថា សៀវភៅបរិច្ឆេទភាគទី១នេះ នឹងបានជាជំនួយ ដល់លោកអ្នកសិក្សាព្រះអភិធម្ម ជាលើកដំបូងដូចខ្ញុំដែរ។ ខ្ញុំបានចំណាយធនធានផ្ទាល់ខ្លួន ព្រមទាំងខិតខំចំណាយពេលវេលាពេញពីរឆ្នាំ ក្នុងកិច្ចការរៀបចំ ផ្ទៀងផ្ទាត់តាមសំណៅដៃរបស់ លោកគ្រូ រស់ សុផាត ព្រមទាំងធ្វើឲ្យបានជាសៀវនេះ។ សូមលោកអ្នកអាន មេត្តាខន្តីអភ័យទោស លើការខុសឆ្គងផ្សេងៗ ដូចជា អក្ខរាវិរុទ្ធជាដើម ក្នុងការវាយដោយប្រើកុំព្យូទ័រ។

សូមព្រះអង្គ លោកអ្នកសិក្សាព្រះអភិធម្ម ដែលបានអាន ឬសិក្សាបរិច្ឆេទទី១នេះ ហើយបានជួបប្រទះនូវកំហុសទាំងឡាយ មេត្តាផ្តល់ព័ត៌មាន ដល់ខ្ញុំព្រះករុណាខ្ញុំបាទដោយផ្ញើព័ត៌មានទាំងនោះ ទៅ mebon77@hotmail.com ដោយអនុគ្រោះ។ ខ្ញុំព្រះករុណាខ្ញុំបាទនឹងពិគ្រោះ ជាមួយលោកគ្រូ រស់ សុផាត និងលោកគ្រូ ប៊ុត សាវង្ស ដើម្បីកែតម្រូវលំអតទៅខាងមុខទៀត។

អ៊ិនដិច
ពាក្យសំខាន់ៗក្នុងសៀវភៅអភិធម្មត្ថសង្គហៈ
បរិច្ឆេទទី១

ក

កត្តព្វកម្មសុទិដ្ឋានិសំសតា២៥
កថាវត្ថុអដ្ឋកថា១៧០
កម្ម៣ ទំ.៨៩
កម្មសុចិណ្ណវសិតា២៥
កល្លកាយចិត្តតា២៥
កម្មជរូប១០៩
កម្មដ្ឋាន៤០ទំ.១៤០
កម្មដ្ឋាន១៩ទំ.១៤១
កម្មដ្ឋាន៨ទំ.១៤២
កម្មដ្ឋាន៨គឺព្រហ្មវិហារ៤វណ្ណ
ករុណា១៣៩
កម្មដ្ឋាន៨សមគួរដល់ទោសចរិត១៤២
កម្មដ្ឋាន៤សមគួរដល់បុគ្គលជា
កម្មទ្វារ៣ ទំ.១០០
កម្មវិបាកោ១១៤
កម្មស្សកតាបញ្ញា៩៩
កម្មស្សកតាសម្មាទិដ្ឋិ១០ទំ.៩៩
កម្មសមង្គិតា១១៥
កសិណ៤ទំ.១៤២
កសិណ៩(វៀរអាកាសកសិណ)១៥៤
កសិណជាបរិត្តារម្មណ៍សមគួរដល់វិតក្ក
ចរិត១៤២
កសិណជាអប្បមាណារម្មណ៍សមគួរ
ដល់មោហចរិត១៤២
កសិណនិមិត្ត១៦៤
កសិណ៩ទំ.១៤២
កសិណ១០ទំ.១៤០
កសិណ១០ជាបច្ច័យដល់អភិញ្ញា១៤២
កសិណុគ្ឃាដិមាកាស១៥៤
កសិណុគ្ឃាដិមាកាសបញ្ញត្តិ១៥៥ ១៥៧
កាន់យកដោយការស្តាប់១៤១
កាន់យកដោយការប៉ះខ្ទប់១៤១
កាន់យកដោយភ្នែកមើល១៤១
កាត់ផ្តាច់ដោយអរិយមគ្គ៩១
កាមឆន្ទៈ១៣៧
កាមឆន្ទៈ(ទឹកលាយដោយពណ៌) ១៣០
កាមឆន្ទនីវរណៈ១៣៧
កាមសុគតភូមិ៧ទំ.១២៩
កាមសោភណកិរិយា(និយមន័យ)១២០
កាមសោភណកុសល១០៧
កាមភូមិ១១ភូមិ១៦៨

កាមភូមិ ១១៦ ១៨៥ ១៨៦
កាមភូមិ(ឬហៅថាកាមាវចរចិត្ត)១៨៤
កាមវិតក្កៈ២៤
កាមារម្មណ៍១២៧
កាមលោក១៦៨
កាមាវចរ៥៤ដួង ជាកាមភូមិ១៨១
កាមាវចរកុសល១៤៦
កាមាវចរកុសលចិត្ត៨ ទំ.៨៦
កាមាវចរកុសលចិត្ត៨៩
កាមាវចរកុសលវិបាក១៦ដួង៦៨
កាមាវចរសោភណ២៤ ទំ.៨៦
កាមាវចរកុសលចិត្ត ឬមហាកុសលចិត្ត ៨ដួង១៨១
កាមាវចរចិត្ត៥៤ដួង ជាអឈានចិត្ត១៨២
កាមាវចរចិត្ត៥៤ដួង ជាកាមាវចរភូមិ១៨០
កាមាវចរវិបាក១៤៦
កាមសោភណវិបាក១១៧
កាមាវចរៈ១២០
កាមាវចរវិបាក២៣ដួង១១៦
កាមាវចរវិបាក១១៦
កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤ ទំ.១១ ១២២
កាមាវចរសោភណចិត្ត២៤(ន័យផ្សេងៗ)១២២
កាមាវចរសោភណចិត្ត១២៨
កាមាវចរកិរិយា(និយមន័យ)១២០
កាមាវចរវិបាកចិត្ត៨ដួង១០៨
កាមេសុមិច្ឆាចារៈ ៤៣ ១៧២
កាយគតាសតិ១៤០ ១៤២
កាយវិញ្ញាណ១៨៥
កាយិកសុខ៩១
កាលអរិយមគ្គ១៧០
កិច្ច១៤របស់អហេតុកចិត្ត១៨ដួង៧៧
កិច្ច៣យ៉ាង(រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥)១៨៥
កិច្ច៣យ៉ាង(អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤)១៨៥
កិច្ច៤យ៉ាង(មហាវិបាក៨)១៨៥
កិរិយាចិត្ត១៥២
កិរិយាចិត្ត២០ដួង១៨០
កិរិយាចិត្ត២០ដួង ជាកិរិយាជាតិ១៨១
កិលេសៈ១៧១
កិលេសអតីត១៦៩
កិលេសអនាគត១៦៩
កិលេសបច្ចុប្បន្ន១៦៩
កិលេសវដ្តៈ១៧០
កិរិយាចិត្ត៣ដួង៦៤
កិរិយាចិត្ត(មិនដល់ភាពជាជវនៈ)១១៧
កុសលកម្មក្នុងកាមភូមិ១០៩
កុសលកម្មបថ១០ទំ.១០០
កុសលកម្មឲ្យផល៧យ៉ាង១១២
កុសលចិត្ត៨ហៅបានច្រើនយ៉ាង១០៧

កុសលចិត្តសម្បយុត្តដោយ
បឋមជ្ឈាន១៣៦
កុសលជាសសង្ខារិក១២៥
កុសលជាឥដ្ឋារម្មណ៍១០៩
កុសលឈាន១៥០
កុសលឈានគឺរូបាវចរកុសល១៣៧
កុសលដោយឧក្កដ្ឋៈនិងឱមកៈ១០២ ១០៣
កុសលថ្នាក់ឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋៈ១០៦
កុសលថ្នាក់ឧក្កដ្ឋោមកៈ១០៦
កុសលហេតុ១២៤
កុសលអសង្ខារិកចិត្ត១២៥
កុសលចិត្ត១៥២
កុសៈ៩០
កុសលចិត្ត(ដួងទី១-៤)ទំ.៨៨
កុសលគឺជាអ្វី?៨៩
កុសល(៣ន័យយ៉ាងនេះ)៨៩
កុសល(ឈ្មោះថា)៩០
កុសលចិត្ត៣៧ដួង ជាកុសលជាតិ១៨១
កុសលចិត្តពិស្តារ ៣៧ដួង១៨១
កុសលចិត្ត២១ដួង(ដោយសង្ខេប)១៨០
កុសលចិត្តជាញាណវិប្បយុត្ត៩៨
កុសលចិត្តដោយសង្ខេប២១ដួង១៨០
កុសលចេតសិក៣ប្រភេទ៩៨
កុសលញាណសម្បយុត្ត៤ន័យ៩៥
កុសលញាណសម្បយុត្ត៧ន័យ៩៥
កុសលធម៌មានសុខវិបាក៩១
កុសលប្រើជំនួសពាក្យថាបុណ្យ៩១
កុសលមានអត្ថ៥គឺ៩០
កុសលសោមនស្ស៦ទំ.៩៤
កុសលឧបេក្ខា៦ទំ.៩៤
កុសលចិត្ត៣៧ដួងនិងវិបាកចិត្ត៥២
(=៨៩ដោយសង្ខេប)១៨០
កើតត្រង់ហទយវត្ថុ១៥១
កើតនិមិត្ត១៤២
កើតបាន២២ភូមិ១៥១
កើតក្នុងព្រហ្មលោក១១២
កើតបានក្នុងភូមិមនុស្សនិងទេវតា១០៦
កោលំកោលសោតាបន្ន១៧៦
កោលំកោល១៧៦
កោសល្លៈ(ភាពជាអ្នកឈ្លាស)៩២
កំនត់ដឹងចិត្តអ្នកដទៃបាន១៧៩
កាំនៃសង្សារចក្រ១៦៨
ក្លិនជាទាន(គន្ធទានំ)១២៦

ខ

ខណិកសមាធិ១៣៥ ១៤២
ខន្ធ៥ ទំ.៣
ខន្ធជានាមធម៌មាន៤ទំ.៦៣
ខន្តិពហុលតា២៥
ខីណាស្រព១៥១

គ

គតិនិមិត្តអារម្មណ៍វេលាជិតស្លាប់១១៥

គន្ធៈ១៧០

គម្ពីរបកតិតា២២

គាថាធម្មបទ១៧៦

គោចរៈ ទំ.៨៩

គោត្រភូ១៥៧ ១៦២

គោត្រភូកិច្ច១២៧

គ្រូមក្ខលិគោសាល២៣

គ្រូបុរណកស្សបៈ២៣

គ្រូអជិតកេសកម្ពល២៣

ឃ

ឃានវិញ្ញាណ១៨៥

ឃាយនកិច្ច១៨៥

ច

ចក្កៈ៤(ចក្កៈគឺសម្បត្តិ)៩៣

ចក្ខុបសាទជាឧបាយទាយរូប៦៦

ចិត្តមិនប្រកបជាមួយនឹងទិដ្ឋិ១០

ចតុកន័យ១៤៧

ចុតិកិច្ច១៦១

ចក្ខុវិញ្ញាណ១៨៦

ចណ្ឌិកលក្ខណា២៩

ចតុត្ថជ្ឈាន១៤៤

ចតុត្ថជ្ឈានមានអង្គ២ ទំ.១៧៤

ចតុត្ថជ្ឈានកិរិយាចិត្ត១៥០

ចតុត្ថជ្ឈានកុសល១៤៧

ចតុត្ថជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង ទំ.១១

ចតុត្ថជ្ឈានដែលប្រណីត១៤៨

ចតុត្ថជ្ឈានភូមិ១៤៩

ចតុត្ថជ្ឈានវិបាក១៤៧

ចតុធាតុវវដ្ឋាន១៤០

ចតុធាតុវវដ្ឋាន១ទំ.១៤០

ចតុត្ថារូបឈាន១៥៩

ចាគានុស្សតិ១៣៩

ចតុវោការភពទេ១៧៥

ចាតុមហារាជ១១១

ចាតុម្មហារាជិកាភូមិ១០៩

ចិត្ត៦០

ចិត្តក្នុងកាម១២២

ចិត្តដឹងនូវអារម្មណ៍៦ទំ.១២១

ចិត្តផុតវិថី១៥៦ ១៦២

ចិត្ត៤ឈ្មោះថាអរូបាវចរកុសលចិត្ត១៥៣

ចិត្តព្រះអរហន្ត១៥០

ចិត្តមិនមានសម្បយុត្តហេតុ១២៨

ចិត្តរបស់ព្រះអរហន្ត១២៩

ចិត្តទទួលព្រះនិព្វានជាអារម្មណ៍១៦៦

ចិត្តកើតបាន៣ភូម១៨៦

ចិត្តជារូបាវចរកុសល១៣១

ចិត្ត១៧(ជាសសង្ខារិកចិត្ត)១៨៤

ចិត្ត១៧(ជាអសង្ខារិកចិត្ត)១៨៤
ចិត្ត៤០ដួង ជាលោកុត្តរចិត្ត ទំ.១៨២
ចិត្ត៨១ដួង ជាលោកិយចិត្ត ទំ.១៨២
ចិត្ត៨៩ដួងដោយសង្ខេប១៨០
ចិត្ត១២១ដួង(ដោយន័យសង្ខារ)១៨៤
ចិត្ត១២១ដួង អាស្រ័យទ្វារ៦ ទំ.១៨២
ចិត្ត១២១ដួង មានអារម្មណ៍៦ ទំ.១៨២
ចិត្ត១២១ដួង ធ្វើកិច្ចបាន១៤កិច្ច១៨២
ចិត្តជាចតុត្ថជ្ឈានកុសល១៣១
ចិត្តជាតតិយជ្ឈានកុសល១៣១
ចិត្តជាទុតិយជ្ឈានកុសល ១៣១
ចិត្តជាបញ្ចមជ្ឈានកុសល១៣១
ចិត្តជាបឋមជ្ឈានកុសល១៣១
ចិត្តដឹងបាន៦ទ្វារ១១៥
ចិត្តដែលវិបាកមាន១៥ដួង៦៤
ចិត្តវិប្បយុត្តចាកញាណ៨៩
ចិត្តសម្បយុត្តនឹងញាណ៨៩
ចិត្តដឹងអារម្មណ៍បានទាំង៦ទ្វារ១១៥
ចិត្តដោយពិស្តារមាន១២១ដួង១៨០
ចិត្តដោយសង្ខេបមាន ៨៩ដួង១៨០
ចិត្តថោកទាប៣ ទំ.៨៩
ចិត្តមានការដឹងអារម្មណ៍ជាលក្ខណៈ៨១
ចិត្តមិនមានភូមិកើត១៨៦
ចិត្ត៨៩ដួង ទំ៨
ចិត្តបរមត ទំ.៥
ចិត្ត២ប្រភេទ(សហេតុកៈនិងអហេតុកៈ)៩
ចិត្តដែលប្រកបដោយហេតុ៦
(សហេតុកចិត្ត)៩
ចិត្តមិនប្រកបហេតុ៦(អហេតុកចិត្ត)៩
ចិត្តគិតដោយប្រភេទនៃសំខារ ទំ.១០
ចិត្ត(ពាក្យថា)១៦
ចិត្តមិនមានសភាវវត្ថុដឹកនាំ១០
ចិត្តមានសភាវវត្ថុដឹកនាំ១០
ចិត្តសម្បយោគមាន២គឺ១០
ចិត្តដែលប្រកបជាមួយនឹងទិដ្ឋិ១០
ចិត្តបរមត្ថ៨៩ ទំ.១៥
ចិន្តាមយបញ្ញា៩៩
ចិត្តឬចេតសិកមានហេតុកើតរួម
ជាសហេតុកៈ៦៤
ចិត្តសង្គហវិភាគ១៨៨
ចិត្តសង្គ្រោះក្នុងកាមភព១៨៦
ចិត្តសោមនស្សព្រះខីណាស្រព១២០
ចិត្តអព្យាកត១១៧
ចិន្តាមយបញ្ញា៩៨
ចុតូបបាតញ្ញាណ១៧៨
ចូឡរថទេវបុត្រ១៧៧
ចេតនាកំពុងធ្វើ១០២
ចេតនាក្នុងមហាកុសលចិត្ត៨ដួង១០០
ចេតនាទឹកដល់កុសលធ្វើយូរយារ១០២
ចេតនាពេលបានធ្វើហើយ១០២

ចេតនាមហាកុសលញាណសម្បយុត្ត១០៦
ចេតនាមុនធ្វើ១០២
ចេតសិក៦០
ចេតសិកសុខ៩១
ចេតនាវៀរចាកបាណាតិបាត១០០
ចេតនាវៀរចាកអទិន្នាទាន១០០
ចេតនាវៀរចាកកាមេសុមិច្ឆាចារៈ១០០
ចេតនាវៀរចាកមុសាវាទ១០០
ចេតនាវៀរចាកបិសុណាវាទ១០០
ចេតនាវៀរចាកផរុសវាទ១០០
ចេតនាវៀរចាក សម្ផប្បលាបវាទ១០០
ចេតនាសមង្គិតា១១៥
ចេតោបរិយញាណ១៧៩
ចេតោបរិយញ្ញាណ១៧៩
ចំណែកចិត្តដោយពិស្តារ១៨០
ចំណែកចិត្ត៨៩ដួង ទំ៨
ចំណែកចិត្តពិស្តារ១២១ដួង១៨១
ចំណែកមហាកុសលចិត្ត៨ដោយន័យ
ផ្សេងៗ១០៨
ចំរើនភាវនា(ការ)១២៥
ចំរើនវិបស្សនា៩៩
ចំរើនសមថភាវនា១៤៥
ចំរើនសមថភាវនាគឺចំរើនរូបឈាន១៤២
ចំរើនអប្បនាសមាធិ១៤៥

ឆ

ឆន្ទុឡុគ្គិបេក្ខា១២០
ឆេកត្ត(ឈ្លាសប្រសប់)៩០

ជ

ជវនកិច្ច១៧៥
ជវនកិច្ច(ដោយទោសមូលចិត្ត២)១៨៥
ជាតិមាន៤(កុសល អកុសល វិបាក
កិរិយា)៨
ជិវ្ហាវិញ្ញាណ១៨៥

ឈ

ឈានគឺរូបាវចរកុសលចិត្ត១៤២
ឈានចិត្ត៦៧ដួង ១១ ១៧៩
ឈានចិត្តក៏កើត១៤៣
ឈានចិត្តនឹងកើតឡើង១៤២
ឈានថ្នាក់ខ្សោយ១៤៨
ឈានបានដល់វិតក្កៈវិចារៈបីតិសុខ
ឈានមានអត្ថន័យ២ន័យ១៣០
ឯកគ្គតា១៣៦
ឈាន២យ៉ាង១៣៨
ឈានមាន២យ៉ាង១០
ឈានចិត្តមាន៦៧ដួង១១
ឈានមិនមានរូបជាអារម្មណ៍១៥៣
ឈានមិនមានសង្ខារភេទ១៨៣
ឈានលាភី១៧៨

ឈានវិសយោ១១៤
ឈ្មោះថាឈានព្រោះចូលទៅសំលឹង១៣៦
ឈ្មោះថាព្រះអរហន្ត១៦៨

ញ

ញ័ររញ្ជួយ)១៣០
ញាណចរិយា៩៥
ញាណវិប្បយុត្ត៤ន័យ៩៦
ញាណវិប្បយុត្ត៧ន័យ៩៦
ញាណវិប្បយុត្ត១២៤
ញាណវិប្បយុត្ត៤ន័យ១០៤
ញាណវិភង្គអដ្ឋកថា១១៤
ញាណសម្បយុត្ត១៥៦ ១៨២
ញាណសម្បយុត្តចិត្ត១៧៥
ញាណសម្បយុត្ត២៤០ដួង៨៩
ញាណសម្បយុត្តនិងញាណវិប្បយុត្ត១២៤
ញាណសម្បយុត្ត៤ន័យ១០៣
ញាណសម្បយុត្តប្រភេទរង១០៥
ញាណវិប្បយុត្ត២៤០ដួង៨៩
ញាតិព្យសនៈ២១

ឋ

ឋានទេវតា៦ជាន់១១២

ត

តចបញ្ចកកម្មដ្ឋាន១៤១
តណ្ហាវិចិត្រ៨
តណ្ហានិងឧបាទាន១១៨
តទង្គបហាន(លះមួយជួរខណៈ)៩១
តតិយជ្ឈាន១៤៤
តតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត១៥០
តតិយជ្ឈានកុសល១៤៧
តតិយជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង ១១ ១៧៩
តតិយជ្ឈានប្រណីត១៤៨
តតិយជ្ឈានភូមិ១៤៨
តតិយជ្ឈានមានអង្គ៣ ទំ.១៣៦ ១៧៤
តតិយជ្ឈានវិបាក១៤៧
តទង្គនិស្សរណៈ១៣៧
តទាលម្ពណស្ថាន១១១
តទាលម្ពណកិច្ចក្នុងបវត្តិកាល១០៩
តនុករបហាន១៧២
តាក់តែងក្នុងខាងដើមគឺបរតទាលម្ពណកិច្ច ១២៨ ១២៩
តារាងលោកុត្តរចិត្ត៨ដួង១៧៥
តារាងលោកុត្តរចិត្ត១៧៦
តិក្ខបុគ្គល១៦២
តិក្ខបុគ្គល១៥៦
តិហេតុកចិត្ត៩៧ ១២៩
តិហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋ១០៥
តិហេតុកឧមកុក្កដ្ឋៈ១០៥
តិហេតុកឧមកោមកៈ១០៥

តិហេតុកឧក្កដ្ឋកុសល១០៧
តិហេតុកវិបាក១០៧
តេជោកសិណា(ភ្លើង)១៣៨
តាំងចិត្តដំបូង(អធិការ)១៣៧
តិហេតុកវិបាកចិត្ត១៥៧
តិហេតុកចិត្ត១៦២
តាំងក្នុងចំណែកវិវដ្ដៈ១៤៩
ត្រចៀកទិព្វ១៧៩

ថ

ថីនមិទ្ធៈ(ទឹកជិតដោយសារាយ)១៣០

ទ

ទក្ខិណេយ្យបុគ្គល១៦៨
ទានមយៈ១០១
ទិដ្ឋជ្ឈាសយតា២៣
ទិដ្ឋាសវៈ៣៣
ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារ១៥១
ទិដ្ឋិក្នុងលោភមូលចិត្ត៦១
ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្ត(ពាក្យថា)១៨
ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត១៨២
ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត(ពាក្យថា)១៧
ទិដ្ឋិវិប្បន្នបុគ្គលអសេវនតា២៥
ទិដ្ឋិវិប្បន្នបុគ្គលសេវនតា២៣
ទិព្វសោត១៧៩
ទុតិយជ្ឈាន១៤៣
ទុតិយជ្ឈានកិរិយាចិត្ត១៥០
ទុតិយជ្ឈានកុសល១៤៦
ទុតិយជ្ឈានវិបាក១៤៧
ទុតិយមគ្គ១៦៩
ទុតិយអរូបជ្ឈានចិត្ត១៥៧
ទុក្ខសហគតចិត្ត១ដួងជាទុក្ខវេទនា១៨១
ទុតិយជ្ឈានចិត្តមាន១១ដួង១៧៩
ទុតិយជ្ឈានមានអង្គ៤ ទំ.១៧៤
ទិដ្ឋិព្យសនៈ ២២
ទិដ្ឋុជុកម្មៈ១០១ ១០២
ទុតិយជ្ឈានមានអង្គ៤ទំ.១៣៦
ទុស្សនបច្ចុបដ្ឋានៅ២៩
ទុហេតុកឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋ១០៦
ទុហេតុកឧក្កដ្ឋោមកៈ១០៦
ទុហេតុកឱមកុក្កដ្ឋៈ១០៦
ទុហេតុកឱមកោមកៈ១០៦
ទុហេតុកឧក្កដ្ឋកុសល១០៧
ទុហេតុកឱមកៈ១០៧
ទេវតាជាន់ទាប១០៦
ទេវតាជាន់តាវតឹង្ស១១២
ទេវតាជាន់យាមា១១២
ទេវតាជាន់តុសិត១១២
ទេវតាជាន់និម្មានរតី១១២

ទេវតាជាន់បរនិម្មិតវសវត្តី១១២
ទេវតានុស្សតិ ១៣៩
ទេវលោក១៧៦
ទេវលោកទាំង៦ ទំ.១៧៧
ទោមនស្សសហគតចិត្ត១៨២
ទោមនស្សវេទនា១៨២
ទោសគ្គិ៥៨
ទោសចរិត១៤២
ទោសជ្ឈាសយតា៣០
ទោសនៃរូបកម្មដ្ឋាន១៥៥
ទោសមូលចិត្ត១៨៤
ទោសមូលចិត្ត២(ធ្វើជវនកិច្ច)១៨៥
ទោសមូលចិត្ត២ដួង ២៨
ទោសៈ ឧទ្ធច្ចៈ វិចិកិច្ឆា និងបញ្ញា(ទិដ្ឋិ)១០
ទ្វាររបស់អហេតុកចិត្ត១៨ ទំ.៧៨
ទ្វារវិមុត្តិ១៦៣
ទ្វារវិមុត្តិ(កាលធ្វើបដិសន្ធិ ភវង្គ ចុតិ)១៨២
ទ្វិហេតុកចិត្ត៩៧ ១២៩

ធ

ធម្មទេសនាមយៈ១០១
ធម្មបដិសម្ភិទា១៧៩
ធម្មស្សាវនមយៈ១០១
ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គ៩៥
ធម្មានុស្សតិ១៣៩
ធម្មាយតនៈ១៥៩
ធម្មារម្មណ៍នោះបានដល់១២៦
ធម្មារម្មណ៍១៦៣ ១៧៥
ធម្មារមណ៍ជាអារម្មណ៍១៥១
ធម៌ជាហេតុលះទោសៈ៦ ទំ.៣០
ធម៌ជាហេតុលះវិចិកិច្ឆា៦ទំ៣៧
ធម៌ជាហេតុលះឧទ្ធច្ចៈ៦ទំ.៣៧
ធម៌ដែលជាវិបាកគឺចិត្តនិងចេតសិក១០៩
ធាតុ(ឈ្មោះថា)៦៧
ធ្វើបរិកម្ម១៤៥

ន

នត្ថិកទិដ្ឋិ ២៣ ៦១
នត្ថិកិញ្ចិ (មិនមានអ្វីៗ)១៥៨
នត្ថិភាវបញ្ញត្តិ១៥៨
នហេតុ១៦២ ១៧៥ ១៨២
នាគទត្តទេវបុត្រ១៧៧
នានត្តកាយា ឯកត្តសញ្ញិនេ១៤៨
នាមនៃកុសលចិត្ត១០៧
និព្វាន(ជាធម៌ផុតចាកពីខន្ធ៦០
និព្វានជាលោកុត្តរធម៌១៦៩
និព្វានជាអារម្មណ៍១៦៩ ១៧៣-១៧៥
និព្វានជាអារម្មណប្បច្ច័យ១៦៩
និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ ២៣ ៦១
និស្សយទហនរសោ២៩

និមិត្ត(កើត)១៤២
និមិត្តនៃរូបកម្មដ្ឋាន១៥៥
និរុត្តិបដិសម្ភិទា១៧៩
និរោធសច្ចៈ១៣៨
នីលកសិណ(ពណ៌ខៀវ)១៣៨
នីវរណធម៌១៧១
នេវសញ្ញានាសញ្ញា១៥៩
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ១៤០ ១៤១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈជាបច្ច័យដល់
និរោធសមាបត្តិ១៤២
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត១៦០
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនភូមិ១៦១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ១៦៤
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត១៦១
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនៈ។
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសល
ចិត្ត១៥៣ ១៥៩
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈាន១៥៩
នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈាន(ទី៤)១៥៩
ន័យដោយកិច្ច១២
ន័យដោយជាតិ៨
ន័យដោយឈាន១០
ន័យដោយទ្វារ១៣
ន័យដោយភូមិ ទំ.៩
ន័យដោយលោកៈ១២
ន័យដោយវត្ថុ១៣
ន័យដោយវេទនា ទំ.៩
ន័យដោយសោភណៈ១០
ន័យដោយហេតុ ទំ.៩
ន័យដោយសម្បយោគ១០
ន័យដោយសំខារ ទំ.១០
ន័យដោយអារម្មណ៍ ១២
ន័យនៃអារម្មណូបនិជ្ឈាន១១
ន័យរបស់ភូមិ២ន័យ១៨៤

ប

បច្ច័យដល់និរោធសមាបត្តិ១៤២
បច្ចវេក្ខណញាណ ៨៥ ១២៧
បច្ចវេក្ខណវសី១៤៤
បច្ចុប្បដ្ឋាន១៣៥
បញ្ចកន័យ១៤៧
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត១៨៦
បញ្ចមជ្ឈានវិបាក១៤៧
បញ្ចមជ្ឈាន១៤៥ ១៦៤ ១៧៩
បញ្ចមជ្ឈាន (បញ្ចកន័យ)១៦៣
បញ្ចមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត១៥០
បញ្ចមជ្ឈានកុសល១៤៧
បញ្ចមជ្ឈានចិត្តមាន២៣ដួង ១១ ១៧៩
បញ្ចមជ្ឈានមានអង្គ២ទំ.១៣៦ ១៧៤
បច្ចេកពោធិសត្វ៩៩

បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្ត៨៣
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនៈ(លក្ខណៈ)៧១
បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តជាកិរិយាអហេតុកចិត្ត៧០
បញ្ចវោការភព១៧៥
បញ្ឈប់នូវនីវរណៈ៥ ទំ. ១៤២
បញ្ញាទាំង៣ជួន៩៩
បញ្ញា១៧៣
បញ្ញាបែកព្រម៤ ទំ.១៧៩
បញ្ញាបែកព្រមក្នុងញាណ១៧៩
បញ្ញាបែកព្រមក្នុងធម៌១៧៩
បញ្ញាបែកព្រមក្នុងស័ព្ទពាក្យ១៧៩
បញ្ញាបែកព្រមក្នុងអត្ថ១៧៩
បដិឃំ(ថ្នាំងថ្នាក់) ២៩
បដិឃសម្បយុត្ត១៨២
បដិភាណបដិសម្ភិទា១៧៩
បដិរូបកវិចិកិច្ឆា៦២
បដិបត្តិសទ្ធម្ម ២៤ ៦០
បដិវរោធោ(គុំគួនជាដើម)២៩
បដិវេធសទ្ធម្ម ២៤ ៦០
បដិសន្ធិ១៦៨
បដិសន្ធិកិច្ចក្នុងមនុស្សភូមិ១
បដិសន្ធិកិច្ចក្នុងបដិសន្ធិកាល១០៩
បដិសន្ធិក្នុងរូបាវចរភូមិ១៤៧
បដិសន្ធិក្នុងទុតិយជ្ឈានភូមិ១៤៦
បដិសន្ធិក្នុងបឋមជ្ឈានភូមិ១៤៦
បដិសន្ធិក្នុងរូបភូមិ១៤៦
បដិសម្ភិទប្បត្តោ ????
បដិហារោ(ទឹង)២៩
បឋមជ្ឈាន១៧៩
បឋមជ្ឈានមានអង្គ៥ ទំ.១៧៤
បដិបក្ខធម៌១៣៨
បឋមជ្ឈានកិរិយាចិត្ត១៥០
បឋមជ្ឈានកុសលចិត្ត១៣៦
បឋមជ្ឈានកុសល១៤៦
បឋមឈានចិត្តមាន១១ដួង១៧៩
បឋមមគ្គ១៦៩
បឋមអរូបជ្ឈាន១៥៧
បឋមជ្ឈានមានអង្គ៥ទំ.១៣៦
បឋមជ្ឈានភូមិ១៤៨
បឋមជ្ឈានវិបាកចិត្ត១៤៧
បឋមអរូបជ្ឈាន១៥៥
បឋវីកសិណ(ដី)១៣៨
បរិកម្ម១៥៧
បរិកម្មតែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ១៣៨
បរិច្ឆិន្នាកាស(អាកាសកសិណ)១៥៤
បរិច្ឆិន្នាកាស១៥៤
បរិច្ឆេទាកាស១៥៤
បរិត្តសុភាព្រហ្ម១៤៨
បរិត្តសុភាភូមិ១៤៧
បរិត្តាភាព្រហ្ម១៤៨

បរិត្តាភាភូមិ១៤៧
បរិនិព្វាន១៧៦
បត្តានុមោទនាមយ:១០១
បត្តិទានមយ:១០១
បរមត្ថធម៌ដែលជាខន្ធមាន៣ ទំ.៦៣
បរមត្ថធម៌៤(ចិត្ត ចេតសិក រូប និព្វាន)៦០
បរិកម្ម១៦២
បរិកម្មនិងឧបចារ: ១៤៤
បរិនិព្វាន១៧៧ ១៧៨
បរិយត្តិសទ្ធម្ម ២៤ ៥៩
បហាន:៣យ៉ាង៩១
បាណាតិបាត ៤០ ១០១ ១៧២
បាណាតិបាត(មានប្រយោគ៦)៤១
បិសុណាវាចា៤៧
បារិសជ្ជាភូមិ១៤៧
បារិសជ្ជាព្រហ្ម១៤៨
បាលីរូបាវចរកុសលចិត្ត៥ដួង១៣១
ប្រាសចាកទិដ្ឋិទាំង២ ទំ.១៨
បិសុណាវាចា ៤៧ ១៧២
បីតកសិណា(ពណ៌លឿង)១៣៨
បីតិក៏គឺផរណាបីតិ១៣៤
បីតិដូចសំឡីជ្រាបប្រេងល្ង១៣៤
បីតិដែលជាអង្គឈាន១៣៤
បីតិធ្វើកាយឲ្យញ័រ១៣៤
បីតិបដិបក្ខនឹងព្យាបាទ១៣៧
បីតិប្រហារព្យាបាទនិវរណៈ១៣៤
បីតិ៤យ៉ាង១៣៤
បីតិនិងឥដ្ឋារម្មណ៍១៣៤
បីតិនិងសុខ១៣៤
បីតិនិងសុខប្រហាក់ប្រហែល១៣៤
បីតិសង្គ្រោះចូលក្នុង សង្ខារក្ខន្ធ១៣៤
បុគ្គលគ្រប់ចរិត១៤បញ្ញត្តិភាសា១៧៩
បុគ្គលទាំង១១ពួក(វៀរព្រះអរហន្ត)១០៨
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១១០
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ ១០
បុញ្ញាវត្ថុ១០ ទំ.៨៩
បុញ្ញ(បុណ្យ)៩១
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០ទំ.១០៨
បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០ដោយសង្ខេប១០១
បុណ្យប្រើជំនួសពាក្យថាកុសល៩១
បុណ្យសំរេចដោយការគោរព១០១
បុណ្យសំរេចដោយការឃើញត្រូវ
ត្រង់តាមធម៌១០១
បុណ្យសំរេចដោយការសំដែងធម៌១០១
បុណ្យសំរេចដោយការស្តាប់ធម៌១០១
បុណ្យសំរេចដោយការអនុមោទនា១០១
បុណ្យសំរេចដោយការឧទ្ទិស១០១
បុណ្យសំរេចដោយទាន១០១
បុណ្យសំរេចដោយសង្គ្រោះ១០១
បុណ្យសំរេចដោយសីល១០១

បុណ្យសំរេចពីចំរើនសមថៈវិបស្សនា១០១
បុថុជ្ជនសើច៨៥
បុព្វចេតនា១០២
បុព្វហេតុឲ្យសត្វផ្សេងគ្នា៨យ៉ាង១១៣
បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ១៧៨
បុព្វេនិវាសញ្ញាណ ៣ ១២០
បុរោហិតាភូមិ១៤៧
បុរោហិតាព្រហ្ម១៤៨
បើកសញ្ញា១៥៥
ប្រភេទនៃឈាន១៧៩
ប្រភេទនៃឈានចិត្ត១៣៦
ប្រភេទឧក្កដ្ឋៈ(ឧក្រិដ្ឋ)១០២
ប្រភេទឱមកៈ(ថ្នាក់រង)១០២
ប្រហារនូវឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណៈ១៣៤
ប្រហារដោយវិក្ខម្ភនបហាន១៤២
ប្រហារនូវនីវរណៈ៥ទំ.១៤២

ផ

ផរណាបីតិ១៣៤
ផរុសវាចា ៤៨ ១៧២
ផលក្នុងបដិសន្ធិកាល១០៦
ផលចិត្ត២០ដួង១៧៤
ផលចិត្ត៤ដួង១៦៦
ផលចិត្ត១៧៣ ១៧៦
ផលចិត្តឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន១៣៨
ផលជាចតុត្ថជ្ឈានវិបាក១៤៧
ផលជាទុតិយជ្ឈានវិបាក១៤៦
ផលជាកវត្តស្ថានក្នុងបវត្តិកាល១១១
ផលជាបញ្ចមជ្ឈានវិបាក១៤៧
ផលជាបឋមជ្ឈានវិបាក១៤៦
ផលនៃកុសលកម្ម១២៨
ផលតតិយជ្ឈានវិបាក១៤៧
ផលនៃឈាន១៥០
ផលសមាបត្តិ១៧៤
ផលរបស់ទោសមូលចិត ៣២
ផលរបស់លោភមូលចិត្ត២៨
ផល(វិបាក)កើតពីមោហមូលចិត៣៨
ផុស្សនកិច្ច១៨៥
ផ្គាផ្គាព្វៈជាទាន១២៦

ព

ពាក្យថាអរហត្ត១៦៨
ពីរជាតិទៅ៦ជាតិ១៧៦
ពុទ្ធវិសយោ១១៤
ពុទ្ធានុស្សតិ១៣៩
ពោធិបក្ខិយធម៌១៧៣
ពោធិបក្ខិយធម៌១៧៣
ព្យសនៈ(សេចក្តីវិនាស៥យ៉ាង)២១
ព្យសនវិមុត្តិ២២
ពហុលតា២៤
ព្យាបាទ ៥១ ១៧២

ព្យាបាទ(ទឹកកំពុងពុះ)១៣០
ព្យាបាទកាយគន្ធៈ១៧០
ព្យាបាទវិកតក្កៈ២៤
ព្រហ្មបារិសជ្ជា១៤៨
ព្រហ្មបុរោហិតា១៤៨
ព្រហ្មភូមិ១៤៨
ព្រហ្មបុគ្គលក្នុងអាកាសានញ្ចាយតនភូមិ១៦១
ព្រហ្មបុគ្គលក្នុងវិញ្ញាណញ្ចាយតនភូមិ១៦១
ព្រហ្មវិហារ៣ទំ.១៤២
ព្រហ្មវិហារ៤ទំ.១៤០
ព្រហ្មវិហារ៤ទំ.១៣៩
ព្រហ្មសុទ្ធាវាស១៤៧
ព្រហ្មសុទ្ធាវាសិមាន៥ភូមិ១៤៧
ព្រះខីណាស្រពសើច៨៥
ព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់ទ្រង់ឧប្បត្តិ១៤៩
ព្រះយោគាវចរជាអ្នកអាទិកកម្មិកៈ១៤១
ព្រះយោគាវចរចំរើនចតុត្ថជ្ឈាន១៤៥
ព្រះសទ្ធម្មនោះមាន៣គឺ២៤
ព្រះសទ្ធម្ម៣យ៉ាង៥៩
ព្រះសព្វញ្ញុពោធិសត្វ១១២
ព្រះសេក្ខៈសើច៨៥
ព្រះអរហន្តញញឹម៨៥
ព្រះអរហន១១៨

ភ

ភវង្គកិច្ច១០៩
ភវង្គចលនៈ១៤៣ ១៥៧ ១៦២
ភវង្គុប្បច្ឆេទៈ១៥៧ ១៦២
ភវង្គុប្បច្ឆេទក៏កើត១៤៣
ភវង្គុបាតៈ១៦២
ភវតណ្ហា១៨៧
ភស្សៈ៩៧
ភាពជាជវនៈ(ភាព)១១៨
ភាវៈចិត្តមានអារម្មណ៍តែមួយ១៣៥
ភាវនាមយៈ១០១ ១០៩
ភាវនាមយបញ្ញា៩៨ ៩៩
ភូមិទេវតា៦៩
ភូមិ(និយមន័យ)១៨៤
ភូមិមនុស្សនិងទេវតា១០៥
ភូមិ(សំដៅដល់ស្ថានទីកើត)១៨៥
ភូមិ១៦៨
ភូមិ៣១ភូមិ១៦៨
ភោគព្យសនៈ២១

ម

មគ្គចិត្ត៤ដួង១៦៦
មគ្គចិត្ត១៦៧
មគ្គចិត្ត២០ដួង១៧៤
មគ្គចិត្តជាលោកុត្តរកុសល១៦៨

មគ្គចិត្តឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន១៣៨
មគ្គចិត្តប្រហារកិលេស១៧៣
មគ្គចិត្តលះបង់អកុសលធម៌៩កង១៧១
មគ្គចិត្តលះសំយោជនៈ១០ ទំ.១៧២
មគ្គចិត្តលះអកុសលកម្មបថ១០ ទំ.១៧២
មគ្គចិត្តលះអកុសលចិត្ត១២ដួង១៧២
មជ្ឈត្តតារម្មណសមាយោគោ២២
មនុបុគ្គល(អ្នកដឹងឃើត)១៥៥
មនុបុគ្គល១៥៦ ១៦២
មនាយតនៈ១៥៩
មនោទ្វារ១៧៥
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត៨៣ ៨៤ ១៨៦
មនោទ្វារាវជ្ជនៈ១៤៣ ១៥៧ ១៦២
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត(ឬថាវោដ្ឋវនចិត្ត)៨៤
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តធ្វើអាវជ្ជនកិច្ចតាម
មនោទ្វារ៨៤
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តរលត់១៤៣
មនោទ្វារាវជ្ជនៈ(ពិចារណាអារម្មណ៍៦)៧១
មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្ត(កើតបាន៣០ភូមិ)៧៩
មនោធាតុ គឺធាតុដឹង៦៧
មនោធាតុ(ឈ្មោះថា)៧៥
មនោវិញ្ញាណធាតុ (ចិត្ត៧៦ឬ១០៨ដួង)៧៤
មនោវិញ្ញាណធាតុ(ចិត្ត៧៦ដួងឬ
១០៨ដួង)១៤
មនោវិញ្ញាណធាតុ១២ដួង១៦៣
មនោវិញ្ញាណធាតុ១៥០ ១៧៥
មរណានុស្សតិ១៣៩
មហគ្គតកុសល៩០
មហគ្គតកុសលកម្មជាគរុកម្ម១៣១
មហគ្គតកុសលចិត្ត (រូបាវចរកុសល៥ និងអរូ
បាវចរកុសល៤)៩ដួង១៨១
មហាគត្តចិត្ត១៨៧
មហគ្គតចិត្ត(ឈ្មោះ)១៦៥
មហគ្គតចិត្ត២៧ ទំ.១៦៥
មហគ្គតវិបាកចិត្ត(រូបាវចរកុសល៥ និងអរូបា
វចរកុសល៤)៩ដួង១៨១
មហាកិរិយាចិត្ត១១៩ ១២៩
មហាកិរិយា(និយមន័យ)១២១
មហាកិរិយា៨(មានឈ្មោះច្រើនយ៉ាង)១២០
មហាកិរិយា៨ដួង(ន័យផ្សេងៗ)១២១
មហាកិរិយាចិត្ត៨ដួង១១៨
មហាកិរិយាចិត្ត១៨៧ ១៨៦
មហាកិរិយាចិត្តឬកាមាវចរកិរិយា១១៧
មហាកិរិយាឧបេក្ខាញាណសម្បយុត្ត២ដួង
មហាកុសល២ប្រភេទ៩៧
មហាកុសលចិត្ត៨ទំ.១២៤
មហាកុសលចិត្ត៨(គុណានឹងបុញ្ញ
កិរិយាវត្ថុ១០)ទំ.៨៩
មហាកុសលចិត្ត៨០ ទំ.៨៩
មហាកុសលចិត្ត៤៨០ដួង ទំ. ៨៩

មហាកុសលចេតនា១០៦
មហាកុសលចិត្តក្នុងការធ្វើទាន១២៥
មហាកុសលចិត្ត១៨៧ ១៨៦
មហាកុសលញាណវិប្បយុត្ត១០៦
មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត១២៤
មហាកុសលញាណសម្បយុត្តចិត្ត១៤៥
មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត
ធ្វើបរិកម្ម១៤៣
មហាកុសល(ថ្នាក់មហាកុសល)១១៧
មហាកុសលទាំងឡាយមានច្រើន
ដោយកម្ម១១០
មហាកុសល(បុញ្ញកិរិយាវត្ថុ១០)១០១
មហាកុសល៨ដោយចេតនា៤ទំ.១០២
មហាកុសលញាណវិប្បយុត្ត៤ដួង៩៧
មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត៤ដួង៩៧
មហាកុសលញាណសម្បយុត្ត៩៧ ៩៨
មហាកុសលដោយកម្មទ្វារ៣ទំ.១០០
មហាកុសលឧបេក្ខាញាណ
មហាកុសល(លក្ខណៈ)១២៧
មហាកុសលឧបេក្ខា
មហាកុសលឧបេក្ខាញាណសម្បយុត១៥៨
មហាភូតរូប៦៦
មហាព្រហ្ម១៤៨
មហាព្រហ្មាភូមិ១៤៧
មហារថទេវបុត្រ១៧៧
មហាវិបាកចិត្ត១៨៥ ១៨៧
មហាវិបាកចិត្ត៨ដួង១៨១
មហាវិបាកចិត្ត៨ទំ.១២៨
មហាវិបាកបែកសត្វឲ្យផ្សេងគ្នា១១១
មហាវិបាក៨ដួងន័យផ្សេងៗ១១៥
មហាវិបាកផ្សេងពីមហាកុសល១១០
មានៈ១៧៣
មិច្ឆាទិដ្ឋិ ៥២ ១៧២
មិច្ឆាទិដ្ឋិ៣(អកិរិយទិដ្ឋិ អហេតុកទិដ្ឋិ
នត្ថិកទិដ្ឋិ)៦១
មិច្ឆាវិតក្កពហុលតា២៥
មិនអាចហៅថាសសង្ខារិក១៣៨
មិច្ឆាវិតក្កពហុលតា២៤
មិច្ឆាវិតក្កៈឬអកុសលវិតក្កៈ២៤
មុខយផល១០៩
មុញ្ចនចេតនា១០២
មុទិតា១៣៩
មុសាវាទ ៤៥ ១៧២
មុសាវាទ៤៥
មេត្តា១៣៩
មោហមូលចិត្ត ២ដួង៣២
មោហមូលចិត្ត២ដោយន័យផ្សេងៗ)៣៨
មោហមូលចិត្ត១៨៤ ១៨៦
មោហមូលចិត្តមិនមានសង្ខារ១៨៣
មោហចរិត១៤២

មោហវិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្ត១៧២

យ

យោគៈ១៧០

យោគាវចរ១៥៩

យោគាវចរបុគ្គល១៥៧

យោគាវចរចំរើនចតុត្ថជ្ឈាន១៤៥

យោនិសោមនសិការ៩៣

យោនិសោឧម្មុជ្ជន២៥

យោនិសោមនសិការជាហេតុជិត៩១

រ

រាគគ្គិ៥៨

រាគចរិត១៤២

រូប៦០

រូបកម្មដ្ឋាន១៥៥

រូបកសិណ១៥៥

រូបក្ខន្ធ(រូបបរមត្ថ២៨) ទំ.៤

រូបឈានទី៥ ទំ.១៥៥

រូបឈាន(បានពីការសំលឹងរូប)១៣០

រូបឈានឬរូបាវចរឈាន១៣០

រូបឈានជាកុសល(រូបាវចរ

កុសលចិត្ត)១៣០

រូបឈានជាវិបាក(រូបាវចរវិបាក)១៣០

រូបឈានជាកិរិយា(រូបាវចរកិរិយា១៣០

រូបតណ្ហា១៨៧

រូបនិមិត្ត១៥៥

រូបព្រហ្ម១៤៧

រូបព្រហ្មបុគ្គល១៣១

រូបភូមិ ១៨៥ ១៨៦

រូបភូមិ១៥ទំ.១០៩

រូបភូមិ១៦ទំ.១៣១

រូបភូមិ(ឬហៅថារូបាវចរចិត្ត)១៨៤

រូបភូមិ១៦ភូមិ១៦៨

រូបរាគៈ១៧៣

រូបលោក១៦៨

រូបាវចរកិរិយា៥ ទំ.១៦៥

រូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥ដោយន័យ

ផ្សេងៗ ១៥១

រូបាវចរកិរិយាចិត្ត១៨៦

រូបាវចរកិរិយាចិត្ត៥ដូង១៥០

រូបាវចរកុសល៥ ទំ.១៦៥

រូបាវចរកុសល១៤៦

រូបាវចរកុសល១៤៦

រូបាវចរកុសលចិត្ត៥ន័យផ្សេងៗ១៤៥

រូបាវចរកុសលចិត្ត១២៨ ១៤៦ ១៨៦

រូបាវចរកុសលចិត្ត៥ដូង១៣២ ១៤៦

រូបាវចរកុសលចិត្ត៥ន័យផ្សេងៗ១៤៥

រូបបាវចរចិត្ត ១១ ១២៩

រូបាវចរចិត្ត(មាន១៥)១៣១

រូបាវចរចិត្ត១៥ទំ.១៦៥

រូបាវចរចិត្ត(រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥)១៦

រូបាវចរចិត្ត១៥២ ១៧៩ ១៨៤ ១៨៥
រូបាវចរចិត្ត១៥ដួង ១១ ១៥២
រូបាវចរចិត្ត១៥ដួង ជារូបភូមិ១៨២
រូបាវចរចិត្ត១៥ដួងជារូបាវចរភូមិ១៨០
រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈាន១៥៤ ១៥៧
រូបាវចរភូមិ១៥ទំ.១២៩
រូបាវចរវិបាកចិត្ត១៤៦
រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ដួង១៤៦
រូបាវចរវិបាក១៤៧
រូបាវចរវិបាក៥ ទំ.១៦៥
រូបាវចរវិបាកចិត្ត១៤៧
រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥(កិច្ច៣យ៉ាង)១៨៥
រូបាវចរវិបាកចិត្ត១៤៦
រូបាវចរវិបាកចិត្ត៥ដួង១៤៦
រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥០
រូបាវចរសោភណចិត្ត១៥ទំ.១៣០
រោគព្យសនៈ២២

ល

លក្ខណាទិចតុកៈរបស់លោកៈ១៩
លក្ខណាទិចតុកៈនៃទោសៈ២៩
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់ឧទ្ធច្ចៈ៣៧
លក្ខណៈដែលជាសច្ចៈ១៣៨
លក្ខណាទិចតុកៈរបស់កុសលចិត្ត៩១ ៩២
លក្ខណូបនិជ្ឈាន១៣៨
លក្ខណូបនិជ្ឈានបានដល់វិបស្សនា មគ្គផល ១០ ១៣៨
លង្វែកចាកព្រះពុទ្ធ១៤៩
លោកចិន្តា១១៤
លោកមាន៣គឺ១៦៨
លោកិយចិត្តទាំង១២ដួង១៦៣
លោកិយចិត្ត១៥០
លោកុត្តរកុសល៩០
លោកុត្តរកុសល១៦៨ ១៦៩ ១៧៣ ១៨០
លោកុត្តរកុសល(និយមន័យ)១៦៨
លោកុត្តរកុសលចិត្ត៤ដួង១៦៦
លោកុត្តរកុសលចិត្ត(ឈ្មោះ)១៦៦
លោកុត្តរកុសល១៨០
លោកុត្តរកុសលចិត្ត (មគ្គចិត្ត៤គុណនឹងឈាន ៥) = ២០ដួង ១៨១
លោកុត្តរចិត្ត(លោកុត្តរសោភណ ចិត្ត១៥)១៦
លោកុត្តរចិត្ត១៦៦ ១៧៣ ១៧៥ ១៧៩ ១៨៤ ១៨៧
លោកុត្តរចិត្ត៤០ដួងជាលោកុត្តរភូមិ១៨២
លោកុត្តរចិត្តបែបពិស្តារ១៧៤
លោកត្តរចិត្តមាន២ន័យ១៧៤
លោកុត្តរចិត្ត៤០ដួង ១១ ១៧៤
លោកុត្តរចិត្ត ៨ដួង១៧៤
លោកុត្តរចិត្ត(និយមន័យ)១៦៦

លោកុត្តរកុសលចិត្ត(ឈ្មោះ)១៦៦
លោកុត្តរភូមិ១៧៤
លោកុត្តរភូមិ១៨៥
លោកុត្តរភូមិ(ឬហៅថាលោកុត្តរចិត្ត)១៨៤
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត(ឈ្មោះ)១៦៦
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត៤ដួង១៧៣
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត១៧៣
លោកុត្តរវិបាក៤ប្រការ១៧៣
លោកុត្តរវិបាកដោយពិស្តារ១៨០
លោកុត្តរវិបាកចិត្ត (ផលចិត្ត៤ គុណនឹងឈាន៥) ២០ដួង ១៨១
លោកុត្តរសោភណចិត្ត៨ដួង១៦៦
លោកទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្ត៤ ទំ.១៧២
លោកបរិវារកម្មបដិសន្ធិកតា២០
លោកមូលចិត្ត ១៨៤ ១៨៦
លោកមូលចិត្ត៨ ទំ.១៧
លោកមូល៨(ហេតុឲ្យកើតទុច្ចរិត៧)៥៥
លោកមូលចិត្ត៨ ទំ.១៧
លោកមូលចិត្តជាបរមត្ថធម៌២០
លោកឱស្សន្នកវោចវនតា២០
លោហិតកសិណ(ពណ៌ក្រហម)១៣៩
លះដោយឈានសមាបត្តិ៩១

វ

វត្ថានភូមិ១៨៥ ១៨៧
វត្ថានា វត្ថានភូមិ១៨៥ ១៨៦
វត្ថុរបស់អហេតុកចិត្ត១៨ ទំ.៧៨
វសីទាំង៥ទំ.១៤៥
វាយោកសិណ១៤១
វាយោកសិណ(ខ្យល់)១៣៨
វិក្ខម្ភនបហាន(លះដោយឈានសមាបត្តិ)៩១
វិចិកិច្ឆា៨ ទំ.៣៥
វិចិកិច្ឆានីវរណៈ៦២
វិចិត្រ៤យ៉ាង ទំ.៨
វិជ្ជាននលក្ខណំ ចិត្តំ៨១
វិញ្ញាណក្ខន្ធ(ចិត្តបរមត្ថ៨៩-១២១) ទំ.៤
វិក្ខម្ភននិស្សរណៈ១៣៧
វិក្ខម្ភនបហាន១៣៤
វិចារៈជាបដិបក្ខនឹងវិចិកិច្ឆា១៣៧
វិចារៈ(អនុសន្ធានតា)១៣៣
វិចារៈប្រហារវិចិកិច្ឆានីវរណៈ១៣៣
វិចារោ វិចារៈ១៣៣
វិចិកិច្ឆា១៧២
វិចិកិច្ឆា (ទឹកដែលល្អកខ្វល់) ១៣០
វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត១៨២
វិជ្ជា៣ ទំ. ១៧៨ ១៧៩
វិញ្ញត្តិកើតមិនបាន១១០
វិញ្ញាណ១៥៣
វិញ្ញាណញ្ចៈ១៥៧
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៣
វិញ្ញាណញ្ចាយតនៈ១៤០ ១៦៤

វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត១៦១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត១៦១
វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្ត
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន១៥៨
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន១៥៧ ១៥៨
វិញ្ញាណញ្ចាយតនចិត្ត១៥៧
វិញ្ញាណញ្ចាយតនឈាន(ទី២)១៥៧
វិញ្ញាណធាតុ១៧៥
វិញ្ញាណធាតុ៧ ទំ.១៨៣
វិញ្ញាណមិនមានទីបំផុត១៥៧
វិតក្កៈ១៣៣
វិតក្កៈ(ត្រិះរិះ(គឹនឹក)១៣២
វិតក្កៈ(ទល់នឹងអារម្មណ៍)១៣២
វិតក្កចរិត១៤២
វិតក្កៈជាបដិបក្ខនឹងថីនមិទ្ធៈ១៣៧
វិតក្កៈប្រហារថីនមិទ្ធនីវរណៈ១៣៣
វិតក្កៈព្រោះអត្ថថាត្រិះរិះ១៣២
វិតក្កោ វិតក្កៈ១៣២
វិធីចំរើនអាកាសានញ្ចាយ
តនឈាន(ទី១)១៥៤
វិនិច្ឆ័យអសង្ខារិកនិងសសង្ខារិក១៨៣
វិប្បយុត្តចិត្តមាន៣៤ដួង១០
វិបស្សនាឈ្មោះថាលក្ខណូបនិជ្ឈាន១៣៨
វិប្បយុត្តចិត្ត១៨២
វិបាកក្នុងកាមាវចរសោភណ១២៨
វិបាកក្នុងភពទី២ទំ.១៤៦
វិបាកក្នុងអហេតុកចិត្ត១២៨
វិបាកចិត្ត១៥២
វិបាកចិត្ត៣៦ដួង១៨០
វិបាកចិត្តដោយពិស្តារ ៥២ដួង១៨១
វិបាកចិត្តសម្បយុត្តដោយបញ្ញា១៥៧
វិបាកជាតិ(ចិត្ត៣៦)១៨០
វិបាកចិត្ត៥២ដួង ជាវិបាកជាតិ១៨២
វិបាកមានវិគ្រោះថា១០៩
វិបាកសមង្គិតា១១៥
វិបាកថ្នាក់កណ្តាល១៤៨
វិបាកថ្នាក់ខ្សោយ១៤៨
វិបាកនៃទុតិយជ្ឈាន១៤៨
វិបាកនៃបញ្ចមជ្ឈាន១៤៩
វិបាករបស់កាមាវចរកុសល១៤៧
វិភង្គបករណ៍១៣៦
វិភវតណ្ហា១៨៧
វិមានិកប្រេត៨៣
វិមុខតា២៤
វិរតិ៣ទំ.១១០
វិរតិចេតសិក១០០
វិរតិទុច្ចរិតកម្ម១០១
វិសាខា មហាឧបាសិកា១៧៧
វិហឹង្សាវិតក្កៈ២៤

វុដ្ឋានវសី១៤៤
វេទនាខន្ធ(វេទនាចេតសិក១) ទំ.៤
វេវចនៈរបស់ចិត្តមាន១០ ទំ.៦០
វេហប្ផលាព្រហ្ម១៤៩
វេហប្ផលាភូមិ១៤៧
វេយ្យាវច្ចមយៈ១០១
វោដ្ឋវនចិត្តធ្វើវោដ្ឋវនកិច្ចតាមបញ្ចទ្វារ៨៤

ស

សកទាគាមិមគ្គ១៧៦
សកទាគាមិមគ្គចិត្ត១៦៧ ១៧៤
សកទាគាមិផល១៧៤ ១៧៦
សកទាគាមិផល១៧៦
សកទាគាមី១៧៨
សកទាគាមី ៥ប្រភេទ១៧៧
សកទាគាមិផលចិត្ត១៧៣
សក្កទេវរាជ១៧៧
សក្កាយទិដ្ឋិ១៧២
សក្កាយទិដ្ឋិ សីលព្វតទិដ្ឋិ
និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ៦១
សង្ខារភេទនៃអប្បនាឈាន១៣៧
សង្គហគាថា១៦៣
សង្គ្រោះចូលក្នុងភាវនា១០១
សង្គ្រោះចូលក្នុងសីល១០១
សង្គ្រោះចូលក្នុងទាន១០១
សង្គ្រោះលោកុត្តរចិត្តក្នុងឈាន១៧៩
សង្ឃានុស្សតិ ១៣៩
សង្ស័យក្នុងខន្ធ៣៥
សង្ស័យក្នុងបច្ចុប្បន្ន៦គឺ៣៦
សង្ស័យក្នុងព្រះសូត្រ១៦យ៉ាង៣៦
សង្ស័យក្នុងអតីត៥គឺ៣៦
សង្ស័យក្នុងអនាគត៥គឺ៣៦
សញ្ញា១៥៣
សញ្ញាខន្ធ(សញ្ញាចេតសិក១) ទំ.៤
សញ្ញាវិចិត្រ៨
សញ្ញាចេតសិក ៤ ១៥៩
សញ្ញាបដិសន្ធិតែមួយ១៤៨
សញ្ញោជនៈ១៧១
សត្តក្ខត្តុបរម១៧៧
សត្តក្ខត្តុបរមសោតាបន្ន១៧៧
សត្វក្នុងអបាយភូមិ១៤៨
សត្វទាំងឡាយមានកម្មជារបស់ខ្លួន៩៩
សទ្ធម្មនោះមាន៣គឺ២៤
សទ្ធម្ម៣យ៉ាង៥៩
សទ្ធម្ម១០គឺ២៤
សទ្ធម្មសម្មុខាគា២៥
សទ្ធាចរិត១៤២
សទ្ធា សតិ ហិរិ និងឧត្តប្បៈ៨៧
សន្តាននៃមគ្គបុគ្គល១២៧
សន្តីរណៈ៣ កើតបាន២៦ភូមិ៧៩

សន្តីរណចិត្ត១៨៦
សប្បាយៈ៧គឺ៩៧
សព្វញ្ញុតញ្ញាណ៨៤ ១២៩
សព្វញ្ញុពោធិសត្វ៩៩
សភាវធម៌ក្រៅពីលោក១៦៦
សមថកម្មដ្ឋាន៤០
សមថកម្មដ្ឋាន៤០យ៉ាង១៣៨
សមថភាវនាគឺចំរើនរូបឈាន១៤២
សមថនិងវិបស្សនា១០៦
សម្បដិច្ឆន្នចិត១៨៦
សម្ផប្បលាបវាទ១៧២
សម្បយុត្ត១៥៦ ១៥៧
សម្បយុត្តចិត្តមាន៥៥ឬ៨៧ដួង១០
សម្ផប្បលាប៤៨
សម្មតិសច្ចៈដោយហេតុ៨ប្រការ ទំ.២
សមាទានសិក្ខាបទ១០១
សមាទិដ្ឋិ១០ ទំ.១២៤
សមាធិគឺឯកគ្គតានៃចិត១៣៥
សមាធិមានសុខជាបទដ្ឋាន១៣៥
សមាធិមាន៣យ៉ាង១៣៥
សមាធិ១៧៣
សមាធិរមែងកើតឡើង១៤៣
សមាបជ្ជនវសី១៤៤
សមាបត្តិ១៥១
សមាបត្តិ៨ឈ្មោះថាអារម្មណ្
បនិជ្ឈាន១៣៨
សម្មាកម្មន្តចេតសិក១០០
សម្មាទានវិរតិ១០១
សម្មាទិដ្ឋិ(បញ្ញាចេតសិក)១០០
សម្មាទិដ្ឋិ១០ទំ.១២៤
សម្មាទិដ្ឋិ១០ប្រការ៩៩
សម្មាវាចាចេតសិក១០០
សម្មាអាជីវចេតសិក១០០
សមុច្ឆេទ១៧៣
សមុច្ឆេទបហាន១៧២ ១៧៣
សមុច្ឆេទបហាន(កាត់ផ្តាច់ដោយ
អរិយមគ្គ)៩១
សមុច្ឆេទនិស្សរណៈ១៣៧
សមុច្ឆេទវិរតិ១០១
សលាកកត្ត១២៦
សសង្ខារិកៈ១៧៥
សសង្ខារិកៈ ១៨ ១៧៥
សសង្ខារិកកម្មជនិតបដិសន្ធិកតា២៧
សសំខារិកចិត្តមាន៥២ឬ៨៤ដួង ទំ.១១
សសង្ខារិកចិត្ត(ចិត្ត១៧ដួង)១៨៤
សសង្ខារបរិនិព្វាយី១៧៨
សហគត១៨៣
សហជាតធម៌១៣៥
សហេតុកកុសល១០៧
សហេតុកចិត្ត១៧៥ ១៨២

សហេតុកចិត្ត(៧១ឬ១០៣ដួង)៩
សហេតុកកិរិយា១២០
សហេតុកកិរិយា(និយមន័យ)១២១
សហេតុកកុសលវិបាកឬមហា
វិបាក៨ ទំ.៦៨
សហេតុកចិត្ត(ឯកហេតុក២
ទុហេតុក១០)៥៨
សហេតុកចិត្ត(ចិត្តមានកំលាំងខ្លាំង៨០
សហេតុកកាមាវចរកិរិយា១១៩
សហេតុកកាមាវចរវិបាកចិត្ត៨ដួង១១៦
សហេតុកកិរិយាចិត្ត៨ទំ.១១៨
សហេតុកវិបាក១១៧
សាមញ្ញផល១០៩
សាយនកិច្ច១៨៥
សាភណីយធម៌១១៩
សាវជ្ជៈ៥២
សិក្ខាបទ៥ជាកុសល១១០
សីល១៧៣
សីលក៏បានភាវនាក៏បាន១០២
សីលព្វតទិដ្ឋិ៦១
សីលព្យសនៈ២២
សីលព្វត្តបរាមាស១៧២
សីលព្វត្តបរាមាសកាយគន្ថៈ១៧០
សីលមយៈ១០១
សីលានុស្សតិ១៣៩
សុខសហគតចិត្ត១ដួង ជាសុខវេទនា១៨២
សុខគឺសោមនស្សវេទនា១៣៤
សុខជាសោមនស្សវេទនា១៣៤
សុខតាមផ្លូវកាយ(កាយិកសុខ)៩១
សុខតាមផ្លូវចិត្ត(ចេតសិកសុខ)៩១
សុខនិងបីតិ១៣៤
សុខនិងឥដ្ឋារម្មណ៍១៣៤
សុខវិបាកត្ថ(មានសេចក្តីសុខជាវិបាក)៩០
សុខវិហារ១៤២
សុខវេទនា៨២
សុតមយបញ្ញា៩៨
សុខក្នុងកាមគុណ១០៥
សុខបដិបក្ខនឹងឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ១៣៧
សុខសង្គ្រោះចូលក្នុងវេទនាខន្ធ១៣៤
សុគតិភូមិ៧ទំ.១០៩
សុខ(សោមនស្សវេទនា)១២៤
សុទស្សា១៤៩
សុទស្សាភូមិ១៤៧ ១៧៨
សុទស្សី១៤៩
សុទស្សីភូមិ១៤៧ ១៧៨
សុទ្ធាវាសភូមិ១៤៩ ១៧៨
សុទ្ធាវាស៥(កំណើត១៤៩
សុន្ទរត(ជាធម៌ល្អស្អាត)៩០
សុភកិណ្ហាព្រហ្ម១៤៨
សុភកិណ្ហាភូមិ១៤៧

សេក្ខបុគ្គល៧ពួក១៦១
សេចក្តីមិនមានអ្វី១៥៣
សេតុឃាតវិរតិ១០១
សោតបសាទ៦៦
សោតវិញ្ញាណ១៨៦
សោតាបត្តិផលចិត្ត១៧៣
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត១៧៤
សោតាបត្តិផលចិត១៧៤
សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត ១៦៧ ១៧៥
សោតាបត្តិផល១៧៦
សោតាបន្ន១៧៧
សោតាបន្ន៣ប្រភេទ១៧៦
សោតាបត្តិមគ្គ១៧៦
សោតបត្តិផល១៧៦
សោភណកាមាវចរចិត្ត១៨៤
សោភណចិត្ត ១៧៥
សោភណចិត្ត៩១ដួង១៨២
សោភណចិត្តមាន៥៩ឬ៩១ដួង១០
សោភណចិត្ត៤ប្រភេទ ទំ.៨៦
សោភណចិត្ត៥៩ឬ៩១ ទំ.៨៦
សោភណចេតសិក២៥ទំ.១០
សស្សតទិដ្ឋិ១៨
សោមនស្សវេទនា៨២
សោមនស្សវេទនា៨២
សោមនស្សវេទនា១៤៥ ១៧៥
សោមនស្សសហគតចិត្ត៦២ដួង១៨១
សោយអារម្មណ៍ជាសោមនស្ស១១៨
សំដែងឬទ្ធិបាន១៧៩
សំដែងដោយជាតិ(ចិត្ត៨៩)១៨០
សំដែងដោយភូមិ(ចិត្ត៨៩)១៨០
សំយោជនៈ១៦៩
សំរេចដោយមគ១៣៨
សំលឹងបដិភាគនិមិត្ត១៤៥
ស្ងប់ចាកនីវរណៈ៥ទំ.១៣៨
ស្តេចចក្រពត្តិ១៧៦
ស្ថានឲ្យផលនៃមហាវិបាក៨
មាន៤ស្ថាន១១១

ហ

ហទយវត្ថុ១២៩
ហទយវត្ថុលោកុត្តរ១៧៥
ហសនចិត្តមាន១៣ដួង៨៥
ហសិតុប្បាទ(លក្ខណៈ)៧២
ហសិតុប្បាទចិត្ត១ដួង(កើតបាន២២
ភូមិ)៧៩
ហសិតុប្បាទចិត្ត ៨៥ ១៨៦
ហេតុ៦ទំ.១២៨
ហេតុឲ្យកើតទោសមូលចិត្ត៤ប្រការ៣០
ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តមាន
៥ប្រការ ទំ. ២៥

ហេតុឲ្យកើតទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត
(៥ប្រការ)២២
ហេតុឲ្យកើតបញ្ញា៣យ៉ាង ទំ. ៩៨
ហេតុឲ្យកើតលោភមូលចិត្តមាន
៤ប្រការ ទំ. ២០
ហេតុឲ្យកើតលោភសោមនស្ស
មាន៤ប្រការ ទំ. ២១
ហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិកៈមាន៦ប្រការ២៧
ហេតុឲ្យកើតសសង្ខារិកចិត្ត ទំ. ៩៧
ហេតុឲ្យកើតអកុសលចិត្ត១២មាន៥ទំ.៣៩
ហេតុឲ្យកើតអសង្ខារិក៦ ទំ.៩៦
ហេតុឲ្យកើតអសំខារិកៈមាន៦ប្រការ២៥
ហេតុឲ្យកើតឧបេក្ខាមាន៤ប្រការ២២

អ

អកនិដ្ឋភព១៧៧
អកនិដ្ឋា១៤៩
អកន្និដ្ឋាភូមិ១៧៨
អកត្តញ្ញូកម្មេស្សុទិដ្ឋានិសំសតា២៧
អកល្ល៍កាយចិត្តតា ២៧
អកិរិយទិដ្ឋិ ទំ.២៣ ៦១
អកុសលកម្មបថ១០ទំ.៣៩
អកុសលចិត្ត១២ដួង១៧
អកុសលចិត្ត១៨៧
អកុសលចិត្ត១២(ន័យផ្សេងៗ)៥៨
អកុសលចិត្ត១២ជានហេតុ៥៨
អកុសលចិត្ត១២ដួងជាអកុសលជាតិ១៨០
អកុសលចិត្ត១២ដួងជាអកុសលជាតិ១៨២
អកុសលជាអនិដ្ឋារម្មណ៍១០៩
អកុសលធម៌១៧០
អកុសលធម៌៩កង១៧០ ១៧១
អកុសលមូល៣(កើតអកុសល
កម្មបថ១០)៥៥
អកុសលវិតក្កៈឬមិច្ឆាវិតក្កៈ២៤
អកុសលវិបាកចិត្ត៧ដួង១៨១
អកុសលវិបាក៧ដួង៦៤ ៦៧
អកុសលវិបាកចិត្ត(ផលអកុសល
កម្ម)៧ដួង៦៤
អខន្តិពហុលតា ២៧
អគមនីយដ្ឋាន២០ ទំ.៤៤
អគ្គីរបេកតិតា៣០
អង្គ៥នៃបឋមជ្ឈាន១៣២
អង្គឈាន(ទ្រទ្រង់ចិត្តចូលដល់អប្បនាស
មាធិ)១៣២
អង្គធម៌របស់កុសលកម្មបថ១០ ទំ.១០០
អចិន្តេយ្យ១១៤
អចិន្តេយ្យមាន៤គឺ១១៤
អជដាកាស១៥៤
អជដាកាសបានដល់អាកាសមេឃ១៥៤
អឈានចិត្ត១៧៥

អឈានចិត្ត៥៤ដួង១១
អដ្ឋកថាបុគ្គលប្បញ្ញត្តិ១៧៧
អដ្ឋសាលិនី១
អដ្ឋសាលិនីអដ្ឋកថាចិត្តុប្បាទកណ្ឌ១១៣
អតប្បា១៤៩
អតប្បាភូមិ១៤៧ ១៧៨
អត្ថបដិសម្ភិទា១៧៩
អត្ថសម្មាបណិធិ៩៣
អត្ថិ ទិន្នំ ៩៩
អទិដ្ឋិជ្ឈាសយតា២៥
អទិន្នាទាន ៤២ ១៧២
អធិចិត្តសិក្ខា៣៥
អធិដ្ឋានវសី១៤៤
អធិបញ្ញាសិក្ខា៣៥
អធិបតី៤
អធិប្បាយរូបាវចរវិបាក១៤៦
អធិប្បាយកាមាវចរកុសលចិត្ត៨ ទំ.៨៨
អធិប្បាយព្រហ្ម១៤៨
អធិប្បាយពាក្យថាកុសល៨៩
អធិប្បាយរូបាវចរកុសលចិត្ត១៣១
អធិប្បាយអប្បនាវិថី១៥៧
អនភិជ្ឈា(អលោភចេតសិក)១០០
អនវជ្ជត្ថ(មិនមានទោសគួរតិះដៀល)៩០
អន្តរាបរិនិព្វាយី១៧៨
អនាគតង្សញ្ញាណ១២០
អនាគាមិផល១៧៦
អនាគាមិមគ្គ១៧៦
អនាគាមិមគ្គចិត្ត១៦៧ ១៧៤
អនាគាមិផលចិត្ត១៧៣ ១៧៤
អនាគាមី ៥ប្រភេទ១៧៨
អនាថបិណ្ឌិកសេដ្ឋី១៧៧
អនិដ្ឋារម្មណសមាយោគោ៣០
អនិយតមិច្ឆាទិដ្ឋិ៥៣
អនុត្តរចិត្ត៨ដួងជាលោកុត្តរភូមិ១៨០
អនុលោម១៥៧ ១៦២
អនុលោមនិងគោត្រភូ១៤៤
អនុស្សតិ៦សមគួរដល់សទ្ធាចរិត១៤២
អនុសិត១០ទំ.១៤០
អនុស័យៈ១៧១
អនេកវណ្ណទេវបុត្រ១៧៧
អនោទ្បារិកអារម្មណ៍៨៥
អភិញ្ញាចិត្ត១២៧
អភិញ្ញាចិត្ត៨៥
អភិធម្មត្ថវិភាវិនីបាលី១៣៧
អភិធម្មត្ថសង្គហៈទំ.១
អបចាយនមយៈ១០១
អបរចេតនា១០២
អបរាបរចេតនា១០២
អបរិយាបន្នធម៌១៨៦
អប្បនាឈាន(អប្បនាសមាធិ)១៤០

អប្បនាសមាធិ១៣៦

អប្បនាវិថី១៥៥

អប្បនាសមាធិនេះ១៣៦

អប្បនាសមាធិ(កើតពីការសំលឹង
កម្មដ្ឋាន)១៣១

អប្បនាវិថីនៃទុតិយអរូបជ្ឈាន១៥៨

អប្បនាសមាធិ១៤២ ១៥៥

អប្បមាណាភាព្រហ្ម១៤៨

អប្បមាណាភាភូមិ១៤៧

អប្បមាណសុភាព្រហ្ម១៤៨

អប្បមាណសុភាភូមិ១៤៧

អប្បសាវជ្ជៈ៤០

អប្បស្សុតតា៣០

អបាយភូមិ៤ ទំ.១៧៤

អប្បដិសម្ភិទប្បត្តោ១៧៩

អភិជ្ឈា១៧២

អភិជ្ឈា៤៩

អភិជ្ឈាកាយគន្ថៈ១៧០

អភិញ្ញា៦ ទំ.១៧៩

អភិធម្មត្ថវិភាវិនី១៨៣

អភិធម្មត្ថសង្គហៈ១

អព្យាបាទ(មិនព្យាបាទ)សម្មាទិដ្ឋិ១០០

អព្យាបាទ(អទោសចេតសិក)១០០

អយោនិសោមនសិការ៣៤

អរហត្តមគ្គ១៧៦

អរហត្តមគ្គចិត្ត១៦៨ ១៧៤

អរហត្តផល១៧៦

អរហត្តផលចិត១៧៣ ១៧៤

អរហន្ត ២ប្រភេទ១៧៨

អរហន្តសំរេចដោយបញ្ញាវិមុត្តិ១៧៨

អរហន្តសំរេចដោយចេតោវិមុត្តិ១៧៨

អរហន្តអ្នកចេតោវិមុត្តិ១៧៨

អរហន្តអ្នកបញ្ញាវិមុត្តិមិនមានឈាន
លោកី១៧៨

អរិយបុគ្គល១៦៩

អរូបឈាន១៤២

អរូបឈាន៤ ទំ.១៤០

អរូបឈាន(ពាក្យថា)១៥៣

អរូបឈានកម្មដ្ឋាន១៥៤

អរូបជ្ឈានទី២ ទំ.១៥៧

អរូបជ្ឈានចិត្ត១៥៨ ១៥៩

អរូបតណ្ហា១៨៧

អរូបព្រហ្មបុគ្គល(ចិត្ត)១៦១

អរូបព្រហ្មភូមិទាំង៤ ទំ.១៦១

អរូបភព ១៨៧

អរូបភូមិ១៨៥ ១៨៦

អរូបភូមិ៤ភូមិ១៦៨

អរូបភូមិ(ឬហៅថាអរូបាវចរចិត្ត)១៨៤

អរូបព្រហ្មបុគ្គល១៥៣

អរូបរាគៈ១៧៣

អរូបលោក១៦៨
អរូបវិញ្ញាណទី១ ទំ.១៥៧
អរូបសមាបត្តិ៤ ទំ.១៦៤
អរូបាវចរកិរិយា៤(ធ្វើកិច្ច)១៦៣
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត១៦២
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤(ទីកើត)១៦១
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤ដួង១៦១
អរូបាវចរកិរិយា៤(ដឹងអារម្មណ៍)១៦៣
អរូបាវចរកិរិយា៤ ទំ.១៦៥
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត៤(ទីកើត)១៦៣
អរូបាវចរកិរិយាចិត្ត១៨៦
អរូបាវចរកុសលចិត្ត១៦០
អរូបាវចរកុសល៤(ដឹងអារម្មណ៍)១៦៣
អរូបាវចរកុសល៤(ធ្វើកិច្ច)១៦៣
អរូបាវចរកុសល៤(ទីកើត)១៦៣
អរូបាវចរកុសល៤ ទំ.១៦៥
អរូបាវចរកុសល(ពាក្យថា)១៥៣
អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤ដួង១៥៣
អរូបាវចរកុសលចិត្ត១២៨ ១៨៦
អរូបាវចរកុសលចិត្ត៤(ទីកើត)១៦៣
អរូបាវចរចិត្ត១២៩
អរូបាវចរចិត្ត១២ ទំ.១១ ១៦៥
អរូបាវចរចិត្ត(អរូបាវចរសោភណ
ចិត្ត១៥)១៦
អរូបាវចរចិត្ត១២ដួង១៦២ ១៦៤
អរូបាវចរចិត្ត(ពាក្យថា)១៥៣
អរូបាវចរចិត្ត១៧៩ ១៨៤ ១៨៥
អរូបាវចរចិត្ត១២ដួង ជាអរូបភូមិ១៨២
អរូបាវចរចិត្ត១២ដួងជាអរូបាវចរភូមិ១៨០
អរូបាវចរចិត្តប្រភេទ១៦៣
អរូបាវចរចិត្ត៤ដួង១៦៣
អរូបាវចរភូមិ៤ទំ.១២៩
អរូបាវចរវិបាក៤ ទំ.១៦៥
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤(ទីកើត)១៦៣
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤ដួង(ទីកើត)១៦១
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត(ឈ្មោះ)១៦០
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត១៦០
អរូបាវចរវិបាកចិត្ត៤(កិច្ច៣យ៉ាង)១៨៥
អរូបាវចរសោភណៈ១៦៣
អរូបាវចរសោភណចិត្ត១២ដួង ១៦ ១៥៣
អរោគ្យត្ត(មិនមានរោគ កិលេស)៩០
អវចរៈ១៦
អវត្ថានភូមិ១៧៤ ១៨៥ ១៨៧
អវិជ្ជា១៧៣
អវិជ្ជាជាសិរសោរបស់កិលេស៦២
អវិជ្ជាសវៈ៣៣
អវិហា១៤៩
អវិហាភូមិ១៤៧ ១៧៨
អសង្ខារបរិនិព្វាយី១៧៨
អសង្ខារិកកម្មជនិតបដិសន្ធិកតា២៥

អសង្ខារិកចិត្ត (ចិត្ត១៧ដួង)១៨៤
អសង្ខារិកចិត្ត៣៧ដួង១៨២
អសញ្ញាសត្តបុគ្គល១២៧
អសញ្ញាសត្តភូមិ១២៧ ១២៩
អសញ្ញាសត្តាភូមិ១ ទំ.១០៩ ១៧៤
អសញ្ញីសត្តព្រហ្មនិងមគ្គបុគ្គល៨៤
អសញ្ញីសត្តភូមិ១៦៣
អសុភ:១០ទំ.១៤០
អសុភមានដង្កូវ១៣៩
អសុភមានតែរាងឆ្អឹង១៣៩
អសុភគេកាប់ស្នាមរវាម១៣៩
អសុភឈាមស្រោចពេញខ្លួន១៣៩
អសុភដាច់ដៃ ដាច់ជើង១៣៩
អសុភដាច់ពាក់កណ្តាលខ្លួន១៣៩
អសុភសត្វកកេរស្អុយរលួយ១៣៩
អសុភ១០កាយគតាសតិ១សមគួរដល់រាគ
ចរិត១៤២
អសុភហើមប៉ោង១៣៩
អសុភហើមពណ៌ខៀវ១៣៩
អសុភហើមហូរខ្ទុះ១៣៩
អសោភណចិត្ត៣០ដួង ទំ. ១០ ១៨២
អសោភណចិត្តមាន៣០ដួង ទំ.១០
អស្សាទទស្សនំ២០
អសំវរ:៥៧
អហេតុកកិរិយាចិត្ត៣ទំ.១១៨
អហេតុកកិរិយាចិត្ត១៥៧
អហេតុកកិរិយាចិត្ត១២៩
អហេតុកកិរិយាចិត្តក៏កើត១៤៣
អហេតុកកិរិយាចិត្ត៣ដួង៦៩
អហេតុកកិរិយាចិត្ត(មិនមែនហេតុមិនមែន
ផល)៣ដួង៦៤
អហេតុកទិដ្ឋិ២៤
អហេតុកកុសលវិបាក(ឈ្មោះថា)៨១
អហេតុកកុសលវិបាក៨ដួង៦៨ ៦៩
អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត(ផលអកុសល
កម្ម)៨ដួង៦៤
អហេតុកកុសលវិបាកចិត្ត៨ដួង១៨១
អហេតុកកុសលវិបាកឧបេក្ខា
អហេតុកចិត្ត១២៨
អហេតុកចិត្ត(ចិត្តមិនមានសម្បយុត្ត
ហេតុ) ៨០
អហេតុកចិត្ត១៨ជាវិញ្ញាណធាតុ៧ ទំ.៧៩
អហេតុកចិត្ត១៨ធ្វើកិច្ច១៤យ៉ាង៧៦
អហេតុកចិត្តមាន១៨ដួង ទំ.៩ ៧៩
អហេតុកចិត្ត១៨ដោយន័យផ្សេងៗ៧៩
អហេតុកចិត្តនិងសហេតុកចិត្ត៨១
អហេតុកចិត្ត(មិនប្រកបដោយហេតុ)៦៤
អហេតុកចិត្តមាន១៨ដួង៦៤
អហេតុកចិត្ត១៨២ ១៨៤ ១៨៧
អហេតុកចិត្ត១៨ដួង៦៤

អហេតុកទិដ្ឋិ៦១
អហេតុកវិបាកចិត្តកើតបានប៉ុន្មានភូមិ១២៨
សន្តីរណាចិត្ត១០៩
អហោសិកម្ម១២០
អាកាស១៥៣
អាកាសកសិណ(អាកាស)១៣៨
អាកាសានញ្ចាយតនៈ១៤០
អាកាសបញ្ញត្តិ១៥៧
អាកាសមិនមានទីបំផុត១៦០
អាកាសមិនមានទីបំផុត១៥៧
អាកាសានញ្ចាយតនចិត្ត១៥៧
អាកាសានញ្ចាយតនកុសល១៦០
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៥
អាកាសមិនមានទីបំផុត១៥៥
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៣
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៦
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៧
អាកាសានញ្ចាយតនចិត្ត(អធិប្បាយ)១៥៤
អាកាសានញ្ចៈ(ជាអាយតនៈ)១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនៈ(ឈាន)១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនៈ១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្ត១៥៤
អាកាសានញ្ចៈគឺអាកាសានន្តៈ១៥៤
អាកាសានន្តៈ(អាកាសបើក)១៥៤
អាកាសមាន៤ប្រការ១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនៈ១៦៤
អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្ត១៦០ ១៦១
អាកាសរូប១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនៈ១៥៤
អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយាចិត្ត១៦១
អាកាសនៃអាកាសកសិណ១៥៤
អាកិញ្ចញ្ញាយតនៈ១៤០ ១៦៤
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយាចិត្ត១៦១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្ត១៥៣១៥៩
អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន
អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន១៥៨
អាកាសានញ្ចាយតនឈាន១៥៨
អាកិញ្ចញ្ញាយតនឈាន១៥៨
អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្ត១៦១
អាកិញ្ចញ្ញាយតនភូមិ១៦១
អាឃាតវត្ថុបទដ្ឋានៅ២៩
អាឃាតវត្ថុ១០ប្រការ២៩
អាឃាតោ(គឺក្រោធ)២៩
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈាន១៥៥
អាទិកម្មិកអរូបជ្ឈានវិធី១៥៦
អានាបានស្សតិ១៣៩ ១៤១
អានាបានស្សតិសមគួរដល់មោហ
ចរិត១៤២
អានាបានស្សតិសមគួរដល់វិតក្កចរិត១៤២
អានិសង្សតាមន័យនៃតិហេតុកៈ១០៥

អានិសង្សតាមន័យទុហេតុកៈ១០៦
អានិសង្សនៃការស្តាប់ធម៌៥ប្រការ៩៨
អាបោកសិណា(ទឹក)១៣៩
អាពាធផ្លូវចិត្ត១៣៤
អាភស្សរាព្រហ្ម១៤៨
អាភស្សរាភូមិ១៤៧
អាយុកប្បនិងមហាកប្ប១៦១
អាយុខេយ្យ១៤៩ ១៧៨
អាយុ(ព្រហ្ម)១៤៨
អាយូហានសមង្គិតា១១៥
អារម្មណ៍៦ទំ.៨៩
អារម្មណ៍(ក្នុងសីល៥)៥៤
អារម្មណ៍នៃអរូបឈាន១៥៣
អារម្មណ៍ជាកម្មដ្ឋាន១៥០
អារម្មណ៍(ជាទ្វារវិមុត្តិ)១៥០
អារម្មណ៍តាមមនោទ្វារ១៥១
អារម្មណ៍តែមួយគឺសមាធិ១៣៥
អារម្មណ៍៤ ទំ.១៥៣
អារម្មណ៍(អរូប)១៥៣
អារម្មណ៍គួរចូលទៅសំលឹង១៣៨
អារម្មណ៍មុនចុតិ១៦០
អារម្មណូបនិជ្ឈាន១៣៨
អារម្មណូបនិជ្ឈានបានដល់
សមាបត្តិ៨ ទំ. ១០ ១៣៨
អាលោកកសិណា(ពន្លឺ)១៣៩
អាសវៈ ទំ.៤ ៣៣ ១៧០
អាសវក្ខយញ្ញាណ១៧៩
អាសេវនៈតិច៥៣
អាហារេបដិកូលសញ្ញា១៤០
ឥទំសច្ចាភិនិវេសកាយគន្ថៈ១៧០
ឱឃៈ១៧០
ឥទ្ធិវិធ១៧៩
ឥន្ទ្រីយ៍៥ ទំ. ៩៥ ១៦៩
ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ១៨
ឧទ្ធច្ចៈ១៧៣
ឧតុភោជនាទិសប្បាយលាភោ២៥
ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចៈ(ទឹកត្រូវខ្យល់ធ្វើឲ្យ
ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត១៨២
ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត៣២
ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី១៧៨
ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ១៨
ឧតុភោជនាទិសប្បាយលាភោ២៥
ឧតុភោជនាទិ អសប្បាយលាភោ២៧
ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចិត្ត៣២
ឧបចារឈាន(ឧបចារសមាធិ)១៤០
ឧបចារៈនិងអប្បនា១៤០
ឧបចារសមាធិ១៣៦
ឧបដ្ឋានសមង្គិតា១១៥
ឧបត្តិហេតុនៃអហេតុកចិត៧៣
ឧបសមានុស្សតិ១៣៩

ឧបមាបីតិ និងសុខ១៣៥
ឧបេក្ខា១៣៩
ឧបចារៈ១៥៧
ឧបចារសមាធិ១៤២ ១៥៥
ឧបត្តិហេតុនៃអហេតុកចិត៧៣
ឧបហច្ចបរិនិព្វាយី១៧៨
ឧបបាតិកៈ៩៩
ឧបាទានៈ១៧១
ឧបាទានក្ខន្ធ ទំ.៤
ឧបេក្ខាវេទនា១៤ ទំ.៨២
ឧបេក្ខាបដិសន្ធិកតា២២
ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារនិងអរូប
កម្មដ្ឋាន៤ទំ.១៤១
ឧបេក្ខាវេទនា១៤៥
ឧបេក្ខានិងឯកគ្គតា១៤៥
ឧបេក្ខាបដិសន្ធិកតា២២
ឧបេក្ខាវេទនា ១៧៥ ១៨២
ឧបេក្ខាសហគតចិត្ត១៨២
ឧព្វេង្គាបីតិ(បីតិខ្លាំង)១៣៤
ឯកគ្គតានៃចិត្ត១៣៥
ឯកគ្គតាគឺអារម្មណ៍តែមួយ១៣៥
ឯកគ្គតាបដិបក្ខនឹងកាមឆន្ទៈ១៣៧
ឯកហេតុកៈ១៨៣
ឯកពីជីសោតបន្ន១៧៦
ឯកពីជី១៧៦
ឱកាសធ្វើបដិសន្ធិ១២៨
ឱទាតកសិណ(ពណ៌ស)១៣៨
ឱបចារៈ១៦២
ឱមកុក្កដ្ឋៈ១០៦
ឱមកោមកៈ១០៦
អ្នកឈ្មោសក្នុងន័យ៨៩
អ្វីមិនមាន១៦៤